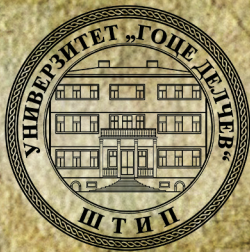

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

UDC 81
UDC 82
UDC 008

ISSN 2545-3998
DOI: 10.46763/palim

ПАЛИМПСЕСТ

МЕЃУНАРОДНО СПИСАНИЕ ЗА ЛИНГВИСТИЧКИ,
КНИЖЕВНИ И КУЛТУРОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА

PALIMPSEST

INTERNATIONAL JOURNAL FOR LINGUISTIC,
LITERARY AND CULTURAL RESEARCH

PALMK, VOL 6, NO 11, STIP, 2021

ГОД. VI, БР. 11
ШТИП, 2021

VOL. VI, NO 11
STIP, 2021

ПАЛИМПСЕСТ

**Меѓународно списание за лингвистички, книжевни
и културолошки истражувања**

PALIMPSEST

**International Journal for Linguistic, Literary
and Cultural Research**

**Год. 6, Бр. 11
Штип, 2021**

**Vol. 6, No 11
Stip, 2021**

**PALMK, VOL 6, NO 11, STIP, 2021
DOI: <https://doi.org/10.46763/PALIM21116>**

ПАЛИМПСЕСТ

Меѓународно списание за лингвистички, книжевни
и културолошки истражувања

ИЗДАВА

Универзитет „Гоце Делчев“, Филолошки факултет, Штип

ГЛАВЕН И ОДГОВОРЕН УРЕДНИК

Ранко Младеноски

УРЕДУВАЧКИ ОДБОР

Виктор Фридман, Универзитет во Чикаго, САД
Толе Белчев, Универзитет „Гоце Делчев“, С. Македонија
Нина Даскаловска, Универзитет „Гоце Делчев“, С. Македонија
Ала Шешкен, Универзитет Ломоносов, Руска Федерација
Олга Панкина, НВО Македонски културен центар, Руска Федерација
Георгета Раца, Универзитет Банат, Романија
Астрид Симоне Грослер, Универзитет Банат, Романија
Горан Калоѓера, Универзитет во Риека, Хрватска
Дејан Дуриќ, Универзитет во Риека, Хрватска
Шандор Чегледи, Универзитет во Панонија, Унгарија
Ева Бус, Универзитет во Панонија, Унгарија
Хусејин Озбај, Универзитет Гази, Република Турција
Зеки Ѓурел, Универзитет Гази, Република Турција
Елена Дараданова, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Република Бугарија
Ина Христова, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Република Бугарија
Џозеф Пониах, Национален институт за технологија, Индија
Сатхарај Венкатесан, Национален институт за технологија, Индија
Петар Пенда, Универзитет во Бања Лука, Босна и Херцеговина
Данило Капасо, Универзитет во Бања Лука, Босна и Херцеговина
Мета Лах, Универзитет во Љубљана, Република Словенија
Намита Субиото, Универзитет во Љубљана, Република Словенија
Ана Пеличер-Санчез, Универзитет во Нотингам, Велика Британија
Мајкл Грини, Универзитет во Нотингам, Велика Британија
Татјана Ѓурин, Универзитет во Нови Сад, Република Србија
Диана Поповиќ, Универзитет во Нови Сад, Република Србија
Жан Пол Мејер, Универзитет во Стразбур, Република Франција
Жан Марк Веркруз, Универзитет во Артуа, Република Франција
Регула Бусин, Швајцарија
Натале Фиорето, Универзитет во Перуџа, Италија
Оливер Хербст, Универзитет во Вурцбург, Германија

PALIMPSEST

International Journal for Linguistic, Literary
and Cultural Research

PUBLISHED BY

Goce Delchev University, Faculty of Philology, Stip

EDITOR-IN-CHIEF

Ranko Mladenoski

EDITORIAL BOARD

Victor Friedman, University of Chicago, USA
Tole Belcev, Goce Delchev University, N. Macedonia
Nina Daskalovska, Goce Delchev University, N. Macedonia
Alla Sheshken, Lomonosov Moscow State University, Russian Federation
Olga Pankina, NGO Macedonian Cultural Centre, Russian Federation
Georgeta Rata, Banat University, Romania
Astrid Simone Grosler, Banat University, Romania
Goran Kalogjera, University of Rijeka, Croatia
Dejan Duric, University of Rijeka, Croatia
Sándor Czeglédi, University of Pannonia, Hungary
Éva Bús, University of Pannonia, Hungary
Husejin Ozbaý, GAZI University, Republic of Turkey
Zeki Gurel, GAZI University, Republic of Turkey
Elena Daradanova, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Republic of Bulgaria
Ina Hristova, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Republic of Bulgaria
Joseph Ponniah, National Institute of Technology, India
Sathyaraj Venkatesan, National Institute of Technology, India
Petar Penda, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
Danilo Capasso, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
Meta Lah, University of Ljubljana, Republic of Slovenia
Namita Subiotto, University of Ljubljana, Republic of Slovenia
Ana Pellicer Sanchez, The University of Nottingham, United Kingdom
Michael Greaney, Lancaster University, United Kingdom
Tatjana Durin, University of Novi Sad, Republic of Serbia
Diana Popovic, University of Novi Sad, Republic of Serbia
Jean-Paul Meyer, University of Strasbourg, French Republic
Jean-Marc Vercruysse, Artois University, French Republic
Regula Busin, Switzerland
Natale Fioretto, University of Perugia, Italy
Oliver Herbst, University of Wurzburg, Germany

РЕДАКЦИСКИ СОВЕТ

Драгана Кузмановска
Толе Белчев
Нина Даскаловска
Билјана Ивановска
Светлана Јакимовска
Марија Леонтиќ
Јована Караникиќ Јосимовска

ЈАЗИЧНО УРЕДУВАЊЕ

Ранко Младеноски (македонски јазик)
Весна Продановска (англиски јазик)
Толе Белчев (руски јазик)
Билјана Ивановска (германски јазик)
Марија Леонтиќ (турски јазик)
Светлана Јакимовска (француски јазик)
Јована Караникиќ Јосимовска (италијански јазик)

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

Славе Димитров

АДРЕСА

ПАЛИМПСЕСТ
РЕДАКЦИСКИ СОВЕТ
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ бр. 10-А
п. фах 201
МК-2000 Штип

<http://js.ugd.edu.mk/index/PAL>

Меѓународното научно списание „Палимпсест“ излегува двапати годишно во печатена и во електронска форма на посебна веб-страница на веб-порталот на Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип: <http://js.ugd.edu.mk/index.php/PAL>

Трудовите во списанието се објавуваат на следните јазици: македонски јазик, англиски јазик, германски јазик, француски јазик, руски јазик, турски јазик и италијански јазик.

Трудовите се рецензираат.

EDITORIAL COUNCIL

Dragana Kuzmanovska
Tole Belcev
Nina Daskalovska
Biljana Ivanovska
Svetlana Jakimovska
Marija Leontik
Jovana Karanikik Josimovska

LANGUAGE EDITORS

Ranko Mladenoski (Macedonian language)
Vesna Prodanovska (English language)
Tole Belcev (Russian language)
Biljana Ivanovska (German language)
Marija Leontik (Turkish language)
Svetlana Jakimovska (French language)
Jovana Karanikik Josimovska (Italian language)

TECHNICAL EDITOR

Slave Dimitrov

ADDRESS

PALIMPSEST
EDITORIAL COUNCIL
Faculty of Philology
Krste Misirkov 10-A
P.O. Box 201
MK-2000, Stip

<http://js.ugd.edu.mk/index/PAL>

The International Scientific Journal “Palimpsest” is issued twice a year in printed form and online at the following website of the web portal of Goce Delcev University in Stip: <http://js.ugd.edu.mk/index.php/PAL>

Papers can be submitted and published in the following languages: Macedonian, English, German, French, Russian, Turkish and Italian language.

All papers are peer-reviewed.

СОДРЖИНА / TABLE OF CONTENTS

- 11 СЕЌАВАЊЕ: проф. д-р Виолета Димова,**
прв декан на Филолошкиот факултет во Штип
IN MEMORIAM: prof. Violeta Dimova,
the first Dean of the Faculty of Philology in Stip

- 29 ПРЕДГОВОР (ОД „ПАЛИМПСЕСТ“ БР. 1)**
Проф. д-р Виолета Димова, прв декан на Филолошкиот факултет во Штип
FOREWORD (FROM “PALIMPSEST” NO 1)
Prof. Violeta Dimova, the first Dean of the Faculty of Philology in Stip

ЈАЗИК / LANGUAGE

- 33 Виолета Јанусева**
СЕМАНТИЧКИ ФОРМУЛИ ЗА ИЗРАЗУВАЊЕ НА ЛОГИЧКИТЕ ПЕРСОНАЛНИ
ПЕРИФРАЗИ ВО МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК
Violeta Janusheva
SEMANTIC FORMULAS FOR EXPRESSING LOGICAL PERSONAL PERIPHRASES
IN THE MACEDONIAN STANDARD LANGUAGE

- 47 Öztürk Emiroğlu**
YENİ LİSAN VE ÖMER SEYFETTİN
Öztürk Emiroğlu
CONTEMPORARY LANGUAGE AND ÖMER SEYFETTİN

- 59 Federica Ambroso**
JEUX DE MOTS ET EN JEUX DE LA TRADUCTION: *MOIPAIOI ANTİKATOΠΤΡΙΣΜΟΙ*
DE PETROS MARTINIDIS EN FRANÇAIS ET EN ITALIEN
Federica Ambroso
PUNS AND TRANSLATION CHALLENGES: *MOIPAIOI ANTİKATOΠΤΡΙΣΜΟΙ* BY
PETROS MARTINIDIS IN FRENCH AND IN ITALIAN

- 73 Емилија Тасева, Билјана Ивановска**
МЕТАФОРИЧНИ КОНЦЕПТИ КАЈ СОМАТИЗМИТЕ ВО ГЕРМАНСКАТА И ВО
МАКЕДОНСКАТА ФРАЗЕОЛОГИЈА
Emilija Taseva, Biljana Ivanovska
METAPHORICAL CONCEPTS OF SOMATIC EXPRESSIONS IN GERMAN AND
MACEDONIAN PHRASEOLOGY

- 85 Марија Гркова**
МНОЖИНСКИТЕ ФОРМИ НА ИМЕНКИТЕ ОД МАШКИ РОД ВО
МАКЕДОНСКИОТ И ВО СРПСКИОТ ЈАЗИК
Marija Grkova
THE MASCULINE NOUNS IN MACEDONIAN AND SERBIAN LANGUAGE

95 Лилјана Макаријоска
ЈАЗИЧНИОТ ИЗРАЗ НА ПЕТРЕ БИЦЕВСКИ
Liljana Makarijoska
LINGUISTIC EXPRESSION OF PETRE BICEVSKI

109 Марија Карадаковска
ТЕОРИИ ЗА ЗАЕМАЊЕТО, ВИДОВИ ЗАЕМКА И
АДАПТАЦИЈА НА ЗАЕМКИТЕ
Marija Karadakovska
THEORIES OF BORROWING, LOANWORD TYPOLOGY
AND LOANWORD ADAPTATION

КНИЖЕВНОСТ / LITERATURE

125 Dijana Tica, Emir Muhić, Željka Babić
PRESENTATION OF PANDEMICS IN LITERATURE

135 Mariantonia Tramite
CELL-PHONE NOVELS: UN PUNTO DI VISTA LINGUISTICO-LETTERARIO
(E SOCIO-CULTURALE) DIETRO IL FENOMENO DEI ROMANZI SU
CELLULARE IN ITALIA
Mariantonia Tramite
CELL-PHONE NOVELS: A LINGUISTIC AND LITERARY
(AND SOCIO-CULTURAL) POINT OF VIEW BEHIND THE
PHENOMENON OF MOBILE NOVELS IN ITALY

147 Бобан Перески, Ранко Младеноски
МЕТАФОРАТА ВО РОМАНОТ „ЌЕРКАТА НА МАТЕМАТИЧАРОТ“
ОД ВЕНКО АНДОНОВСКИ
Boban Pereski, Ranko Mladenoski
THE METAPHOR IN THE NOVEL “THE MATHEMATICIAN’S DAUGHTER”
BY VENKO ANDONOVSKI

161 Нина Анастасова-Шкрињариќ
МИТОЛОГИЗАЦИЈА НА АСТРОФЕНОМЕНИТЕ
(АРХЕОАСТРОНОМСКИ И ЕТНОАСТРОНОМСКИ ДЕКОДИРАЊА
НА СЛОВЕНСКИ МИТОВИ ВРЗ ГРАЃА ОД ЗАПИСИТЕ НА ЦЕПЕНКОВ)
Nina Anastasova-Shkrinjarik
MYTHOLOGISATION OF ASTROPHENOMENA (ARCHAEOASTRONOMIC
AND ETHNO-ASTRONOMICAL DECODING OF SLAVIC MYTHS IN
SERPENKOV’S FOLKLORE MATERIAL)

171 Ана Витанова-Рингачева
БАЛКАНСКИТЕ ВОЈНИ И ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА КАКО МОТИВИ ВО
НАРОДНИТЕ ПЕСНИ ОД СТРУМИЦА И СТРУМИЧКО
Ana Vitanova-Ringaceva
THE BALKAN WARS AND THE FIRST WORLD WAR AS MOTIFS IN THE FOLK
SONGS FROM STRUMICA AND STRUMICA REGION

183 Славчо Ковилоски
РАСКАЖУВАЧКОТО ПЕРО НА МАРИЈА ЗРНЕВА
Slavcho Koviloski
MARIJA ZRNEVA'S STORYTELLING PEN

191 Иван Антоновски
МИНИ-ЕСЕЈОТ КАКО ФОРМА ВО ЕСЕИСТИЧКИОТ ОПУС
НА ГОРАН СТЕФАНОВСКИ
Ivan Antonovski
MINI-ESSAY AS A FORM IN GORAN STEFANOVSKI'S ESSAYISTIC WORKS

КУЛТУРА / CULTURE

203 Жарко Миленич
ПЕРЕВОД С ЯЗЫКА ЛИТЕРАТУРЫ НА ЯЗЫК ФИЛЬМА
НА ПРИМЕРЕ «СТАЛКЕРА» АНДРЕЯ ТАРКОВСКОГО
Zarko Milenic
TRANSLATION FROM THE LANGUAGE OF THE LITERATURE
TO THE LANGUAGE OF THE FILM ON THE EXAMPLE
OF "STALKER" BY ANDREY TARKOVSKY

211 Sunčana Tuksar, Mauro Dujmović
"THE ACCIDENTAL TOURIST" IN THE CONTEXT OF ZOOMED-IN
IMAGES IN THE MULTIMODAL INTERPERSONAL VIDEO COMMUNICATION

227 Екатерина Намичева, Петар Намичев
КУЛТУРНА ОДРЖЛИВОСТ И АРХИТЕКТОНСКО НАСЛЕДСТВО
Ekaterina Namicheva, Petar Namichev
CULTURAL SUSTAINABILITY AND ARCHITECTURAL HERITAGE

241 Mariya Leontik
KUZEY MAKEDONYA CUMHURİYETİ'NDE TÜRKOLOJİ
ÇALIŞMALARININ GERÇEKLEŞTİRİLDİĞİ KURUMLAR
Marija Leontik
TURKOLOGICAL RESEARCH IN THE INSTITUTIONS OF THE
REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

251 Rabia Ruşid
DOĞU MAKEDONYA'DA BULUNAN DELİKLİ TAŞ ETRAFINDAKİ
İNANIŞ VE UYGULAMALAR
Rabia Ruşid
BELIEFS AND RITUALS IN THE KAMNIK CANYON IN EASTERN MACEDONIA

МЕТОДИКА НА НАСТАВАТА / TEACHING METHODOLOGY

261 Milena Sazdovska-Pigulovska
ORGANIZATION OF ONLINE LANGUAGE AND TRANSLATION TEACHING AND
EXAMINATION IN TIMES OF COVID-19

- 273 François Schmitt**
QUELLES APPROCHES DIDACTIQUES POUR LA
COMPOSANTE SOCIOCULTURELLE DU FRANÇAIS LANGUE ÉTRANGÈRE ?
François Schmitt
WHAT DIDACTIC APPROACHES FOR THE SOCIOCULTURAL
CONTENT TO TEACHING FRENCH AS A FOREIGN LANGUAGE?

ПРИКАЗИ / BOOK REVIEWS

- 287 Билјана Ивановска**
ОСВРТ КОН КНИГАТА „ПРАГМАТИКА: ЈАЗИК И КОМУНИКАЦИЈА“
Biljana Ivanovska
REVIEW OF THE BOOK “PRAGMATICS: LANGUAGE AND COMMUNICATION”

- 291 Ранко Младеноски, Бобан Перески**
ЛАБИРИНТ ОД КНИЖЕВНА ФИКЦИЈА И ЖИВОТНА СТВАРНОСТ
Ranko Mladenoski, Boban Pereski
A LABYRINTH OF LITERARY FICTION AND LIFE REALITY

- 299 Марина Мијаковска**
„КОМПЈУТЕРСКА ПОЕЗИЈА“ ВО ЕРАТА НА МАС-МЕДИУМИТЕ
Marina Mijakovska
“COMPUTER POETRY” IN THE MASS MEDIA ERA

ДОДАТОК / APPENDIX

- 307 ПОВИК ЗА ОБЈАВУВАЊЕ ТРУДОВИ**
ВО МЕЃУНАРОДНОТО НАУЧНО СПИСАНИЕ „ПАЛИМПСЕСТ“

CALL FOR PAPERS
FOR THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “PALIMPSEST”

IN MEMORIAM

ПРОФ. Д-Р ВИОЛЕТА ДИМОВА

(1955–2021)

ЕДИНАЕСЕТТИОТ БРОЈ НА „ПАЛИМПСЕСТ“ ГО ПОСВЕТУВАМЕ НА НАШАТА ДРАГА ПРОФЕСОРКА И ПРИЈАТЕЛКА ВИОЛЕТА ДИМОВА.

THE ELEVENTH ISSUE OF PALIMPSEST IS DEDICATED TO OUR DEAR PROFESSOR AND FRIEND VIOLETA DIMOVA.

СЕЌАВАЊЕ

ПРОФ. Д-Р ВИОЛЕТА ДИМОВА, ПРВ ДЕКАН НА ФИЛОЛОШКИОТ ФАКУЛТЕТ ВО ШТИП

(1955–2021)

На 7 мај 2021 година почина проф. д-р Виолета Димова, првата деканка и еден од основачите на Филолошкиот факултет во Штип. Единаесеттиот број на меѓународното научно списание „Палимпсест“ го посветуваме на нашата драга професорка и пријателка Виолета Димова.

Професорката Виолета Димова ќе остане вечно во нашите сеќавања со нејзината човечност, добрина, енергичност, упорност и борбеност во постигнувањето на сите цели што си ги постави себеси и ни ги остави нам за развој и унапредување на нејзиниот и нашиот Филолошки факултет.

Почивај во мир, драга наша Вики.

Од колешките и колегите на Филолошкиот факултет во Штип

IN MEMORIAM

PROF. VIOLETA DIMOVA, THE FIRST DEAN OF THE FACULTY OF PHILOLOGY IN STIP

(1955–2021)

Professor Violeta Dimova passed away on the 7th of May 2021. She was the first dean and one of the founders of the Faculty of Philology in Shtip. The eleventh issue of the International Journal “Palimpsest” is dedicated to our dear professor and friend, Violeta Dimova.

Professor Violeta Dimova will always remain in our memories for her humaneness, kindness, energy, persistence and combativeness in achieving all the goals she set for herself and passed on to us for the development and promotion of our Faculty of Philology.

Rest in peace, our dear Vicky.

From the colleagues at the Faculty of Philology in Shtip

Луси Караниколова-Чочоровска

ПРОФЕСОРКАТА ВИОЛЕТА ДИМОВА

„Методиката се занимава со проучување на научните методи, кои се дел од епистемиолошките предлошки на наставната методологија. Таа ги учи студентите, идните наставници како да ги користат во една современа настава, каква што денес најодговорно тврдам дека постои, иако, од временска дистанца на некои поранешни средношколски професори, тоа можеби не изгледа така“, ќе рече Виолета Димова во рефератот поднесен на Научниот собир посветен на проф. д-р Атанас Вангелов во Скопје (15 и 16 декември, 2009).

Многупати, во нашите чести интелектуализирања за предмети и прашања врзани со нашата професија, Димова знаеше жестоко и искрено да рече: „Јас ја издигнав методиката до ниво на наука во Македонија и многу сум горда заради тоа!“. Секако дека беше во право, зашто и ретко некогаш (речиси никогаш) засведочив ситуација кога таа не беше во право.

Виолета Димова беше методичар и професор *par excellence*. Секогаш педантна и уредна, исправена пред таблата, иако поудобно е да се седи на професорското столче. Тоа нејзе, како што секогаш велеше, воопшто не ѝ беше тешко. Така е методички правилно, ќе речеше. Зборуваше и држеше предавања со одмерени движења и „меки“ гестикации, имаше јасна мисла, беспрекорна дикција и чисто и прецизно ги изговараше зборовите и речениците. Така зборуваше и на службените состаноци, и на научните конференции и во приватните разговори. Кога ќе ѝ го речев тоа, како „од пушка“ ќе ми одговореше дека долги години била член на Детската радиодрама при Македонската радио-телевизија. Сепак, Димова беше родена и одгледана да биде професор, „даскал“, како што честопати самата се нарекуваше. Нејзиниот професорски век траеше точно 41 година, од кои 7 години како средношколски професор во скопската Гимназија „Јосип Броз Тито“, 21 година на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје и 13 години на Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, каде беше и прв декан на Факултетот.

Научната работа на Виолета Димова брои неколку десетици наслови, книги и научни трудови од областа на методиката на наставата по литература и науката за литература. Кога сега ги прелистувам нејзините книги и статии, ја гледам и замислувам како ги пишува: со комплетна посветеност, методолошки беспрекорно точни, синтаксички и семантички полни, со пораки во кои и порачува и подучува и се себеоткрива. Можеби така мислам, зашто одлично ја познавав. Димова читаше многу и нè читаше сите. Велеше: „Ние, колегите, треба да се читаме, да знаеме што работиме“. И, често, даваше квалификации за трудовите свои, мои и на другите колеги. Објективно и

непристрасно. И, морам да речам, без трошка завист. Знаеше извонредно прецизно, остроумно и сигурно да квалификува литературолошки елементи, состојби, категории, исто така како што знаеше со својата длабока мудрост да му се посвети на сè што ѝ донесе животот.

За мене, за нас, колегите од Филолошки во Штип, за тие што знам дека ја сакаа и почитуваа, Виолета Димова беше посебна личност. Специфична енергија создаваше нејзиното присуство и сите, како тоа да беше задолжително, како дека така треба да биде – го очекувавме нејзиното мислење по одреден службен или професионален проблем или дилема. Таа едноставно ги решаваше сите проблеми.

Виолета Димова беше човек кој со целосна посветеност се „даваше“ на сите околу себе, колку и да беа тие луѓе малку или случајно присутни во нејзиниот живот. Тоа го сведочам и потврдувам и сега, кога ја препрочитувам нашата кореспонденција, било преку електронска пошта, било преку друг медиум: секогаш се потпишуваше со „твојата Вики“.

Виолета Димова го „создаде“ Филолошкиот факултет во Штип. Ако не беше таа, немаше ни ние да бидеме дел од оваа институција, за која, длабоко сум убедена во тоа – сите ја чувствуваме за своја.

Можеби ќе се чини прозаично (овој термин честопати го користеше кога некогаш советуваше) ако речам дека многу направи за нас, за Филолошки, дека многу сме ѝ должни. Со молба во очите велеше: „Чувајте ми го Филолошки!“.

Јас ќе го правам тоа... Сите да го правиме тоа!... За нашата Вики. За нас...

Нека ѝ е вечна славата!

PROFESSOR VIOLETA DIMOVA

“Methodology is the study of scientific methods, which are part of the epistemological presuppositions in teaching methodology. It teaches the students, the future teachers, how to use them in the contemporary teaching process, which I most responsibly believe in, although it may appear differently from the temporal distance of some former high-school teachers” – said Violeta Dimova in the paper submitted at the Scientific assembly dedicated to Prof. Dr. Atanas Vangelov in Skopje (15 & 16 December, 2009).

Oftentimes, in our frequent intellectualizations about subjects and questions related to our profession, Dimova would say fiercely and sincerely: “I elevated methodology to a scientific level in Macedonia and I am very proud of it!”. She was definitely right, because I rarely (almost never) witnessed a situation in which she was not.

Violeta Dimova was a methodologist and a professor par excellence. Always neat and tidy, standing in front of the board, although it would have been more comfortable for her to sit in the professor’s chair. This, as she always said, was not difficult at all. This is methodologically correct – she would say. She spoke and held lectures with well-chosen movements and ‘soft’ gesticulations, she had a clear thought, impeccable diction and pronounced the words and sentences clearly and meticulously. She spoke in the same way at official meetings, scientific conferences and private conversations. When I would mention this fact to her, she would immediately respond that she had been a member of Children’s radio drama at the Macedonian Radio Television for years. Nevertheless, Dimova was born and raised to be a professor, a ‘daskal’¹ as she often named herself. Her time as a professor lasted precisely 41 years, from which 7 years as a high-school teacher at Josip Broz Tito High School, then 21 years at Blaze Koneski Faculty of Philology at Ss. Cyril and Methodius University, and 13 years at the Faculty of Philology at Goce Delcev University in Stip, where she was also the first dean of the faculty.

The scientific work of Violeta Dimova encompasses numerous titles, books and scientific papers in the field of literature methodology and the science of literature. When I page through her books and articles now, I can see and imagine her writing them: with a complete dedication, methodologically impeccable, syntactically and semantically perfect with messages through which she instructs, teaches and goes through a process of self-discovery. I might be thinking in this way, since I knew her excellently. Dimova read a lot and read all of our work. She used to say: “We, the colleagues, need to read each other’s work and know what we are working on”. Also, she often gave qualifications for her own papers, my papers and papers of other colleagues. She did this objectively, impartially and,

¹ An archaic word for a teacher.

I must emphasize that she did this without a grain of jealousy. She knew how to meticulously, wittily and undoubtedly qualify literary elements, conditions and categories, just as she wisely knew how to dedicate herself to everything that life brought to her.

To me, to us, the colleagues at the Faculty of Philology in Stip, to everyone I know that loved and respected her, Violeta Dimova was a special person. Her presence created a specific energy for everyone, and as if it was somehow obligatory, as it was needed – we always expected her opinion on a certain official or professional problem or a dilemma. She simply solved all problems.

Violeta Dimova was a person that completely dedicated herself to everyone around her, regardless of the fact that some of these people randomly appeared in her life or that they were only briefly present. I have witnessed and can confirm this even now, when I am rereading our correspondence whether through mail or any other medium, where she always signed as “Your Vicky”.

Violeta Dimova ‘created’ the Faculty of Philology in Stip. If it wasn’t for her, we would not be part of this institution, an institution that I am deeply convinced we all feel as our own.

It may seem prosaic (she often used this term while counseling someone) if I say that she did a lot for us, for the Faculty of Philology and that we owe her a lot. She always said with a pleading look in her eyes: “Take care of the Faculty of Philology!”.

I will do that... Let’s everyone do that!... For our Vicky. For us...

May she have eternal glory!

СЕЌАВАЊЕ

ПРОФ. Д-Р ВИОЛЕТА ДИМОВА – БИОГРАФИЈА

Проф. д-р Виолета Димова е родена во 1955 година во Скопје каде што завршува основно училиште и гимназија. Дипломира на Катедрата за македонска книжевност и јужнословенски книжевности на Филолошкиот факултет во Скопје во 1978 година. Од 1980 до 1987 година работи како професор по Македонски јазик и литература во Гимназијата „Јосип Броз Тито“ во Скопје, а од 1987 ја продолжува својата наставна дејност на Катедрата за македонска книжевност и јужнословенски книжевности на Филолошкиот факултет во Скопје. Магистрира во 1993 година на тема „Методиката на романот во средното училиште“. Во февруари 2002 година докторира на тема „Уметничкиот лик, предмет на наставната интерпретација“. Во 2008 година преминува да работи на Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, како професор и декан на Филолошкиот факултет. Во 2012 година е избрана во звањето редовен професор.

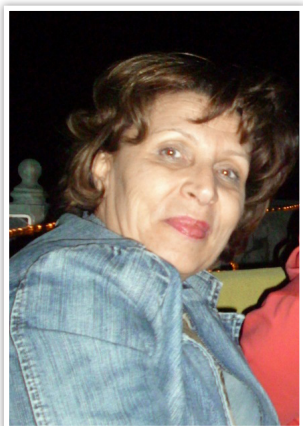
Проф. д-р Виолета Димова има мошне богата и плодна наставно-образовна, научноистражувачка и стручно-апликативна дејност. Од почетокот на своето вработување на Филолошкиот факултет во Скопје, а потоа и на Филолошкиот факултет во Штип, Виолета Димова покажува извонредна ангажираност и на полето на наставата и на полето на потесната, но и на пошироката научна област, филологијата, со која се занимава за време на сиот свој професионален ангажман, а доказ за тоа се нејзините објавени трудови и книги, учества на бројни семинари и научни конференции, учества во проекти, изготвување на наставни програми за основното и средното образование, како и на студиските програми за додипломските и постдипломските студии на Филолошкиот факултет во Скопје и на Филолошкиот факултет во Штип.

Со доаѓањето на Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, професорката Димова ја продолжува својата дејност, а истовремено ја извршува мошне успешно и функцијата декан во тешкиот период на основањето на Филолошкиот факултет во Штип. Деканката Димова со своето работно искуство и со својата енергичност и упорност успеа да создаде неколку базни студиски групи на Филолошкиот факултет во Штип за прв циклус, како и да креира студиски програми за втор и за трет циклус на студии. Во соработка со сиот наставен и соработнички кадар, деканката Димова успешно ги постави цврстите темели на Филолошкиот факултет во Штип каде што работеше како професор до крајот на својот живот.

Професорката Виолета Димова почина на 7 мај 2021 година во Скопје.

IN MEMORIAM

PROF. DR. VIOLETA DIMOVA – BIOGRAPHY

Prof. Dr. Violeta Dimova was born in 1955 in Skopje where she finished primary school and high school. She graduated from the Department of Macedonian Literature and South Slavic Literatures at the Faculty of Philology in Skopje in 1978. From 1980 to 1987 she worked as a teacher of Macedonian language and literature at the High School “Josip Broz Tito” in Skopje, and from 1987 she continued her teaching activity at the Department of Macedonian Literature and South Slavic Literatures at the Faculty of Philology in Skopje. She obtained her Master’s degree in 1993 on the topic “The methodology of the novel in high school”. In February 2002 she received her doctorate on the topic “The artistic character, subject of teaching interpretation”. In 2008 she continued her career at Goce Delcev University in Stip, as a professor and dean of the Faculty of Philology. In 2012 she was elected full professor.

Prof. Dr. Violeta Dimova had a very rich and fruitful career including educational, scientific and application activities. From the beginning of her employment at the Faculty of Philology in Skopje, and later at the Faculty of Philology in Stip, Violeta Dimova showed extraordinary engagement in the field of teaching and in the field of philology, which were the main focus of her activities throughout her professional career, as evidenced by her published papers and books, participation in numerous seminars and scientific conferences, participation in projects, preparation of curricula for primary and secondary education, as well as study programs for undergraduate and postgraduate studies at the Faculty of Philology in Skopje and at the Faculty of Philology in Stip.

At the Faculty of Philology, Goce Delcev University in Stip, prof. Dimova continued her activities, and at the same time she performed the function of the dean very successfully in the difficult period of the establishment of the Faculty of Philology in Stip. As the dean of the Faculty of Philology, prof. Dimova, with her work experience and her energy and perseverance, managed to create several study groups at the Faculty of Philology in Stip for the first cycle, as well as to create study programs for the second and third cycle of studies. In cooperation with all teaching and collaborating staff, prof. Dimova successfully laid the solid foundations of the Faculty of Philology in Stip where she worked as a professor until the end of her life.

Professor Violeta Dimova died on May 7, 2021 in Skopje.

БИБЛИОГРАФИЈА НА ТРУДОВИТЕ НА ПРОФ. Д-Р ВИОЛЕТА ДИМОВА

1990

1. Ѓорѓиевска-Димова, Виолета (1990). Драмата „Печалбари“ во состав на проблемската настава. *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература, Скопје*, 5-6, стр. 101-108.

1991

2. Ѓорѓиевска-Димова, Виолета (1991). Иновации во словенските јазици и книжевности и иновации во наставата по јазик и книжевност. *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература, Скопје*, 1-2, стр. 85.

1993

3. Ѓорѓиевска-Димова, Виолета (1993). Пристап кон романот „Пиреј“ од Петре М. Андреевски. *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература, Скопје*, 1-6, стр. 91-97.

1995

4. Ѓорѓиевска-Димова, Виолета (1995). Еден прилог кон темата фантастика во делата на Славко Јаневски со посебен осврт кон „Шеќерната приказна“. *Зборник на трудови од XXVII Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, стр. 319-323.

1996

5. Ѓорѓиевска-Димова, Виолета (1996). Методички постапки за интерпретација на песната „Албатрос“ од Шарл Бодлер. *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература, Скопје*, 3-4, стр. 117-122.

1999

6. Ѓорѓиевска-Димова, Виолета (1999). Романите на Славко Јаневски во контекст на европскиот роман. *Зборник на трудови од XXV Научна дискусија на XXXI Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, стр. 229-236.
7. Ѓорѓиевска-Димова, Виолета (1999). Наставна интерпретација на песната „Болен Дојчин“ од Блаже Конески. *Годишен зборник (посебно издание) на трудови од Меѓународен научен собир „Придонесот на Блаже Конески за македонската култура“, (17-18.12. 1998), Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје*, стр. 403-407.

2000

8. Ѓорѓиевска-Димова, Виолета (2000). Методички аспекти за интерпретација на романот „Крпен живот“ од Стале Попов. *Литературен збор: списание на друштвото за македонски јазик и литература*, Скопје, 3, стр. 81-89.

2001

9. Ѓорѓиевска-Димова, Виолета; Алексова, Гордана; Анастасова-Шкрињариќ, Нина (2001). *Македонски јазик: за шесто одделение*. Скопје: Табернакул.
10. Ѓорѓиевска-Димова, Виолета (2001). Лектирата во основното училиште: наставна интерпретација на ликовите во романот „Белото Циганче“ од Видое Подгорец. *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература*, Скопје, 5-6, стр. 103-108.
11. Ѓорѓиевска-Димова, Виолета (2001). *Уметничкиот лик – предмет на наставната интерпретација* (докторска дисертација). Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

2002

12. Димова, Виолета (2002). Гане Тодоровски во наставната програма по Македонски јазик и литература. *Зборник на трудови во чест на Гане Тодоровски*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, стр. 172-176.

2003

13. Димова, Виолета (2003). Уметничкиот лик – предмет на наставната интерпретација. *Годишен зборник на Филолошкиот факултет „Блаже Конески*, Скопје, кн. 28/29 (2002/2003), стр. 337-341.
14. Ѓорѓиевска-Димова, Виолета (2003). Крсте Петков Мисирков и мисирковштината во наставата во средното образование. *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература*, 1-2, стр. 49-52.

2004

15. Димова, Виолета (2004). Илинден во списанието „Нов ден“ од 1948 година, со посебен осврт на поемата „Илинден“ од Венко Марковски. *Зборник на трудови од XXX Научна конференција на XXXVI Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (Охрид, 11-13 август 2003)*, стр. 109-115.

2005

16. Ѓорѓиевска-Димова, Виолета (2005). Уметничкиот лик во воспитно-образовниот процес. *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература*, Скопје, 4-6, стр. 121-123.

2006

17. Димова, Виолета (2006). Естетските и дидактичките вредности во книгата „Малиот принц“ од Антоан де Сент Егзипери. *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература, Скопје, 4-6*, стр. 65-73.

2007

18. Димова, Виолета (2007). *Литературното дело и реципиентот: прилози за методиката по литература: прилози од методиката на наставата по литература и од наставната практика*. Скопје: Македонска реч. 277 стр.
19. Димова, Виолета (2007). Како беше одбележан јубилејот „60 години Филолошки факултет 'Блаже Конески'“. *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература, Скопје, 1-3*, стр. 167-168.
20. Димова, Виолета (2007). Феноменолошки пристап кон расказот „Љубов“ од Блаже Конески. *Јубилеен годишен зборник „60 години Филолошки факултет“*, кн. 32, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, стр. 81-89.
21. Dimova, Violeta (2007). The esthetics of communication and the media in literature classes. *Зборник на трудови од меѓународна научна конференција во Стара Загора, том 2*, стр. 196-199.

2008

22. Димова, Виолета (2008). Современи концепти во наставата по Македонски јазик и литература. *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература, Скопје, 4-6*, стр. 117-121.
23. Димова, Виолета (2008). „Александар и смртта“ од Слободан Мицковиќ и „Друидот од Синдидун“ од Владислав Бајац – меѓутекстовни релации. *Зборник на реферати од Меѓународна научна конференција во Ниш*, стр. 505-514.

2009

24. Димова, Виолета (2009). „Фрески и гротески“ од Венко Андоновски од аспект на книгата „Ќе бидете како богови“ од Ерих Фром. *Зборник на трудови од XXXV Научна конференција на XLI Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, стр. 157-162.
25. Dimova, Violeta; Alil, Sevin (2009). The Education function in the Literature for Children in the teaching – educational curriculum. *Зборник на трудови од Меѓународна научна конференција во Едрене, том 2*, стр. 155-156.

2010

26. Dimova, Violeta; Ivanovska, Biljana (2010). The responsibility of the teacher teaching medical English. *Language education today: Between theory and practice*. pp. 224-230.

27. Ivanovska, Biljana; Dimova, Violeta (2010). Similarities and differences in the meaning of the linguistic units in contemporary German and Macedonian. *Language Education Today: Between theory and practice*. pp. 78-84.
28. Челик, Махмут; Ивановска, Билјана; Димова, Виолета (2010). Осврт на расказите за деца на првата повоена генерација турски писатели во Република Македонија. Зборник на научни трудови од Меѓународна научна конференција „Филолошка истраживања данас“ (*Philological research today*).
29. Димова, Виолета; Ивановска, Билјана; Челик, Махмут (2010). Времето и просторот како физичка и метафизичка категорија во романот „Татарска пустина“ од Дино Буцати. Зборник на научни трудови од Меѓународна научна конференција „Филолошка истраживања данас“ (*Philological research today*).
30. Белчев, Толе; Димова, Виолета; Челик, Махмут; Кузмановска, Драгана; Кирова, Снежана; Никодиновска, Дијана (2010). Речник на странски зборови во македонскиот јазик (А-К). Штип: Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“. 1-348 стр.
31. Белчев, Толе; Димова, Виолета; Челик, Махмут; Кузмановска, Драгана; Кирова, Снежана; Никодиновска, Дијана (2010). Речник на странски зборови во македонскиот јазик (Л-Ш). Штип: Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“. 349-735 стр.
32. Димова, Виолета (2010). Професорот Атанас Вангелов во наставата по литература – улога и значење. *Зборник од научниот собир посветен на проф. д-р Атанас Вангелов (15-16.12. 2009)*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, стр. 293-296.

2011

33. Димова, Виолета (2011). *Методика на наставата по книжевност*. Штип: Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“. 210 стр.
34. Dimova, Violeta; Sarafova, Natasa (2011). Education and Culture. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, pp. 2357-2359.
35. Sarafova, Natasa; Dimova, Violeta (2011). Implementation of the programmes for learning Macedonian as a foreign language at the Faculty of Philology, Stip - a step towards successful multicultural education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 15, pp. 2377-2382.
36. Димова, Виолета; Денкова, Јованка (2011). Комуникацијата ученик – литературно дело – наставник, основа на современите пристапи во наставата по литература. *Годишен зборник на Филолошкиот факултет во Штип*, 2 (2), стр. 9-15.
37. Денкова, Јованка; Димова, Виолета (2011). Говорот на омразата и нетолеранцијата во македонската литература за деца и млади. *Годишен зборник на Филолошкиот факултет во Штип*, 2 (2), стр. 51-60.

38. Dimova, Violeta; Celik, Mahmut (2011). The Method of Aesthetic Communication, a Basis for the Communication: Student - Literary Work – Teacher. *The VI International Balkan Kongress for Education and Sciens: THE MODERN SOCIETY AND EDUCATION*, Faculty of Pedagogy “St. Kliment Ohridski”, Skopje, pp. 1245-1249.
39. Димова, Виолета (2011). Естетиката на комуникацијата и медиумите. *Macedoński dyskurs niepodległościowy, historia kultura literature język media*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Wydanie I, Krakow, стр. 99-105.
40. Димова, Виолета (2011). Ерос и Танатос у роману „Нечиста крв“ Борисава Станковића. *Тематски зборник „Нечиста крв Борисава Станковића сто година после (1910-2010)“*, Учитељски факултет, Врање, Универзитет у Нишу, стр. 177-183.

2012

41. Димова, Виолета (2012). *Естетиката на комуникацијата и литературата за деца*. Скопје: Македонска реч. 167 стр.
42. Celik, Mahmut; Dimova, Violeta (2012). Motives for sociability and other positive characteristics in children’s stories. *Science Direct*, 46, pp. 22-25.
43. Daskalovska, Nina; Dimova, Violeta (2012). Why should literature be used in the language classroom? *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, pp. 1182-1186.
44. Koleva Gudeva, Liljana; Dimova, Violeta; Daskalovska, Nina; Trajkova, Fidanka (2012). Designing descriptors of learning outcomes for Higher Education qualification. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, pp. 1306-1311.
45. Celik, Mahmut; Dimova, Violeta; Ivanovska, Biljana (2012). Motives for Socialization, Sociability and other Positive Characteristics in Children’s Stories. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, pp. 22-25.

2013

46. Dimova, Violeta (2013). Collection of short stories for children by the Balkan Nobel laureate Ivo Andric. *Hikmet, Journal of Scientific Research*, 11 (22), pp. 64-73.
47. Димова, Виолета (2013). Естетиката на комуникацијата и литературата за деца. *Тематски зборник „Књижевност за децу и њена улога у васпитању и образовању деце школског узраста“*, Учитељски факултет у Врању, стр. 323-331.
48. Димова, Виолета (2013). Дијалогизам у роману „Хари Потер и Камен мудрости“. *Detinjstvo*, стр. 78-84.
49. Димова, Виолета (2013). Човекот во функција на идејата – партитура или дивертисман? *Зборник „Чашуле, отпосле“*, МАНУ, Скопје, стр. 315-320.

50. Димова, Виолета (2013). Имаголошки и родови аспекти кон „Златоустиот“ од Стјепан Томаш. *Книжевна академија*, 1-2, стр. 50-60.
51. Димова, Виолета; Николовска, Габриела (2013). Етичките вредности во бајките од браќата Грим. *Годишен зборник на Филолошкиот факултет во Штип*, 4 (4), стр. 173-177.
52. Димова, Виолета; Николовска, Гордана (2013). Втор странски јазик во современото образование – аспекти и услови за негово изучување. *Годишен зборник на Филолошкиот факултет во Штип*, 4 (4), стр. 179-182.

2014

53. Димова, Виолета (2014). Парадигмата на апсурдот и потрагата по смислата на постоењето во „Тврдина“ од Меша Селимовиќ. *Книжевна академија*, 3-5, стр. 44-55.
54. Димова, Виолета (2014). Единката, општеството и концептот на семејството во „Тврдина“ од Меша Селимовиќ. *Зборник радова са научног скупа „Наука и глобализација“ (Пале, 17-19 мај 2013)*, 1/2 (8), стр. 595-603.
55. Димова, Виолета (2014). Самосталне активности и нивна улога у развоју критичког и креативног мишљења код ученика. *Тематски зборник „Савремене тенденције у наставним и ваннаставним активностима на учитељским (педагошким) факултетима“*, Учитељски факултет у Врању, стр. 397-403.
56. Celik, Mahmut; Dimova, Violeta; Ivanovska, Biljana (2014). A review of the children's narratives of the first generation of Turkish writers in the Republic of Macedonia. *Philological Research Today, Vol. V "South-Slavic issues"*, pp. 259-266.

2015

57. Dimova, Violeta; Celik, Mahmut (2015). The method of aesthetics of communication in education - On the reception of literary work in teaching. *Knowledge - International Journal, Scientific and Applicative Papers*, 11 (1), pp. 29-31.
58. Celik, Mahmut; Dimova, Violeta (2015). Beginnings and development of the Turkish and Macedonian children's literature in Macedonia. *Knowledge - International Journal, Scientific and Applicative Papers*, 9 (5), pp. 98-101.
59. Dimova, Violeta (2015). Semantics of life and death in Jordan Radickov's "We, the sparrows". *Knowledge - International Journal, Scientific and Applicative Papers*, 9 (5), pp. 110-114.
60. Димова, Виолета (2015). Другиот и Другоста на просторот и времето во „Твоите = мои очи“ од Христо Петрески. *Контекст*, (13), стр. 163-177.
61. Димова, Виолета; Челик, Махмут; Сулејмани, Умит (2015). Истражувачките методи и техники – основен услов за остварување на когнитивната настава во паралелките со турски наставен јазик. *Годишен зборник на Филолошкиот факултет во Штип*, 6 (6), стр. 259-265.

62. Dimova, Violeta; Kukubajska, Marija Emilija (2015). „Emilina’s ABC Book“ – Earliest childhood literacy supported by emotional intelligence development. *Knowledge - International Journal, Scientific and Applicative Papers*, 10 (1), pp. 111-114.
63. Dimova, Violeta (2015). O drugome i o dijalogu između mikrokosmosa i makrokosmosa u “Gorskom vijencu” – imagološki aspekti. *Зборник радова, Меѓународни славистички собир „Његошеви дани“*, (4), стр. 155-161.

2016

64. Shaini, Refide; Dimova, Violeta (2016). The role and importance of Ottoman office. *Knowledge - International Journal, Scientific and Applicative Papers*, 12 (2), pp. 338-341.
65. Димова, Виолета; Иванова, Билјана (2016). Местото на методиката во современиот научен и воспитно-образовен систем. *Knowledge - International Journal, Scientific and Applicative Papers*, 12 (2), стр. 55-57.
66. Dimova, Violeta; Ivanova, Biljana (2016). Educology, pedagogy and teaching methods of the literary education. *Knowledge - International Journal, Scientific and Applicative Papers*, 13 (3), pp. 43-46.
67. Celik, Mahmut; Dimova, Violeta (2016). First children artists of Turkish language in Macedonia. *Knowledge - International Journal, Scientific and Applicative Papers*, 14 (1), pp. 393-398.
68. Dimova, Violeta; Kirova, Snezana; Celik, Mahmut (2016). Choice of contents of literature in primary and secondary education – an important element and paradigm in the educational curriculum. *Knowledge - International Journal, Scientific and Applicative Papers*, 15 (1), pp. 365-369.
69. Димова, Виолета (2016). Рецепцијата на руските писатели во наставата по Македонски јазик и литература. *Зборник на трудови од Првата меѓународна научна конференција ФИЛКО (филологија, култура и образование)*, Штип, стр. 179-184.

2017

70. Димова, Виолета; Даскаловска, Нина; Кузмановска, Драгана; Иванова, Билјана (2017). Дополнителната настава прв чекор кон подобрување на јазичната компетенција на студентите на Филолошкиот факултет – идни наставници по македонски, англиски и германски јазик. *Knowledge - International Journal, Scientific and Applicative Papers*, 20 (6), стр. 2787-2791.
71. Dimova, Violeta; Celik, Mahmut; Koteva, Ivana (2017). Turkish words and their presence in the daily speaking in the population of southeastern Macedonia. *Knowledge - International Journal, Scientific and Applicative Papers*, 20 (6), pp. 2879-2883.
72. Daskalovska, Nina; Dimova, Violeta; Kuzmanovska, Dragana; Kirova, Snezana; Ivanova, Biljana; Ulanska, Tatjana; Tasevska, Marica; Hadzi-

Nikolova, Adrijana (2017). The role of supplemental instruction in improving students' language competence at the Faculty of Philology. *Knowledge - International Journal, Scientific and Applicative Papers*, 19 (3), pp. 185-191.

73. Димова, Виолета (2017). Естетиката на комуникацијата и медиумите во наставата по литература. *Зборник на трудови од Втората меѓународна научна конференција ФИЛКО (филологија, култура и образование), Вороњеж, Русија*, стр. 121-127.
74. Димова, Виолета (2017). Кои се новите штурци? *Нов круг, списание за книжевност за деца и млади, Скопје*, 1-2, стр. 11-15.
75. Димова, Виолета; Јовановска, Лилјана (2017). Рецепцијата и естетиката на комуникација во наставата по Македонски јазик и литература. *Палимпсест, меѓународно списание за лингвистички, книжевни и културолошки истражувања, Штип*, 2 (4), стр. 181-187.

2018

76. Dimova, Violeta; Kuzmanovska, Dragana; Kirova, Snezana; Ivanova, Biljana (2018). Evaluation of teaching language and literature in higher education. *Knowledge - International Journal, Scientific and Applicative Papers*, 28 (3), pp. 775-778.
77. Dimova, Violeta; Kirova, Snezana; Kuzmanovska, Dragana (2018). Literary text and its implications in teaching languages. *Knowledge - International Journal, Scientific and Applicative Papers*, 22 (6), pp. 1485-1488.
78. Kuzmanovska, Dragana; Kirova, Snezana; Daskalovska, Nina; Dimova, Violeta (2018). Developing Phraseological Competence in Foreign Language Learners. *Conference Proceedings, 12th International Technology, Education and Development Conference*, pp. 6687-6691.
79. Kuzmanovska, Dragana; Kirova, Snezana; Daskalovska, Nina; Dimova, Violeta (2018). Greater degree of equivalence of phraseologisms from mother tongue as a fertile ground for studying them in a foreign language. *Conference Proceedings, 12th International Technology, Education and Development Conference*, pp. 7620-7623.

2019

80. Даскаловска, Нина; Кузмановска, Драгана; Димова, Виолета (2019). *Дополнителната настава – подготовка за поуспешно студирање*. Штип: Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“. 183 стр.
81. Иванова, Марија; Даскаловска, Нина; Димова, Виолета; Кузмановска, Драгана (2019). *Обработка на литературни дела во наставата по македонски јазик*. Штип: Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“. 110 стр.

ПРЕДГОВОР

(Во спомен на професорката Виолета Димова го реобјавуваме нејзиниот предговор кон првиот број на „Палимпсест“ од мај 2016 година. Овој предговор на Димова ги одразува и актуелните цели на нашето списание.)

Во моментот додека го пишувам предговорот за „Палимпсест“ чувствувам огромно задоволство, но и потреба да ги искажам мотивите за основањето на нашето списание, и тоа токму под ова име. Денеска кога во ерата на информатичката технологија имаме можност за електронски изданија, името на нашето меѓународно научно списание „Палимпсест“ (*παλίμψηστος* / *palimpsestos* или *Codex rescriptus* со значење „изгребан повторно“, „добиеен повторно“) – збор што во својата основа упатува на ракопис, пергамент од кој текстот е избришан, односно измиен за да може потоа да се користи за повторно пишување – ја изразува нашата заложба за почитување на претходните искуства и врз таа основа градење нови.

Првиот број на „Палимпсест“, меѓународно научно списание за лингвистички, книжевни и културолошки истражувања, излегува точно осум години по формирањето на Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип. Ова е само уште една потврда дека овој факултет од самиот почеток во 2008 година сериозно и со огромно залагање и самопрегорност на наставничкиот и соработничкиот кадар стои цврсто на патот на продлабочувањето на научноистражувачката дејност на полето на хуманистичките науки. За време на нашето осумгодишно постоење како дел од академската заедница, слободно можеме да кажеме дека како релативно млад факултет успеавме да поставиме цврсти темели врз кои ја градиме и ја надградуваме својата наука и на планот на лингвистиката и на планот на книжевната наука, како и на планот на унапредувањето на наставната методологија и на културологијата, за што сведочат и трудовите што ги објавуваме во првиот број на „Палимпсест“ чии автори се дел и од наставниците и соработниците од нашиот факултет кои, ете, и на овој начин го потврдуваат својот истражувачки потенцијал.

На наше огромно задоволство, содржината на „Палимпсест“ е збогатена со трудови од познати и признати научници од земјава и од странство, што нè охрабрува да продолжиме со објавувањето на нашето списание и на тој начин да воспоставуваме здрави релации на полето на науката, литературата и културата кај нас и во светот.

На крајот, ѝ посакувам на Редакцијата успех во работата со искрена верба во тоа дека меѓународното научно списание „Палимпсест“ ќе го оправда своето име и ќе биде „пергамент“ врз кој ќе оставаат свој печат новите генерации научници што допрва доаѓаат.

*Проф. д-р Виолета Димова,
прв декан на Филолошкиот факултет во Штип
(мај, 2016 година)*

FOREWORD

(In memory of Professor Violeta Dimova we republish her foreword from the first issue of "Palimpsest" published in May 2016. This foreword by Dimova reflects the current aims of our journal.)

As I am writing the foreword for "Palimpsest" I feel a tremendous pleasure, but also a need to express the reasons for establishing this journal precisely under this name. Today, in the era of information technology with the option for electronic publications, the name of our international scientific journal "Palimpsest" (παλίμψηστος / *palimpsestos* or *Codex rescriptus* meaning "re-scripted or scraped again", "obtained again") - a word that in its essence refers to a manuscript, a parchment from which the text has been removed or washed to be used again for rewriting – expresses our commitment to respect previous experiences and on that basis to build new ones.

The first issue of "Palimpsest", which is an international scientific journal for linguistic, literary and cultural studies, is published exactly eight years after the establishment of the Faculty of Philology at Goce Delcev University in Stip. This is just another confirmation that the Faculty seriously and firmly stands on the path of strengthening the scientific and research activities in the field of humanities as a result of the commitment and perseverance of the academic staff. During its eight years of existence as part of the academic community, we can certainly say that as a relatively young faculty, we have managed to lay solid foundations upon which we build and upgrade our knowledge and experience, both in the field of linguistics and literary science, as well as in the improvement of teaching methodology and cultural studies, which can be confirmed with the papers that are published the first issue of "Palimpsest" whose authors are part of the academic staff of this faculty and can confirm their research potential in this way as well.

To our great pleasure, the content of "Palimpsest" is enriched with papers by well-known scholars from the country and abroad, which encourages us to continue with the publication of this journal and thus to establish important relations in the fields of language, literature and culture in our country and abroad.

Finally, I wish the Editorial Board a great and continuing success in the future with the sincere belief that the international scientific journal "Palimpsest" will justify its name and will be the "parchment" on which the new generations of scientists will leave their trace.

*Prof. Violeta Dimova,
the first Dean of the Faculty of Philology in Stip
(May, 2016)*

ЈАЗИК

LANGUAGE

СЕМАНТИЧКИ ФОРМУЛИ ЗА ИЗРАЗУВАЊЕ НА ЛОГИЧКИТЕ ПЕРСОНАЛНИ ПЕРИФРАЗИ ВО МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК

Виолета Јанушева

Универзитет „Св. Климент Охридски“, Битола

violetajanuseva@gmail.com

Апстракт: Во овој труд се претставуваат најчестите семантички формули (СФ) за изразување на логичките персонални перифрази во македонскиот јазик што се употребуваат во јазикот на електронските весници. Истражувањето е квалитативно и има описен карактер. Корпусот го сочинуваат 7000 логички персонални перифрази ексерпирани од јазикот на електронските весници од 2019 г. Од методите за обработка на податоците и за донесување заклучоци се користат анализа и синтеза. Резултатите од истражувањето покажуваат дека во македонскиот јазик се разликуваат голем број СФ за изразување на логичките персонални перифрази и дека, најчесто, се употребувани СФ 5 и СФ 7 што претставуваат комбинација од професијата на денотатот и оцената на авторот за неа: придавка во суперлатив +/- (придавка + придавка) + именка што означува професија и еден (една) од + придавка во суперлатив +/- (придавка) + именка што означува професија.

Клучни зборови: *логички персонални перифрази, семантички формули, македонски јазик.*

1. Вовед

Како резултат на интензивниот начин на живеење и недостигот на време, електронските весници стануваат речиси единствена литература за поголемиот дел од населението. Овие весници што припаѓаат во сферата на новинарскиот потстил имаат двојна функција: информативна и дејствувачка. Информативната функција се однесува на пренесување на информацијата до корисниците, односно на нивното информирање за севкупните настани во општеството. Дејствувачката функција, пак, уште позната како мотивирачка или пропагандна, заедно со информативната, според Минова-Ѓуркова (2003, стр. 278) влијае врз создавањето на јавното мислење во едно општество.

Јазикот во електронските весници претставува директен одраз на општата јазична култура во општеството, ја отсликува современата состојба

на стандардниот македонски јазик, и, секако, ги рефлектира актуелните проблеми и прашања во сите сфери од човековото живеење и дејствување. Покрај фразеолошките изрази што ѝ припаѓаат на разговорната лексика (Јанушева и Шашко, 2015, стр. 87–90), маркантен белег на јазикот на овие медиуми претставуваат и перифразите (Јанушева, 2020а; 2020б) кои, во голема мера, придонесуваат да се избегне монотонијата, да се привлече вниманието на читателите и да се постигне живост и разновидност на изразот. Всушност, перифразите претставуваат еден вид клиширан израз што му овозможува на авторот на статијата за пократко време да им даде информации на читателите и да влијае врз нивните емоции.

Оттука, во трудот се претставуваат најчестите семантички формули во македонскиот јазик што се користат за изразување на логичките персонални перифрази во јазикот на електронските весници од 2019 г.

2. Преглед на досегашни истражувања

Перифразите и нивните карактеристики се во центарот на вниманието на голем број истражувачи, првенствено во словенските јазици (Станева, 1996; Галперин, 1981, стр. 152–156; Кухаренко, 2000, стр. 48–53; Велковска, 2002, стр. 93–100; Минова-Ѓуркова, 2003, стр. 94; Ватева, 2010, стр. 39–44; Делева, 2012; Григораш, 2016; Јанушева, 2020а; 2020б). Тие ги разгледуваат перифразите како стилистичко средство во јазикот на уметничката литература, но и како карактеристика на јазикот на печатот. Во нивните истражувања, перифразите се определуваат како вторична номинација, односно како замена на директното име на денотатот (првичната номинација) со описна синтагма. Според тоа, перифразата е второ име за денотатот. Нивните истражувања, понатаму, покажуваат дека најчесто се зборува за два вида перифрази, и тоа: логички перифрази (во кои зборовите во описниот израз функционираат во своето основно значење и се базираат на една инхерентна карактеристика на поимот) и експресивни (сликовити или фигуративни што се засноваат на метафора или метонимија). Освен тоа, овие истражувања ја нагласуваат оценувачката функција на перифразата, зашто со перифразата се оценува поимот според своите својства или карактеристики, што значи дека преку перифразата се дава оценката на авторот за соодветниот поим. Во однос на македонскиот јазик, Јанушева (2020а) ги сфаќа перифразите како семантичко-синтаксички единици и ги ограничува само на именските зборови, што значи дека двете номинации имаат именски карактер. Нејзиното истражување покажува дека во македонскиот јазик, како и во другите словенски јазици, се разликуваат два вида перифрази, и тоа: логички и сликовити (фигуративни). Таа ја покажува разликата меѓу перифразите и фразеолошките изрази, апозицијата и аналитичкиот прирок за кои предлага да се задржи изразот перифрастична конструкција и укажува дека за целосно разбирање на перифразата, покрај перифразата, името на денотатот мора да е спомнато барем еднаш во текстот. На крај, таа ја анализира и

контекстуалната (не)ограниченост на перифразите и нивниот однос со времето во кое се употребуваат. Понатаму, Јанушева (2020б), ги истражува најчестите семантички формули за изразување на персоналните фигуративни перифрази и заклучува дека во македонскиот јазик има голем број СФ за нивно изразување, како и дека општествената функција и професијата се двата инхерентни признаци на денотатот.

3. Методологија

Истражувањето има квалитативна парадигма и описен карактер. Корпусот го сочинуваат 7000 логички персонални перифрази, ексцерпирани од јазикот на електронските весници, што значи дека се прегледани 7000 резултати на пребарувачот Гугл (Google) од 2019 г. Од методите за обработка на податоците и за донесување заклучоци се користат анализа и синтеза.

4. Резултати и дискусија

Од сфаќањето на перифразите како вторична номинација на денотатот, односно како замена на директното име на денотатот (првичната номинација) со описна синтагма, произлегува дека логичките персонални перифрази претставуваат вторична номинација на сопственото име. Имајќи ја предвид оценувачката функција на перифразите, која доаѓа до израз и кај логичките персонални перифрази, описната синтагма, всушност, се однесува на една особеност или карактеристика на денотатот која за авторот на текстот е најважна, па, така, таа доаѓа на преден план. Понатаму, анализата покажува дека во македонскиот јазик во рамките на логичките персонални перифрази се разликуваат голем број семантички формули (СФ). Семантичката формула е, всушност, описната синтагма што функционира како еден вид клиширан израз или, според зборовите на Минова-Ѓуркова (2003, стр. 281), како автоматизирано или готово јазично средство, и што му овозможува на авторот на текстот за брзо време да информира колку што е можно поголем број читатели и да го изрази својот став, но и да влијае врз емоциите на читателите. Анализата, исто така, покажува дека логичките персонални перифрази употребени во јазикот на македонските електронски весници се однесуваат на лица што се дел од јавниот живот не само во Македонија туку и на Балканот и во светот, воопшто, во различни сфери од општественото живеење и функционирање. Конечно, истражувањето покажува дека карактеристиката на денотатот која за авторот на текстот е најважна се однесува на два признаци, и тоа на функцијата (улогата и положбата – ДРМЈ) и професијата (дејност за која се има подготовка и што служи за обезбедување на егзистенција – ДРМЈ) што ја имаат лицата во општеството.

4.1. Логички персонални перифрази

Кај логичките персонални перифрази зборовите функционираат во своето основно значење. Во рамките на овие перифрази, се забележуваат

два подвида, и тоа: логички перифрази што се базираат на една инхерентна карактеристика на денотатот и логички перифрази што претставуваат комбинација од инхерентната карактеристика на денотатот и оцената на авторот на текстот за таа карактеристика. Всушност, авторот го оценува денотатот врз основа на одредени својства или карактеристики кои, според него, се најважни за дадениот денотат. Во рамките на секој вид се забележуваат различни семантички формули.

4.1.1. Логички персонални перифрази што се базираат на една инхерентна карактеристика на денотатот

Во оваа подгрупа перифрази се забележуваат неколку семантички формули, во зависност од тоа дали инхерентната карактеристика се однесува на функцијата што ја има лицето во општеството во актуелниот момент кога се пишува статијата или на неговата професија.

А) Инхерентна карактеристика – општествена функција

СФ 1: *именка што означува функција + на/за:* шефот (шефицата) на: македонската дипломатија (Н. Димитров), американската Централна банка (Џ. Јелен); *претседателот или премиерот (претседателката или премиерката) на:* Македонија (З. Заев), Нов Зеланд (Џ. Ардерн), „Амазон“ (Џ. Безос); *министерот (министерката) за:* одбрана (Р. Шеќеринска), внатрешни работи (О. Спасовски); *заменик-министерот (заменик-министерката) за:* животна средина и просторно планирање (Ј. Макрадули), образование и наука (Е. Наумовска); *заменик-претседателот (заменик-претседателката) на:* Владата (Б. Османи), Македонија (Р. Шеќеринска); *лидерот (лидерката) на:* опозицијата (Х. Мицкоски), ДОМ (М. Морачанин); *генералниот секретар (генералната секретарка) на:* Владата на Македонија (Д. Рашковски), Собранието (Џ. Иванова), *директорот (директорката) на:* АХВ (З. Атанасов), Агенцијата за спорт и млади (Д. Каевски), УЈП (С. Лукаревска);

СФ 2: *придавка +/- (придавка + придавка) + именка што означува функција:* актуелниот (актуелната): претседател на Европарламентот (Х. Г. Петеринг), македонски претседател (С. Пендаровски), советник на претседателот на Република Хрватска (Г. Томиќ), вицегувернер на НБРМ (А. Ангеловска-Бежоска), пратеник (Љубен Арнаудов); *бившиот (бившата):* претседател на Перу (А. Гарсиа), шефица на Пепси (И. Нури), комесарка за дигитална агенда (Н. Крус); **поранешниот (поранешната):** долгогодишен египетски претседател (Х. Мубарак), американски државен секретар (Х. Кисинџер), претседател на Ерменија (С. Саркисијан), советник на Путин (В. Мански), претседател на американската Национална кошаркарска лига (НБА) (Д. Штерн), директорка на Агенцијата за филм (Б. Беличанец), премиер на Малезија (Н. Разак), лидерка на пакистанската опозиција (Б. Бутто);

СФ 3: *еден (една) од + број/бројна форма +/- (придавка) + именка што*

означува функција: двајцата пратеници (А. Бајрам), двајцата министри (А. Ќахил), двете обвинителки (Л. Стефанова), петте судии (В. Маркудова), петте судии кои гласаа за укинување на законот за помилување (уставната судијка Вангелина Маркудова), осумте опозициски пратеници (Н. И. Старова), осумте главни правни советници во Европскиот суд за човекови права (В. Трстењак);

СФ 4: *еден (една) од + број + именката жена + именка што означува функција*: шесте жени градоначалнички во Македонија (Н. Петровска), седумте жени претприемачки (Н. Ангеловска).

Б) Инхерентна карактеристика – професија

СФ 1: *именка што означува професија*: пејачот на групата „Магла бенд“ (В. Савиќ);

СФ 2: *придавка +/- (придавка) + именка што означува професија*: *актуелниот (актуелната)*: тренер на француски Бордо (П. Соуса), пејачка (Ријана); *бившиот (бившиата)*: фудбалер на Реал Мадрид (Т. Хернандез), ракометар на Металург (Д. Џукиќ), пејачка на Гранд (Е. Синановиќ); *поранешниот (поранешната)*: француски боксер (К. Детанже), американска тенисерка (Е. Харклроуд), ракометарка на ЖРК „Вардар“ (А. Пенезиќ);

СФ 3: *+/- (придавка) + судиска(та) двојка*: Л. Сеок и К. Бонок, ракометната (Б. Лах и Д. Сок), данската (М. Гјединг и М. Хансен), шпанската (О. Р. Лопез и А. С. Рамирез);

СФ 4: *судиската тројка*: П. Арделеану, П. Блажеј и И. Надворник, Л. Ламоника, Д. Јавор и Е. Мулкоч;

СФ 5: *придавка + придавка (што се однесува на професијата) + именката ас*: португалскиот фудбалски (К. Роналдо), српскиот кошаркарски (М. Теодосиќ), шпанскиот тениски (Р. Надал), српскиот тениски (Н. Ѓоковиќ), некогашниот тениски (Л. Хјуит), поранешниот тениски (Џ. Мекинро, М. Шарапова);

СФ 6: *еден (една) од + број + именка што означува професија*: седумте фудбалери (Роналдињо), четирите фоторепортери (Н. Геденидзе);

СФ 7: *број + придавка + именка што означува професија*: двете српски тенисерки (А. Ивановиќ и Ј. Јанковиќ);

СФ 8: *+/- (придавка) + дизајнерско(то) дуо*: од Јапонија (Ј. Имаи и А. Мотеки), британското (М. Русо и Т. Ралф), чешкото (Томски – Полански).

4.1.2. Логички перифрази што претставуваат комбинација од една инхерентна карактеристика на денотатот и оцената на авторот за неа

Овие персонални перифрази претставуваат комбинација од инхерентната карактеристика на денотатот и оцената на авторот на текстот за таа карактеристика, која, според него, е онаа најважната или онаа што го одликува тој денотат од другите. И во оваа група перифрази се забележуваат повеќе семантички формули.

А) Инхерентна карактеристика – функција + оцена на авторот

СФ 1: *придавка +/- (придавка) + именка што ја означува функцијата:* **влијателниот** (*влијателната*): шиитски лидер и ирачки политичар (М. Садр), американски сенатор од редовите на демократите (Р. Менендес); **екстравагантниот** (*екстравагантната*): градоначалник на Лондон (Б. Џонсон); **ексцентричниот** (*ексцентричната*): војвотка од Алба (Кајетана), претседател (А. де Лаурентис); **омилениот** (*омилената*): балкански политичар на Брисел (А. Вучиќ), светска политичарка (А. Меркел); **привлечниот** (*привлечната*): кримска обвинителка (Н. Поклонскаја); **харизматичниот** (*харизматичната*): бизнисмен (Трамп), премиер на Канада (Џ. Трудо), менаџер на Ливерпул (Ј. Клоп);

СФ 2: *придавка во суперлатив +/- (придавка) + именка што означува функција:* **најбогатиот** (*најбогатата*): градоначалник во Македонија (А. Алексовски), политичар на Косово (Б. Пецоли); **најважниот** (*најважната*): локален лидер (Касами), либерална судијка на американскиот Врховен суд (Р. Б. Гинсбург); **најексцентричниот** (*најексцентричната*): европска аристократка и маркиза (Л. Казати), **најпознатиот** (*најпознатата*): опозиционер (А. Навални), директор на „Денерал електрик“ (Џ. Велч); **најпопуларниот** (*најпопуларната*): американски лидер во втората половина на 20-тиот век (Џ. Кенеди), политичар на светот (Б. Обама); **најпочитуваниот** (*најпочитуваната*): лидер во арапскиот свет (Т. Ердоган), лидер во светот (В. Черчил); **најпривлечниот** (*најпривлечната*): премиер (Џ. Трудо), претседателка на Тирол (Д. Л. Сваровски); **најценетиот** (*најценетата*): корпоративен менаџер во светот (Д. Агс), европска политичарка (А. Меркел);

СФ 3: *придавка во суперлатив + именката човек/жена/личност:* **најбогатиот:** човек на сите времиња (Џ. Безос), човек на планетата (Б. Гејтс); **највлијателната:** жена на светот (А. Меркел). Во оваа семантичка формула, од сопственото име што следува по перифразата, всушност, се добива информација за функцијата на лицето. Ова се однесува на сите СФ во кои се јавуваат именките: човек, жена, личност.

СФ 4: *еден (една) од + придавка во суперлатив + именка што означува функција или именката личност:* **најбогатите** претседатели (Х. Тачи), **најважните** личности од надворешната политика на САД (З. Бжежински), **највлијателните** пратеници на германската владејачка CDU (А. Фишер), **највлијателните** американски политичари во последните 50 години (Е. Кенеди), **најистакнатите** лидери на баскиската сепаратистичка организација ЕТА (М. Ирасторса), **најценетите** политички лидери во светот (А. Меркел), **најсексапилните** лидери во светот (Џ. Трудо).

Б) Инхерентна карактеристика – професија + оцена на авторот

СФ 1: *+/- (придавка) + дизајнерско(то) дуо:* познатото (Д. Долче и С. Габана), младото (Ботер – Херенбург) (Н. Беркус и Џ. Брент), водечкото (П. Витакер и К. Малем);

СФ 2: +/- (*придавка*) + *доајен* (*доајенка*) + *на*: македонскиот балет (Е. Хусеин), македонското новинарство (Н. Младенов), албанскиот и турскиот театар во Македонија (М. Лозана), рускиот доајен на пијаното (Н. Лугански);

СФ 3: *придавка* +/- (*придавка*) + *именка што означува професија*: *актуелниот* (*актуелната*): актуелниот пејач на групата „Магла бенд“ (В. Савиќ); *влијателниот* (*влијателната*): американски политиколог (З. Бжежински), готвач (Е. Бордејн), американски сенатор од редовите на демократите (Р. Менендес); *екстравагантниот* (*екстравагантната*): боксер (Ф. Мејведер), чешки уметник (Ј. Саудек), дизајнерка (И. Спасовска); *ексцентричниот* (*ексцентричната*): математичар (П. Ердос), сликар (В. Франц), инженер (Ц. Каминада), фудбалер на Ливерпул (Ј. Суарез); пејачка со прекрасен глас (Е. Вајнхаус); кантавторка (Ј. Гага), актерка (Т. Свинтон); *омилениот* (*омилената*): музичар на шведското кралско семејство (Авичи), американски кантавтор (Д. Олни); *популарниот* (*популарната*): пејач (С. Сакиќ, Ц. Бибер, Ј. Ричи), хрватски епидемиолог (Рудан), македонска поетеса (А. Бунтеска), виолинистка (В. Меј), готвач (Ф. Кардоз), ловец на крокодили (С. Орвин), комичар од Србија (С. Гичиќ), актер (П. Броснан), дизајнер за чевли (М. Блахник), британски готвач (Ц. Оливер), ТВ-готвач и патописец (Е. Бордејн), пејачка (Н. Минаж); *привлечниот* (*привлечната*): актер (П. Демпси), моделка (Е. Греам), тенисерка (К. Нултер); *талентираниот* (*талентираната*): шминкер (А. Агакишиев), фудбалер на Олимпик лион (Х. Ауар), виолинистка (Ј. Стирлинг), руска пливачка (С. Аскарова), охридски музичар (М. Милески), музичар (М. Луис), цудистка (Б. Сефери); *убавиот* (*убавата*): актерка (П. Чопра, Д. Ризова, Н. Петровиќ, К. Бекинсејл, Ј. Бонет), манекенка (Е. Ратајковски); *харизматичниот* (*харизматичната*): актерка (Е. Хатавеј, Ц. Хог), пејачка (Калиопи), атлетичар (К. Вархолм);

СФ 4: *еден* (*една*) *од* + *придавка* (*омилените*) + *именка што означува професија*: актери (А. Ајзенберг), спортисти во светот (Буфон), пејачки (М. Тодоровиќ), актерки (Ц. Робертс), македонски актери (Ј. Бреслиски), холивудски актери (П. Броснан);

СФ 5: *придавка во суперлатив* +/- (*придавка* + *придавка*) + *именка што означува професија*: *најбогатиот* (*најбогатата*): српски фудбалер (А. Пријовиќ), спортист на планетата (Ф. Мејведер), музичар на десетлетието (Доктор Дре), српска пејачка (Д. Јанковиќ), музичарка на светот (Ријана), музичарка во Британија (Адел); *најважниот* (*најважната*): фудбалер на Лацио (С. М. Савиќ); *највлијателниот* (*највлијателната*): моден фотограф на сите времиња (Г. Бурден); *највредниот* (*највредната*): светски фудбалер (Нејмар), фудбалер на светот (К. Мбапе); *најдобриот* (*најдобрата*): тенисер (Р. Надал), фудбалер во историјата на спортот (Ј. Меси), светски фудбалер во историјата (Пеле), одбојкарка на светот (Т. Бошковиќ), македонска тенисерка (Ј. Милевска), атлетичарка на светот (И. Шпановиќ, К. Ибаргуен); *најексцентричниот* (*најексцентричната*): кошаркар на планетата (Д. Родман), поп-пејачка во денешно време (Ј. Гага), исландска пејачка (Бјорк);

најзначајниот (најзначајната): средновековен сликар (Х. Бос), писателка во повоена Германија (К. Волф), музички продуцент на сите времиња (Н. Роџерс); *најомилениот (најомилената)*: музичар на Балканот (О. Драгојевиќ), актер во Холивуд (Т. Хенкс), диџеј во светот (Авичи); *најпознатиот (најпознатата)*: светски микробиолог (С. Кларк), светски епидемиолог (Ј. Гисеке), српски доктор (Несторовиќ), тенисер (Д. Родман), кардиохирург во светот (Ж. Митрев), македонски балетан (Е. Хусеин), хрватска спортистка на сите времиња (Јаница Костелиќ), српска поетеса и професорка по книжевност (Д. Максимовиќ); *најпопуларниот (најпопуларната)*: спортист во Русија (Ф. В. Емелијаненко), руска гимнастичарка (А. Солдатова); *најпочитуваниот (најпочитуваната)*: светски научник (Н. Тесла), руски психолог (М. Лабковски); *најталентираниот (најталентираната)*: актерка на својата генерација (М. Стрип), македонска пејачка на сите времиња (Каролина), црногорски фудбалер (С. Јоветиќ), каратистка во Охрид (Љ. Сајческа), тенисерка (Б. Андрееску), шахистка од Кочани (Ј. Давиткова), македонска борачка (Б. Лазаревска); *најуспешниот (најуспешната)*: хрватска спортистка на сите времиња (Ј. Костелиќ), скијачка (Ј. Костелиќ); *најхаризматичниот (најхаризматичната)*: актер на својата генерација (Џ. Клуни), новинар во телевизијата (Ф. Рајли), актер (Г. Цветковски), глумица на сите времиња (Џ. Колинс); *најценетиот (најценетата)*: германски музички критичар (Ј. Кајзер), современ италијански книжевник (А. Барико), композитор (Шостаковиќ), српски драмски писател (Д. Ковачевиќ), кинематограф од англиското говорно подрачје (К. Менџис);

СФ 6: *придавка во суперлатив + именката човек/жена/личност*: *најбогатата*: славна личност во Британија (Е. Ширан), жена на светот (Л. Бетенкур, Опра, А. Валтон); *највлијателната*: личност на 20-тиот век (К. Џенер), славна личност во светот (О. Винфри, Џ. Лопез, Бијонсе), жена во медиумите и шоу-бизнисот (А. Винтур), жена во историјата (М. Кири); *најзначајната*: личност во техниката во тоа време (Т. Едисон); *најхаризматичната*: личност во женската атлетика (Е. Исинбаева);

СФ 7: *еден (една) од + придавка во суперлатив +/- (придавка) + именка што означува професија: еден (една) од најбараните*: фудбалери на денешницата (Т. Вернер), модели на денешницата (Б. Хадид), писателки (И. Бјелица), актерки во светот (Х. Бери), текстописци (М. Туцаковиќ, Џибони), модели во светот (К. Куркова), манекенки во светот (Е. Хоск), манекенки во Србија (Д. Џајкиќ); *еден (една) од најбогатите*: музичари (Е. Ширан), пејачки на светот (Адел); *еден (една) од најважните*: ракометари (А. Херман), поети на Источна Европа (Н. Маџиров); *еден (една) од највлијателните*: полски диригенти (А. Вит), новинари во Македонија (Н. Младенов), социолози на 20 век (З. Бауман), физичари на дваесеттиот век (Бор), поети (Хомер), архитекти на нашето време (Ф. Гери), артисти на светот (Б. Фери), германски театарски режисери (П. Цадек); *еден (една) од највредните*: кошаркари на оваа генерација (Г. Синани), пејачки на нашата естрада (Дани); *еден (една)*

од најголемите: сликари на постмодернизмот (Ван Гог), филмски режисери во државата (К. Ценевски), светски уметници (К. Пендерецки), кошаркари на сите времиња (Р. Грлиќ), ски-скокачи на сите времиња (М. Никинен), поети, драматурзи и есеисти на дваесеттиот век (Т. Елиот); *еден (една) од најдобрите*: кларинетисти во светот (Г. Бојчевски), светски атлетичари на сите времиња (С. Коу), кошаркари на оваа генерација (Г. Синани), фудбалери во историјата (К. Роналдо, Џ. Ленард), боксери на сите времиња (М. Али), тенисери на сите времиња (Надал, Ѓоковиќ), играчи во историјата (К. Мбапе), кошаркари на сите времиња (Ш. О' Нил), ракометарки на нашето време (А. Пенезиќ), фудбалери во историјата на Реал Мадрид (Г. Бенито), кардиохирурзи (Ф. Менаж), ракометарки на Вардар (Д. Цвијиќ), глумици во Македонија на сите времиња (Б. Беличанец), тенисерки во светот (К. Вознијацки), ракометарки на нашето време (А. Пенезиќ); *еден (една) од најзначајните*: светски архитекти (Р. Вентури), музичари во рок-историјата (Стинг), поети во Македонија (А. Поповски), албански сликари (А. Кастрати), современи театарски сценографи во германскиот и европски театар (Ј. Папелбаум), македонски скулптори (П. Хаџи-Бошков), американски писателки (У. ле Гвин); *еден (една) од најистакнатите*: фудбалери и спортски работници (М. Карамучев), културни работници (Д. Јанески), претставници на латиноамериканската и светската проза на дваесеттиот век (Г. Г. Маркез), британски математичари (М. Атија), македонски филолози (Н. Чундева), италијански флејтисти (Џ. Нова), кардиохирурзи (Ф. Менаж), оперски певици (А. Дурловски), современи турски писателки (Е. Шафак); *еден (една) од најомилените*: пејачи на сите времиња (Х. Иглесијас), модни фотографии во Париз (М. Тестино), холивудски актери (К. Ривс), фудбалери (Роналдињо), глумици во Холивуд (С. Булок), холивудски актерки (А. Џоли); *еден (една) од најпознатите*: српски епидемиолози (Б. Тиодоровиќ), фудбалери во историјата на Реал Мадрид (Г. Бенито), готвачи во светот (Е. Бордејн), светски ракометари (М. Л. Ларсен), актери во Холивуд (Ш. Пен), македонски епидемиолози (Д. Даниловски), светски манекенки (К. Мос), американски писатели по Втората светска војна (С. Белоу), актерки од поранешна Југославија (Н. Арнериќ), поп-пејачки (Пинк), кинески актерки (Ф. Бингбинг); *еден (една) од најпопуларните*: турски актери (Б. Оздивит), американски актери (К. Даглас), акциони актери (Џ. Стејтам), пејачи во светот (Џ. Мајкл), пејачи во „Гранд“ (Д. Филиповиќ), модели на светот (К. Д. Орефиче), гимнастичарки (А. Солдатова), македонски пејачки (А. Гиговска), светски пејачки (С. Дион); *еден (една) од најпочитуваните*: научници (М. Каку), фудбалери во светот (Д. Бекам, Буфон), гитаристи на современата рок-ера (М. Нофлер), композитори на сите времиња (Бетовен), актерки (Х. Мирен), професори на катедрата за англиски јазик и професори на Филолошкиот факултет (Д. Михајловски), поети и музичари на неговата генерација (Ј. Коен), виолинисти на нашето време (Џ. Рахлин), блуз и рок-гитаристи во Италија (Ф. Феличиано), новинари (Н. Младенов), дизајнери денес (Т. Форд);

еден (една) од најсексапилните: одбојкарки во Бразил (Ж. Карваљо), српски пејачки (Р. Манојловиќ), актерки на телевизија (М. Б. Браун), холивудски актерки (Џ. Алба); *еден (една) од најталентираниите*: актери (Џ. Гиленхал, Н. Стојановски), германски фудбалери (Т. Керер), фудбалери на светот (К. Коман), глумци (Е. Нортон), српски актерки (М. Јоковиќ); *еден (една) од најценетите*: драмски писатели (Ф. Зелер), норвешки режисери (А. Л. Нес), писатели во Холандија (Ф. ван Еден), психијатри во светот (М. Литвак), сликари (Ван Гог), научници (Н. Тесла), музичарки на Балканот (Н. Бадриќ), новинарки во Франција (А. Кожан), француски современи романописци (П. Модиијано), македонски ликовни уметници (Н. Мартиновски);

СФ 8: *еден (една) од + придавка во суперлатив + човек/жена/личност/ луѓе*: *една од најбогатите*: жени на светот (Опра), жени во Холивуд (Џ. Анистон); *една од највлијателните*: жени во светот (Опра, К. Шанел), личности во светот (К. Џенер); *еден (една) од најсексапилните*: мажи во светот (Б. Афлек, Џ. Момоа), жени на светот (С. Вергара); *еден од најпочитуваните*: луѓе во Холивуд (К. Даглас);

СФ 9: *еден (една) од + број/бројна форма/бројна придавка + именка што означува професија*: двете пејачки од поранешните југословенски простори (И. Петерс), тројцата најдобри фудбалери во светот (Р. Кин), тројцата врвни театарски режисери во светот во моментот (Т. Остермаер), трите најдобри ракометарки во третото коло во Лигата на шампионите (Ј. Радичевиќ, А. Пенезиќ), тројцата најдобри фудбалери во светот (Р. Кин), тројцата најпопуларни тенори во светот (Х. Карерас), петте најдобри светски фудбалери (Ди Марија), четворицата најдобри фоторепортери (Н. Геденидзе), петте најзначајни руски композитори на 19 век (Н. Р. Корсаков), десетте најдобри ракометари (Лазаров);

СФ 10: *број/бројна форма + придавка во суперлатив + именка што означува професија*: двајцата најдобри фудбалери (Р. Левановски и Т. Милер), двајцата најдобри светски тенисери (Р. Надал и Ѓ. Новковиќ), двајцата најдобри фудбалери на светот (Л. Меси и К. Роналдо), двајцата најдобри фудбалери на денешницата (Л. Меси и К. Роналдо), двете најдобри тенисерки во финалето на Мајами (С. Вилијамс и Н. Ли), двете најдобри српски тенисерки (А. Ивановиќ и Ј. Јанковиќ), двајцата најдобри боксери на планетата (С. А. Канело и Г. Головкин), двајцата најпопуларни кошаркари од минатата сезона (Леброн и Брајант), двете најпопуларни пејачки (Д. Липа и Р. Ора), тројцата најпопуларни спортисти на листата (К. Роналдо, Л. Џејмс и Л. Меси), тројцата најпопуларни пејачи на 20 век (Н. Кол, Ф. Синатра и Е. Присли), тројцата најзначајни композитори (Бах, Моцарт и Бетовен);

СФ 11: *придавка + тениски ас*: познатиот (Б. Бекер).

Во истражувањата често се истакнува дека перифразите се контекстуално ограничени, а тоа значи дека за нивното целосно разбирање е потребен контекстот. Примерот што го наведува Гаљперин (1980) ...*детето... лишено од она што не може да се замени*, а што претставува перифраза за *мајка* и што,

според неа, може да се разбере само од контекстот, зашто надвор од контекстот подлежи на индивидуални интерпретации, покажува дека оваа ограниченост се однесува на перифразите сфатени како стилистичко средство во јазикот на уметничката литература. Во однос на логичките персонални перифрази како битен белег на јазикот на електронските весници, ова истражување покажува дека контекстуална ограниченост може да се јави само во случаите кога една иста перифраза се употребува за да означат различни денотати што е во корелација со истражувањето на Јанушева (2020a; 2020b). Од анализираниот материјал се забележува дека логичката персонална перифраза *популарниот пејач* (С. Сакиќ, Џ. Бибер, Л. Ричи) означува тројца пејачи, *највлијателната славна личност во светот*, исто така, три личности (О. Винфри, Џ. Лопез, Бијонсе), а *убавата актерка* се однесува дури на пет актерки (П. Чопра, Д. Ризова, Н. Петровиќ, К. Бекинсејл, Л. Бонет) итн. Но, разбирањето на перифразата не е доведено во прашање, зашто покрај перифразата во текстот се присутни името и презимето на денотатот. Оттука, истражувањето го потврдува ставот на Јанушева (2020) за тоа дека за целосното разбирање на логичката персонална перифраза во текстот покрај перифразата мора барем еднаш да бидат спомнати името и презимето на денотатот зашто, во спротивно, може да се јават индивидуални интерпретации. Понатаму, треба да се нагласи дека контекстуалната (не)ограниченост не е карактеристика на перифразите сами по себе, ами зависи од голем број когнитивни фактори на кои укажуваат Галперин (1981), Кухаренко (2000) и Јанушева (2020a; 2020b), како што се: нивото на општа писменост на читателот, неговото знаење за описно именуваниот поим, неговото познавање на општествено-политичките, културните, економските и другите услови во земјата и надвор од неа, но и на други фактори, како: интересот на читателот за одредена тема, актуелноста на денотатот (појавите или настаните поврзани со него) што доведува до негово често спомнување во новинарските статии и сл. Анализата, понатаму, го потврдува ставот на Јанушева (2020a; 2020b) дека актуелноста на лицето влијае врз контекстуалната (не)ограниченост на перифразата. На пример, денес поради актуелната ситуација со корона-вирусот очекувана е зголемена употреба на логички персонални перифрази кои се однесуваат на голем број доктори, епидемиолози или други медицински лица што даваат свое видување, совети и препораки. Исто така, поради актуелните настани поврзани со приемот на РМ во Европската Унија, се очекува зголемена употреба и на голем број логички персонални перифрази кои се однесуваат на лица со различни функции во рамките на Унијата, на пример, комесари, координатори, советници, високи претставници и сл. Од истражувањето произлегува и дополнителен заклучок во однос на контекстуалната (не)ограниченост што се однесува на тоа дека таа се забележува и кај логичките персонални перифрази.

Оценувачката функција на која во своите истражувања упатуваат Станева (1996), Кухаренко (2000), Велковска (2002), Ватева (2010), Делева

(2012), Григораш (2016) и Јанушева (2020а; 2020б) се покажува како многу важна карактеристика на перифразите. Оваа функција, како што е веќе наведено, се однесува на одредена карактеристика или својство на денотатот кое, според мислењето на авторот на статијата, е најважно. Всушност, како што вели Кухаренко (2000) станува збор за индивидуална перцепција на авторот во однос на одредена карактеристика што ја има денотатот или однос на авторот кон денотатот. Потврда за тоа дека станува збор за индивидуална перцепција на авторот на статијата во однос на денотатот претставуваат голем број логички персонални перифрази што се јавуваат за еден денотат. На пример, перифразите *омилената светска политичарка, најценетата европска политичарка, највлијателната жена на светот, еден од најценетите политички лидери во светот*, се однесуваат на денотатот А. Меркел. На овој начин, авторот, всушност, го изнесува својот личен став и својата лична оценка за функцијата што ја има Меркел во европската и во светската политика.

Иако одредени истражувања (Галперин, 1981; Велковска, 2002) укажуваат на поврзаност на одреден временски период со одредени перифрази, ова истражување го потврдува ставот на Јанушева (2020а; 2020б) за тоа дека перифразите, всушност, не се менуваат, туку се менува името на денотатот, зашто е логично дека во секој временски период постои или ќе постои лице за кое ќе биде карактеристична перифразата *премиер на Владата*, или лице за кое се јавува перифразата *еден (една) од најзначајните*. Поврзаноста на перифразите со времето во кое се употребуваат се поврзува и со актуелноста на денотатот во сите сфери од човековото живеење и дејствување. На пример, перифразата *една од најпознатите актерки од поранешна Југославија*, која го заменува денотатот Неда Арнериќ, не е позната за помладите зборуваачи на македонскиот јазик, од едноставна причина што во времето во кое тие живеат, оваа личност не е актуелна.

5. Заклучок

Истражувањето покажува дека во македонскиот јазик, како и во другите словенски јазици, се забележува присуство на логички персонални перифрази како значаен белег на јазикот на електронските новинарски статии. Во рамките на логичките персонални перифрази се разликуваат две подгрупи врз основа на два инхерентни признаци што се однесуваат на функцијата и на професијата што лицето ја има во општеството. Во рамките, пак, на овие две подгрупи се разликуваат голем број семантички формули што се однесуваат на карактеристиките функција и професија и што претставуваат комбинација од една од карактеристиките и оцената на авторот на текстот за неа. Овие семантички формули се, всушност, готови изрази што му овозможуваат на авторот на текстот за брзо време да информира поголем број читатели и да го изнесе сопствениот став, но и да ја избегне монотонијата и да влијае врз нивните емоции. Истражувањето покажува дека логичките персонални

перифрази што се употребуваат во македонскиот јазик се однесуваат на лица од јавниот живот во Македонија, на Балканот, но и во светот и дека за нивно целосно разбирање, покрај перифразата во текстот, мора да биде спомнато барем еднаш името на денотатот. Истражувањето ја потврдува улогата на когнитивните, но и на другите фактори (интересот на читателот, актуелноста на денотатот) во разбирањето на логичките персонални перифрази. Од истражувањето произлегува и заклучокот дека е сосема природно да се образуваат нови перифрази, зашто јазикот постојано се збогатува, но дека, всушност, перифразите не се менуваат. Она што се менува е името на денотатот. Конечно, од истражувањето се гледа дека најупотребувани се СФ 5: придавка во суперлатив +/- (придавка + придавка) + именка што означува професија и СФ 7: еден (една) од + придавка во суперлатив +/- (придавка) + именка што означува професија што претставуваат комбинацијата од професијата на денотатот и оцената на авторот за неа.

Користена литература

1. Ватева, В. (2010). Към въпроса за перифразата в текстове от публицистичния стил. Бургаски свободен университет. *Съвременна хуманитаристика*, 1, 39–44. <https://bit.ly/3eZVLQr>, 14.4.2017.
2. Велковска, С. (2002). *Белешки за македонската фразеологија*. Јазикот наш денешен кн. 8. Скопје: Институт за македонски јазик „К. Мисирков“.
3. Делева, В. И. (2012). *Перифразите в публицистичния стил на съвременния език (семантична българско-полска конфронтация)*. София: дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. <https://bit.ly/3bUE9Ue>, 15.4.2017.
4. Гальперин, И. Р. (1981). *Стилистика английского языка. Классический учебник по стилистике английского языка для факультетов иностранных языков*. 3-е изд., М.: Высшая школа. <https://bit.ly/3aMrHxo>, 14.4.2017.
5. Григораш, М. А. (2016). Это обобщающее множественное число (личностные перифразы, обозначающие различные группы деятелей украины, в русскоязычной украинской прессе). *Вестник Тамбовского университета. Серия Филологические науки и культурология*, 3 (7). Научная библиотека КиберЛенинка. <https://bit.ly/2UHbAU9>, 14.4.2017.
6. Дигитален речник на македонскиот јазик. <https://bit.ly/39IzWD1>, 20.1.2020.
7. Janusheva, V., Shashko, A. (2015). Use of idiomatic expressions from the conversational style in the journalistic sub-style of the standard Macedonian language. *International Journal „Teacher“*, 8, 87–90. Битола: Педагошки факултет.
8. Јанушева, В. (2020a). Перифразите во македонскиот стандарден јазик. *Меѓународно списание за лингвистички, книжевни и културолошки истражувања „Палимпсест“*, 5 (9), 87–97. Штип: Филолошки факултет.
9. Јанушева, В. (2020b). Фигуративните логички перифрази во македонскиот стандарден јазик. *Меѓународно списание за лингвистички, книжевни и културолошки истражувања „Палимпсест“*, 5 (10), 13–23. Штип: Филолошки факултет.

10. Кухаренко, В. А. (2000). *Практикум з стилістики англійської мови: Підручник*. Вінниця: Нова книга. <https://bit.ly/39KpBVo>, 14.4.2017.
11. Минова-Ѓуркова, Л. (2000). *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Радинг.
12. Минова-Ѓуркова, Л. (2003). *Стилистика на современиот македонск јазик*. Скопје: Магор.
13. Станева, Х. (1996). Към характеристиката на перифразата. *Проглас*, 10 (4), 3–14. <https://bit.ly/2xQJ0Xu>, 18.2.2018.

Violeta Janusheva

St. Kliment Ohridski University, Bitola

Semantic Formulas for Expressing Logical Personal Periphrases in the Macedonian Standard Language

Abstract: This paper presents the most frequent semantic formulas (SF) for expressing the logical personal periphrases that are used in the Macedonian language in the language of the electronic newspapers. The research is a qualitative one and has a descriptive design. The corpus consists of 7000 logical personal periphrases, excerpted from the language of the electronic newspapers in 2019. Analysis and synthesis are the methods used to process the data and reach conclusions. The research results show that in the Macedonian language plenty of semantic formulas for expressing the logical personal periphrases are distinguished and that the inheret feature of the denotat refers mainly to two aspects, such as the function and profession he has in the society. The results indicate that the most used semantic formulas are SF 5 and SF 7 which refer to the combination of the denotat's proffesion and the author's evaluation: adjective in superlative +/- (adjective + adjective) + noun that refers to profession and one of + adjective in superlative +/- (adjective) + noun that refers to proffesion.

Keywords: *logical personal periphrases, semantic formulas, Macedonian language.*

YENİ LİSAN VE ÖMER SEYFETTİN**Öztürk Emiroğlu**Varşova Üniversitesi, Polonya
o.emiroglu@uw.edu.pl

Özet: Ömer Seyfettin (1884-1920) tarafından kalem alınan ilk “Yeni Lisan” (*Genç Kalemler*, C. II, Sayı 1, 8 Nisan 1327 / 21 Nisan 1911, s.1-7), XX. yüzyılın başında Türk dili ve edebiyatı alanındaki sorunlara ayrıntılı bir şekilde dikkat çeken ve çözüm önerileri sunan manifesto niteliğinde önemli bir makaledir. Bu önemine binaen bu makale üzerine, bir asırdan fazladır, pek çok değerlendirme veya analiz yazısı yazılmış ve yazılmaya da devam edilmektedir. Bu incelemede de, ilk “Yeni Lisan” makalesinde Türk dili ve edebiyatı üzerinde Ömer Seyfettin’in 1911’de yazdığı düşünceleri; “her edebi eser kendi kâinatı içinde bir bütündür” yani makale metni esas alınarak analiz yapılmıştır. Analiz sonucunda, Ömer Seyfettin’in makalede önce Türkçe ile ilgili sorunları tespit edip çözüm önerileri sunduğu görülür. Ayrıca edebiyatın iletim aracı olan dildeki sorunlar halledilmeden yani milli bir lisan olmadan milli bir edebiyatın oluşturulamayacağını kaydetmiştir. Bu iki hususa ilave olarak makalesinde bilhassa gençlere milli dil, milli edebiyat bilinci kazandırmakla kalmamış milli tarih şuuru da vermeye çalışmıştır. Bu sebeple makalede sadece dil ve edebiyat alanını değil, tarih alanını da ilgilendiren fikirler vardır. Bu önemli makalenin yayımlanış tarihi ile ilgili son zamanlara kadar yanlış bir tarih verildiği Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat’ın 2020’de yazdığı bir makale ile ortaya çıkarılmış ve bu yazıda da makalenin yayım tarihi ile ilgili bu hususa da dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ömer Seyfettin, “Yeni Lisan” makalesi.*

A. Giriş

Tanzimat döneminde, Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa, İbrahim Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi ve Şemsettin Sami gibi devlet, sanat ve kültür adamları tarafından gündeme getirilen edebiyat lisanının sadeleşmesi fikrinin siyasi bir yönü yoktur. Bu anlayış, Servet-i Fünûn döneminde kesintiye uğramış olsa da II. Meşrutiyet devrinde iki ayrı yoldan ilerlemiştir. Birinci yol, Ahmet Vefik Paşa’nın düşünceleri doğrultusunda, Türkçe’nin yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarılabilmesi için Arapça ve Farsça terkip ve kurallarla beraber bu dillere ait kelimelerin dilden atılmasını savunmuştur. Türk lehçe ve şivelerinden kelimeler alınması görüşünü benimseyen bu anlayışın temsilcileri arasında Veled Çelebi İzbudak, Necip Asım Yazuksuz, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Celâl Sahir Erozan sayılabilir. İkinci yol ise, Selânik’te *Genç Kalemler* dergisi

etrafında Ziya Gökalp'in (1876-1924) sosyolog, edebiyat sanat, kültür insanı olarak sistemleştirdiği ve Ömer Seyfettin'in kaleme aldığı ilk "Yeni Lisan" makalesinde dile getirdiği düşünceler üzerinden gelişmiştir. Bu anlayışa göre Arapça ve Farsça kuralların atılması ama dile yerleşmiş ve Türkçeleşmiş yabancı kelimelerin kullanılmasını savunmuşlar, ayrıca Orta Asya'daki Türk dillerinden kelime almaya da karşı çıkmışlardır. Bu anlayışı benimseyenler arasında Ali Canip Yöntem (1887-1967), Kâzım Nami Duru ve Mustafa Nermi sayılabilir. Bu anlayışı benimseyenlere, sade dille yazılar ve hece ölçüsüyle şiirler yazan başta "Hecenin Beş Şairi" olmak üzere, II. Meşrutiyet'ten günümüze pek çok şair ve yazar ile Hisar Topluluğu (1950-1980), "milli romantik duyuş tarzını" benimseyen epey şair, yazar, kültür ve sanat insanı eklenebilir.

"Yeni Lisan" makalesini kalem alan Ömer Seyfettin (1884-1920),¹ 1910'da askerlik mesleğinden ayrıldıktan sonra Selanik'e gider. Ali Canip Yöntem ile Selanik'te buluşur. Ancak daha önce Ömer Seyfettin ile Ali Canip Yöntem'in mektuplaştıklarını biliyoruz (Yücel, 1989, s. 192). Bu ikiliye felsefi ve siyasi fikirleriyle Türkçülük anlayışının 1910'lu yıllardan ölümüne kadar liderliğini yapan Ziya Gökalp'in Selânik'e giderek katılmasıyla yeni bir oluşum başlar. Selanik, II. Abdülhamit'in saltanatında (1876-1909) ve II. Meşrutiyet döneminde (1908-1922) İttihat ve Terakki mensuplarının İstanbul dışında buluştukları bir yerdir. Ziya Gökalp de İttihat ve Terakki Mensubu olarak Selanik'e gelmiştir. Selanik'te çıkmakta olan ve editörlüğünü Ali Canip Yöntem'in yaptığı *Genç Kalemler* dergisinde bu üç ismin kaleme aldığı yazılarla Türk dili ve edebiyatında bir çığır açılmıştır. Dergiye edebî hüviyetini kazandıran bu üç isim, Türk edebiyatında *Genç Kalemler* veya yaygın adlandırma ile "Milli Edebiyat" hareketini başlatmıştır. Bu dergide "Milli Edebiyat" hareketinin başlamasına Ömer Seyfettin'in kaleme aldığı "Yeni Lisan" başlıklı makale yol açmıştır. Ziya Gökalp, sosyolog, şair ve yazar olarak bu hareketin sistemini kuran yazılar kalem almıştır. Ömer Seyfettin ise *Genç Kalemler* anlayışının dil ve edebiyat yönünden nasıl düşüncelere sahip olduğunu ortaya koyan makalelerinin yanında hikâyelerinde düşüncelerini uygulayarak başarılı örnekler vermiştir. Ali Canip Yöntem ise bu anlayışı eleştiri tarzında yazılarıyla ve makaleleriyle anlatmaya çalışmıştır. Bu gruba Aka Gündüz, Kâzım Nâmî Duru, Rasim Haşmet gibi isimler de sonradan katılır. Ali Canip Yöntem'in belirttiğine göre grup daha sonra "Yeni Lisan ve Bir İstimzaç" başlıklı 36 sayfalık bir müstakil yazı daha yayımlamıştır.

B. Yeni Lisan Makalesi

Bu incelemenin konusu olan ilk "Yeni Lisan" makalesi, *Genç Kalemler* dergisinin ve edebiyatta "Genç Kalemler Hareketi"nin manifestosudur. Bu yazı, *Genç Kalemler* dergisinin (Cilt: II, Sayı 1, 8 Nisan 1327 / 21 Nisan 1911, s. 1-7)²

¹ Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bakınız: Ali Canip Yöntem, *Ömer Seyfeddin-Hayatı, Karakteri, Edebiyatı, İdeali ve Eserlerinden Numuneler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1947.

² Türkiye'de veya başka ülkelerde "Yeni Lisan" makalesinin yayımlanış tarihi olarak son zamanlara kadar 29 Mart 1329 / 11 Nisan 1911 olarak verilmekteydi. Ancak Ömer Seyfettin üzerine araştırmalar yapan Celal Yılmaz'ın ve bu konuda doktora tezi hazırlamış olan Doç. Dr. İsmail Arda Odabaşı'nın

tarihli sayısında yayımlanmıştır. Türkçe'nin sadeleşmesinde mühim rolü bulunan (Tansel, 1972, s. 1) Ömer Seyfettin'in, "Yeni Lisan" başlığıyla birkaç makalesi daha vardır. Sözünü ettiğimiz "Yeni Lisan" makalesi; "Eski Lisan, Edebiyatımız, Milli Edebiyatımız, Şarka Doğru, Garba Doğru, Bugünküler, Hastalıklarımız, Tasfiye, Nasıl, Milliyete Doğru, Tasfiye Sarfı, İsimler ve Sıfatlar, İmlâ, Gâye, Ey Gençler, Netice" olmak üzere 16 iç başlıktan oluşmaktadır.

İlk iç başlık olan "Eski Lisan", "Neden?" sorusu ile başlar. Evvela eski dilin, Latince ve İbranice gibi sadece onunla meşgul olanların anlayacağı zor bir dil olduğuna, Türkistan'dan Batı'ya ve Anadolu'ya göç eden Türklerin, İslam dinini Arap ve Farslardan öğrendiğine değinir. Bir zamanlar yani Selçuklular devrinde resmi dilin Farsça olduğu, hatta Osmanlı döneminde padişahlardan birinin de Arapçayı milli dil olarak kabul ettirmeye kalkıştığını belirtir. Türkçeye, Arapça ve Farsça kelimelerin girmesinin zararı olmadığını ancak, bir şekilde resmi dil olmasının kabul edilemezliğini vurgular. Edebiyat ve sanat hayatında Arapça ve Farsça kaidelerin Türkçe'nin ölçüsünü bozduğuna, bunun dilin doğallığına aykırı bir husus olduğuna dikkat çeker. Türkçe'nin, fiiller sayesinde esasını koruduğunu ve Türkçeyi tekrar eski doğallığına ve temizliğine çevirmede fiillerdeki bu durumun ümit verici olduğunu kaydeder.

"Edebiyatımız" ikinci iç başlığında, Türk edebiyatının durumunu kısaca değerlendirir. Edebiyatın "gayr-ı tabii" niteliğiyle farklı devirler geçirdiğini sıralamanın anlamsız olduğunu, edebiyat tarihi yazanların tabii olmaktan çok ırsi veya birbirini taklit ederek sınıflandırma yaptıklarını dile getirir. Türk edebiyatını devirlere ayırmak zaruri ise ve mutlaka yapılması gerekiyorsa muhtelif ve müteaddit değil, iki devreye ayrılabilceğini beyan eder:

1) *Şarka doğru: İran'a.*

2) *Garba doğru: Fransa'ya.*

Vaktiyle şarka doğru, İran'a gidenleri, bugün garba gidenlere benzetebiliriz. Onlar sözde Türkçe yazdıkları divanların yanına şöhret ve iktidarlarını teyid ve takviye etmek için bir de Farisî divan yapmasını ihmal etmezlermiş. Şimdiki gençlerin Fransızca manzumeler ve piyesler tertip edip iftihar etmeleri gibi. Evet birtakım Türk şairleri, hâkimleri hep Arapça ve yahut Acem lisanı üzerine yazmışlar. Padişahların, hükümet adamlarının Farisî bilmeleri lazım gibiymiş. Padişahlardan Farisî divan yapanlar gelmiş. Vehbi bu lisanın kolaylıkla temessülü için Tuhfe'sini yazmış ve büyük bir hizmet ediyorum zannetmiş.

Üçüncü "Milli Edebiyatımız" iç başlığında, milli bir edebiyatımız "yokmuş" ve "hâlâ da yok" diye kesin bir iddiada bulunur. Milli edebiyat olarak nitelenecek ürünler varsa onların da savaş ve tasavvuf tasvirlerinden ve basit şarkılardan

çalışmalarında 11 Nisan 1911 tarihinin doğru olmadığı tespit edilmiştir. Doğru tarihin 8 Nisan 1327 / 21 Nisan 1911 olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Bu iki araştırmacının tespitlerine, Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat, "Yeni Lisan'da Divan Edebiyatı Eleştirisi" başlıklı makalesinde (Türk Dili, s. 821, Mayıs 2020, s. 19-21) "Yeni Lisan" makalesinin Genç Kalemler dergisinin II. cildinin ilk sayısında 8 Nisan 1327 / 21 Nisan 1911, s. 1-7 yayımlandığına dikkat çekmiştir. Böylece Celal Yılmaz ve İ. Arda Odabaşı 110 yıldır devam eden bir yanlış düzeltilmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bakınız: İ. Arda Odabaşı, "Osmanlı Matbuatında Milliyetçilik ve Psikoloji" Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 12, Sayı 2, s.75 - 117, 01.05.2016.

ibaret olduğunu belirtir. Bu duruma geleneksel edebiyat nazariyesinde “edebiyat nedir” sorusunun “şiiir ve hayal sanatı” olarak cevaplanması sebep olarak gösterir. Şiirlerin genelde “aşk ve muaşşaka” hikâyeleri, halbuki Müslüman bir toplumda aşk ve maşuk hususunun yasak olduğunu, ancak bunun edebiyatta dile getirilebildiğini şöyle anlatır:

“On dört, on beş yaşında baliğ ve güzel bir kızcağz! Değil mi? On beş yaşına giren bir kızı muhitimizde babasından, amca ve dayılarından, kardeşlerinden başka kimse göremez, (faydalarını, kutsiyetini, hikmetini burada tekrar etmek bahsimizden hariç olan) “tesettür” keyfiyeti buna manidir. Bir kocalı kadın, bir dul kadın, gene bu sebeple sevilmeğ değil, hatta görülemez bile... Fakat bu muâşaka ihtimalinin külliyyen memnu ve merdud bulunmasını edebi, içtimâî terakkilerimize mani addetmek -bugün için- turfanda bir ukalalık büyük bir hatadır. Bu memnuiyet bizi, her terakki eden kavmin sükut ettiğ i o müthiş zaaf ve zevk girdabına düşürmeyecek, başımızda hissi sersemlik fırtınaları koparmayacak, bizi maddi ve menfaatle dolu yollarına sevk eylemeyecektir”.

“Şarka Doğru” dördüncü iç başlıkta, üçüncü başlıkta konu edilen aşk mevzusunu, Arap edebiyatında kadın erkek ilişkilerinin durumunu ekleyerek genişletir. Aşk mevzusunda İslam dininin koyduğı ölçüler esasında gerçekçi değil, hayali aşkların şiire ve edebiyata konu edildiğine dikkat çeker. Hayali aşklar yüzünden şair ve yazarların samimiyetten uzak, abartıya kaçarak süslü ve suni ifadelerle aşkı anlattıklarını ileri sürer:

“... Samimi hareket edenler, hakikati yazmak isteyenler de ahlaksızlıkları Bizans hislerinden mamul heykeller dikmişlerdir. Nedim’in “Hamamnâme”si, Fazıl’ın “Hubannâme”si, Vehbi’nin “Şevk-engiz”i, Rahmi’nin “Nâme-i dil”i gibi... Yüzlerini şarka doğru çevirerek yazan şairlerin hitaplarını, ahlarını, ohlarını, gazellerini, gözyaşlarını umumiyetle kadınlar için zannedenler bir sünnet çocuğı kadar masumdurlar. O neslin son şairi olan Muallim Naci’nin, son neşrolunan “Hederler”ini okuyunuz. Bugünkülerin ihtimal manasını bile bilmedikleri “hât-âver, çâr-ebru” gibi tabirler göreceğ, bazı soğuk telmihlerini pek iğrenç ve ahlaksızca bulacaksınız”.

Beşinci “Garba Doğru” başlıklı kısımda ise Muallim Naci’den sonra Türk edebiyatında şark estetiğini ve şark zevkini edebiyatta temsil edecek biri kalmadığından, Akif Paşa ile başlayan Avrupa edebiyatlarını yani Garb’ı örnek alma devresine geçildiğini kaydeder. Böylece Ömer Seyfettin, Türk edebiyatında Garp temalarının Akif Paşa ile başladığı kanaatinde olduğunu belirtir. Sultan II. Abdülhamid’in siyaseti sayesinde ciddiyetten uzaklaşan edebiyatta Servet-i Fünun gibi oluşumları “dünküler” olarak niteler. Servet-i Fünun topluluğunun edebiyatta yaptıklarını şöyle özetler:

“... Fikret’le Cenab cidden güzel, fakat son derece milliyetimize, hissimize, zevkimize muhalif Fransızca şiirler vücuda getirmişler. Faik Ali, ikinci bir Abdülhak Hamid olmaya çabalamış. Halit Ziya, Fransız romanlarını, hasseten Rene Maizeroy’u okuyarak sayfa sayfa nakle başlamış, hasılı hiçbirisi esaslı ve mühim bir teceddüd gösterememişler, yalnız çalmışlar, çalmışlar, çalmışlar, eserlerinin

isimlerini bile Fransızcadan aynen aşırılmışlardır. Amours Défendues'leri, Perles Noires'ları bilmiyorsanız işte bu fenadır. Zira bir gün elinize Emile Bergerat imzalı bir kitap geçer ve isminin Lyre Brisée olduğunu hayretle görürseniz o vakte kadar zihninizde büyüüttüğünüz Fikret'in meşhur kitabına kendiliğinden bir isim bulamayarak şu ufacık terkibi bile Fransızcadan aşirmaya mecbur kaldığına müteessir ve müteessif olursunuz”.

Dükküler olarak nitelediği Servet-i Fünuncuların, taklitçi olduklarını dile getiren Ömer Seyfettin, Tanzimat döneminde başlayan dil ve edebiyatta sadelik anlayışını veya hareketini de yine onların kesintiye uğrattığının altını çizer. Düşüncelerinin doğruluğunu, Servet-i Fünuncuların “öyle mısraları, öyle cümleleri var ki, içinde hiç Türkçe kelime yoktur” ifadesiyle pekiştirir:

“...Eski lisanın fenalıklarından hiçbirini değiştirmemişler; yalnız naatları, kasideleri, destanları, terkip ve tercibendleri, muhammesleri, müseddesleri, murabbaları, gazelleri, kıt'aları bırakıp yerine sahte sonelerden müteşekkil tatsız ve eskilerden daha manasız, mesruk bir “salon edebiyatı” vücuda getirmişlerdir”.

N. Hikmet Polat, Ömer Seyfettin'in gerek Servet-i Fünunculara gerekse Fecr-i Ati yahut sanat anlayışlarına itiraz edip eleştiri yönelttiği bütün şair ve yazarlara karşı çıkışının bir taktik icabı olduğunu kaydeder. (Polat, 2020, s. 8). Çünkü o dönemde kendilerine “Yeni” demek moda olduğu için (Yeni Hayat, Yeni Mecmua, Yeni Mektep, Yeni Felsefe, Yeni Lisan gibi) eskinin bu sihirli “yeni” kavramı üzerinden gücü kırılmaya ve yenilmeye çalışılmıştır.

“Bugünküler” altıncı iç başlığında, Fecr-i Âti'yi, dükkülerin yani Servet-i Fünuncuların taklitçileri ve onları nispeten anlayanlar olarak niteler. Fecr-i Aticilerin Ahmet Şuayb'ı anlamadıkları ancak ona imrendiklerini vurgular. Yazılarında ifade hataları fazlalığına, genç, tecrübesiz ve aceleci oldukları için yanlışlar yaptıklarına vurgu yapar. Ancak, ümit var olduğunu ekler:

“... Fakat vatanın bütün ümidi gene onlardadır. Onlar zekidirler. Çok gençtirler. Tabii okuyacaklar, çalışacaklar, tekamül edecekler, hele hiç şüphesiz asırlardan beri bizi milli bir edebiyattan mahrum bırakan eski ve suni lisanı terk edeceklerdir. Evet, ümidimiz onlardadır. Eskilerin hepsi öldü. Dükküler felce uğradılar. Artık yegâne nasipleri ölümdür. Eski lisanı yaşatan “bugünküler”dir. Onların dükküleri taklit etmekten vazgeçtikleri dakika hakiki bir fecr olacak, onların sayesinde yeni bir lisanla terennüm olunan “milli bir edebiyat” doğacaktır”.

Ömer Seyfettin zikrettiği milli edebiyatın doğması için yedinci iç başlıkta dil ve edebiyattaki “hastalıklar”ı ve tedavi yöntemlerini anlatır. O zamana kadar milli bir edebiyat vücuda getirilmediğinden ve bunun da; eskilerin İran'ı, dükkülerin de Batı'yı taklit etmelerinden ve dükkülerin yeni bir lisan vücuda getirmeye çalışmak yerine eskilerin dilini bozarak yazmalarından kaynaklandığını dile getirir. Artık devrin değiştiğini belirterek önerilerini sıralar:

“... Şimdi yeni bir hayata, bir intibah devresine giren Türklere yeni, tabii bir lisan, kendi lisanları lazımdır. Milli bir edebiyat vücuda getirmek için evvela milli bir lisan ister. Eski lisan hastadır. Hastalıkları, içindeki lüzumsuz ve ecnebi

kaidelerdir. Evet şimdiki lisanımızda Arabi ve Farisi kaideleriyle yapılan cem'ler, terkeb-i izafi, terkeb-i tavsifi, vasf-ı terkebiler yaşadıkça saf ve milli addolunamaz. Bu lisanı kimse anlamaz. Ekseriyet bigâne kalır. Kitaplar satılmaz. Vatanda mütalaa ve tettebbu merakı husule getirilemez. Otuz milyonluk bir memlekette en büyük ve en meşhur bir gazeteden otuz bin nüsha satılamaz, en mükemmel ve müfid kitabın satışı nadiren bini tecâvüz eder”.

“Tasfiye” sekizinci iç başlık olup dilde tasfiyenin nasıl yapılacağına üzerinde durmuştur. Bunun için acaba Buhara’da yaşayan kavimdaşlarımıza mı başvuralım diye sorar ve bunun bir intihar olacağını kaydeder. Çünkü Orta Asya’daki Türk dillerine yönelmenin ateşli topları veya makineli tüfekleri bırakıp düşmanlara kaynar su atmak için semaverde su kaynatanlara benzemek olacağını, yani böyle bir yönelişin derde deva olmayacağını altını çizer. Türklerin, 5 asırdan beri kullandığı Arapça ve Farsça kelimelerin tamamını atmalarının mümkün olmadığını ve aruzu atıp Mehmet Emin Yurdakul gibi hece vezniyle yazmayı her şairin kabul etmeyeceğini ilave eder. Bu noktada, dildeki sorunların nasıl çözüleceğini açıklar:

“... Konuştuğumuz lisan, İstanbul Türkçesi en tabii bir lisandır. Klişe olmuş terkiplerden başka lüzumsuz ziynetler asla mükâlememize girmez. Yazı lisanıyla, konuşmak lisanını birleştirirsek edebiyatımızı ihya yahut icat etmiş olacağız. Maharetimizi, sanatımızı, zekâmızı yalnız beş on kişilik bir edip kümesi takdir etmeyecek, karşımızda anlayan, takdir eden, alkışlayan ve mükâfatını veren bir ekseriyet bulunacak”.

Buradaki düşüncelerinin, dokuzuncu iç başlık olan “Nasıl” kısmında herkesin fedakârlık yaparak hayata geçeceğini beyan eder. Çünkü İstanbul Türkçesi ile konuşmanın ve yazmanın zaten doğal bir durum olduğunu, bunu da Batı’da kadınların vücutlarını daha şuh gösteren dar moda korselerden sıhhatleri ve sağlıklı nesiller doğurmaları için vazgeçmeleri örneği ile açıklar. Ömer Seyfettin bütün yazı boyunca önce durum tespiti yapar, sonra sorunları dile getirir ve arkasından çözümlerini sunar. Türkçedeki sorunların çözümü için nelerin yapılması gerektiğini şöyle anlatır:

“... Türkçe kaidelerle terkip yapılabilir. Arabi ve Farisi kaidelerle niçin yapıyoruz? Bu bir ihtiyaç mıdır? Hayır, biz onları tezyin için süs için yapıyoruz. Şüphesiz süs için... İşte bundan vazgeçelim. Lafza tapmayalım. Eserlerimiz yaldızlı mukavvadan bir heykel olmasın, fikre, hisse ehemmiyet verelim. Yazılarımız sade, beyaz, muhteşem, kavi, ebediyete namzet, mermerden abideler olsun! Bunu ihtiyarlar, bunu dünküler yapamazlar. Hiçbir ölü mezarını kendisi kazmaz. Onlar tabii yaşamak isterler. Hayatları eskilikle kaimdir. “Yeni” onların en büyük düşmanıdır”.

Burada zikrettiği çözüm önerisinin gerçekleşmesi için “Milliyete Doğru” onuncu iç başlıkta artık hareket zamanının geldiğini, geçmişe, eski zevke aldanarak maddi düşünmekten kurtulmak gerektiğini vurgular. Türk dilini “dağınık, meçhul ve istidatsız” bırakan hususların neler olduğunu anlayıp sorunların ortadan kaldırılması için neler yapılması gerektiği hususunda herkesi düşünmeye sevk eder. Dildeki dağınıklığa Arapça ve Farsça kelimelerin sebep olmadığını ve bir

ihtiyaç neticesinde bu kelimelerin Türkçe'ye girdiğini, imlâlarını korusalar dahi artık "Türk" kelimeleri olduğunu kaydeder. Ancak bir ihtiyaca matuf değil de, mesela Arapça ve Farsça çokluk veya terkip yapmak maksadıyla gelen, sırf kafiye ve süs için giren kelimelerin bu maksatlara matuf kullanılmayınca ortadan kalkacaklarını belirtir. Böylece, daha önce vurguladığı "edebiyatsız edebiyat" yani "süssüz edebiyat", "sade edebiyat" anlayışı hâkim olacak ve çokluk, terkip yahut süs unsuru olarak kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler doğal olarak Türkçede kullanımdan düşecektir. Nitekim Ömer Seyfettin'in burada dikkat çektiği noktalarda Arapça ve Farsça çokluk ekleri ve tamlama yapmak için kullanılan terkipler, süs unsuru kelimeler süreç içinde kullanılmamış ve daha fazla Türkçe kelime ile konuşmak-yazmak düşüncesi hayata geçmiştir. Türkçe'nin, dünyanın en mükemmel, en sade, en doğal kök, ek ve cümle yapısına sahip olduğunu pek çok uzmanın dile getirdiğini hatırlatmıştır. Bu mükemmel lisandaki yabancı kaideleri atarak bu muazzam dilin kendisini göstermesine ortam hazırlamak bize yakışır, kaydını düşer. Türkçedeki sorunların giderilmesi ve muazzam ifade gücünün ortaya çıkarılması için asla Arapça ve Farsça edatlar kullanılmamalıdır. Terkiplerin / tamlamaların Türkçe kaidelere göre yapıldığında lüzumsuz pek çok Arapça ve Farsça kelimenin Türkçe'nin bünyesinden kendi kendilerine halas olacaklarını dile getirir.

On birinci "Tasfiye Sarfı" iç başlığında, dilin sadeleşmesi ve cümle yapısında nelerin gerçekleştirilerek sorunların ortadan kalkacağını anlatır. Net bir şekilde kesin olarak Arapça ve Farsça terkiplerin atılmasını bir defa daha vurgular. Ancak o gün için ve geçici olarak ilmi, fenni ve edebi bazı terkiplerin istisna edilmesi gerektiğinin altını çizer. Terkipler ve ifadelerin tasfiyesi konusunda nasıl yol alınacağını ise birkaç madde halinde anlatır:

"Mühitü'l-maarif" heyeti teşekkül etti. Bütün ıstılahlara kat'î bir şekil verecek. Biz onları bir kelime gibi kabul edeceğiz. Terkip nazarıyla bakmayacağız. Bakınız sonra nasıl:

1. Arabî ve Farisî kaideleriyle yapılan bütün terkipler terk olunacak. Tekrar edelim: *Fevkâlade, hıfzû's-sihha, darb-ı mesel, sevk-i tabiî* gibi klişe olmuş şeyler müstesnâ...

2. Türkçe cem' edatından başka katiyyen ecnebi cem' edatları kullanılmayacak: *İhtimalât, mekâtib, memurîn, hastegân, yazacak yerde; ihtimaller, mektepler, memurlar, hastalar yazacaksınız. Tabiî kâinat, inşaât, ahlâk, müslüman* gibi klişe haline gelmişler müstesnâ...

3. Diğer Arabi ve Farisi edatları da atacaksınız! *Eya, ecil, ez, men, an, ender, bâ, berây, bî, nâ, ter, çi, çent, zihi, âlâ, fî, kâin, gâh, kâr, gin, âsâ, veş, ver, nâk, yâr...* gibi edatlar terk olunacak; ancak tekellüme girmiş, tamamiyle Türkçeleşmiş olan ama, şayet, şey, keşki, lakin, nâşi, hemen, hem, henüz, bari, yani... gibileri kullanılacak. Unutmayalım ki terk olunmasını arzu ettiğimiz bu edatlar kullanılsa bile terkip kaideleri gibi lisanın tekellümüne giren "sanatkâr" gibi kelimeleri serbestçe söyler ve yazabiliriz."

Terkipler ve edatlar ilgili nasıl yol alınacağını açıkladıktan sonra on ikinci iç başlıkta “İsimler ve Sıfatlar” ile ilgili nasıl hareket edilmesi gerektiğine değinir. Farişî kelimelerin ve Arapça mastarların Türkçedeki manalarına göre isim yahut sıfat telakki edileceğini belirtir. Farişî ve Arabî nispet manasına ve edatına hâiz olan kelimelere de umumiyetle sıfat denileceğini kaydeder. Kesin bir ifadeyle dile sadece Türkçe kaidelerin hâkim olacağını ve Türkçenin yapısını bozan Arapça ve Farsça kaidelerin unutulacağını dile getirir:

“Yeni lisanla ilmi, fenni, edebi yazılar yazacağız, hikâyeler telif, şiirler tanzim edeceğiz ve eskilerden kimse, hatta Edebiyat-ı Cedide’nin, hatta Tanin’in şimdi susan, o me’vus ve müteheyyiç münekkidi bile artık mütehakkimâne: “bizim lisanımızı, dünkülerin lisanını telaffuz ediyorsunuz ve senelerce telaffuz edeceksiniz” demeye cesaret edemeyecek. Görecekler ki, bu lisan başka bir şeydir. Saftır, tabiidir, Fuzuli ve Nef’i lisanının bir karikatürü, bir taklidi, bir harabesi, bir pastışı yani dünkülerin, kendilerinin lisanı değildir...”

Açıkça geçmişe ait dil anlayışını red eden Ömer Seyfettin, yeni lisanda yazım kurallarını on üçüncü “İmla” başlıklı kısımda açıklar. Arapça ve Farsça kelimelerin imlalarının muhafaza edileceğini, Türkçe kelimelerin yazımında ise makul bir şekilde “huruf-ı imlâ” kullanılacağını ve imla meselesinin zamanla halledileceğini beyan eder. Çalışıp yeni dille tercümeler yapılmasını, dünkülere veya eskilere bakmadan yeni şiirler, yeni yazılar yazılmasını teklif eder. Bu tür hamlelerle isyan edilen eski lisanın eriyeceğini ve yerine yeni, doğal, milli lisanın geleceğini belirtir.

Yazar, şimdiye kadar ortaya koyduğu düşünceleri ile dil ve edebiyata nasıl bir rota çizdiğini on dördüncü “gaye” iç başlığında daha geniş bir şekilde ortaya koyar. Neden çok çalışmak her şeyi hükümetten beklememek gerektiğini anlatır. Dönemin Maarif Nazırının çok dürüst, çalışkan, kalbi temiz bir insan olduğunu ve bundan dolayı kendisine ihtiramlarını arz eder. Ancak böyle bilgili bir bakanın, yaşı itibarıyla ve hayata bakışındaki farklılık sebebiyle, dildeki kelimelerin görünüş ve kılınışları yönünden icra ettikleri işlevleri ayırt edecek, tıpkı Fransız Encümen-i Daniş’indeki bazı kişiler gibi, durumda olmadığını vurgular. Bakanın, belâgat, meâni, mantık, fıkıh gibi ilimleri bildiğini fakat psikoloji, fizyoloji gibi bilimlerden haberdar olmadığını ekler. Bu yeni bilimleri gençlerin bildiğini ve bu sebeple gençlerin ömürlerini maziye değil, geleceğe bilime yöneltecekleri için çok ümit var olduğunu kaydeder. “Biz, bütün karanlıklardan uzak, hür ve müstakil ilim ve edebiyat için çalışacağız. Gayemiz milli bir lisan, milli bir edebiyat vücuda getirmek olacaktır” ifadesiyle bu kısmı tamamlar.

On beşinci iç başlıkta “Ey Gençler” hitabıyla gençlere hem tarihi nutuk niteliğinde satırlar yazmış hem de yapmaları gerekenleri anlatmıştır:

“Siz bütün dünyaca siyasi ve içtimai mevcudiyeti silinmek istenilen bir milleti kurtaracaksınız”. Evet, bütün dünyaca... Avrupalıların hilal ve salıp namına yaptıkları haksızlıkları şüphesiz biliyorsunuz... Unutmayınız ki etrafımızdaki Bulgar, Sırp, Karadağ, Yunan hükümetleri ihtizar dakikalarımızı beklediklerini saklamıyorlar. Rumların, Bulgarların, Sırpların Osmanlılık vatanındaki mektepleri

meydanda... Oralarda şiddetli bir Türk düşmanlığı talim olunuyor ve bunu bütün dünya biliyor, gazeteler yazıyor. O halde korkmayınız, sizin bilmenizde bir beis yoktur. Mehmed Ali'nin çocukları bir vakit Mısır'da "Türkçe"nin tekellümünü nasıl men edip Türklüğü oradan tardeyledilerse bugün Suriye'de de lisanımıza karşı buna benzer bir istiğna görüyor, oralarda "İstiklal Fırkası" namıyla bir Arap cemiyeti olduğunu hatta cemiyetin reisinin Avrupa gazetelerine muhbirlik ettiğini anlıyoruz. Arnavutların bir kısmı tarihteki kardeşliğimizi unutarak, milli bir lisan, milli bir edebiyat ihdâsına çalışıyor ve fetvalara, İslamiyet kaidelerinin esaslarına rağmen Hristiyan harflerini, Latin harflerini kabul ve tamim için cehd ve gayrette bulunuyorlar. Siyonizmin bile miskin irticai emelleri bizim zararımıza müteallik gibi duruyor. Harici düşmanlarımızın kırmızı pençeleri, bu pençelerin zehirli turnakları içimizde, kalbimizin üzerinde kımıldıyor. Ey gençler, bunları siz duymuyor musunuz? Yirminci asırdaki vasi ve müthiş "ehl-i salib teşkilatı" silahsız ve medeni hücumlarını zavallı yetim hilale, bizim üzerimize, Osmanlı Türklüğüne tevcih ediyor. Beş yüz, altı yüz sene evvelki mağlubiyetlerin intikam heyecanları bugün kabarıyor ve siz, ey gençler, hala uyuyor musunuz?"

Tarihi hadiseleri özetlediği bu kısım ile Ömer Seyfettin, yazısında üzerinde durduğu dil ve edebiyat alanındaki sorunlara ve çözüm önerilerine tarih konusunu da eklemiştir. "Netice" makalenin son ve on altıncı iç başlığı olup yazdıklarının sonucu niteliğindedir.

Bütün millete seslenerek, artık uyanınız ve biliniz ki, savaşları ordular yapsa da bu asırda muzafferiyet ancak düzen ve gelişme ile mümkündür. İşkodra'dan Bağdat'a uzanan Osmanlı coğrafyasını idare eden Turani aile Türklerin, ancak kuvvetli ve ciddi gelişmelerle hâkimiyetlerini sürdürebileceklerine vurgu yapar. Gelişme ile kastının fen alanında ve bilimin diğer sahalarında, edebiyatta ilerlemek olduğunu ancak bunun da milli ve genel bir dil ile mümkün olabileceğinin bir defa daha vurgular. Yazıyı bitirirken yine dil üzerine yoğunlaşarak yapılması gerekenleri pekiştirmek maksadıyla şunları kaydetmiştir:

"Asrımız terakki asrı, mücadele ve rekabet asrıdır. Biz bir köşeye çekilip Nedim'in parlak fakat tabiata muhalif terkiplerini terennüm edersek mezarımızı kendi ellerimizle kazmış oluruz. Ancak zevk ve şehvet, riya ve temelluk mevzularına layık olan o süslü lisanı, eski lisanı, beş asırlık bir mantıksızlığın, bir tuhaflığın doğurduğu dünkülerin lisanını terk edelim. Esaslarıyla, kaideleriyle yaşayacak olan Türkçemizi yazalım. Eski ve dünkü edebiyatımızın mahiyetini işte deminden hülâsa ettik. Acemistan ve Fransa'dan çalınmış şeyler... Onlara katıyyen ehemmiyet vermeyiniz ve biliniz ki, edebiyatımız, hakikatte bizim tarihimiz ve milliyetimiz için bir şân değil, bir şeyndir.

Evet ey gençler! Hepiniz yeni lisanı ihyâ ve icâda çalışınız, zekanızı, maharetinizi, dünküleri körü körüne taklide değil, yeni lisanı vaz ve tesise sarf ediniz...

...Bunun için mes'ulsünüz. Eskiler ve dünküler idraklerinde mahdut ve masumdurlar. Sathi ve behimi düşünürlerdi, onların gayesi "hâl ve mâzi" idi, sizin gayeniz istikbal, istikbal, istikbaldir. Sizden sonra gelecek olan nesil, idrâkinize

rağmen muhafazakâr ve mâziye muhip kaldığınızı görürse size ebedi lanetler edecektir!”

Ömer Seyfettin’in milli dil, edebiyat ve kısa da olsa tarih konusunda düşüncelerini açıkladığı ilk “Yeni Lisan” makalesi yayımlandıktan sonra sert eleştiriler almıştır (Yücel, 1989, s. 199-226). Mehmet Fuat Köprülü, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şehabettin Süleyman, Celâl Sâhir Erozan gibi dönemin önemli edebiyatçıları, ümmetçi yapısı devam eden Osmanlı Devleti’nde milli kelimesinin kullanılmasının yeni huzursuzluklara yol açabileceği gerekçesiyle karşı çıkmışlardır. Fakat o dönemde yaşanan Balkan Savaşları ve arkasından gelen I. Dünya Savaşı tarihi ve siyasi hadiseler bir süre sonra onları Ömer Seyfettin çizgisine getirmiştir. Çünkü Tanzimat’tan beri süregelen ve 1908’den sonra daha belirgin bir hâl alan Türk olmayan unsurların, Osmanlı Devleti’ni siyasi ve sosyal karışıklıklara sürüklemeye gayretleri, Balkan Savaşları’nda bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu savaş döneminde Balkanlar’daki Türk olmayan unsurların Osmanlı Devleti’ne karşı takındıkları tavır, (Bulgar, Sırp, Makedon, Roman, Yunan gibi) Osmanlı aydınlarının çoğunda hayâl kırıklığı ile beraber daha önce eleştirdikleri dilde Türkçecilik ve siyasi olarak Türkçülük anlayışına yönelmelerine sebep olmuştur.

C. Sonuç

İlk “Yeni Lisan” makalesinde, çok sağlam bir mantıklı silsile ile ağırlıklı olarak dil alanında nasıl yol alınacağı anlatan Ömer Seyfettin’in temel gayesi; milli bir lisan ile milli bir edebiyat ve milli bir tarih vücuda getirmektir. Bir toplumun düşünce dünyasının, hayata bakışının ve edebi ürünlerinin temel iletim aracı olan dil milli olmayınca o toplumun hiçbir konuda anlaşılamayacağını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu sebeple “Yeni Lisan” makalesi, bir hastanın tedavisi için yazılan reçeteye benzer. Türk dili ve edebiyatındaki dertlere çarelerin nasıl bulunacağı, baştan sona bu makalede açık ve net bir şekilde anlatılmıştır. Bu yazı sıradan bir makale değil, bir manifesto olup evvela dil, sonra edebiyattaki sorunların nasıl ortadan kaldırılacağına dair önemli bir rota sunmuştur. Edebiyat bağlamında bu manifestoda, *Genç Kalemler*’in ortaya çıktığı yıllara en yakın edebiyat topluluğu olan Fecr-i Ati edebiyat anlayışı eleştirilmekle kalınmamış, milli kaynaklardan beslenmeyen anlayışların tümü eskiye dönük olarak eleştirilmiştir. Fecr-i Ati, Servet-i Fünûn, Tanzimat ve Divan edebiyatı temsilcileri arasında; millî değerleri orijinal bir şekilde dile getirmeyen anlayışlar “hasta” olarak nitelenmiş ve yerilmiştir. Türk toplum hayatını terennüm edebilmek için, Türkçe’nin, Arapça ve Farsça gramer kurallarından kurtarılması, dilde sadeleşmenin gerekliliği vurgulanmıştır. Bunun gerçekleşebilmesi için abartıya ve süse kaçmadan “edebiyatsız edebiyat” yani “süssüz edebiyat” yapmak gerektiğinin altı çizilmiştir. O zamana kadar ki edebiyat dilinin hasta olduğu ve bu dille millî bir edebiyat oluşturulamayacağı vurgulanarak dilin tedavisi için çareler gösterilmiştir.

Dilin sadeleşmesi gereğinden, Tanzimat döneminde Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa, İbrahim Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi ve Şemsettin Sami gibi isimler söz etmiştir. Ancak dönemleri ve yetiştirme tarzları göz önünde bulundurulduğunda, düşüncelerini tam olarak uygulayabilmeleri için elverişli bir ortam yoktu. Kendilerinden sonra bu anlayış Servet-i Fünun döneminde kesintiye uğramıştır. “Yeni Lisan” hareketini başlatan Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem ve Ziya Gökalp, Kaşgarlı Mahmut ile başlayan, Türk-i Basit ile sürdürülen ve Tanzimat’ta yeniden yeşeren Türkçenin zenginleşmesi ve sadeleşmesi görüşünü tam anlamıyla hayata geçirmişlerdir. “Yeni Lisan” makalesinde üzerinde durulan ilkelerin uygulanabilmesi için hem ortam uygundur hem de pek çok şair ve yazar tarafından bu anlayış benimsenmiştir. Bu ilkeler doğrultusunda Ömer Seyfettin hikâyeler ve makaleler, Ziya Gökalp, şairler ve sosyal bilimlerin pek çok alanıyla ilgili makaleler, Ali Canip Yöntem eleştiri, şiir ve edebiyat incelemeleri yazmıştır. “Yeni Lisan” makalesindeki istikamet doğrultusunda, Genç Kalemler Hareketi ile şiirde hece ölçüsü ve sade Türkçe yeniden gündeme gelmiş ve önem kazanmıştır. Konusunu destanlar döneminden o güne Türk tarihinden ve Anadolu insanının yaşayışından alan eserler yazma çıkışı başlamıştır. Yapı, semboller, metaforlar, imajlar bakımından halk şiirinden daha fazla faydalanılmıştır.

Türk edebiyatında “Millî Edebiyat” kavramını ilk ortaya atan ve bunun gerçekleşebilmesi için de lisanın tedavi edilmesi gerektiğini vurgulayan Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Ali Canip Yöntem’in başlattığı “Genç Kalemler Hareketi”, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının bir yönüyle rotasını çizmiştir. Türkiye’deki yaygın kabulde “Millî Edebiyat Hareketi”, farklı bir ifadeyle “Genç Kalemler Hareketi” ilk “Yeni Lisan” makalesi / manifestosu ile başlamıştır. Bu makale ile Türkiye’de dil ve edebiyat alanında İstanbul Türkçesi’nin esas alınması ve konuşma dili yazı dili ikiliğinin azaltılması anlayışı hayata geçirilmeye başlanır. Türk dilinin gelişmesi ve sadeleşmesi, edebiyatının daha fazla Türkçe kelime ile vücut bulması için XX. yüzyılın başında istikamet belirleyen bu makale alana önemli bir açılım getirmiştir. Çünkü bu makalede, dilde sadeleşme hareketinin çerçevesi çizilmiş, Türkçeden yabancı dil kurallarının çıkarılması ve yazı dili ile konuşma dili arasındaki ayrımın asgariye indirilmesi noktasında net çözümler sunulmuştur. Özetle bu makale / manifesto ile milli dil, milli edebiyat ve milli tarih bilinci yükseltilmiş ve geliştirilmiştir.

Kaynakça

1. Alangu, Tahir (2010). *Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı*. 2.b. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
2. Öksüz, Yusuf Ziya (1995). *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
3. Ömer, Seyfettin (1911). “Yeni Lisan”. *Genç Kalemler*; C. II, S. 1, 8 Nisan 1327 / 21 Nisan 1911, s.1-7.
4. *Ömer Seyfeddin’in Şiirleri* (1972). Hazırlayan: Fevziye Abdullah Tansel. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

5. Ömer Seyfettin *Bütün Eserleri Hikâyeler 1-2-3-4* (2007). Hazırlayan Hülya Argunşah, 2.b. İstanbul: Dergâh Yayınları.
6. Polat, Nazım Hikmet (2020). “Yeni Lisan’da Divan Edebiyatı Eleştirisi”. *Türk Dili*, S.821, Mayıs, s.18-29.
7. Polat, Nazım Hikmet (2020). “Ömer Seyfettin Külliyyatına Yeni Bir İlave”. *Türk Dili*, S.824, Ağustos, s.32-35.
8. Tansel, Fevziye Abdullah (1972). *Ömer Seyfeddin’in Şiirleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
9. Yöntem, Ali Canip (1947). *Ömer Seyfettin (1884-1920) Hayatı, Karakteri, Edebiyatı, İdeali ve Eserlerinden Numuneler*. İstanbul.
10. Yücel, Hasan Âli (1989). *Edebiyat Tarihimizden*. 2.b. İstanbul: İletişim Yayınları.

Öztürk Emiroğlu

University of Warsaw, Poland

Contemporary Language and Ömer Seyfettin

Abstract: The first ‘Contemporary Language’, written by Ömer Seyfettin (1884-1920) (Genç Kalemler, Volume II, Issue 1, 1327, April 8 / 1911, April 21, p.1-7) in early 20th century, is an important manifesto article that draws attention to the problems in the field of Turkish language and literature and offers solutions. Due to the importance of this article, many reviews or analysis have been written on this for more than a century and continue to be written. In this study, too, in the first ‘Contemporary Language’ article, the thoughts of Ömer Seyfettin on Turkish language and literature in 1911 are as follows; “Every literary work is a whole in its own universe” that is, analysis have been made based on the text of the article. As a result of the analysis, it was revealed that Ömer Seyfettin first identified the problems related to Turkish language in the article and offered solutions. In addition, it has been observed that without solving the problems in language, that is, without a national language a national literature could not be created. In his article, the author, in addition to these two issues, tried to transfer the youth not only the national language and national literature awareness, but also the national history consciousness. For this reason, the article contains not only the field of language and literature idea, but also the field of history. Until recently, an incorrect date was given regarding the publication date of this important article. This situation was revealed with an article written by Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat in 2020. And in this article, attention regarding the publication date of the article has been drawn.

Keywords: *Ömer-Seyfettin, Contemporary Language Article.*

JEUX DE MOTS ET ENJEUX DE LA TRADUCTION: *ΜΟΙΡΑΙΟΙ ΑΝΤΙΚΑΤΟΠΤΡΙΣΜΟΙ* DE PETROS MARTINIDIS EN FRANÇAIS ET EN ITALIEN

Federica Ambroso
Université de Bologne, Italie
federica.ambroso@gmail.com

Résumé : Ce travail propose une analyse comparée des traductions française et italienne des jeux de mots présents dans le roman *Μοιραίοι Αντικατοπτρισμοί* (*Reflets du Destin*) de Petros Martinidis.

Du moment où le roman grec choisi a été traduit seulement en français, par Henri Tonnet, on a essayé de proposer nous-même des pistes de traduction en italien des lieux analysés.

On prend en considération les jeux de mots sur le son (paronymes et homophones, homéotéleute et allitérations) et sur le sens (métaphores et images figurées, dictons et proverbes, amphibologies et expressions figées) et on examine leur traduction lors du passage de la langue source à la langue cible.

Mots-clés : *traduction, jeux de mots, littérature néogrecque, roman policier, Petros Martinidis.*

Introduction

Les jeux de mots sont les plus anciens jeux spécifiquement humains ; ils forment une catégorie particulière de jeux d'esprit qui a le langage pour objet et qui joue souvent sur les significations des mots et leurs différentes acceptions potentielles (Van Langendonck 2014). En fait, lorsqu'on parle de jouer avec ou sur les mots, c'est par opposition à un emploi des mots essentiellement référentiel. Todorov (1978, p. 294) écrit à ce sujet : « le jeu des mots s'oppose à l'utilisation des mots, telle qu'elle est pratiquée dans toutes les circonstances de la vie quotidienne ». En fait, dans les jeux de mots, les règles syntaxiques de la construction du discours se chevauchent ou se substituent à des principes alternatifs, qui ne sont pas codifiés ou ne le sont que dans des secteurs particuliers et reposent sur des phénomènes linguistiques non dénotatifs (comme la similitude aléatoire entre les mots, la combinatoire, la fausse dérivation, etc.).

Selon la distinction établie par Bergson (1900), le jeu de mots, en tant que comique *créé* par le langage, est considéré intraduisible, contrairement à celui qui est *exprimé* par le langage. En effet, l'humour est une composante universelle qui se moque de règles morales et de la grammaire et qui sollicite la créativité du traducteur. Toutefois, l'humour s'impose de façon différente selon les situations en fonction des cultures, et l'imagination du traducteur est loin d'être considérée une liberté inconditionnée. En fait, même si le phénomène de la traduction est certes universel, l'attitude envers les langues de traduction ne l'est pas forcément.

La traduction des jeux de mots passe donc par la prise en compte de la dimension culturelle de l'humour et du jeu de mots. Loin de restreindre le jeu, les règles servent de tremplin à la création entre les limites dessinées (Brisset, Loison-Charles, Jenn & Coussy 2017), ainsi l'existence de limites permet la définition d'un espace de jeu et donc, par là-même, l'activité ludique.

Propositions de traduction des jeux de mots présents dans le roman

a. Figures de son

Μοιραίοι Αντικατοπτρισμοί (*Reflets du Destin*) de Petros Martinidis est un roman noir très maîtrisé, dû à l'un des écrivains actuels les plus renommés de la littérature policière néogrecque. Centraux dans l'intrigue sont quatre assassinats, dont les victimes sont : trois intellectuels grecs, une poétesse à l'activité sexuelle riche et variée, un architecte qui fut son amant et un critique homosexuel. Alexis Olmezoglou, le fils de l'architecte assassiné, jeune doctorant un peu timoré, se trouve à jouer le rôle de détective et il va découvrir le coupable, à l'occasion d'un congrès à Delphes.

Martinidis fait un usage intensif des jeux de mots à plusieurs niveaux, dont la traduction offre de véritables enjeux aux traducteurs.

Le premier de ces enjeux que nous avons choisi d'affronter est la traduction des figures rhétoriques phonétiques, largement utilisées dans le style d'écriture de Martinidis.

Dans une scène, deux personnages commentent l'apparition de la directrice du théâtre Marina Vlachopoulou¹ en évoquant un poème d'Odysseas Elytis qui s'appelle *Η Μαρίνα των βράχων* (*Marine des roches*). Ils font une comparaison entre Vlachopoulou, qui porte une robe rouge comme la protagoniste du poème d'Elytis, et ils soulignent comment l'apparition de Marina réelle, qui porte une robe de soir avec des baskets, soit bien plus modeste que celle de la Marina d'Elytis. Martinidis utilise une paronomase antonomastique pour rendre encore plus explicite la divergence de niveau entre les deux Marina, en évoquant les *vlachoi*, c'est-à-dire un groupe ethnique d'origine balkanique.

¹ Pour la translittération des noms et des mots grecs nous avons adopté la norme internationale ISO 843 (1997) Information et documentation – Conversion des caractères grecs en caractères latins (<http://www.iso.ch>).

Original grec

– Να κι η Μαρίνα, μ ένα φόρεμα κόκκινο σαν αίμα... Μένει να μάθουμε αν έχει και μια γεύση τρικυμίας στα χείλη!

[...]

-Απίθανο. Με τέτοιο συνδυασμό επίσημου φορέματος κι αθλητικών παπουτσιών, είναι σίγουρα η Μαρίνα των βλάχων, όχι «η Μαρίνα των βράχων!» (Martinidis 2003, p. 49).

Français

– Tiens, il y a aussi Marina avec une robe rouge sang... Reste à savoir si elle a aussi « un goût de tempête sur les lèvres » !

[...]

-Peu probable. Avec une telle combinaison de robe du soir et de baskets, sûr que c'est plutôt la Marina des moches que la « Marina des roches » (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 33).

Italian

- Ecco anche Marina, con un vestito rosso come il sangue... Resta da capire se ha anche “un sapore di tempesta sulle labbra”!

[...]

Improbabile. Con un tale abbinamento di abito da sera e scarpe da ginnastica, è sicuramente la Marina delle cozze, non “la Marina delle rocce”.

Tonnet maintient le sens d'inopportune et de décadence avec une substitution par raisons culturelles, du moment que les Français ignorent les *vlachoi*, accompagnée par une explicitation syntactique. Par ailleurs, pour la traduction en italien, nous avons recherché un mot qui puisse rimer avec le terme « rocce », roches, et nous avons opté pour l'assonant « cozze », qui en argot indique des femmes moches. L'explicitation syntactique utilisée par Tonnet n'est donc pas nécessaire en italien.

Une deuxième paronomase est insérée par Martinidis dans la description d'un danois qui assiste aux communications en shorts. Il y a cet échange de mots entre deux personnages :

Original grec

–[...] Πολύ ο-κέν άνθρωπος.

-Σαν «ο γκέυ» άνθρωπος, μου φαίνεται εμένα (Martinidis 2003, p. 101).

Français

– [...] C'est un type tout à fait O.K.

- Il m'a plutôt l'air « o gay » (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 67).

Italian

- È una persona ok.

- A me sembra piuttosto una persona o-gay.

Dans ce cas, Tonnet et nous avons décidé de traduire à la lettre, puisqu'il s'agissait d'un jeu de mots facilement reproductible dans les langues cibles.

Une paronomase compare aussi dans l'attaque de Roussopoulos, critique et éditeur, qui prend la parole en critiquant les représentations théâtrales :

Original grec

Μπερδεύοντας ολοφάνερα το εκκύκλημα—το κυλιόμενο δάπεδο στο οποίο οι αρχαίοι επιδείκνυαν την κατάληξη των εγκληματικών πράξεων—με το εκχύλισμα! (Martinidis 2003, p. 168).

Français

Il a manifestement confondu la « scène tournante », sur laquelle les Anciens étalaient aux yeux des spectateurs les cadavres résultant des actions criminelles, avec un « détournement du sens tragique » ! (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 108).

Italien

Confondendo palesemente l'enciclèma—l'attrezzo scenico rotante sul quale gli antichi mostravano agli spettatori il risultato delle azioni criminali—con la ciclicità delle scene!

Ici, il y a un calembour qui concerne les mots *εκκύκλημα*, indiquant la scène tournante du théâtre, et *εκχύλισμα*, infusion, extrait, du moment que l'eau utilisée dans la première représentation (Iphigénie) a été réutilisée dans la deuxième (Agamemnon).

Il s'agit sûrement d'un passage très difficile à traduire. Dans ce cas, notre choix coïncide avec le choix de Tonnet d'utiliser une substitution qui permet de maintenir le jeu de mots, même si elle altère la signification du texte source.

Dans un autre chapitre, la poétesse Maria Markatou écrit une lettre à un amant perdu—probablement il s'agit de Nikos Olmezoglou, l'architecte père du protagoniste—et elle utilise une paronomase :

Original grec

- πάντα σου άρεσε να μιλάς πολύ και για πολλά, συχνά άσκοπα, ποτέ άστοχα- (Martinidis 2003, p. 234).

Français

- tu as toujours aimé parler beaucoup sur beaucoup de choses, souvent sans but, jamais sans réflexion (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 150).

Italien

-ti è sempre piaciuto parlare tanto e di tante cose, spesso inutilmente, mai impulsivamente.

Tonnet propose une compensation, en maintenant le parallélisme et en utilisant deux mots pas assonants, mais précédés de « sans », alors que nous avons décidé de rechercher deux mots assonants pour recréer l'effet de son en italien.

Il y a aussi des cas dans lesquels la paronomase concerne des dittologies pas totalement synonymiques :

Original grec

Τι περιμένει άραγε η ευπαρουσίαστη όσο και ευπαρρησίαστη ηθοποιός;

(Martinidis 2003, p. 103).

Français

Que veut donc me faire savoir la charmante actrice ? (Martinidis 2013-
Tonnet trad., p. 68).

Italian

Che cosa si aspetta dunque da me l'attraente nonché ardimentosa attrice?

Tonnet supprime la dittologie assonante référée à l'actrice, en compensant par fusion les deux termes dans un seul adjectif. Au contraire, nous avons préféré chercher à recréer l'effet du texte source en utilisant deux adjectifs avec la même assonance (« ent »).

De façon analogue, nous avons agi dans un autre exemple, Tonnet avec une suppression et nous en maintenant la dittologie :

Original grec

*Εύχομαι, αν είναι αλήθεια όσα έχω φανταστεί, να με σώσουν από ένα άχρηστο
κι απολύτως αχρείαστο γρονθοκόπημα* (Martinidis 2003, p. 309).

Français

*Je souhaite que, si ce que j'ai imaginé est vrai, cela me sauve d'une inutile
volée de coups de poings* (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 195).

Italian

*Mi auguro che, se tutto quello che ho immaginato è vero, mi possa salvare
da una scazzottata assolutamente inutile.*

La traduction littéraire du terme grec en italien, ou en français, ne peut pas être retenue. C'est pour cela, d'ailleurs, que Tonnet et nous n'avons pas opté pour une traduction du deuxième terme non plus. Par ailleurs, nous proposons l'adjointe d'un adverbe renforçant (« absolument ») avant l'adjective « inutile ».

Quand Alexis voit son père mort, assassiné dans la baignoire de sa chambre, il commente avec un homéotéleute la condition dans laquelle il le trouve :

Original grec

είναι γυμνός, χοντρός, φαλακρός και νεκρός (Martinidis 2003, p. 214).

Français

Il est couché là, nu, gros, chauve et mort (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 137).

Italian

è denudato, paffuto, pelato e deceduto.

Tonnet traduit simplement les quatre adjectifs, en supprimant l'effet sonore de la phrase, alors qu'on a voulu reproduire de quelque façon la sonorité présente dans la langue source.

Pendant le premier jour du colloque, les participants voient un morceau de papier blanc sur le panneau d'affichage, avec un message : « Et là où toutes s'appellent M..., quiconque voit est vu, en effet. Mais quiconque en demande

beaucoup, meurt ! » (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 20). Tous sont perturbés et ils font des hypothèses sur la signification du message :

Original grec

Μήπως είναι κάποια προειδοποίηση για το δείπνο; Όποιον δουν να τρώει πολλές Μουστάρδες, Μαγιονέζες και Μύδια ή Μακαρονάδες, θα τον δηλητηριάσουν; (Martinidis 2003, p. 29).

Français

Est-ce que c'est une annonce pour le dîner ? Quiconque sera vu mangeant beaucoup de moutarde, de mayonnaise et de moules sera empoisonné (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 21).

Italian

Potrebbe forse essere un avvertimento per la cena? Chi sarà visto mangiare Mostarda, Maionese, Molluschi o Maccheroni sarà avvelenato?

L'original reporte des mots qui commencent par M : moutardes, mayonnaïses, moules et pâtes. Tonnet enlève les pâtes, alors que nous avons remplacé « moules » avec « molluschi » (« mollusques ») car en italien « cozze » (« moules ») ne commence pas avec m. Nous avons aussi préféré garder les majuscules initiales des mots.

Un autre jeu de mots est présent dans la conversation d'Alexis avec un metteur en scène ; il remarque que son père Nikos a utilisé trois termes qui commencent par -a privative pour décrire les rues de Thessalonique, et Maria Markatou aussi avait utilisé trois termes avec les mêmes caractéristiques dans son œuvre poétique. Alexis réfléchit sur la non-causalité de la parentèle stylistique entre son père et la poétesse :

Original grec

Προχθές, μιλώντας μου για τη δυσφορία που του προκαλεί η Θεσσαλονίκη, ο πατέρας μου ανέφερε τα πολλά «άσχημα, ανήλιαγα, ασφυκτικά» δρομάκια της. Διαβάζοντας τη Μαρκάτου, έπεσα στη φράση: «άγαρμπα, ακαριαία, ασυντόνιστα»... δεν θυμάμαι τι. Αλλ' η έμφαση στην τριπλή απόρριψη με τα στερητικά άλφα αποτελεί, όπως να το κάνουμε, όχι τυχαία υφολογική συγγένεια (Martinidis 2003, p. 185).

Français

Avant-hier, comme mon père me parlait de l'impression désagréable que Thessalonique lui procure, il évoquait ses ruelles « sans beauté, sans soleil, sans air ». En lisant le livre de Madame Markatou, j'y ai trouvé, à propos de je ne sais quoi, le groupe ternaire « sans grâce, sans durée, sans coordination ». On aura beau dire, ce groupe avec ses expressions privatives fait apparaître une parenté stylistique qui n'est sûrement pas fortuite (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 119).

Italian

L'altro ieri, parlandomi del disagio che gli procura Salonicco, mio padre ha menzionato le sue molte stradine “sformate, senza sole, soffocanti”. Leggendo il libro della Markatou, mi sono imbattuto nella frase, riferita a non mi ricordo cosa: “sgraziatamente, subitamente, scoordinatamente”. L'enfasi nel triplo rifiuto con la s privativa risulta, comunque sia, una parentela stilistica non fortuita.

Tonnet traduit les deux séries d'adjectifs en -a privative avec trois séries d'adjectifs précédés de « sans », c'est-à-dire en utilisant une compensation. Par ailleurs, nous avons préféré traduire les deux séries avec des mots qui commencent par -s privative.

Une autre série d'adjectifs en -a privative est utilisée après par Alexis, au moment où il se trouve devant la porte du bureau de son oncle, au Polytechnique, et il s'aperçoit que sa copine l'a trahi.

Original grec

Απατημένος, αηδιασμένος κι αβοήθητος, μένω στο πλατύσκαλο να σταθμίζω κι εγώ την κατάστασή μου με τριπλά στερητικά άλφα (Martinidis 2003, p. 266).

Français

Trompé, dégoûté et sans humain secours, je reste sur le palier à évaluer mon inconfortable, inattendu et inexplicable état, avec trois inprivatifs (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 169).

Italien

Tradito, disgustato e abbandonato, resto sul pianerottolo a valutare anch'io la mia situazione scomoda, sgradevole e scoccante con tre s privative.

Tonnet utilise une adjonction pour rendre l'état d'Alexis avec trois expressions non privatives. Nous avons aussi fait le même choix que Tonnet, mais, du moment que cette phrase est en lien avec l'affirmation, qu'on a vu précédemment, de son père et de Madame Markatou qui utilisent trois mots qui commencent par -a privative, nous avons décidé de traduire dans ce cas aussi cet exemple avec trois s privatives.

b. Figures de sens

Après avoir vu des cas de traduction des jeux de mots sur le son, on passe maintenant à s'occuper des jeux de mots sur le sens. L'éditeur Roussopoulos provoque Nikos Olmezoglou après sa communication, mais Nikos répond à toutes ses critiques et plus tard, quand tous les participants à la conférence se trouvent au restaurant pour dîner, il y a l'échange de mots suivant :

Original grec

- Πρόσεξες τον Ρουσόπουλο, Νίκο; Δεν έχει αγγίζει το πιάτο του.
- Λογικό. Έχασε στη σύγκρουση που προσπάθησε να προκαλέσει και τώρα τρώει τα ρούχα του!
- Χωλός έτσι κι αλλιώς από την ποδάγρα του, τα τελευταία χρόνια, και χολωμένος απ'την κακία σου τώρα! (Martinidis 2003, p. 177).

Français

- Tu as vu Roussopoulos, Nikos ? Il n'a pas touché à son assiette.
- C'est normal. Il a perdu dans l'affrontement qu'il a essayé de provoquer et maintenant il ne se nourrit que d'amertume !

– *De toute façon, depuis quelque temps, il boite à cause de sa goutte et toi, tout à l'heure, tu l'as mis en boîte* (Martinidis 2013- Tonnet trad., pp. 113-114).

Italien

- *Nikos hai notato Roussopoulos? Non ha toccato cibo.*

- *Mi sembra normale. Ha perso lo scontro che ha cercato di provocare e adesso si rode dalla bile!*

- *In ogni caso, da qualche anno arranca a causa della gotta, e adesso è rancoroso a causa della tua cattiveria!*

L'expression grecque « τρώγει με τα ρούχα του », littéralement « se manger avec ses propres vêtements », utilisée par Martinidis, indique l'agonie ou l'énervement de quelqu'un.

Tonnet agit avec une substitution qui constitue à la fois une anticipation d'un concept, l'amertume, qui émerge dans l'affirmation suivante, dans laquelle l'original propose un calembour entre le mot « χωλός » (« boiteux »), et « χολωμένος », « gonflé » métaphoriquement à cause de la méchanceté de Nikos. Pour traduire le calembour, Tonnet a proposé une compensation, en créant un nouveau calembour en français qui maintient plus ou moins le sens de l'original.

Pour la traduction italienne, nous avons décidé de suivre le modèle de Tonnet, en anticipant le concept d'amertume avec l'expression « rodarsi dalla bile » (« se ronger la bile ») et en compensant le calembour grec avec un calembour équivalent dans lequel sont utilisés les mots « arranca » (« boite »), et « rancoroso » (« rancunier »).

Dans la représentation théâtrale des Euménides, le danois offre une rose à la directrice du centre culturel, et les hommes commentent :

Original grec

- *Κι αυτή το δέχτηκε; Παρά την προειδοποίηση;*

- *Ποια προειδοποίηση;*

- *Το: φοβού τους Δανούς και δώρα φέροντας!* (Martinidis 2003, p. 197).

Français

– *Et elle l'a acceptée ? Malgré l'avertissement.*

- *Quel avertissement ?*

- *Timeo Danous et dona ferentes !* (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 126).

Note : Jeu de mots. L'auteur remplace Danaos par Danous, « les Danois ».

Italien

- *E lei l'ha accettata ? Nonostante l'avvertimento?*

- *Quale avvertimento?*

- *Timeo Danous et dona ferentes!*

Nota: Gioco di parole. L'autore sostituisce Danaos ("i Danai") con Danous ("i danesi").

La phrase latine *Timeo Danaos et dona ferentis* dérive de l'*Eneide* (Livre II, 49), et reporte les mots prononcés par Laocoonte aux Troyens pour les convaincre

à ne pas introduire le cheval de Troie à l'intérieur des murs de la ville. Virgile utilise le terme « Danaos » pour indiquer l'ancienne population d'Argos, comme synonyme de « Grecques », en signe de mépris : les Grecques étaient en fait les descendants de Danaos, qui avait ordonné le complot pour assassiner les Egyptiades.

Ici, Martinidis utilise cette expression ironiquement, en substituant le terme « Danaos » avec le terme « Danaous », les danois (cas accusatif). Tonnet reporte dans sa traduction l'expression originale en latin, et il ajoute une note qui explique le calembour. Puisque les termes « Danai » (« Danaos ») et « danesi » (« Danois ») présentent une terminaison différente, nous avons décidé de faire le même choix de Tonnet, en insérant l'expression en latin et en rajoutant une note destinée à éclaircir le jeu de mots.

Au moment du départ des enquêtes, la police ne sait pas quelle est la direction à suivre:

Original grec

Όχι μόνο δε διαχωρίζει τη γη από τη θάλασσα, σύμφωνα με το πρόγραμμα της βιβλικής εβδομάδας, μα «τα κάνει θάλασσα» (Martinidis 2003, pp. 245-246).

Français

Non seulement elle ne distingue pas la terre de la mer, selon le programme de la première semaine de la Genèse, mais « elle patauge complètement » (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 157).

Italian

Non solo non distingue la terra dal mare, secondo il programma della settimana biblica della creazione, ma “combina un mare di guai”.

La « βιβλική εβδομάδα » (« semaine biblique ») à laquelle Martinidis fait référence, devient la « première semaine de la Genèse » en français et la « settimana biblica della creazione » (« semaine biblique de la création ») en italien.

Quant à l'expression grecque « τα κάνει θάλασσα », littéralement « faire une mer », qui signifie « causer des ennuis », « faire des bêtises », Tonnet maintient l'élément marin au détriment de la signification, qui se dirige plus vers l'échec que vers les ennuis créés. En italien, nous avons trouvé une solution qui conserve tant la référence à la mer que la signification de l'original.

Un autre calembour est proposé dans la scène des funérailles de Nikos, où Alexis commente :

Original grec

Από το «χους εις χουν» έχουμε περάσει στο «who is who», όπως συνήθως συμβαίνει στις κηδείες (Martinidis 2003, p. 290).

Français

De « poussière retournant à la poussière », on est passé au who is who, comme d'habitude dans les enterrements (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 184).

Italian

Dal « quia pulvis es et in pulverem reverteris », siamo passati al who is who, come di consueto accade ai funerali.

Martinidis joue sur l'assonance entre l'expression grecque « **Χους εις χουν** », abbreviation de la formule « **Χους ει και εις χουν** απελεύσει » (« poussière retournant à la poussière »), et l'expression anglaise « *who is who* ». En français et en italien l'assonance se perd forcément. Ni Tonnet ni nous n'avons traduit l'expression anglaise, alors qu'on a préféré traduire l'expression grecque pas en italien mais en latin, pour maintenir de quelque façon une parentèle entre les deux expressions, reportées en deux langues différentes.

Après avoir fixé notre attention sur métaphores et images figurées, dictons et proverbes, maintenant nous nous occupons du traitement des amphibologies et des expressions figées. Le premier exemple est le suivant :

Original grec

Μ' ένα «θα σε δω μετά», ο πατέρας μου με αφήνει για να μπει στην αίθουσα. Το λογοπαίγνιο που δοκιμάζω απαντώντας: «Θα'μαι'δω μετά», δε νομίζω ότι το αντιλαμβάνεται (Martinidis 2003, p. 98).

Français

Mon père me quitte avec un : « On se voit tout à l'heure », et il entre dans la salle (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 65).

Italien

Con un "A dopo" mio padre mi lascia per entrare in sala. Non penso colga il gioco di parole che tento rispondendo "E'd'uopo".

Martinidis utilise un calembour au moment où la réponse d'Alexis prend deux significations selon la graphie : en fait, « *Θα'μαι'δω μετά* », signifie « Je serai ici tout à l'heure », et pas « On se voit tout à l'heure ».

Ici, Tonnet utilise une suppression, puisqu'il n'existe pas, en français, un calembour avec la même signification. D'ailleurs, nous avons essayé de reproduire le calembour en proposant une substitution qui produirait le même effet sur le public cible, en maintenant la signification de l'affirmation de Nikos « *Ά bientôt* », et en faisant répondre Alexis « *è d'uopo* », que signifie « est nécessaire ». Toutefois, pour faire cela, on a dû changer le niveau stylistique et faire une compensation, du moment que la réponse d'Alexis dans le texte source est colloquiale, alors que notre traduction en italien utilise une expression qui existe à un niveau linguistique plus soutenu.

Quand Alexis arrive au Polytechnique et trouve sa copine qui passe du bon temps avec un autre garçon, il la définit comme :

Original grec

μια κοπέλα που «ξεπατωνόταν» μεν στο Πολυτεχνείο, αλλ'όχι για να τελειώσει τη διπλωματική της όπως νόμιζα (Martinidis 2003, p. 268).

Français

une fille qui « se crevait » au Polytechnique, mais pas pour finir son mémoire comme je le croyais (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 170).

Italian

una ragazza che «si sbatteva» al Politecnico, ma non per finire la sua tesi come pensavo.

La signification métaphorique et l'allusion érotique voilée du verbe ξεπατώνω est maintenue en français et en italien avec des verbes analogues.

Ici, il y a une autre expression figée :

Original grec

Κάποιοι σύνεδροι ή συνοδοί, στη μία άκρη, έχουν ριχτεί στο φαγοπότι (Martinidis 2003, p. 37).

Français

Certains congressistes ou accompagnateurs, à une extrémité, ont déjà commencé à manger et à boire (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 26).

Italian

Alcuni convegnisti o accompagnatori, da una parte, si sono buttati sul cibo.

Le verbe utilisé par Martinidis «ρίχνομαι», signifie «se jeter», «se lancer» dans quelque chose, dans ce cas sur le φαγοπότι, mot composé qui réunit le φαγητό, la nourriture, et le ποτό, le boire. Tonnet a choisi de maintenir les deux éléments, le manger et le boire, au détriment du sens du verbe «ρίχνομαι», qui est complètement perdu. Au contraire, nous, on a décidé de supprimer la référence au boire pour maintenir le sens original du verbe.

Dans les cas suivants, nous essayons de comparer la traduction de certaines expressions figées dans les trois langues avec des expressions qui ont la même signification :

Original grec

Μυρίζει μπαρούτι, πριν καν αρχίσουν να διατυπώνονται γνώμες (Martinidis 2003, p. 167).

Français

Avant même qu'on ait commencé à formuler des avis, ça sent la poudre (Martinidis 2003, p. 268).

Italian

Prima ancora che si comincino a formulare opinioni, si sente odore di polvere.

Original grec

Η επίθεση του Ρουσόπουλου πέφτει έτσι στα μαλακά (Martinidis 2003, p. 173).

Français

L'attaque de Roussopoulos s'en tire finalement à bon compte (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 111).

Italian

L'attacco di Roussopoulos riesce così a farla franca.

L'expression signifie que, même si l'attaque a été grave, il n'a pas eu de conséquences ou de punitions.

Original grec

Αν εννοείς ότι δεν έπεσε ζύλο, ναι (Martinidis 2003, p. 183).

Français

Si tu entends par là qu'ils ne se sont pas cassé la figure, oui (Martinidis 2013- Tonnet trad., p. 117).

Italien

Se intendi che non se le sono date di santa ragione, sì.

Conclusions

Suite à l'analyse effectuée, nous avons pu voir que le traducteur doit être capable de négocier le jeu de mots non seulement dans sa technicité mais aussi dans un contexte global. En effet, la traduction doit tenir compte des facteurs propres à la langue et à l'environnement cibles et, si nécessaire, moduler ce qui est implicite et explicite dans le texte original afin de produire un texte d'un même niveau d'intelligibilité pour ses lecteurs que le texte de départ (Henry 2003, p. 66).

La traduction doit rendre le sens du texte original, qui est bien différent de la somme des significations linguistiques des mots ou des structures du texte source. Comme l'explique Jacqueline Henry : « La traduction est une opération mentale dont l'objectif n'est pas de produire des correspondances linguistiques, mais des équivalences textuelles » (*ibidem*, p. 67).

Pour ce qui est de la traduction des jeux de mots sur le son, la tâche du traducteur comporte plus de liberté, mais aussi plus d'écueils. C'est en quelque sorte une liberté conditionnelle ; le traducteur est « libre » de trouver dans la langue d'arrivée non seulement la signification, mais aussi et surtout tout le poids de sa sonorité, de son rythme, de sa musicalité. Dans ce contexte, notre traduction italienne propose plusieurs solutions pour ne pas corrompre l'attention phonétique de l'original. Lorsque Tonnet a utilisé dans certains cas des suppressions, nous avons préféré les éviter, dans le but d'essayer à donner chaque fois au lecteur italien l'effet créé par l'auteur.

S'il s'agit de la traduction d'un proverbe, d'un dicton ou d'une expression figée, le traducteur cherchera dans la langue de traduction l'expression ou le proverbe équivalent. Dans les cas considérés, la substitution est la plus féconde opération tant en français qu'en italien.

Face à la polysémie des jeux de mots, le traducteur connaît parfois le rare bonheur de rencontrer une symétrie entre les langues mais, le plus souvent, l'un des sèmes originaux doit être abandonné, et lorsqu'il n'y a plus de lien polysémique, l'on est davantage dans la recreation que dans la traduction (Brisset, Loison-Charles, Jenn, & Coussy, 2017).

Pour conserver les jeux de mots lors du passage de la langue source à la langue cible, le traducteur doit ainsi faire preuve d'une créativité littéraire

et linguistique au moins comparable à celle de l'auteur. Non seulement que la traduction n'affaiblit pas la portée d'une œuvre littéraire, mais, en tant qu'œuvre littéraire elle-même, elle élargit le sens de l'original pour faire ressortir des points de vue nouveaux et surprenants.

Bibliographie

I. Corpus

1. MARTINIDIS, P. (2003). *Μοιραίοι Αντικατοπτρισμοί*. Athènes, Grèce : Nefeli.
2. MARTINIDIS, P. (2013). *Reflets du destin*, (Henri Tonnet). Paris, France : L'Harmattan.

II. Autres œuvres

1. APEL, F. (1997). *Il movimento del linguaggio. Una ricerca sul problema del tradurre*. Dans Emilio Mattioli & Riccarda Novello (éds.), Milano: Marcos y Marcos.
2. BALLARD, M. (2006). *Qu'est-ce que la traductologie ?* Arras Cedex : Artois Presses Université.
3. BERGSON, H. (1900/2013). *Le rire*. Paris, France : Flammarion.
4. Calvino, I. (2002). *Sul tradurre*. Dans Mario Barenghi (Ed.), *Mondo scritto e mondo non scritto*. Milano: Mondadori.
5. GUIDERE, M. (2008). *Introduction à la traductologie. Penser la traduction : hier, aujourd'hui, demain*. Bruxelles, Belgique : De Boeck.
6. HENRY, J. (2003). *La traduction des jeux de mots*. Paris, France : Presses Sorbonne Nouvelle.
7. PRIVATE, M. (1997). *Proverbes, métaphores et traduction*. Paremia.
8. SELESKOVITCH, D. & Lederer, M. (1984). *Interpréter pour traduire*. Paris, France : Publications de la Sorbonne.
9. TODOROV, T. (1978). *Symbolisme et Interprétation*. Paris, France : Le Seuil.
10. BRISSET, F., LOISON-CHARLES, J., JENN, R. & COUSSY, A. (2017, Mars 23-24). *Du jeu dans la langue. Traduire les jeux de mots*. [Présentation de colloque]. Université de Lille, France. Consulté le 20.02.2019 <https://traduirelesjeuxdemots.univ-lille3.fr/>.
11. VAN LANGENDONCK, M. (2014). *Jeux de mots et humour langagier : Depuis quand, comment et pourquoi notre « français » joue-t-il avec ses maux ? (Environnement/éthique/ Consumérisme)*. Dans *Ludobel*. Consulté le 22.02.2019 <http://ludobel.be/2014/07/30/jeux-de-mots-et-humour-langagier-depuis-quand-comment-et-pourquoi-notre-francois-joue-t-il-avec-ses-maux/>

Federica Ambroso

University of Bologna, Italy

Puns and Translation Challenges: Μοιραίοι Αντικατοπτρισμοί by Petros Martinidis in French and in Italian

Abstract: The present work proposes a comparative analysis of the French and Italian translations of puns extracted from the novel *Μοιραίοι Αντικατοπτρισμοί* (*Reflections of Fate*) by Petros Martinidis.

Given the fact that the chosen Greek novel has been translated only into French, by Henri Tonnet, we tried to propose some Italian translation solutions of the analyzed passages.

Therefore, word games based on sound (paronyms and homophones, homeoteleuton and alliterations) and on meaning (metaphors and figurative images, sayings and proverbs, amphibologies, and fixed expressions) are studied, as well as their translation from the source to the target language.

Keywords: *traductology; translation; puns; modern Greek literature, detective novel; Petros Martinidis.*

МЕТАФОРИЧНИ КОНЦЕПТИ КАЈ СОМАТИЗМИТЕ ВО ГЕРМАНСКАТА И ВО МАКЕДОНСКАТА ФРАЗЕОЛОГИЈА

Емилија Тасева

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
emilijataseva1@gmail.com

Билјана Ивановска

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
biljana.ivanovska@ugd.edu.mk

Апстракт: Со овој труд се обидуваме да претставиме одредени фразеолошки изрази кои во својот состав како главна компонента содржат делови од човековото тело и со помош на споредбена анализа да ја објасниме нивната употреба во различни јазични опкружувања, пред сè, според метафоричниот концепт. И покрај големиот и богат избор на фразеологизми и фразеолошки изрази, се задржуваме на неколку соматизми кои според самата структура беа интересни за нашите анализи.

Анализата на фразеолошките изрази во двата јазика, македонскиот и германскиот, ја вршиме според класификацијата на фразеологизмите прикажана од Бергерова (2005) и во однос на степенот на еквивалентност според Браун и Кралман (1990). Подетално ќе се задржиме на деловите срце, глава и рака, а сè со цел да ги претставиме сличноста и разликите во употребата и значењето на одредени фразеологизми во македонскиот и во германскиот јазик. Анализираните фразеологизми и фразеолошки изрази се ексцерпирани од одредени дела, романи, речници, дел од Библијата итн.

Клучни зборови: *соматизми, фразеолошки изрази, јазичен пар германско-македонски, метафорични концепти.*

1. Вовед

Целта на овој труд е да дадеме објаснување и дефинирање на соматизмите во германскиот и во македонскиот јазик, како и објаснување на нивната функција и употреба во одреден јазичен контекст во јазичниот пар германско-македонски. Ги дефинираме фразеологизмите и нивните карактеристики и вршиме споредбена анализа во именуваните јазични системи. Компаративната анализа се занимава не само со разликите на

јазиците кои се споредуваат туку и со нивните сличности, без разлика на тоа на кое јазично семејство припаѓаат анализираните јазични единици.

Фразеологијата е дел од лексикологијата, односно нејзина поддисциплина. Таа се занимава со проучување на фразеологизмите – зацврстените зборовни состави, нивната употреба и изразни можности. Фразеологизмот е зборовен состав што е лексички неделив, единствен според своето значење кој во речта се употребува во својство на готова зборовна единица (Бошковиќ & Илиевска, 2011, стр. 6). Употребата на фразите и фразеолошките изрази има за цел посликовито, впечатливо или експресивно изразување во јазичниот систем. Според Велјановска (2006, стр. 21), „фразеолошките изрази се неслободни зборовни состави кои не се создаваат во говорниот процес, туку се репродуцираат во готова форма која се зацврстува со долгата употреба. Составните компоненти на фразеолошките изрази покажуваат поголем или помал степен на десемантизација, така што значењето на фразеолошкиот израз не е соодветно со значењата на одделните компоненти што го сочинуваат“. Во Фразеолошкиот речник на македонскиот јазик Димитровски и Ширилов ги дефинираат фразеологизмите на следниов начин: „Фразеологизмите, според становиштето на повеќе светски, па и наши фразеолози, можеме да ги дефинираме како неслободни зборовни состави, секвенции, со значенски карактер, кои исклучиво како непроменлива целост и како еквивалент на единствен збор, се репродуцираат, од една до друга генерација родени говорители од исто јазично подрачје, и тоа, пред сè, во актот на говорот, и во принцип содржат најмалку два полнозначни збора кои, како и секој друг збор, при говорењето или пишувањето, беспрекорно се вклопуваат во исказот со евидентна можност за вршење на синтаксичка функција во реченицата, при што барем едниот од нив задолжително упатува на семантичка метаморфоза“. (2003, стр. 2). Според Велковска (2002, стр. 7), фразеологизмите претставуваат „зборовни состави кои се наоѓаат во неслободни, постојани врски“. Во нашите анализи ние се ограничуваме на соматизмите (фразеологизми кои во својот состав содржат елемент кој покажува дел од човекото тело како, на пример, глава, срце, рака и сл). Според Браун и Кралман (1990, стр. 74), под соматизми се подразбираат „Körper-Phraseologismen“ („телесни фразеологизми“, т.е. фразеологизми кои во својот состав содржат дел од човековото телото) како, на пример, „*jemandem die Augen öffnen*“ (некому да му се отворат очите), *für jemanden die Hand ins Feuer legen* (става рака во оган за некого) итн. Анализата на фразеологизмите според степенот на еквивалентност ја разгледуваме врз основа на Бергеровата класификација: 1) целосна еквивалентност; 2) делумна еквивалентност; 3) нулта еквивалентност; 4) семантичка еквивалентност; 5) лажни еквиваленти.

Во основата на голем дел од фразеолошките изрази лежи метафората. Тоа е семантичко изразно средство или стилска фигура чијашто цел е искажаниот збор да добие поинаква смисла. Метафората се служи со поединечни зборови или со зборовни групи чијашто семантика се разликува од првичното или

буквално (структурно идентично) значење на самиот збор или зборовна група како, на пример, *човек злато*. Во овој пример човекот се претставува како *злато*, предмет кој важи за скапоцен, многу вреден и бесценет. Истите тие значења се пренесуваат на човекот и со тоа се прикажува личност која е за некого скапоцена, многу вредна или бесценета. Аналогно на македонскиот јазик, во германскиот јазик се среќава лексемата *Schatz* чијашто употреба се манифестира преку значењето на личност којашто некому многу му значи и е бесценета. Притоа, конкретното/примарното значење на *Schatz* е богатство. Метафората е афективна, уметничка категорија на изразот, која настанува со проширување на значењето на зборот преку асоцијација по сличност на предметите. „Метафората е таква семантичка фигура со која во различни морфолошко-синтасички форми (именка, придавка, глагол, прилог), еден или група зборови се употребуваат во ним несвојствен склоп-контекст во кој е воспоставен однос на аналогичност или истоветност меѓу два инаку далечни/диспартни поима. За да се активира начелото на сличност неопходна е макар една заедничка црта, форма, функција, материја, карактер, боја и други својства“. (Ќулавкова, 1984, стр. 110). Метафоричниот говор се карактеризира со експресивност, сликовитост, емотивност, естетика, што не е суштествена одлика на референцијалниот конвенционален говор. (Ташова, 2015, стр. 231).

2. Фразеологизми кои во себе ја содржат лексемата *срце*

Анализата на фразеолошките изрази во јазичниот пар германско-македонски ќе ја претставиме со помош на фразеолошките изрази кои во својот состав имаат елемент – дел од човековото тело и се наречени соматизми. Анализираниите фрази и фразеолошки изрази во поголем дел се извадоци од одредени дела од македонски драмски автори, потоа од романи, од речници, а дел од нив се ексцерпирани примери од Библијата. Според граматичкиот состав, фразеологизмите се делат на: фразеологизми кои имаат структура на реченица и кои може да бидат во вид на проста или сложена реченица или, пак, дел-реченица со сложената реченица, на пример *Село гори, баба се чешла*, и фразеологизми со структура на зборовна група/синтагма – кои може да имаат составни елементи од неколку зборовни групи како придавка и именка, именка и именка, придавка и придавка, број и именка и прилог и прилог.

Нашата анализа ја продолжуваме со фразеологизми кои имаат структура на зборовна група/синтагма и кои се целосни еквиваленти, односно и во двата јазика се усогласени на семантичко, структурно и лексичко ниво: фразата *Hand aufs Herz* преведена на македонски јазик гласи: *Рака на срце*. Значењето на овие две фрази, кое инаку е преносно и во двата јазика е исто, покажува дека станува збор за нешто кажано искрено, од срце. Употребата на оваа фраза, која во секојдневната комуникација меѓу луѓето е честа, има за цел навестување на соговорникот дека следното кое ќе биде кажано е

искрено, што можеби до некаде и асоцира на тоа дека исказот сам по себе е вистинит.

Последователно, подолу ќе ги објасниме следниве фразеологизми на македонски и на германски јазик инкорпорирани во реченична структура:

(1) *Da hüpf das Herz. Es gibt nichts Schöneres!*

(2) *Mein Herz hüpf und lacht.* (Beer 1957, стр. 77).

Пример од македонскиот јазик:

(3) *Желно ја впирав со очите пајажината од брчки околу нејзините клепки и, кога најпосле ја видов прекрасната сина боја на нејзините очи. Срцето ми потскокна.* (Бачиќ Алимпик, 2017, стр. 153.)

Во прилог прикажуваме уште еден пример со ист метафоричен концепт, каде истиот ефект е постигнат, но со друг глагол:

(4) *Уф, срцево ми игра од радост!* (Иљоски 2005, стр. 57).

Овие фразеолошки изрази во себе ја содржат компонентата *срце* и се со структура во вид на реченица. Во примерите (1) и (2) се искажува употреба на преносното значење каде срцето е претставено како средиште на чувствата. Емоциите што ги пренесува оваа лексема се изразени преку наведените глаголи: *скока*, *потскокна* и *игра* и се метафорично употребени, а тоа е исказано преку замена на зборови, односно преку нивна преносна употреба, заменети со глаголи кои симболизираат *среќа*, *радост*, *возбуда* или, пак, *задоволство*. Ваквата употребата се среќава во ситуации кога сакаме да ги потенцираме позитивните емоции како што и јасно се гледа од самите примери. Од друга страна, пак, постои можност за двојно толкување. Возбудата не укажува секогаш на позитивни емоции, може да се искористи и во спротивна ситуација каде постои состојба на возбуда предизвикана од непријатни чувства или настани. Во ДРМЈ дадени се повеќе значења на оваа лексема: 1) Централен орган на крвотокот, место на левата страна на градите под кое се наоѓа овој орган/ пример: *Срцето уште му чукаше. Се фати за срцето/*; 2) Срцето како орган и како средиште на чувствата/ примери: *Старецот немаше срце. Неговото срце ѝ припаѓаше само нејзе/*, со значење благородно, добро, весело срце; 3) Смелост, храброст/ со преносно значење, на пример: *Кој имаше срце - се јави за акцијата. цврсто срце/*; 4) Како центар, главен дел на нешто; среден дел на некој плод со преносно значење/ пример: *Влегоа во срцето на земјата/*; 5) Со значење стомак, разговорен стил, пример: *на (гладно) срце/*; 6) Во обраќање - мил, драг, сакан, љубен, со преносно значење/ пример: *Срце мое! Срце мајкино!/* и сл.

Во изразот *Mein Herz hüpf und lacht* несомнено, покрај стилската фигура метафора, постои и присуство на уште една стилска фигура, персонификација, каде на срцето му се дава човечка особина – *смеање*, исто како и во третиот пример, каде срцето е поврзано со глаголот *игра/потскокнува*.

Кога би ги класифицирале изразите *Срцето ми потскокна*, *Mein Herz hüpf und lacht* и *Срцево ми игра*, според степенот на еквивалентност можеме да заклучиме дека станува збор за фразеолошки изрази кои имаат делумна

фразеолошка еквивалентност. Делумна, бидејќи тие имаат семантичка усогласеност, минимална, но јасна разлика во однос на лексичкото усогласување кое пак не влијае врз нивното основно значење (*игра* vs. *потскокнува* vs. *скока* vs. *се смее*).

Во следниов дел ќе се обидеме да направиме анализа на фразите кои ја содржат лексемата *срце*, во опкружување каде таа со својот метафоричен концепт означува отсуство на чувствата и емоциите или тие се со негативна употреба:

(5) *Was für ein eiskaltes und brutales Vorgehen! So ein Anwalt kann doch kein Herz im Lieb haben!*¹ (Redensarten-index).

Пример од македонскиот јазик:

(6) *А мојот татко, поарно да го немам! Катил, намкор! Човек без душа, без срце!* (Иљоски, 2005, стр. 42).

(7) *Ти немаш срце, ти не си татко!* (Иљоски, 1986, стр. 99).

И во овие три примери, лексемата *срце*, се употребува метонимично и стои како белег/признак за чувствата. Фразата *без срце* е употребена како составен дел од реченица и е делот кој го носи метафоричниот концепт, односно делот во кој лежи преносното значење. Во овие примери срцето стои како признак за чувствата, но овој пат употребено во негативна конотација и како одлика на човек кој нив ги нема.

Во однос на метафоричниот концепт, истата фраза може да се сретне и во примери каде наместо лексемата *срце*, стои *душа* (*без душа*) како што е прикажано и во самиот пример. Таквата употреба на фразите *без срце* и *без душа* во секојдневниот говор, па и во пишаните текстови може да се искористи засебно или, пак, заедно како што е случај и во примерот. Независно од тоа дали стојат заедно или посебно, значењето на лексемите е исто, единствено можеби експресивноста е доста понагласена кога тие стојат заедно во иста реченица, или при говорот се употребени и двете варијанти. Станува збор, всушност, за опишување на карактерни особености на човекот, односно неговата душа. (ТРМЈ, 2011, стр. 546). Од една страна, станува збор за метонимија, преку која делот стои за една одредена целина, а од друга страна, пак, станува збор за персонификација каде срцето се претставува како карактерна црта на човекот. Според степенот на еквивалентност овие три фразеолошки изрази имаат делумна еквивалентност.

3. Фразеологизми кои во себе ја содржат лексемата *рака*

Во понатамошниот дел од текстот ја анализираме лексемата *рака* и нејзините значења во фразеолошките изрази кои ги сретнавме во германскиот и во македонскиот јазик. Во ДРМЈ како можни значења на оваа лексема се јавуваат: 1) секој од двата горни члена на човекот; делот од зглобот до врвовите на прстите (примери: *Останал на гробот со прекрстени раце. Му бакна рака на попот*); 2) Човек како работник (со преносно значење,

¹ Redensarten-index.

примери: *Минува низ многу раце. Цврста рака се бара*); 3) Како симбол на трудот за означување на квалитетот, вештината на некој мајстор. /Пример: *Се гледа - уметничка рака, вешта рака*/; 4) Власт, посед, со преносно значење. Примери: *Избега од рацете на непријателот. Тешко тебе ако се најдеш во негови раце*); 5) Имотна состојба или општествена положба на неког /пример: *Тука има луѓе од секоја рака*/; 6) Момент, етапа при берење или обработка на нешто, пример: *Го завршивме берењето на првата рака од тутунот*; 7) Помош, поткрепа /пример: *Тука се очекува мојата рака*/.

Во состав на фразеолошки единици оваа лексема ја сретнавме во следниве конструкции: *Во најмала рака* (со значење: *најмалку*); *Во некоја рака (раце) на неког е* (со значење: *се наоѓа*); *Врзан (фатен) е во рацете. Врзе рацете некому* (со значење: *не може да дејствува*); *Десна рака е некому* (со значење: *голема помош*); *Дига (крева) рака* (со значење: *гласа со кревање рака*); *Дига (крева) рака* (со значење: *дава знак со рака дека сака да зборува*); *Дига (крева) рака (раце) од неког или од нешто* (со значење: *се откажува*) и др.

Како примери за целосна еквивалентност како на германски така и на македонски има во следниве фрази: *Zwei linke Hände haben* (Redensarten-index: <https://deutschlernerblog.de/zwei-linke-haende-haben-redewendungen-und-redensarten-90/>) и примерот преведен на македонски јазик би гласел: *Има две леви раце*. Компарирајќи ги врз основа на степенот на еквивалентност според Бергерова (2005, стр. 84), станува збор за фрази кои имаат целосна еквивалентност. Во однос на значењето, доминира преносното значење, каде метафоричниот концепт е, всушност, прикажување на нечија неспособност или карактеризирање некоја личност како неспособна.

Во продолжение предаваме цитати од Библијата и извадок од романот *Те нема никаде* (Бачиќ Алимпиќ, 2017) каде употребата на лексемата има идентично метафорично значење во двата јазични системи.

(8) *Denn der Herr ist ein großer Gott, ein großer König über allen Göttern*². (Psalm 95,3) /Die Bibel nach Martin Luthers Übersetzung, revidiert 2017, 2016 Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart./

(9) *Denn in seiner Hand sind die Tiefen der Erde, und die Höhen der Berge sind auch sein*³. (Psalm 95, 4) /Die Bibel nach Martin Luthers Übersetzung, revidiert 2017, 2016 Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart./

Примери од македонскиот јазик:

(10) *Бог те прати тебе, Анџело. Знам дека ќе направиш сè што можеш... Сепак, не забележувај ми ако ти речам дека и натаму длабоко верувам оти сè е во божјите раце... Подготвена сум.* (Бачиќ Алимпиќ 2017, стр. 211.)

Неретко, се среќаваме со фрази или фразеолошки изрази кои имаат религиозен карактер. Повеќето од нив се кратки изрази кои ние луѓето ги употребуваме во секојдневниот говор, разговорно како дел од поздрави,

² <https://www.bibleserver.com/LUT/Psalm95>

³ <https://www.bibleserver.com/LUT/Psalm95>

благослови или, пак, како составен дел во посакување или упатување некому искрени желби. Тие се составен дел на реченицата, иако може самостојно да стојат, без да има притоа промена во нивното метафорично значење.

Во состојба на немоќност или безизлезна ситуација што е случај во вториот пример, често знаеме да се послужиме со фразата *Сè е во Божји раце* како во горенаведениот пример. Пораката која стои зад овие зборови е дека дел од случувањата во нашиот живот не зависат секогаш од нас или од други луѓе. Фразеологизмот *Божји раце* означува дека ништо не зависи од човекот туку од судбината; од друга страна, пак, фразата има синонимно значење со *искажување моќ*. Истото значење и симболика го среќаваме и во следниве реченични примери: *Во неговата рака е и орегот и каменот* (Иљоски, 1986, стр. 87), со симболично значење дека некој е моќен, како и примерот: *Па, тоа е во божја рака, а Господ сполај му, не прашува ни кога дава, ни кога зема* (Иљоски, 1986, стр. 75), каде со истиот метафоричен концепт моќта се глорифицира и се јавува како главен симбол. Според класификацијата на еквивалентност, овие фразеолошки изрази имаат делумна еквивалентност.

Покрај целосната и делумната, во следниов дел накратко ја претставуваме и нултата еквивалентност. За да ја објасниме подобро, ќе се послужиме со автентичен пример од моменталните актуелни случувања во светот, додека живееме во време на пандемија. Во германскиот јазик би се послужиле со изразите: *Es liegt auf die Hand, dass wir im Zeitalter der Korona-Pandemie leben*. Синтагмата *Es liegt auf die Hand* нема македонски еквивалент, бидејќи не станува збор за нешто што лежи на раце, туку станува збор за нештата кои се очигледни, последователни и се подразбираат од контекст од претходно наброеното или нешто што се случува околу нас, како во горенаведениот пример. Значи, истата фраза на македонски би ја превеле со: *Очигледно е дека живееме во време на корона-пандемија*.⁴

4. Фразеологизми кои во себе ја содржат лексемата *глава*

Во продолжение прикажуваме примери за фразеолошки изрази кои во својата структура ја содржат лексемата *глава* и таа е со преносно значење:

(11) *Ich habe Angst den Kopf zu verlieren und damit auch die Kontrolle über mich selbst*.⁵

Во прилог прикажуваме пример од македонскиот јазик каде настанува варирање помеѓу лексемите *глава* и *ум*:

(12) *Тоа ти оди едното со другото како умот со главата. Кога ќе заборавиш каде ти е главата, ќе го загубиш и умот*. (Иљоски 2005, стр. 17).

Изразот *изгуби глава* може да се толкува на повеќе различни начини. Претежно има употреба за опишување на одредена емоционална состојба како на пример *изгуби глава* од љубов, од љубомора и сл., но може да се користи и во ситуации на тага или пак страв. Намената на оваа фраза има

⁴ Превод на авторките.

⁵ Redensarten-index.

употреба и во одредени ситуации кога некоја личност се опишува како емоционално неурамнотежена. Фразите кои ја содржат лексемата *глава*, и во двата примера, се составен дел од реченица. Интересно во примерот на македонски јазик е тоа што имаме варирање на лексемите *ум* и *глава*. Идентичен случај сретнавме при анализирањето на лексемата *срце*, каде варирањето беше меѓу *срце* и *душа*. Главата како дел на човекот стои за целината, т.е. човекот, и има за цел опишување на одредени човекови карактерни особини. Употребата на лексемата *глава* во германскиот пример има преносно значење, главата е претставена како центар на човекот, главен дел без кого не може да се функционира, па со *губењето* на главата човек може да ја изгуби контролата над себе. Според еквивалентноста, овие два примери се делумно еквивалентни.

Следниве фрази се јавуваат како целосни фразеолошки еквиваленти и тие се усогласени на семантичко, структурно и лексичко ниво и во двата јазика: *Kopf hoch*⁶ и на македонски јазик: *со крената глава* (ДРМЈ). Станува збор за употреба на лексемата *глава* во своето преносно значење. Во овие два фразеолошки изрази постои ситуација каде метафоричниот концепт е идентичен во однос на значењето. Како во македонскиот, така и во германскиот јазик, со употребата на оваа фраза симболично се укажува на човековата доблест и достоинство. Во ДРМЈ лексемата *глава* се среќава со следниве значења: 1) Дел од телото на човек или на животно во кој се наоѓа мозокот (пример: *Ги наполни градите со воздух и ја нурна главата во водата*); 2) Ум, разум, мозок (пример: *Во главата му се мешаа разни мисли*); 3) Животот на човекот, со преносно значење (*Гледај да не изгубиш глава!*); 4) Поединец, лице (пример: *Во таа борба паднаа најхрабрите глави*); 5) Животно (*Имаше осумдесет глави овци*); 6) Раководител, водач (пример: *Ние бевме разбиена војска, а нејзе ѝ е допуштено да нема глава*); 7) Дел од книга, поглавје, партија, оддел (пример: *Романот содржи единаесет глави*); 8) Долен дел од растение во ботаниката (пример: *Кромидот беше со крупни глави*); 9) Горен, преден дел на предмет (клинец, шајка) /пример: *На гредите, главите од шајките 'рѓосале'*; 10) Како мерка за висина (пример: *Тој беше за глава повисок од другите*); 11) Реверс на монета (пример: *Со глава-писмо одлучуваа кој ќе биде прв*).

Како фразеолошки изрази во ДРМЈ се наведени следниве примери: *мува без глава* (со значење: без цел, без ред, хаотично); *од глава до петици* (со значење: целосно, сосема); *покрив над глава* (со значење: засолниште, сопствена куќа); *да не те боли глава* (со значење: без мака, лесно, без многу мислење); *криши глава* (со значење: заминува, прави што сака); *бубачки во глава* (со значење: има некоја манија); *стои над (врз) глава* (со значење: надгледува, контролира); *чука глава од сид* (со значење: мисли, очајува) и други.

⁶ Redensarten-index.

Употреба на истата лексема се јавува во ситуации каде нешто се прави или треба да се направи со достоинство и гордост, со прикажување надменост, а во други околности, пак, истата фраза има охрабрувачка функција. Според тоа, фразата има за цел мотивирање, охрабрување, бодрење. Примарно станува збор за приказ на одредена човечка карактеристика, а според функцијата која ја има можеме да забележиме дека има и мотивирачка функција.

Фразите кои следат подолу во текстот, во својот состав ја содржат лексемата *глава* и се употребени во реченица во комбинација со придавка, а се јавуваат во следниве јазични опкружувања:

(13) *Кога првиот камен што го фрлив со сета жестина по неговата убава глава ја скриш аркадата над неговите пламнати црни сицилиски очи.* (Бачиќ Алимпик, 2017, стр. 18).

Во прилог претставуваме уште еден пример од македонскиот јазик:

(14) *Сфатив дека во својата убава глава мислиш дека вистината е тоа што ни го должиш нам и на светот...* (Бачиќ Алимпик, 2017, стр. 268).

Преку овие два примери ја прикажуваме употребата на лексемата *глава* како составен дел од фразеолошкиот израз кој е вметнат во реченица. И во двата примери е употребена истата комбинација од придавка и именка и токму тие две компоненти се носители на конкретното/актуелното значење на лексемата. *Убава глава* стои за отсликување на надворешното, физичкиот изглед на човекот. Овде лексемата *глава* од фразата *убава глава* како во горенаведениот пример, стои за човекот во целина прикажувајќи некој кој физички е убав и единствено за цел има отсликување на надворешниот изглед.

5. Заклучок

Според својот состав, фразеологизмите може да содржат најмалку две компоненти, односно два елементи (лексеми) и тие употребени во контекст како такви не може да го сменат своето значење и се вметнуваат во реченица како целина, и со тоа го манифестираат својот метафоричен концепт. Лексемите *срце*, *рака* и *глава*, покрај своето примарно значење, анатомска дефиниција, имаат и повеќе преносни значења и таквата употреба е доста распространета. Според обработеното, можеме да заклучиме дека како во македонскиот така и во германскиот јазик толкувањето на сите три елементи е различно, т.е. може да побуди различни концепти, различни состојби или чувства. Одликувањето на одредена карактерна особина кај човекот со некој соматизам е доста присутно во јазикот и има за цел метафорично да прикаже одреден белег или карактерна црта на човекот, негова состојба или емотивна релација. Да се искажат емоциите со помош на одредени соматизми (најчесто срцето), како и прикажувањето на емоции, чувства, внатрешни реакции или пак одредена карактерна особина на човекот преку употреба на фразеолошки изрази му дава посебна обоеност или душа на јазикот. Во анализираните

примери, главниот концепт е дека срцето стои како целина за човекот и е седиште на неговите емоции, чувства, желби и мисли.

Лексемата *рака*, исто така, по својот метафоричен концепт, според значењето има за цел претставување на човекот, но овде станува збор повеќе за човековите особини и карактеристики, т.е. надворешно претставување. И покрај другите преносни значења кои ги искажува оваа лексема, во фразеологизмите кои ги обработивме, повеќето имаат преносна употреба, односно карактеризирање на одредени човечки особини и одлики, давајќи јасна слика за човекот и за неговите карактерни особини (надворешни), а не емоционалната состојба како што беше случајот со лексемата *срце*.

Лексемата *глава*, во однос на другите две (*срце* и *рака*), има најмногу толкувања и тоа десет според (ТРМЈ).⁷ Водејќи се од тоа, самата употреба и секако нејзиното толкување во фразеолошки изрази е разновидна и голема. Со помош на оваа лексема се изразува метафоричен приказ на човекот, како внатрешна така и надворешна карактерна особина, што не е случај со другите две лексеми каде претставувањето беше повеќе наклонето кон едното или другото.

Одредени фразеолошки изрази застапени во македонскиот и во германскиот јазик со помош на класификацијата дадена од Бергерова може понатаму да се анализираат во однос на нивната еквивалентност. Без разлика дали станува збор за фразеолошки изрази кои имаат целосен, делумен или нулта семантички еквивалент, нивниот метафоричен концепт е приближно ист, односно имаат речиси/делумно исто или блиско (слично) значење во двата јазични системи, што зависи од јазичното опкружување, намерата на соговорникот како и целта која сака да се постигне со неговата употреба.

6. Користена литература

6.1. На кирилица

1. Бачиќ Алимпик, Ј. (2017). *Те нема никаде*. Печатено во Македонија: Клуб Матица.
2. Бошковиќ, К. & Илиевска, С. (2011). *Македонски јазик и литература за IV година Средно стручно образование*. Скопје: Министерство за образование и наука за Република Македонија.
3. Бјелица, И. /Хисмајер, Ј. (2018). *Помагајте пријателки*. Скопје: ПРОСВЕТНО ДЕЛО.
4. Велјановска, К. (2006). Фразеолошките изрази во македонскиот јазик со осврт на соматската фразеологија. Куманово: Македонска ризница.
5. Велковска, С. (2002). Белешки за македонската фразеологија. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
6. Иљоски, В. (2005). *Чорбаџи Теодос*. Скопје: Просветно дело АД-Скопје, редакција „Детска радост“.
7. Иљоски, В. (1986). *Бегалка*. Скопје: Мисла, Македонска култура, Наша книга.
8. Ташова, В. (2015). *Македонски јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

⁷ Толковен речник на македонскиот јазик, том I, (2003): стр. 342-343.

9. Ќулавкова К. (1984). *Фигуративниот говор и македонската поезија*. Скопје: Наша книга.

6.2. Речници на кирилица

1. Грчева, Ранка/Рау, Петер (2006). *Голем македонско-германски, германско-македонски речник*. Скопје: Магор.
2. Толковен речник на македонскиот јазик том I, (А–Ж) (2003). Редакција: С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
3. Толковен речник на македонскиот јазик том III, (Л–О) (2006). Ред. Кирил Конески. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
4. Толковен речник на македонскиот јазик том V, (Р–С) (2011). Гл. Редактор Кирил Конески; ред.: Снежана Велковска, Кирил Конески, Живко Цветковски. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
5. Димитровски, Т., Ширилов, Т. (2003). *Фразеолошки речник на македонскиот јазик* (том прв). Скопје: Огледало.

6.3. Латиница

1. Apostelgeschichte (revidiert 2017). Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart. Die Bibel nach Martin Luthers Übersetzung.
2. Beer J. (1957). *Jucundi Jucundissimi Wunderliche Lebens – Beschreibung*. Rowohlt. Hamburg.
3. Bergerová, H. (2005). Einführung in die deutsche Phraseologie: Ein Reader, Aufgaben- und Übungsbuch, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2005, 84 S., ISBN 80-7044-690-0.
4. Braun, P. & Krallmann, D. (1990). „Inter-Phraseologismen in europäischen Sprachen“ in: Braun, P./Schäeder, B./Volmert, J. (Hg.): Internationalismen. Studien zur interlingualen Lexikologie und Lexikographie. Tübingen: 74-86.

6.4. Речници на латиница

1. DUDEN (1998). Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. Bearb. v. G. Drosdowski u. W. Scholze- Stubenrecht. Mannheim.

6.5. Веб-страници

- Дигитален речник на македонскиот јазик (2020). Преземено на 20 октомври 2020 г. <http://www.makedonski.info/>.
- Македонски јазик (2020). Преземено на 20 октомври 2020 г. <https://makedonskijazik.mk/>.
- DUDEN (2020). Преземено на 20 октомври 2020 г. <https://www.duden.de/>.
- Redensarten-index (2020). Преземено на 20 октомври 2020 г. https://www.redensarten-index.de/suche.php?suchbegriff=kopf&bool=relevanz&gawoe=an&sp1=rart_varianten_ou&page=5; <https://deutschlernerblog.de/zwei-linke-haende-haben-redewendungen-und-redensarten-90/>

6.6. Користени кратенки во текстот

- ТРМЈ - Толковен речник на македонскиот јазик.
- ДРМЈ - Дигитален речник на македонскиот јазик.

Emilija Taseva

Goce Delchev University, Stip

Biljana Ivanovska

Goce Delchev University, Stip

**Metaphorical Concepts of Somatic Expressions in
German and Macedonian Phraseology**

Abstract: This paper presents an analysis of certain phraseological expressions that contain parts of the human body as the main component. With the help of comparative analysis, we try to explain their use in different language environments, primarily according to the metaphorical concept. Despite the large and rich selection of phrases and phraseological expressions, we analyze somatic phrases remarkable in their structure for our analysis. The analysis of phraseological expressions in both languages, Macedonian and German, is performed according to the classification of phrases according to Bergerova (2005) and in terms of the degree of equivalence according to Brown and Krallmann (1990). We analyze the idioms which contain the parts of the human body: heart, head, and hand, to present the similarities and differences in the language pair of Macedonian and German. The discussed phraseological expressions are excerpted from certain works, novels, dictionaries, parts of the bible, etc. Applying the conceptual method of analysis, the idioms are divided into thematic and semantic fields. Most of the noted idioms (heart, hand, head) reflect the human being - his/her personal and intellectual characteristics, physical appearance, feelings, etc. Very rarely they certainly reflect other meanings in the language, which were also presented in this paper.

Keywords: *idioms, somatic expressions, phraseological expressions, language pair German-Macedonian, metaphorical concepts.*

МНОЖИНСКИТЕ ФОРМИ НА ИМЕНКИТЕ ОД МАШКИ РОД ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО СРПСКИОТ ЈАЗИК

Марија Гркова

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
marija1.grkova@ugd.edu.mk

Апстракт: Во граматиките за македонскиот и за српскиот јазик е наведено дека морфемите -ов-/-ев- се носители на информацијата за родот и за бројот кај некои именки. Имајќи ја предвид различната застапеност на овие морфемии во македонскиот и во српскиот јазик, ќе се обидеме да направиме преглед на множинските форми на именките од машки род, особено на тие именки што ја примаат наставката -ови/-еви во множина. Во овој контекст, ќе го разгледаме и нејзиното потекло, употребата во постари фази од јазиците, како и промените што ги претрпува врз основа на некои дијалектни особености кога станува збор за македонското говорно подрачје.

Клучни зборови: *именки од машки род, множина, морфема, македонски јазик, српски јазик.*

Во македонистиката морфологијата ја дефинираме како дел од науката за јазикот што ги проучува формите на зборовите, правилата за нивното градење и нивните граматички значења. (Бојковска и др., 2008, стр. 155). Слично дефинирање наоѓаме и во српската лингвистичка литература во која е наведено дека морфологијата е дел од науката за јазикот која ги проучува зборовите, нивните видови, форми и нивното градење. (Станојчиќ, Поповиќ, 2004, стр. 65).

Познато е дека зборот е изграден од неколку различни елементи, а дел од нив имаат значење. Овие најмали значенски единици кои влегуваат во составот на зборот се нарекуваат морфемии. (Бојковска и др., 2008, стр. 155). Врз основа на тоа може да се констатира следниов исказ: Морфемата е најмалиот јазичен знак, односно најмалиот елемент во јазичниот состав којшто има и израз и содржина. (Škiljan, 1980, стр. 102). Во граматиките за српскиот јазик, пак, е наведена следнава дефиниција за морфемите: „Реч се состоји од једне или од више морфема, а морфема је најмања језичка јединица која је носилац или значења или граматичке службе у реченици“.¹ (Станојчиќ, Поповиќ, 2004, стр. 68).

¹ Зборот е составен од една или од повеќе морфемии, а морфемата е најмалата јазична единица која е носител или на граматичката служба во реченицата.

Како што споменавме, морфемата е најмал дел од зборот што носи лексичко или граматичко значење. Лексичкото значење се однесува на основното значење (семантиката) на зборот (лексичката единица), односно на поимот што го означува зборот. Граматичкото значење подразбира едно поапстрактно и поопшто значење што е карактеристично за различните класи (видови) зборови (на пример, граматичките категории род, број, определеност кај именките и придавките, лице, време, број кај глаголите и слично). Според тоа, од аспект на граматичкото значење морфемата ја носи функцијата на зборот во реченицата. Како што е познато од српскиот јазик, тие се делат на: (1) **корени (коренски морфеми)** или (2) **афикси (афиксни морфеми)**.

(1)**Коренот**, односно коренска морфема претставува најмала јазична единица, носител на поединечното значење на зборот (лексичкото значење). Коренот не може да се дели на помали делови кои би имале исто значење.

(2)**Афикс** или **афиксна морфема** претставува врзана јазична единица која е носител на значењето на функцијата во реченицата. Оваа морфема се остварува во форма на единствен глас, во форма на збир гласови или во форма позната како *нулта морфема* (кога отсуствува гласот). Според местото на морфемата во зборот, афиксите се делат на: **префикси, суфикси и наставки за форма (граматичке морфеме, наставци за облик)**.

- **префиксите** се врзани морфеме кои стојат пред коренот или пред други префикси, внесувајќи ново значење во зборот: *на-глув (глув), не-постојан (постојан)* и сл.
- **суфиксите** се врзани морфеме кои стојат зад коренот или зад други морфеме, давајќи му ново значење на зборот во чија основа се наоѓаат, односно додаваат: *соб-етина (соба), вуч-ица (вук)*.
- **наставките за форма (формообразувачки наставки)** се врзани морфеме кои се наоѓаат зад коренот на зборот, зад суфиксот и зад основата, и ги означуваат различните граматички односи во кои стапуваат зборовите во реченицата со други зборови, го носат различното граматичко значење. Овие наставки означуваат различни падежни форми: *зелен-у, зелен-их, зелен-ог (зелен)*. (Станојчиќ, Поповиќ, 2004, стр. 68).

Слично дефинирање наоѓаме и во граматиките за македонскиот јазик во кои се наведува следново: **Коренската морфема** е задолжителен дел на зборот и претставува основна морфема во структурата на зборот која во најопшт вид го изразува неговото лексичко значење. **Службените** или **додадени морфеме (афиксни морфеме, афикси)** не се задолжителен дел на зборот и не може да имаат самостојна употреба надвор од зборот. Тие се носители на лексичко-граматички значења само во составот на зборот и неговите форми. Познато е дека според својата функција афиксите се делат на: **зборообразувачки (деривациски)**, со кои се образуваат нови зборови, и **формообразувачки (флексиски)**, со кои се образуваат различни форми при промената на зборот. Првите, според позицијата во однос на коренската

морфема со која се поврзуваат, се делат на: **префикси, суфикси, интерфикси (инфикси) и постфикси**. (Саздов, 2008, стр. 8).

Во српскиот јазик освен префиксите, суфиксите и формообразувачките наставки во системот за промени на формата и во системот за градење на зборот се среќаваат и **инфиксите**. Тоа се гласови или збир од гласови кои доаѓаат по коренот, односно зад другите наставки, а пред формообразувачката наставка. Во српскиот јазик инфикси се **–ов** и **–ев**, односно гласовите **–н** и **–т**, во некои форми на именките од машки род на нулта завршок, односно некои именки од среден род: *град-ов-и*, *краљ-ев-и*, *племе-н-а*, *теле-т-у*. Но, и гласовите **–о** и **–е** во сложените зборови како *север-о-запад*, *глув-о-нем*. (Станојчиќ, Поповиќ, 2004, стр. 69).

именка	корен	+ инфикс	+ формообр. наст.	> форма
град	град-		-Ø	Номин. едн. град
	град-		-а	Ген. едн. града
	град-		-у	Дат.-лок.едн. граду
	град-	-ов-	-и	Ном.мн. градови
	град-	-ов-	-има	Дат.-инст.-лок.мн. градовима

Во македонскиот јазик **инфикс (интерфикс² > inter = меѓу)** е составна сврзувачка морфема, а се izdelува во структурата на сложените зборови во кои поврзува две основи. На пример: од риба и ловец: *риб - о - ловец* (интерфикс **о**); од очи и виде: *оч - е - видец* (интерфикс **е**); од половина и брат: *пол - у - брат* (интерфикс **у**).

Познато е дека во македонскиот јазик се среќаваат наставките **–ови/–еви** во функција на суфикс и служат за образување обична множина од еднословните именки од машки род. Тоа е една наставка со две варијанти (аломорфи), а позастапена е варијантата **–ови**. Обичната множина кај именките од машки род се образува и со следните наставки: **–и**, **–вци/–овци**. Оттука, може да се заклучи дека повеќесловните именки од машки род прават множина со наставката **–и**, со исклучок на некои еднословни именки (*коњи*, *мажи*, *заби*, *прсти* и др.). Наставката **–вци** се среќава кај именки од машки род што означуваат роднинска врска, а завршуваат на **–о** или на **–е**.

Имајќи предвид дека во овој труд правиме преглед на дел од множинските форми на именките од м.р. во македонскиот и во српскиот јазик ќе споменеме дека формите за еднина и за множина од именките наоѓаат свој граматички и семантички израз. Оттука произлегува дека образувањето множински форми има специфичности и во зборообразувањето и во формообразувањето.

² Интерфиксот е структурен, асемантички дел. Се појавува и при зборообразувањето и при формообразувањето и служи за адаптација на основата која според своите формални особини е несоодветна за спојување со афиксот. (Чундева, 1987/88, стр. 178).

I. Морфемата –ов во српскиот јазик

Во современиот српски и во современиот македонски јазик дистрибуцијата на морфемата **-ов/ -ев** не е подеднаква. Во српскиот јазик кај еднословните именки се јавуваат неколку можности во образувањето на формите во множина.

а) Тип со инфикс -ов-

Автоголови, автоклубови, аероклубови, алтови, апови, арови, барови, бепови, бејови, бендови, бесови, бикови, блокови, бокови, бракови, бодови, брестови, бртови, волови, видеоклубови, викови, возови, ветрови, градови, грмови, гробови, глибови, дивови, дланови, домови, дудови, делови, дијафилмови, дискотеклови, дугови, духови, епови, зегови, зидови, зглобови, зетови, кадрови, калови, кампови, каблови, кејови, киксови, клинови, клонови, клубови, кодови, колови, котови, кукови, крампови, крстови, кипови, клинови, клипови, котлови, лавови, лекови, листови, лавови, лактови, левови, лекови, летови, ликови, макови, митови, мостови, овнови, орлови, пабови, падови, петлови, пакови, парови, послови, паркови, пасови, пехови, пивови, планови, полвови, порови, прагови, плодови, подови, прагови, радови, ратови, рисови, ритови, родови, радиоохорови, ритмови, ручкови, резови, рикови, робови, сводови, синови, слогови, сметови, смехови, снопови, станови, стубови, судови, сакови, сватови, синови, слонови, снорови, скупови, сокови, сомови, сорови, сотови, тасови, тегови, текстови, тенови, тилови, типови, топови, точкови, умови, утови, углови, фарови, фесови, фондови, фронтони, филмови, ханови, хлебови, храмови, хорови, чабови, шорови, штапови, штитови, шрафови, штрајкови.

б) Тип со аломорфемата -ев-

Бројеви, воњеви, гуњеви, змајеви, крајеви, краљеви, кројеви, лојеви, маљеви, нојеви, ројеви, сојеви, стројеви. Овде спаѓаат и именките чиј консонант на крајот од зборот некогаш бил палатален, како на пример: врчеви, грчеви, зечеви, кошеви, криеви, лешеви, лучеви, мужеви, ножеви, приштеви, пужеви, сачеви, стричеви, тучеви, цареви, слојеви, огњеви, очеви, чешиљеви, мразеви, путеви, вицеви, носеви.

в) Тип со -ов-и/ -и

Брци – бркови, длани – дланови, звуци – звукови, знаци – знакови, зраци – зракови, краци – кракови, трази – трагови, броди – бродови, громи – громови, двори – дворови, друми – друмови, дужди – дуждови, ждрали – ждралови, зиди – зидови, трази – трагови, камени – каменови, голуби – голубови, лептири – лептирови, витези – витезеви.

г) Тип со -ев-и/-и

Гроши – грошеви, миши – мишеви, кључи – кључеви, оци – очеви, случаји – случајеви, појаси – појасеви.

д) Тип со -и

Абати, аболиционисти, абуличари, авиони, аутомобили, авантуристи, авијатичари, авици, брави, бескућници, беровци, бескупци, братковци, бумбарници, верници, Власи, воспитаници, гости, Грци, гладници, гнилци, гностици, голаци, горници, дани, дојденици, дрварници, зуби, јади, лекари, коњи, мрави, прсти, пси, папири, пиштољи, Руси, Срби, црви, Чеси, шестари, али, белци, борци, венци, вранци, врапци, гњурици, ловци, лонци, копци, новци, попци, самици, нерви.

ѓ) Тип со -ови/-еви

Брусови – брусеви, курсови – курсеви, млазови – млазеви, мразови – мразеви, носови – носеви, пласови – пласеви, путови – путеви. (Стојменовиќ, 2006, стр. 379-385).

II. Морфемата -ови во македонскиот јазик

Како што наведовме погоре, во македонскиот јазик наставките за обична множина во машки род се **-и** и **-ови (-еви)**, а во некои источни дијалекти се слушаат наставките **-ове (-еве)**. Кога наставката **-и** се спојува со еднословни именки, тогаш контактната зона најчесто се адаптира со интерфикс **-ов- (-ев-)**: *скок - скокови, тек - текови, миг - мигови*. Интерфиксот ја зголемува изразеноста на основата, а кога таа завршува на заднонепчани согласки, го спречува редувањето. Образовањето множински форми со наставката **-и**, а без вметнување интерфикс е лексикализирано и опфатено од речесивен процес. (Чундева, 1987/88, стр. 178). Во современата состојба на македонскиот јазик со наставката **-и** се изведува множина од двословни и повеќесловни именки и само од неколку еднословни кои се исклучоци од правилото (*прсти, заби, мажи, коњи*). Сепак, во македонската народна поезија се јавуваат повеќе случаи на изведување множина од еднословни именки со наставката **-и**: *куми, друми, мости, дари*. Овие форми не наоѓаат свое место во нормата, па како резултат на тоа се сосем заменети од формите на **-ови, -еви**. (Конески, 2004, стр. 251). Наставката **-ови** е континуант на некогашната наставка **-ове** за номинатив множина од именките од **и**-основа. Формите со **-ове** се зачувани и денеска во делови од источното наречје. Во западното наречје, пак, таа се видоизменила со вкрстување со наставката **-и** во **-ови**. Со оглед на тоа што специфичност за македонското западно наречје е губењето на **-в-**, наставката се видоизменила во **-ои, -ој (лебови > лебои > лебој и сл.)**. Вакви форми се среќаваат и во поезијата. (Конески, 1986, стр. 139). Наставката **-еви** е фонетска разновидност на **-ови** што се јавувала зад некогашните меки консонанти. Подоминантната варијанта **-ови** навлегла и

во сферата на употреба на **-еви** при што резултира во двојни образувања: *ножсеви – ножсови, кошеви – кошови, кралеви – кралови* и сл. Ретко се случува **-еви** да се пренесе на стара основа со забните консонанти *т, д, с, з*: *носеви, возеви, stoleви* и др. Во овие случаи е изразен стремежот за дисимилација меѓу вокалот во еднословната именка и во множинската наставка. Поради истиот стремеж можни се изведувањата само со наставката **-ови** од именките што го содржат вокалот **-е**: *еж – ежови, меч – мечови, кеј – кејови* и сл. И овде имаме прераспределба на аломорфите на една наставка врз сосема нова основа. (Конески, 1986, стр. 139). Како што видовме погоре, и како што наведува Конески (2004, стр. 252), распределеноста на наставките **-ови, -еви** во современата состојба на јазикот не може точно да се утврди, зашто постојат такви именки кои ги примаат двете варијанти од наставката.

а) Именки со -ови

Автоголови, автоклубови, аероклубови, алтови, анови, апови, арови, арчови, асови, атови, балови, банови, барови, басови, бачови, бејови, бендови, бесови, беџови, бикови, блефови, бликови, блокови, бодови, бокови, боксови, бонови, борови, босови, бракови, бранови, брегови, брестови, брошови, брутови, бувови, бунтови, бутови, валсови, везови, векови, ветрови, видеоклубови, видеофилмови, викови, винтови, вкусови, влогови, возови, волови, вравови, вратови, врвови, гадови, гасови, гафови, гегови, гестови, гласови, глибови, глобови, глогови, глуждови, гневови, голови, гонгови, градови, грамови, грбови, грипиви, гроздови, громови, грофови, дарови, делови, дијафилмови, дискови, дискотеклови, дождови, докови, долови, долгови, дресови, дробови, дроздови, друмови, дуждови, духови, ѓемови, ѓолови, ѓонови, ѓулови, ежови, епови, жанрови, жарови, жегови, жигови, жлебови, журови, збирови, зборови, зглобови, зевови, зетови, змевови, змејови, свекови, сверови, свонови, сидови, јадови, јакови (јак – вид говедо), јамбови, калови, кампови, катови, квартови, кејови, киксови, китови, класови, кледови, клекови, кленови, клинови, клондови, клубови, клунови, кметови, кнезови, кодови, колови, колкови, копови, косови, крампови, кранови, крапови, кремиви, крикови, кринови, крстови, кртови, кумови, купови, лавови, лагови, лажови, лазови, лебови, левови, лекови, летови, ливови, ликови, лимови, макови, маскенбалови, мевови, меѓукатови, мигови, микробранови, митови, молови, носови, окови, омови, пабови, падови, пажови, пакови, парови, паркови, пасови, пехови, пивови, пирови, плазови, планови, пластови, плацови, плачови, плетови, плехови, плодови, плотови, плугови, плусови, подови, полови, полвови, полкови, порови, полутониви, прагови, рабови, радиобранови, радиоохорови, ранчови, рафтови, ревови, редови, резови, рикови, рингови, рисови, робови, ровови, рогови, родови, роеви, ромбови, садови, сакови, сватови, светови, сетови, сефови, синовии, скалпови, скверови, скифови, складови, скокови, скотови, skutови, слајдови, слапови, сленгови, слетови, сливови, слонови, смутови, снелбарови, снелбови,

снопови, сокови, сомови, сонгови, сорови, сотови, тактови, тасови, тегови, текови, текстови, телови, тенови, тенкови, тестови, тилови, типови, томови, тонови, топови, тостови, трачови, тремови, трикови, ќосови, ќупови, ќуркови, умови, утови, фарови, фахови, фенови, фесови, фјордови, флертови, фондови, фонтови, фрактови, фризови, фронтони, ханови, хитови, холови, хорови, храмови, цветови, џепови, џерови, џехови, џренови, џрепови, џадови, џамови, џаркови, џасови, џекови, џепови, џинови, џифтови, џкорови, џленови, џулови, џебови, џемови, џинови, џипови, џалови, џанкови, џахови, џевоци, џејови, џефови, џипови, џикафови, џлемови, џлепови, џиљови, џмркови, џнурови, џокови, џорџови, џпиљови, џприљови, џрафови, џтабови, џтандови, џтикови, џтитови, џтосови, џтофови, џтрајкови, џтрекови, џумови, џутови.

б) Именки со -ови/-еви

Формите со обете наставки се можни кај именките што завршуваат на некоја друга тврдоначепена согласка и на **ж(д)**, **ш(т)**. (Конески, 2004, стр. 252). На пример: *грошеви – грошови, кошеви – кошови, карагрошеви – карагрошови, ножеви – ножови, дождеви – дождови, глуждеви – глуждови, приштеви – приштови, клучеви – клучови*. Двојни форми се јавуваат и кај овие именки што некогаш завршувале на мека согласка: *кравеви – кралоци, џареви – џарови, огневи – огнови, зетеви – зетови, скутеви – скутови, потеви – потови, студеви – студови, судеви – судови, родеви – родови, мостеви – мостови, гласеви – гласови, носеви – носови, мразеви – мразови, јазеви – јазови, возеви – возови, курсеви – курсови*. Двосложни именки што образуваат множина со **-ови**, **-еви**: *ветар, ветер – ветрови, оган, огнови – огневи, орли – орлови, лакти – лактови, пламни – пламнови, меч, мечеви – мечови, бич, бичеви – бичови, бој, бојеви – бојови, брич, бричеви – бричови, врач, врачеви – врачови, краеви – крајови, марш, маршеви – маршови, рак, ракови – раџи, скеч, скечеви – скечови, ќош, ќошеви – ќошови, чир, чиреви – чирови, шии, шиишеви – шиишови*.

в) Именки со -и/ -ови

Кај мал број еднословни именки се образува множина со наставката **-и**, а кај останатите именки, на единските форми им се додаваат наставките **-ови** и **-еви**. Во прилог се именките што ја примаат наставката **-и**: *брав – брави, волк – волџи, заб – заби, прст – прсти, коњ – коњи, внук – внуџи, маж – мажи, џрв – џрви, грст – грсти и грстови*. Двојни форми, исто така, се образуваат и од ден – дни, денови, знак – знаџи, знакови, зрак – зраџи, зракови, крст – крсти, крстови, пост – пости, постови, рак – раџи, ракови, смок – смоџи, смокови, кум – куми, кумови. Некои од горенаведените форми се сосема заменети од формите на **-ови**, **-еви** во современиот јазик: *брав, брави – бравови, враг, враџи – врагови, грст, грсти – грстови, звук, звуџи – звукови, саат, саати – саатови, смок, смокови – смоџи*.

г) Именки со -и

Абации, авантуристи, Авганистанци, авијатичари, авиони, агли, азбучници, ајдути, апи, ари (мера за површина), аути, бегалци, безволници, бездомници, беровци, братковци, бумбарници, верници, вероломници, вероотстапници, веселковци, весници, Власи, владици, властодавци, властољубци, влечковци, волци, волчарници, волчјаци, вонпартијци, восоци, воспитаници, востаници, вошлевци, врапци, врсници, вршници, гени, гении, гимназии, гинеколози, главници, гладници, гнилици, гностици, голаци, горници, горјани, горноземци, гороломници, губитници, гулабарници, гурабии, гурбетчи, гусаци, дојденци, дојранци, драматурзи, дрварници, Етиопјани, етници, етнологи, жабјаци, жаборци, жалосници, заговорници, заемци, зајаци, залаци, залози, заложници, заменици, заменки, замоци, занаетчи, заповедници, заробеници, заточници, сверилници, извесници, излози, измамници, изневерници, иконописци, илегалци, исечоци, испитаници, јарци, јастози, кавгачи, кадии, конци, коњи, лисци, лободарници, ловци, ловчи, ложници, лудаци, љубимци, монолози, монополци, муштери, мутавчи, муфти, муштери, наречници, наркотици, народници, населеници, наставници, незнајници, новоселци, ноки, нужници, њујорчани, облаци, облози, обрасци, оброци, овни, огламници, орли, оркестри, ослепеници, отци, очуви, песјаци, пци, петоци, показалци, покајници, покојници, поморци, помошници, попади, почетници, праведници, правилници, правници, правоаголници, разводници, развратници, разумници, ракичи, ракотворци, ранобудници, распуштеници, расудници, Роми, Романци, Руси, свињарници, свирци, сведоци, сводници, свршеници, себичници, северњаци, сеирчи, сезнајковци, селани, семеници, Спартанци, спахи, скорпи, скопјани, спелеолози, специјалци, списоци, срамотници, Срби, сродници, станодавци, староверци, стрелци, стоматолози, стројници, тртници, трудбеници, трупци, туѓинци, туѓоземјани, туженици, тумруци, Турци, тутуначи, ќерестеи, ќесеи, ќотеи, ќутуци, управници, учебници, ученици, удреници, Украинци, факли, факти, феудалци, Филипинци, филтри, Финци, фирмописци, фитилници, фишеци, Хавајци, Харковјани, херои, хитици, ходници, ценовници, центи, центри, циници, црви, црвци, Црногорци, чадорчи, чајници, чакмаци, чалгачи, чамци, чардаци, часовници, чевли, челници, череци, четници, чорати, чорбачи, џамлаци, џамли, џбитаи, џимри, итипјани.

д) Именки со -еви

Во современиот македонски јазик именките што завршуваат во еднината на -ј образуваат множина со **-еви**: боеви, строеви, краеви, соеви, броеви, кроеви, слоеви, чаеви.

Заклучни белешки

Во српскиот јазик именките од машки род образуваат:

- продолжена множина со наставките -ов- или -ев-: мост – мостови,

нож – ножеви, вол – волови;

- множина без продолжување со наставката -и: *зуб – зуби, папир – папири, аутомобил – аутомобили.*

Постојат разлики меѓу именките со живо и неживо значење во српскиот јазик, а една од нив е завршната согласка на именката. Доколку станува збор за палатална или препалатална согласка *lj, ch, nj, dz, c, zj, sj*, инструментал еднина ќе добие наставка **-ем** (наместо **-ом**), а вокатив наставката **-у** (наместо **-е**). Во множината нема разлика помеѓу живите и неживите, палаталните и непалатални завршоци, така што сите именки се менуваат според истиот план. Продолжена множина се среќава кај повеќе еднословни и некои двословни именки кои ја добиваат **ис-** пред падежната наставка **-ов-**, односно по палаталната согласка **-ев**. Множина без продолжување редовно имаат двословните или повеќесловните именки, но и некои еднословни именки. Наставката за продолжување се смета и како маркер за одредување на родот, бидејќи го имаат именките од машки род. (Клајн, 2005, стр. 51-53).

Во македонскиот јазик, пак, како што е наведено во граматиките, се разликуваат три вида множина:

Избројана множина: *Три дена, неколку дена, два петла, два кладенца;*

Обична множина: *Македонец-Македонци, граѓанин-граѓани, селанец-селани, скопјанец-скопјани, Србин-Срби, Турчин - Турци, старец – старци, ден - дни, денови, смок - смоци, смокови, крст – крстови, леб – лебови, нож – ножеви, крај - краеве, кеј - кејови, крал - кралеви и кралови, зет - зетеви и зетови, меч – мечови, ветар – ветрови, оган - огневи и огнови;*

Збирна множина: *Дол – долишта, крај – краишта, роб – робје, кол – колје, друм – друмје, камен - камење, камења, ремен - ремење, ремења, град – градје, рид – ридје, пат – патје, паке (патови).*

Како што е познато и како што наведуваме погоре, во македонскиот јазик многу пофреквентна е употребата на наставката **-и** за множина на именките од машки род, во однос на морфемите **-ови/-еви**.

Горенаведениот преглед на множинските форми на именките од м.р. покажа дека најголемата разлика меѓу српскиот и македонскиот јазик од аспект на морфемата **-ови/-еви** е во тоа што поретко се среќава во рамките на множинските форми од двословните именки од машки род во македонскиот јазик.

Библиографија

1. Бојковска, Ст., Минова-Гуркова, Л., Пандев, Д., Цветковски, Ж. (2008). *Опишта граматика на македонскиот јазик*. Скопје: Просветно дело.
2. Конески, Бл. (2004). *Граматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Просветно дело.
3. Конески, Бл. (1986). *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
4. Конески, К. (1999). *Правописен речник на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Просветно дело.

5. Саздов, С. (2008). *Современ македонски јазик 2*. Скопје: Табернакул.
6. Станојчиќ, Ж., Поповиќ Љ. (2004). *Граматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
7. Стојменовиќ, Ч. (2006). *О пореклу и употреби морфема –ов-/ -ев- код именица мушког рода у српском и македонском језику* (стр. 379–385). XXXII научна конференција на XXXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје: Универзитет “Св. Кирил и Методиј”, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура.
8. Клајн И. (2005). *Граматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
9. Чундева, Н. (1987/88). За множинските форми кај именките од машки род. *Македонски јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

* * *

10. Škiljan, D. (1980) *Pogled u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.

Marija Grkova

Goce Delchev University, Stip

The Masculine Nouns in Macedonian and Serbian Language

Abstract: In the grammars for the Macedonian and Serbian language it's stated that the morphemes -ov-/ -ev- are carriers of the information about the gender and the number of some nouns. Having in mind the different representation of these morphemes in the Macedonian and Serbian language, we will try to review the plural forms of masculine nouns, especially those that receive -ovi/-evi in the plural. In the context of what has been said, we will try to consider its origin, the use in older stages of languages, as well as the changes it undergoes based on some dialectal features of the Macedonian speaking area.

Keywords: *masculine nouns, plural, morpheme, Macedonian language, Serbian language.*

ЈАЗИЧНИОТ ИЗРАЗ НА ПЕТРЕ БИЦЕВСКИ**Лилјана Макаријоска**

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

lmakarijoska@gmail.com

Апстракт: Предмет на нашата анализа се лексичките особености во романите на Петре Бицевски, автор којшто ја открива судбината на сострадалниците искорнати од родниот крај, судбински поврзани со заедничката болка. Се осврнуваме на дијалектната лексика, на пр.: *бабарутка, се борави, голифанец, карадарка, муравешка, олебен, призна, скрчан*, но и на употребата на турцизмите и грцизмите, што се должи на нивната застапеност во родниот говор на авторот. При употребата на фразеолошките изрази, на пр.: *се одмотува клопчето, си ја чине водата, си го даде газот под кирија, се измеша со туѓа крв*, Бицевски честопати внесува нови елементи за да го приспособи изразот на конкретната ситуација, на социјалната и на индивидуалната карактеристика на ликовите, збогатувајќи ја на своевиден начин националната, народна фразеологија: *му влегол ѓаволот под кошула, замеша невкусна каша, поминал низ трње и капини, се нижеа како црна врвца, не сме паселе заедно овци и говеда*.

Клучни зборови: македонска литература, лексика, дијалектизми, турцизми, грцизми, фразеолошки изрази.

Вовед

Петре Бицевски е автор кој своето прозно творештво¹ го посветува на судбината на децата бегалци од Егејска Македонија, којашто е длабоко врежана во неговите мисли и која тој се обидува да ја стави на парче хартија за да остави траги за идните поколенија.

Копнежот за враќање во родните огништа бил сеприсутен во постоењето, битисувањето на сострадалниците на Бицевски, но неминовно изминуваат годините и заминуваат и генерациите кои го доживеале или преживеале тоа зло. Миодраг Друговац осврнувајќи се на романот „Нашите коски“ (2005, стр. 179) истакнува дека „моралната лекција е содржана во тоа дали откорнатикот има или нема свој вистински пристан доколку ја прекине

¹ Предмет на нашата анализа се делата: *Атеистот* (2013), *Даскалот* (2011), *Класје* (2004), *Нашите коски* (2005), *Песната на грдото тиле* (2013), *Плачот на децата и мајките* (2013), *Судбина* прв дел (2003) и втор дел (2008).

антејската врска со своето минато и со своето родно огниште... откорнатикот е несреќник, но не и загубеник сè додека ја чувствува во себе заветната искра од татковото огниште“. Петре Бицевски пишува од душата, на еден свој исповеднички начин, со колоритен јазик и јасен израз, откривајќи ја судбината на цела галерија личности откорнати од родниот крај.

Бицевски ја гради содржината на своите романи низ страдалничкиот живот на децата бегалци, низ случувањата во прадедовата и дедовата земја и видувањето на тие случувања што е исполнето и со верба, но и со изгубена надеж. Страдалниците се судбински поврзани со заедничката болка и раната што не можат да ја залечат, постојано барајќи одговор на прашањата: „Каква е оваа казна господи“, „Што чудо ќе биде ова господи?!“, „Што катара ќе биде ова?! Каде е нашето сонце? (НК: 8), „До кога, господи, ќе нè делат како стадо?“ брат од брат, сестричка од братче (НК: 37).

Сите сострадалници во своето срце носат исти желби: да им се знае гробнината, да не забораваат од каде се откорнати, каде им е коренот и пак да се вратат на татковото, на родното огниште. А, се чини, нема семејна судбина, зашто откако биле распрскани низ светот, секој член на семејството имал своја судбина, свој трнлив пат, свои страдања и болка и многу, многу спомени. За децата одделени од родителите секој чекор бил чекор на неизвесност, проследен со солзи, грч на усните, непроспиени ноќи, а најголемо богатство се спомените за родниот дом и „плачките“ подадени од мајката на разделбата со зборовите: – Варди ја сестра ти Ленче да не настине и ако прилегнете некаде, плачките стави си ги под изглавјето! – Чедо, варди го брат ти Гоце! – А како да го вардам мамо, кој мене да ме варди! – Варди го, мајкино чедо, пули да не му се одврзат опинчињата и шпримките да не му се олабават! (НК: 123).

Бицевски раскажува со разбирлив, близок јазик во кој е нескриена болката всадена во душата за оние за кои раскажува, за своите сострадалници, па ќе забележи: – Ние се чувствуваме како анатемисани и откорнати од некоја силна бура и невреме и така откорнати се најдовме далеку од родното огниште, од своето сонце и поднебје, од планините, реките со доловите (Суд1: 80), само еден Господ знае каков ќе биде крајот и со нас и со нашите деца... Ова не ти го повторувам, за да ти ја расчепкам раната, која никогаш додека си жив на тебе и таквите како тебе, нема да им се затвори (ПДМ: 104), Не е овој обичен дожд. И Господ плаче на бегалската, на вашата судбина (Суд2: 9).

Дијалектна лексика

Употребата на дијалектната лексика претставува непресушен извор за збогатување на македонскиот лексички фонд и за потсилување на литературниот исказ преку подбор на лексемите без нарушување на јазичната норма, а овозможува и поголема изразност и посоодветно пренесување на атмосферата, карактерот на ликовите итн. (сп. и Паноска, 1972, стр. 205–219; Шапкалиска, 1982; Макаријоска, 2019, стр. 105–130; Макаријоска, Цубалевска, 2020, стр. 49–57).

Во авторскиот текст, во бројните дијалози, Бицевски употребува дијалектна лексика, со која се потсилува исказот, на пр.: бабарутка ‘кокиче’: Сите се бели како бабарутки (ПДМ: 231), бобче ‘гравче’: Најстарата Ѓупка првин ми топеше жарчиња, ме миеше со лековита вода, ми пулеше со бобчиња (Кл: 114), се борави ‘се влошува, расипува’: Времето се борави, им рече Тина (Суд2: 273), ваден ‘денес’: Од ваден натаму што сака нека биде (Суд2: 138), голифанец ‘непролетано пиле’: цифкаат како голифанци (Суд1: 134), г’нга ‘пелтечи’: Сполај му на Господа, детето веќе не г’нга (Суд1: 101), г’нгање ‘пелтечење’: За г’нгањето многу време шетаваме (Суд1: 110), Сето ова го изговорило без г’нгање, како да му се одврзал јазикот (Суд1: 101), ѓон ‘утка’: откај тополите, песната на ѓонот, чисто и гласно влегуваше низ отворениот прозорец во одајката (Суд2: 73), Така грдото пиле понекогаш пеело како жајна или сојка, друг пат како кос, кукавица или ѓон (ПГП: 66), одеднаш се јавува ѓонот од огромната крошна на костенот, а по него штурче по штурче се огласува (Кл: 135), жегне ‘запали’: Стани Алексо, жегни ја струјата да ѝ се радуваме на одајата, на светлината (Кл: 107), жилетка ‘елек’: извади една слика од внатрешниот џеб на војничката блуза, ја изгледа и пак ја стави во џепчето на жилетката (ПДМ: 128), залупка ‘дрвен сад со поклопка за носење храна на нива; капак’: Отвори ја Божин, залупката, му рече таа и им ги подели печените пиперки (Суд2: 103), затулјавен ‘занесен, замаен’: Одете како затулјавени, но гледајте насекаде што се случува очињата четири да ви играат (ПДМ: 73), истреми ‘длабоко копа’: Цело лозје ни го истремија со дикелите (НК: 43), кадишка ‘скокотка’: Значи ти ме кадишкеш, му рече Митре (Суд1: 123), фати нешто да ја кадишка по снагата (Суд1: 214), капица ‘стројна жена’: Мојата мајка беше калеша и висока жена, како капица, со долги црни плетенки (ПДМ: 302), карадарка ‘селски говеда’: спиеја со татко му додека ја пасеа селската карадарка (НК: 157), Сигурно говедарот ја донел карадарката (Суд2: 119), киниса ‘тргна’: си ја зеде секирата и киниса со другите дрвари (НК:17), сакаше да киниса по него, ама не ја пуштија (Кл: 43), кладе ‘стави’: Утре ќе се кладе некаков крај, сите ќе се вратат (НК: 21), Доктор Пашков овие неколку деноноќија, око на око не кладе (Дас: 263), клапичка ‘замка на врата што по потреба се отвора и затвора’: тој стана, ја заклучи вратата со френкот, ја стави клапичката, ја потпре со големиот камен за да биде сигурен, ја залости со дрвениот лост (Кл: 28), кленса ‘вид игра со стап’: Ти имаше само десет години и така играјќи кленса те погодив во десното око и оттогаш остана со едно око (ПДМ: 149), книга ‘документ’: ќе настојуваме и ќе се молиме да излезат вашите книги и ќе можете да се вратите во родниот крај. Штом ќе бидат готови книгите, вели бај Митар, графиото по службена должност ќе ги испрати до конзулатот (Суд1: 226), копања ‘корито’: Дојди да ја подместиме копањата со испраните алишта за да можам полесно и побргу да ги раширам на сирмата (Суд1: 207), Зошто сам ја дигаш копањата? (Суд1: 207), копрала ‘стап, остен’: потоа писна силно како некој да ја брцна со копрала, остен во слабините (ПДМ: 271), крп ‘тркалезна

штица за месење леб’: и наседнаа околу синијата и кргот на новата полата (Кл: 159), кртешница ‘митралез’: Ни гулињата затаија, ни кртешниците замолкнаа (НК: 56), пукаа со устите како со кртешници (ПДМ: 307) ласне ‘светне’: Дај ми го шпиртото да л’снам, пак им рече тој (ППП: 245), лаф ‘збор’: По лафот не личиш на Србин, ни на Бугарин, му реков (НК: 97), и за него почнаа да кружат лоши лафови (НК: 50), На никого ни лаф, што било тоа да те издадам (НК: 163), лафи ‘зборува’: Па ти нашински лафиш? (НК: 130), Според облеката и лафот што го лафиш ти си од овој крај (Суд2: 67), лачи ‘оддели’: Вие господа не бевте во нашето село кога ги лачеа децата од мајките (ПДМ: 142), муравешка ‘мравка’: За какви муравешки лафиш Кољо, во каков мравјалник ќе те однесеа? (Суд1: 71), цела снага ми се затресе како муравешки да ме полазеа (Суд1: 216), оват ‘инсект што го напаѓа добитокот’: краставиот грб редовно бил опседнат со разни муви и бубачки, со оси и овати, со стршели (ППП: 66), онден ‘задутре’: Утре е сабота, а ондин Света Недела (Суд1: 121), опита ‘праша’: Господи, само за домаќинката да не ме опита (Кл: 5), ако не ме опиташе мене, тешко кој влегуваше сам (НК: 45), орлиште ‘средсело, каде што се игра оро’: Тоа утро во селото Горно Пожарско вриеше како во кошница... едни се буфтаа горе-долу, други почнаа да се собираат на орлиштето (ПДМ: 7), парампеш ‘длабока вертикална пештера’: сонив страшен сон, како да пропаднала таа, Јана, во еден парампеш, ама парампешот бил полн со вода од која се испаруваше густа пареа. Иако околу парампешот имаше насобрано многу возрасни луѓе жени и мажи, никој не се осмелуваше да влезе внатре (Суд1: 8), пеза ‘подбив, шег’: Срам ми е, сите со мене се подбиват пеза (Кл: 5), пљачки ‘алишта, покуќнина’: уште ти мирисаат пљачките на родниот крај (Кл: 138), ги натоварија пљачките (НК: 38), Што чекате вие? Што не си ги соберете пљачките? (ПДМ: 289), повјаса ‘побрза’: Добро е што било сон, повјасав да си речам (НК: 36), повти ‘науми’: секој што ќе повти може да се шета (Суд1: 49), помолија ‘работење без пари’: и да повикам уште некои на помолија (Суд1: 204), пули ‘гледа’: Пули, пули Петре, с’т е на тебе, ќе му речеше. Море Петре, пули го внукот, како капидан е (НК: 169), Пули ја сестра ти Пена. Пена да ја пулиш, да не се изгуби, лиотот да не ја изеде (ПДМ: 71), Пули по патот, пред себе, а не настрана како зејгур (ПДМ: 374), пурде ‘некрстено машко бебе’: Повиј го ти пурде, ѝ рече Кољо на Јана (Суд1: 59), пцун ‘манџа’: Ако си за леб, еве ти го мојот, а за пцун и добици нема повеќе во Горно Пожарско (НК: 81), Бино, гледај, не го фрлај торбулето така, ќе си го истуриш пцуно (Кл: 132), п’ф ‘стаорец’: Ако бевме на отворено, ќе нè накуснеше како п’фови (ПДМ: 216), Ако нè види оној со коженото палто, или некој друг ќе нè затвори во визбата заедно со п’фовите и мачките (ПДМ: 243), разбудина ‘раздвижи’: Патниците се разбудинаа, едни се симнуваа други се качуваа (НК: 64), секне ‘гасне’: Оттогаш баба ми Боца почнала да ѝ служи на црквата Свети Јован, каде ги секнела и ги собирала догорените свеќи (ППП: 63), сирма ‘жица’: за џипот беше врзан со бодликава сирма (Суд2: 65), Јас ќе ги истресувам, а

ти закачувај ги на сирмата (Суд1: 207), скорни ‘обувки, чизми’: си ги собу скорните, ја стави каџијата во сандачето над белиот чаршав (НК: 93), скрчан ‘крлеж’: Кога целиот стана смиљ, пукна како скрчан (НК: 34), Ако сега не се изнаплачам, мислам дека ќе пукнам како наџицан скрчан (Суд1: 128), тешка ‘бремена’: Прости ми вчерашна Света Недело што не му кажав на Кољо дека сум тешка (Суд1: 209), трјотини ‘струготини’: на сите ни дадоа чорбеста каша, помалите деца не успеаја да ја изедат, а поголемите, откако ја изедоа и нивната, легнаа во трјотините (ПДМ: 156), турлинка ‘трошка’: Јана го прибра јадењето што им остана, а турлинките, откако ги собра во крпата, ги фрли во капините (Суд1: 69), уловејка ‘вид птица’: почна да се врти и гледа како исплашена уловејка (Суд1: 164), улога ‘змија осојница’: го намурти челото, ги подзамижа очите и почна да с’ска како улогата (ПДМ: 26) чавартијата ‘заградено место за стоката’: Козите и другиот добиток станаа нестрпливи, па удрија рогови со рогови, го прерипаа набрзина принаправениот плет на чавартијата (НК: 151), шајтанка ‘велосипед’: Секоја вечер со шајтанките ќе си одиме (Суд1: 34), Мене шајтанката не ми пречи во учењето (Суд1: 67), Зарем првпат се вози детето на шајтанката (Суд1: 68).

Турцизми

Турските заемки во македонската литература му придаваат разговорен белег на исказот (сп. и Макаријоска, Цубалевска, 2017, стр. 183–198; Ташова, 2016, стр. 79–82), го карактеризираат јазичниот израз на ликовите, а Бицевски ги употребува и поради тоа што тие, впрочем, претставуваат дел од лексичкиот фонд на воденскиот говор, на пр. во описи на руралната или урбаната средина, покуќнината, алати, облека, храна и сл.: сокак ‘улица’: ќе талкам како глува кучка низ сокаците (Суд2: 143), џаде ‘улица’: симни ги долу на џадето (ПДМ: 125), веднаш сврте десно од џадето (Суд2: 96), долап ‘орман во сид, плакар, ниша; сандак, ковчег’: Кажете им нека не се кријат по долапите и сандаците (НК: 10), душек ‘постилка наполнета со волна или др. на која се спие’: На креветот немаше ништо, ниту душек, ниту чаршафи, ниту пак перница (Дас: 36), јамболија ‘волнена покривка’: се покриваа со разни покривачи, јамболии и веленца (ПГП: 55), перде ‘завеса’: го затвори прозорецот, го тргна пердето (Суд1: 161), синија ‘ниска тркалезна маса за јадење; тепсија’: Седнав на синијата, а на неа само неколку коски од кокошки (Кл: 161), Не би час сите аргати ги измија рацете и наседнаа околу синијата и кргот на новата полата (Кл: 159), тепсија ‘плиток широк бакарен сад (или од друг материјал) во кој се печат пити и др.’: остави полна тепсија со печени кокошки (Кл: 11), ѓум ‘голем бакарен сад за вода’: Земи го ѓумот и оди (ПДМ: 60), чоканче ‘стаклен сад, шишенце односно чаша, со специјална намена за служење и пиење ракија’: испија по едно чоканче ракија во мензата (Суд1: 211), Не испи многу, само три чоканчиња (Суд1: 224), мистрија ‘сидарска алатка’: Но ти, пак ја зеде мистријата (Кл: 159), баклава ‘пита од тенки кори со мелени ореви, прелиена со шербет’: насекаде во дворот замириса на пресни сарлии и баклави (Кл: 53) и др.

Турските лексички елементи во македонската проза може да имаат и психолошка изразна вредност, особено оние со апстрактна содржина што служат за опис на душевните состојби, како на пример тегоба, грижа, непријатни чувства: гајле ‘грижа’: ме стави на голема мака и гајле (ПДМ: 35), за мене, чедо, ич гајле да немаш (НК: 124), дерт ‘грижа, мака, тешкотија, тага, јад’: Диме, едно на мајка, не си ставај душата на дерд да не си налепиш некоја офтика (НК: 124), се дердосува ‘се грижи, тагува, се јадосува’: За мене искро мајкина, ич да не се дердосуваш (ППП: 60), се сакалдисува ‘се вознемири, се изнервира’: Ти не се сакалдисувај за ништо (Суд1: 101), Ич да не се двоумиш и сакалдисуваш, ја убедуваше (Суд2: 209), шубе ‘сомнеж, недоверба’: ама и нему му стана шубе (Суд1: 139), раат ‘безгрижен, мирен, спокоен’: Не оти ќе не остават на раат (Кл: 5), Еее, сега раат ќе видиме, нема да не лајат селските кучиња (Кл: 100), далдиса ‘(се) занесе, (се) внесе во нешто; тргне по нешто’: луд ли сум, та сум далдисал во прозорецот (Кл: 37), далдисан ‘занесен’: долго остана под стреите, далдисан некаде во минатото (Кл: 102), гледаше како далдисан (ПДМ: 90), но и чувства како на пример радост, среќа, жал, љубов, надеж, копнеж: кеф ‘волја, добро расположение, радост, уживање’: како да му се направи кефот на Трпко (НК: 93), нема да ти биде ниту лесно, ниту едноставно, но ниту по кеф (Дас: 244), мерак ‘силна желба, копнеж, страст’: имав мерак и да истепам некого особено ако се правеше посилен и поербап од мене (НК: 45), Годиците вистина ми се многу Тино, ама желбата и меракот ми беа уште поголеми (Суд2: 134), баксуз ‘несреќа, неволја’: Белким не сме толку баксуз (Суд1: 139).

Грцизми

И грцизмите претставуваат дел од родниот говор на Бицевски – воденскиот (сп. и Георгиевски, Макаријоска, 2015, стр. 103–183), а во некои случаи нивната употреба е изнудена од раскажувањето, временскиот контекст и сл. (на пр. борондар, декастирио, педомазома, тавтота, филаќа): армас ‘свршувачка’, армаса ‘посврши’: на нивниот армас сите биле присутни, освен единствениот брат на девојката (Суд2: 92), умре една вечер пред армасот (НК: 71), Таа се армаса за Калин кога имаше четиринаесет години (Суд2: 53), кога стаса за женење го армасавме за Гица Капинкова (ПДМ: 11), армасник ‘свршеник’: Така поредени, веднаш до ковчегот одеа армасникот со родителите (НК: 72), армасника ‘свршеница’: Со неговото доаѓање најмногу се израдува неговата армасника Гица (Суд2: 188), борондар ‘војник’: Сите борондари го ловеле, ама досега никому не му успеало да го фати (НК: 12), вјаса ‘брза’, повјаса ‘побрза’: и тука не се задржа, туку продолжи да вјаса (ПДМ: 273), Добро е што било сон, повјасав да си речам (НК: 36), графио ‘канцеларија’: со поголемиот син отидовме до графиото во соседното село (Суд1: 221), даскал ‘учител’: Ако ми е до сколио даскале, и во нашето село има такво сколио (Суд2: 203), декастирио ‘суд’: Првин вие ќе се најдете на декастирио, па потоа детето што го изгубило бројчето (ПДМ: 240), декса

‘поднесе’: Ти знаеш дека миризбата на тутунот не можам да ја дексам, затоа пишин ќе се обидам на друго место, а потоа ако нема место монополот не ми бега (НК: 106), дикел ‘железна алатка со два крака за копање (лозје, градина)’: Што повеќе го ситниш и дробиш со мотиката и дикелот, повеќе ќе се размножува (ПДМ: 312), Јана ќе ги земеше ашовот и дикелот и почнуваше да рила или стреми на одредено место (Суд1: 203), Цело лозје ни го истремија со дикелите (НК:43), ендопин ‘тукашен човек’: Ендопи има многу во Солун (Суд2: 295), Од Горно Пожарско, ендопин сум, му реков (ПДМ: 125), Па нели е наш, ендопин (ПДМ: 375), ендопски ‘тукашен’: селата се ендопски, како што реков со македонско население (ППП: 91), Ти не знаеш ендопски што си и по татко и по мајка ендопин, да не речам Македонец (Суд2: 29), кадро ‘фотографија’: Колку ќе ме чини едно вакво кадرو со сите деца (Суд2: 22), карфија ‘клинец’: зедов една стара икона, со испукана лика, ја откачив од к’рфијата и полека, излегов од гумното (Кл: 111), катара ‘проклетство, несреќа; воспаление на белите дробови’: Што катара беше бре Бино, што те снајде (Кл: 133), Што катара ќе биде, не знам? (НК: 110), кирие ‘господин’: Вреди кирие, ама само од вода не се живее (ППП: 88), кирја ‘госпоѓа’: се прибираше во мансардата на кирја Јоана (Суд2: 288), ламбада ‘факел, парче борина, голема восочна свеќа’: Цел Грамос како ламбада светеше (НК: 123), мартир ‘сведок’: ете го господ над мене, тој нека биде и вукат и мартир ако успеам, сполај му, ако не пак сполај му (НК: 77), Ако не ја зборувам вистината, пак продолжи да се колне Тина Саркова, дедо Дане и Господ, нека ми се мартири (Суд2: 13), милан ‘мастило’: на сите имињата им се потцртани со црвен милан (Суд1: 222), мисур ‘чинија, каленица’: Мисури и лажици немам за сите (Суд2: 134), нарка ‘нагазна мина’: таму ќе се сретнам додека еден ден не ме крене некоја нарка во воздух (ПДМ: 12), омјаз ‘изглед, лице’: му го виде пожолтениот омјаз (Суд1: 111), Овој омјаз како да ми е познат од некаде? (НК: 96), Погледни ме право во очи, не си го криј омјазот (ПДМ: 148), омјаса ‘наликува, личи’: Многу ми умјасаш на мојот постар син што остана по планините, на фронтот (Кл: 62), офтика ‘туберкулоза’: Офтиката е полоша и од бесниот ветер (НК: 23), папсан ‘изморен, исцрпен, смирен’: Мајката, си реков, што е со мене. Да сум толку папсан, не сум (Кл: 137), патрида ‘татковина’: ги испратија на истиот остров, но не за да го научат јазикот, туку им беше речено да ја чуваат и вардат патридата од Анадолците (Суд2: 75), педи ‘момче’: Браво, педи му! ми рече тој (ПДМ: 124), педомазома ‘собирање деца’: На таа слика беа насликани деца бегалци, а под сликата пишуваше педомазома (ПДМ: 381), проедро ‘селски кмет; одговорен, тој што е на власт’: разбрав дека станал проедро на селото (ППП: 168), како проедро на селото ги поздрави селаните и трговците (ППП: 87), сколио ‘училиште’: Ако ми е до сколио даскале, и во нашето село има такво сколио (Суд2: 203), Реков јас даскале, немам деца за твоето сколио (Суд2: 203), тафтота ‘лична карта’: Ти, чедо, со мојата тафтота, ќе му го побараш на Јанко (Кл: 74), Овие бројчиња за вас се и лични исправи и тафтови и пасоши

и секакви други исправи (ПДМ: 257), филаќа 'војничка караула': наместо да помине покрај филаќата, фати лево по браздата (ПГП: 273), Првите паднаа надвор од селото, кон филаќата и Ветките Лозја (ПДМ: 57).

Синоними

Кога се проучува и анализира јазикот во уметничко-литературниот стил, не може да се одбегне синонимијата како едно од главните изразни средства. Со употребата на синонимите се потцртува смислата на искажаното, се истакнуваат карактеристиките на ликовите, се дава прецизна слика на формите и на емоциите, се избегнува едноличноста. Синонимијата сведочи за богатството на јазикот и за богатата изразност на писателот. Уметничката литература, и онаа оригинално напишана на македонски, но и преводната, претставуваат вистински и непресушен извор како за проучување на македонскиот јазик, така и за негово неисцрпно збогатување. (Груевска-Маџоска, 2017, стр. 98). Со употребата на синоними во уметничкиот текст се зголемува неговата експресивност. Лексичката синонимија се остварува по различни патишта, а особеност на јазикот на авторите е и заедничката употреба на синоними (целосни или контекстуални, односно стилски).²

Во јазичниот израз на Бицевски е евидентна честата употреба на синонимите: изврвеа сите адети и обичаи по закопот на стариот дедо Јован Орешков (НК: 32), ми се чинеше дека се млади луѓе, некако зборливи, лафции деца (Кл: 142), Тој сега веќе немаше со кого во болницата да разговара и муабет да направи (Дас: 202), почна во ликот и омјазот да го препознава својот соселанец Лука Дрезгов (Суд2: 215), Годиците вистина ми се многу Тино, ама желбата и меракот ми беа уште поголеми (Суд2: 134), Ја чаре, Ристе? За Горно Пожарско Трајко нема чаре, а за неговите селани единствен спас и чаре ќе биде кога ќе дојде тоа време од нас селаните да нема ни сој, ни корен како што зборувала мојата прабаба (ПГП: 67), Тој имаше нишан, белег имаше оставено (НК: 68), Нека му се вечни сеќавањата и споменот за него, така треба за последен пат да се каже пред неговиот гроб (Суд1: 198), ме стави на голема мака и гајле (ПДМ: 35), Сега не е време за кавги и расправи (Дас: 109), од тебе и таквите како тебе не ми треба никаков совет, ниту пак ум (Ат: 47), немаше ништо со што би можела да им ја симне или да им ја намали температурата (Суд2: 34).

Фразеолошки изрази

Употребата на фразеолошките изразни средства, меѓу другото, на авторовото творештво му придаваат национален карактер. Овие средства употребени во авторската реч или во дијалогот придонесуваат

² На пр. Додевска-Михајловска (1996, стр. 187–194), осврнувајќи се на синонимијата во романите на К. Чашуле, истакнува дека обично една лексема се дополнува со други, кои се јавуваат како синонимни корелати и поблиску ја дефинираат, односно при приведување на еден или повеќе синоними среќаваме синонимски парови во кои покрај зборот што се објаснува во негова посредна или непосредна близина се приведува зборот што го објаснува.

за поцелосно предавање на содржината на кажаното, а се оживува состојбата и карактерот на говорителот. Фразеологизмите како јазично-стилско средство се мошне често вткаени во прозата на Бицевски, на пр.: почна јанса да го јаде: Оди ти Даскале, слободен си, му рече главниот доктор и почна јанса да го јаде (Дас: 131), се штрекна младата партизанка и почна да ја јаде јанса (Суд2: 245), како исцеден лимон: ги грабнаа децата од рацете на мајките, а нив ги истуркаа како исцедени лимони, оставајќи ги залипани и уплакани (ПДМ: 142), на две столици не се седи: Ти знаеш барба, дека на две столици не се седи, треба да се одлучиш со нив или со нас ќе бидеш (ПДМ: 29), чека/најде месено-бесено: Какво одење во Битола, да не мислиш таму не чека месено-бесено? Подналуто почна да му вика неговата жена. Никогаш, па ниту сега или било кога ќе чекам месено-бесено (НК: 104), Немој да мислиш дека во твоето Пожарско ќе најдеш месено-бесено (Суд2: 46), и над попот има поп: Јас знам доктор Велко, дека над секого има некој друг, или како што вика нашиот народ и над попот има поп (Дас: 158), поголеми владици од владиката: Таквите продадени души насекаде ги има и тие се, по правило секогаш поголеми владици од владиката (Суд2: 30), бара под дрво и под камен: Но Џемо кога разбрал дека под дрво и под камен го барам, избегал во некое реканско село (Дас: 163), камен на камен не остана: До темел изгоре селото. Камен на камен не остана од куќите (ПДМ: 38), Зарем е возможно од толку куќи, од толкаво село со две цркви и четири попа, за миг да стане прав и пепел, камен на камен да не остане?! (НК: 177), ни лук јал ни лук мирисал: со неколку души ќе ги извлечеме од синорот на селото и ни лук јал ни лук мирисал (НК: 45), од празно во шупло претура: Нашиот селанец нема време да размислува и бесцелно да кутка планини, а најмалку од празно во шупло да претура како оние што не знаат како да го потрошат денот (Суд2: 198), остави на цедило: Ти си глава на селото, како проедро ги извршуваш сите работи, никогаш не си не оставил на цедило (ПДМ: 28), како сите ѓемии да му пропаднале: Кога таа го виде без капка крв, му рече. Што ти стана Велко, како сите ѓемии да ти пропаднале. – Подобро ѓемиите да ми пропаднале, отколку јас да пропаднам, ѝ рече (Дас: 246), си ја чине водата: се сокривме во една грмушка да си чиниме вода (ПДМ: 88), Излегов под стреите да си чинам вода и наслушувал (Кл: 8).

Фразеолошките изрази придонесуваат за карактеризација на ликовите, на пр.: како (од) икона е: Многу е убава жена ти, како икона е. Затоа што сам ја избрав од цела Битола. Ја бирам како бостанџијата од сред бостан (Суд2: 25), како слезена од фреска: Како да си слезена од некоја сидна фреска (Суд2: 42) лаже како Ѓуптин: Лаже, мамичето негово, лаже како Ѓуптин! (ПДМ: 101), како и за отсликување на животниот пат, односно крајот на животот, на судбината и сл.: деновите му се доброени: Деновите ми се доброени, се жалеше тој (НК: 26), тука е крајот: Значи, тука е крајот, си рече откако забележа дека Богородица и свети Јован што

му висеа околу вратот, ги изгубил (Суд2: 178), се пресели на оној свет, го испрати на оној свет: Потоа го венчава за на крајот, тој ист поп или некој друг, да го испрати на оној свет, му рече поп Димитрија и како да се окуражи малку (Суд2: 199), испушти душа: Постојано ќе стискам заби за да не ја испуштам душата пред да ги извадам децата на прав пат (Суд2: 46), сам си ја крои судбината: Можеби некогаш ќе ме стигне мајкината клетва, но се плашам дека така треба да биде, затоа секој сам си ја крои својата судбина (Суд2: 5) итн.

Значаен дел претставуваат соматските фразеолошки изрази, на пр.: нога за нога: татко ѝ како фтесен, полека, нога за нога, се врати во млинот (Суд1: 185), како капка роса на дланка: Со мајка ѝ, во спокој да ѝ е душата, ја чувавме како утринска капка роса на дланка (Дас: 160), си плукна под пазуви: На никого ни лаф, што било тоа да те издадам и три пати си плукна под пазувата, како завет (НК: 163), со прстот во устата: Оставија сè што имаа собрано, спечалено и наследено од своите предци и така, голи, со прстот во устата, тргнаа низ светот (Кл: 128), си го даде газот под кирија: Не можам и не сакам да си го дадам газот под кирија, им рече Трпко Орешков на оние од управата (НК: 15), го гризна за срцето: Некако сомнение го гризна за срцето (НК: 69), и сидовите имаат уши: Внимавај што зборувааш Даскале, заборавааш дека и сидовите имаат уши (Дас: 97). Најчести се изразите со компонента око: фрли око: Џемо фрлил око на наша Симка (Дас: 160), и на тилот има очи: За таквите луѓе, како што е нашиот Даскал, нашиот народ вели: И на тилот имаат очи (Дас: 146), око на око не клал (ставил): Доктор Пашков овие неколку деноноќија, око на око не кладе (Дас: 263), Мајка цела ноќ, око на око нема да стави (Суд1: 157), око на око не си верува: Народот веќе немаше доверба, не му веруваше на сопствениот брат, око на око не си веруваше (НК: 57), очињата четири да ви играат: Одете како затулјавени, но гледајте насекаде што се случува очињата четири да ви играат (ПДМ: 73), чува како очите во главата: Не се секирај стрино, ќе ја чувам како очите во главата (Суд1: 28), прст пред око не се гледа: Тогаш во одајата во којашто спиевме, прст пред око не се гледаше, зашто темните завеси беа спуштени (Ат: 113).

Впечатлива е и употребата на зоонимските изрази, употребени за нагласување на незавидната положба на ликовите, на пр. гледа како јагне: толкави кучиња, за час можат да го разнесат човекот, а сега те гледаат како јагниња (НК: 126), колку едно магаре да се испрепелка: Сите ископавме по неколку метри, колку едно магаре да се испрепелка (Кл: 60), на умрено магаре од волкот не му е страв: На умрено магаре од волкот не му е страв, се слуша гласот на Менка Динева (Кл: 78), талка како глува кучка: ќе талкам како глува кучка низ сокаците. За каква глува кучка зборувааш ќерко, кога шест преубави и здрави дечиња севезден трчаат околу тебе (Суд2: 143), како на кученце ќе му помине: Истриј ги убаво

пред легнување и како на кученце ќе му помине (ПДМ: 72), ги поведе како квачката пилињата: Не можам да ги поведам сите деца по мене, како квачката пилињата, а едни да земам, други да оставам во вагонот и тоа не бидува (Суд2: 39), врана на врана очи не вади: „Врана на врана очи не вади“ – се потсети Даскалот на народната поговорка и така остана (Дас: 126), сам како кукавица: вие останавте сами како кукавици на изгореното огниште (ПДМ: 52), живееше повеќе од педесет години, сам како кукавица, без род и пород, без блиски (Кл: 25), како црна кукавица: Не можете ти и Јана цел живот да жалите и тагувате како црни кукавици по детето (Суд1: 214), црн како гавран: Маската што беше натоварена со дрва, беше црна како гавран и угоена (Суд2: 177), како змија под пазува: Што сте се вкочаниле докторе, како змија да ви влегла во пазувата (Дас: 226), на мравка не згазнува: Павле Фурков беше мирно и добро момче, чесно и послушно, на мравка не згазнуваше (Дас: 110), мравки му шетаат по телото: Па ти нашински лафиш? најпосле се сети Трпко Орешков да го праша, и почнаа мравки да му шетаат по телото (НК: 130).

Иако Бицевски ги употребува стандардните фразеолошки изрази, впечатливи се и различните лексички и синтаксички промени, фразеолошките модификации за вклопување во дијалозите, за постигнување оригиналност и поголем стилски ефект, односно за потсилување на изразот: блеат како јагниња и јариња пред Велигден и Ѓурѓовден: Почнаа сите деца да блеат како јагниња и јариња пред Велигден и Ѓурѓовден, кога пастирите ги делат од нивните мајки (ПДМ: 64), како искубан паун или петле на туѓо буниште: Затоа немој многу да се фудулчиш, како искубан паун или петле на туѓо буниште. Сега не е време за кавги и расправи (Дас: 109), не сме паселе заедно овци и говеда: Слушај ти даскале, од тебе и таквите како тебе не ми треба никаков совет, ниту пак ум, оти знаеш дека не сме паселе заедно овци и говеда, па ти да ми кажуваш како да постапам (Ат: 47), стави на голема мака и гајле: ме стави на голема мака и гајле (ПДМ: 35), со камшик и стап правда дели: дај ми ти мене другар Орце, со камшик и стап правда да делама, а не со зборови (Ат: 40), поминал низ трње и капини: дури да ја преброди таа криза, поминал низ трње и капини (Дас: 157), се поклонува пред парите, пред парите клечи и евала прави: Нема човек Даскале, кој не се поклонува пред парите. Таков, даскал Јоване, не е ниту измислен, ниту роден. Пред парите сите клечат и евала прават (Дас: 139), ти мене со леб, а јас со камења: Никако браче. Како бива, ти мене со леб, а јас со камења по тебе. Имај доверба во мене (Суд2: 12), наведната/исправена глава сабја не сече: Наведната глава, сабја не сече Даскале. – Јас мислам докторе, исправена глава сабја не сече, оти сите глави што со сабја се исечени, сите претходно се наведнати над трупецот (Дас: 98).

На крајот би истакнале дека Бицевски дава свој придонес не само во зачувувањето од заборавот на лексиката на својот говор, туку и на низа

топоними и антропоними, на пр.: Многу сакам Тино да ги посетам сите места: Црвента Прс, Бука, Белто Брекче, Колева Река, Ќерамидниците, Конопишта, Манчева Глава, Ѓусмевиот извор, Лешница (Суд1: 15), ги зафати и планините, накачи кон Веткото Село, Пуљов Камен, на Грежден и Гогово Гумно, до Сребрената Нивичка (Кл: 50), Од Пожарско треба да заминат, од Адрамановите: Сократ, Пена и Димо, а другите да останат дома, Тано Љугов да ги испрати: Стојанка, Крста и Ристе, од Доковите треба да заминат: Иван, Доне и Лена. Од Јачевите: Насташ, Дона, Трпко и Ристе. Од Риса Прнарова да заминат: Велика, Менка и Тина. Од Бицевите: Лина, Ѓорѓи, Дона, Митре, Велика, Марија, Петре, Трпко (ПДМ: 43).

Заклучок

Писателот Петре Бицевски пишува од душата, со колоритен јазик и јасен израз. Од лексички аспект, и во неговиот авторски текст и во бројните дијалози, тој употребува дијалектна лексика со која се потсилува исказот, додека употребата на турцизмите и на грцизмите се должи на нивната застапеност во неговиот роден говор или, пак, е изнудена од раскажувањето, барањата на стилот, од временскиот контекст и сл. И со употребата на синонимите се зголемува експресивноста на раскажувањето. Фразеолошките изрази придонесуваат за поцелосно предавање на содржината на кажаното и за оживување на состојбата и карактерот на ликовите, додека различните лексички и синтаксички модификации придонесуваат за постигнување оригиналност, поголем стилски ефект. Несомнено, лексичката анализа ја потврдува оправданоста на нашиот интерес за романите на Петре Бицевски, не само од аспект на содржината туку и од аспект на јазично-стилските особености.

Литература

1. Георгиевски, Г., Макаријоска, Л. (2015). Од лексиката на воденскиот говор (с. Кронцелено), *Македонистика* 14, Скопје, 103–183.
2. Груевска-Маџоска, С. (2017). Лексиката и стилот во делата на Живко Чинго. *Македонистика* 16, Скопје, 169–226.
3. Груевска-Маџоска, С. (2017). Синонимите во уметничката литература на македонски јазик. *Предавања на XLIX Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 106–117.
4. Додевска-Михајловска, О. (1996). *Јазикот во романите на Коле Чашуле*, (магистерски труд), Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
5. Друговац, М. (2005). „Нашите коски“, Петре Бицевски, *Нашите коски*, Дијалог, Скопје.
6. Јашар-Настева, О. (1985). Развојот на македонската лексика во балкански контекст и нејзиното збогатување со синоними од грчко и турско потекло. *Прилози МАНУ*, Скопје: МАНУ, 47–59.
7. Макаријоска, Л. (2009). Континуитетот на турското влијание врз македонскиот лексички систем, *Македонистика* 10, Скопје, 189–238.
8. Макаријоска, Л. (2019). За дијалектизмите во современата македонска литература, *Славистички студии*, бр. 19, Скопје: Филолошки факултет „Блаже

- Конески“, 105–130.
9. Макаријоска, Л., Цубалевска, М. (2017). За употребата на турцизмите во современата македонска литература, *LXIII научна конференција на LXIX меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 183–198.
 10. Макаријоска, Л., Цубалевска М. (2020). Дијалектната лексика во делата на писателите кои потекнуваат од Егејска Македонија, *Гласник*, 64/2, Скопје: Институт за национална историја, 49–57.
 11. Паноска, Р. (1972). Дијалектните особености во прозата на некои македонски прозаисти, *Македонски јазик*, XXIII, 205–219.
 12. Паноска, Р. (1986). Сфаќањето на битовата компонента во јазикот на македонската уметничка проза. *Битовото и историското во македонската уметничка проза* (материјали од научен собир), ур. В. Иљоски, М. Матевски, С. Јаневски, Скопје: МАНУ, 27–31.
 13. Ташова, В. (2016). *Авторските лингвостилистички маркирани единици во современата македонска проза*, докторска дисертација, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Извори

- Ат – Петре Бицевски, *Атеистот*, самостојно издание, Скопје 2013.
 Дас – Петре Бицевски, *Даскалот*, Скопје 2011.
 Кл – Петре Бицевски, *Класје*, Менора, Скопје 2004.
 НК – Петре Бицевски, *Нашите коски*, Дијалог, Скопје 2005.
 ППП – Петре Бицевски, *Песната на грдото пиле*, самостојно издание, Скопје 2013.
 ПДМ – Петре Бицевски, *Плачот на децата и мајките*, самостојно издание, Скопје 2013.
 Суд1 – Петре Бицевски, *Судбина* (прв дел), Менора, Скопје 2003.
 Суд2 – Петре Бицевски, *Судбина* (втор дел), Менора, Скопје 2008.

Liljana Makarijoska

Ss Cyril and Methodius University, Skopje

Linguistic Expression of Petre Bicevski

Abstract: Subject of our interest are the lexical features in the novels of Petre Bicevski, an author who reveals the fate of his fellows sufferers uprooted from their homeland, sharing deep common pain. We refer to the dialect lexicon, for example: *babarutka*, *se boravi*, *golifanec*, *karadarka*, *muraveshka*, *oleben*, *prizne*, *skrchan*, but also to the use of Turkisms and Graecisms, originating from the native speech of the author. When using phrasemes, for example: *se odmotuva klopcheto*, *si ja chine vodata*, *si go dade gazot pod kirija*, *se izmesha so tugja krv*, Bicevski often introduces new elements to adapt the phraseme to the specific situation, to the social and individual features of the characters, enriching in a way the national, folk phraseology: *mu vlegol gjavolot pod koshula*, *zamesha nevkusna kasha*, *pominal niz trnje i kapini*, *se nizhea kako crna vrvca*, *ne sme pasele zaedno ovci i goveda*.

Keywords: Macedonian literature, lexis, dialecticisms, Turkisms, Graecisms, phrasemes.

ТЕОРИИ ЗА ЗАЕМАЊЕТО, ВИДОВИ ЗАЕМКА И АДАПТАЦИЈА НА ЗАЕМКИТЕ

Марија Карадаковска

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
marija.g.karadakovska@gmail.com

Апстракт: Преку подолу изнесените теориски гледишта за процесот на заемање се заклучува дека станува збор за процес, остварлив преку прегледи и препознавање на сопствените елементи на фонетско, морфолошко и семантичко ниво на зборот кој се зајмува во јазикот Б. Понатаму, како причини за заемањето се наведуваат четирите клучни елементи, и тоа: престижот на јазикот од којшто се зајмува, потребата за иновација во јазикот кој зајмува, географскиот контакт меѓу јазиците и билингвизмот. Во контекст на дериватот од процесот на заемање, се дава преглед на дефиниции на заемката од релевантни лингвисти, како Левандовски, Штедје и Николовска за да се разгледа понатаму и табеларно да се прикаже видот на адаптација кај заемките, користејќи примери на заеми од англискиот, францускиот и германскиот јазик што влегле во речникот на македонскиот јазик, а која може да биде целосна, делумна или нулта, во зависност од морфолошкиот, фонетскиот и семантичкиот параметар, следејќи го примерот на проминентниот лингвист Хауген. Обележувајќи ги фонетските промени на заемките во македонскиот јазик, во согласност со релевантните јазици, се прикажува нивната адаптација со македонските фонеме.

Клучни зборови: *процес на заемање, заемка, адаптација кај заемките, германски јазик, француски јазик, англиски јазик.*

Теории за заемањето во 20 век

Во средината на 20 век еминентниот лингвист Ејнар Хауген (Haugen, 1950) во своето дело “Language” (мак. „Јазик“)¹ во средиштето на својата анализа ја поставува хипотезата што се однесува на процесот на заемање, анализирајќи го првенствено дотогаш користениот термин – мешање на јазиците. На прв поглед, описот на процесот можеби и ја оправдува употребата, но тој смета дека доколку подлабоко се анализира, на виделина излегуваат недостатоците поради кои Сапир и Блумфилд го напуштаат

¹ Превод: Марија Карадаковска.

користењето на овој термин. Недостатоците се однесуваат на тоа што самиот термин мешање имплицира создавање целосно нов ентитет, а исчезнување на неговите конституенти. Понатаму, вметнувањето на нов збор од еден во друг јазик едвај би значело алтернација на вториот јазик, а не пак мешање на двата. (Haugen, 1950).

Несогласувањата продолжуваат и во насока на резултатот кој се добива како производ при процесот на мешање на јазиците. Имено, тогаш би зборувале за мешан јазик што, пак, аналогно наведува да се постави и при тоа позитивно да се одговори на прашањето: дали постојат пуристички јазици, што било, всушност, причината за дефинирање на процесот на заемање, земајќи предвид дека не постојат пуристички јазици, или јазици кои не потпаднале под влијание на друг јазик?

Дефинирање на процесот на заемање и фактори кои го условуваат постоењето на заемката

Терминот што Хауген (Haugen, 1950) го предлага наместо мешање на јазиците² (eng. „mixing the languages”) е заемање (eng. „borrowing”), а му ја припишува следнава дефиниција:

- Ќе претпоставиме дека *секој говорител се обидува да ги репродуцира претходно научените лингвистички шеми*, трудејќи се да ги совлада новите лингвистички ситуации;
- *Меѓу новите шеми кои може да ги научи се оние на јазикот различен од неговиот*, па и овие може да се обиде да ги репродуцира;
- Ако ги репродуцира новите лингвистички шеми во контекст *надвор од јазикот од кои ги научил*, односно во контекст на друг, може да се каже дека ги позајмил од еден во друг јазик.

Суштината на дефиницијата за заемањето тогаш го претставува обидот за репродукција на шемите на еден јазик, претходно најдени/научени во друг.

Во овој контекст, Хауген зборува за два типа заемање штом заемањето е дефинирано како процес што вклучува репродукција. Па така, зборот кој се зајмува од јазикот А се нарекува *модел*, а *реплика* се нарекува неговата форма во јазикот Б. Во зависност од формата на репликата во јазикот Б, зборуваме за два типа заемање и тоа: *импортација* и *супституција*. Во првиот случај моделот влегува во јазикот Б како странски (туѓ збор) и претставува иновација во тој јазик, а во вториот случај моделот се заменува со еквивалент од јазикот Б, односно извршена е супституција на слична јазична шема од јазикот Б. Станува збор за две лингвистички операции коишто се целосно спротивни: импортацијата ја означува сличноста меѓу изворниот јазик и јазикот-цел, додека, пак, супституцијата ја означува разликата меѓу нив. Доколку фонолошките системи на двата јазика (изворниот јазик и јазикот-цел) се различни, тогаш почеста е супституцијата наспрема импортацијата, поради тоа што говорителот кој зајмува странски (туѓ) збор треба да ја

² Превод: Марија Карадаковска.

замены фонемата од странскиот јазик со своја. Од друга страна, пак, за адаптацијата на странските фонеме во соодветните, матични, најважно е да постои еквивалентна фонема во јазикот-цел.

Како што се напомена, резултат од импортирацијата се странските (туѓи) зборови, како на пример *атлас*, *бал*, *дисидент*, *ефе*, *ламела*, *опера*, *оперета* и сл., додека, пак, деривати на супституцијата, како процес на заемање, според Хауген се следниве:

- **Loanword (заемка)** претставува морфемска импортирација без супституција, односно пренесување на фонемите и морфемите од модел-јазикот во јазикот кој зајмува. Секоја морфемска импортирација може дополнително да се класифицира според степенот на нејзината фонетска супституција како непостојна, делумна или целосна. Непостојна фонетска супституција е кога постои целосна морфемска импортирација. За делумна фонетска супституција зборуваме кога одредени фонеме од изворниот јазик се заменуваат со оние од јазикот-цел. Целосна морфемска супституција е кога се случува целосна морфемска и фонетска адаптација на „позајмениот“ термин од изворниот во јазикот-цел. На пример: американско-англискиот збор *shivaree* од францускиот *charivari*;³

- **Loanblend (хибриден збор)** претставува морфемска импортирација и супституција, односно се зајмуваат една или повеќе фонеме и морфеме на моделот, а преостанатите се супституираат. На пример, од францускиот збор *couronne jacket* во американско-англискиот *jacket crown*;⁴

- **Loanshift (калка)** претставува морфемска супституција без импортирација, односно целосна супституција на фонемите и морфемите на моделот во репликаата. На пример, францускиот збор *presque'île* од латинскиот *paeninsula*.⁵

За илустрација на теоријата на Хауген за процесот на заемање ќе се наведат неколку примери од македонскиот јазик, а може и да се наведе заклучокот дека **заемањето е процес остварлив преку прегледи и препознавање на составните елементи на фонетско, морфолошко и семантичко ниво на зборот кој се зајмува во јазикот Б.**

Синхрониски анализирајќи ги јазикот и светската историја, едноставно е да се заклучи дека историските текови влијаеле врз тоа еден јазик да биде доминантен, односно во овој случај да биде модел-јазик, а преостанатите во негова посредна или непосредна средина да зајмуваат од него. Земајќи предвид дека се обработуваат германскиот, францускиот и англискиот јазик, влијанието на секој од овие јазици може да се врами во прецизна епоха, а со тоа да се прикаже еден од факторите кои го условиле процесот на заемање, а тоа е **престиџот** на еден јазик или народ што го користи тој јазик. Па така, во периодот од 15 до 17 век како интернационален јазик за комуницирање во областа на науката, правото, културата, политиката, кулинарството, облеката,

³ Преземен пример од Haugen, 1950, стр. 213.

⁴ Преземен пример од Haugen, 1950, стр. 214.

⁵ Преземен пример од Haugen, 1950, стр. 214.

стилот на живеење се распространува францускиот јазик. Заемки кои се карактеристични од тој период се *адмирал, виолетово, галантен, галерија, гардероба, гоблен, дама, дискреција, интересен, кабинет, комплимент, конверзација, мебел, метреса, палата, пардон, патрон, револтира, руинира, салон, тераса, шармантен* итн.

Од почетокот на 19 век до Втората светска војна приматот го презема германскиот јазик, а неговиот престиж се огледува во природните науки, техниката, литературата, филозофијата. Заемки од германскиот јазик кои непосредно се навлезени во македонскиот јазик се *абзац, анилус, бефел, бина, блиц, блицкриг, бормашина, бронза, вага, валцер, велтанишаунг, визит-карта, кич, лајтмотив, марш, цајтнот, флејта, шаблон, шпица, шприц, штих, Штурм и Дранг, шунд* итн.

Како Германија, така и Велика Британија во 19 век станува пример за преостанатите држави на полето на индустријата, трговијата, превозните средства, новинарството и медиумите и политиката. Па затоа голем дел од терминологијата која се однесува на овие општествени појави претставува басен за заемање. Тука се зборува за *вагон, есеј, експрес, демонстрација, империјализам, интервју, картел, кекси, локомотива, партнер, пудинг, репортер, смокинг, сноб, стандард, тост, фрак, фер, џентлмен* итн.

Вистинска експанзија на почетокот од 20 век доживува англискиот јазик на сите полиња. Начинот и стилот на живеење, културата, медиумите (радио, печат, телевизија), науката и технологијата се наметнуваат низ целиот свет, а јазиците полека „страдаат“ од влијанието на англискиот јазик. Така, се зборува за *бестселер, бикини, блеф, кибернетика, компјутер, ласер, менаџер, пуловер, радар, тинејџер, тим, тренд, фокстрот, џез* итн.

Освен тоа, од погорните примери се забележува дека јазиците од кои најчесто се зајмува се особено продуктивни, што се должи на нивните општествени, научни, културни и технички достигнувања кои, пак, пропорционално поттикнуваат јазични иновации. Во овој контекст, како втор фактор кој го условува заемањето е кога заемката претставува **иновација** во јазикот кој зајмува. Како што вели Чкатроска (2005): „... настанувањето на заемката, од една страна, е неопходно и неизбежно при воведување на дотогаш непознат или нов предмет и е израз на одредена потреба, а, од друга страна, може да соодветствува со посебна желба на говорителот за експресивност, оригиналност или убавина на изразот во однос на другите говорители“. (стр.14–15).

Како трет фактор е **географскиот контакт меѓу јазиците** кој може да биде посреден или непосреден, во зависност од периодот на настанување на заемката. Во тој контекст се зборува за заемки што се интегрирани од внатрешни посредници, односно од поединци и мали општествени групи кои ја воведуваат иновацијата во јазикот. Како еден од многубројните примери во македонскиот јазик за непосреден контакт меѓу јазиците од страна на внатрешните посредници може да се наведе терминологијата која

како иновација ја наметнуваат агенциите за рекламирање во 90-тите години од 20 век, а која почнува да се користи меѓу агентите за рекламирање во САД уште во 19 век, особено земајќи замав од почетокот на 20 век. Со оглед на тоа што расте бројот на агенции за рекламирање, а со тоа се зголемува и бројот на говорители кои ја користат оваа специфична терминологија, поимите кои ја карактеризираат се користат во пошироките кругови на општеството, и покрај тоа што голем дел од овие заемки официјално не се влезени во речникот на македонскиот јазик. Како дополнителни примери може да се наведат и говорителите кои живеат на пограничните предели, говорители кои подолго време престојувале во странство во службени и/или приватни цели, а се од различни профили. Од друга страна, пак, надворешните посредници означуваат широка општествена група од која се зајмува, како на пример, политичарите, научниците, културните работници, религиските проповедници, воените лица и сл.

За валидноста на горенаведените фактори кои го условуваат заемањето како неопходност се наметнува *билингвизмот* како четврт фактор, односно ситуација кога говорителите имаат одлични или делумни познавања од модел-јазикот, па така за оние зборови кои објаснуваат појава, процес или ситуација, а за кои немаат соодветен поим во сопствениот јазик, најчесто ги користат моделите од јазикот со кој се во контакт и ги адаптираат како реплики во сопствениот јазик.

Заемка

Кога станува збор за дефинирање на заемката, лингвистите не отстапуваат од генералниот заклучок дека со терминот заемка се означува:

Од друг јазик преземен и одомаќинет збор, адаптиран на сопствениот јазичен систем (Lewandowski, 1994, стр. 78);⁶

Повеќе или помалку асимилиран странски збор (Stedje, 1996, стр. 123);⁷

Целосно префрлање на еден збор, со својата фонемска форма и значење, од јазикот којшто го обезбедува во друг јазик којшто го прифаќа (Алексоска-Чкатроска, 2005, стр. 16);⁸

Лексеми што се позајмуваат од друг јазик и може да бидат примени во нивната изворна форма или да претрпат извесни фонетски и/или морфолошки адаптации. (Николовска, 2012, стр. 24).

⁶ Lewandowski 1994; Ein aus einer anderen Sprache übernommenenes, eingebürgertes und dem eigenen Sprachsystem angepasstes Wort. Превод: Марија Карадаковска.

⁷ Stedje 1996; Ein mehr oder weniger assimiliertes Fremdwort. Превод: Марија Карадаковска.

⁸ “la transplantation d’un mot, tel quel, avec sa forme phonique et son sens, d’une langue qui le fournit dans une autre langue qui l’adopte”. Преземен превод: Алексоска-Чкатроска, 2005, стр. 16.

Заемки (англ. loanword) во кои се јавува морфемска и фонетска адаптација

Англиски јазик	Транскрипција	Македонски јазик	Целосна адаптација
underground	'ʌndəgraʊnd	андерграунд	да
uppercut	'ʌpəkʌt	аперкат	
outsider	aʊt'saɪdə	аутсајдер	
Германски јазик	Транскрипција	Македонски јазик	Целосна адаптација
Absatz	a:pza:ts	абзац	да
Ablaut	ablaʊt	аблаут	
Anschluss	a:nʃlʊs	аншлус	
Француски јазик	Транскрипција	Македонски јазик	Целосна адаптација
entrée	ãtre	антре	да
apache	apaʃ	апаш	
appel	apɛl	апел	

Заемки во кои се јавува делумна адаптација (или фонетска или морфолошка)

Англиски јазик	Транскрипција	Македонски јазик	Вид на адаптација
acre	'eɪkə	акр	фонетска
beefsteak	'bi:fsteɪk	бифтек	фонетска
goal	gəʊl	гол	фонетска
Германски јазик	Транскрипција	Македонски јазик	Вид на адаптација
Krügel	kry: gl	кригла	фонетска
Kropfen	krɔpfən	крофна	
Würstel	vy:ʁʃtl	виршла	
Француски јазик	Транскрипција	Македонски јазик	Вид на адаптација
bourgeois	burʒwa	буржуј	фонетска
blasé	blaze	блазиран	морфолошка
dame	dam	дама	фонетска

Хибриден збор

Вториот тип на дериват при супституцијата се хибридни зборови (анг. loanblend) во кои се заемаат една или повеќе фонеме и морфеми од моделот, а преостанатите се супституираат. Илустративните примери во македонскиот јазик се претставени подолу во табелата:

Хибриден збор	Расчленување на хибридниот збор
авиопарк (ови)	авио (грч. префикс) + парк (англ. корен)[+ ови (мак. суфикс за обична множина)]
автогол (ови)	авто (грч. префикс) + гол (англ. корен)[+ ови (мак. суфикс за обична множина)]
автостопер (и)	авто (грч. префикс) + стоп (англ. корен) [+ и (мак. суфикс за обична множина)]
бирокупат(ска)	биро (франц. префикс) + купат (грч. корен)[+ ска (мак. суфикс за образување придавка од именска основа)]
бонитет(и)	бони (лат. префикс) + тет (франц. корен) [+ и (мак. суфикс за обична множина)]
видеобилтен(и)	видео (лат. префикс) + билтен (франц. корен) [+ и (мак. суфикс за обична множина)]
виц (о) тек (и)	виц (герм. префикс) + о (составен вокал за образување сложенка) + тек (грч. корен) + [и (мак. суфикс за обична множина)]
голман (ска)	гол (англ. префикс) + ман (герм. корен) [+ ска (мак. суфикс за образување придавка од именска основа)]

Калка

Калките се третиот тип деривати при супституција, а се дефинираат како зборови или изрази добиени со буквален превод на странски збор или израз. Во овој контекст, не станува збор за фонетско-морфолошко-семантичко совпаѓање на лексемата од изворниот во јазикот-цел, туку за нејзино семантичко преведување во јазикот-цел. Подолу е приказот на примери за калки во македонскиот јазик.

Од англиски јазик	Калка на македонски јазик
skyscraper	облакодер
keyword	клучен збор
high resolution	висока резолуција
Од германски јазик	Калка на македонски јазик
Antikörper	антитело
Konzertmeister	концерт-мајстор
Biergarten	пиво-градина
Од француски јазик	Калка на македонски јазик
pomme d'Adam	Адамово јаболко
sourd-muet	глувонем
vers libre	слободен стих

Адаптација на заемката

Во граматиката на македонскиот јазик заемките се споменуваат во класификацијата на лексичкиот фонд, и тоа според процесот на обновување и потеклото на зборовите. Во првиот случај заемките се сместени во

неологизмите, односно во новосоздадените зборови кои сè уште не навлегле доволно во активниот речник, додека, пак, во вториот случај заемките се именуваат како странски (туѓи) зборови кои придонесуваат за збогатување на речничкиот состав на македонскиот јазик, посредно или непосредно. Поимот странски (туѓ) збор не соодветствува во овој контекст затоа што фонетската, морфолошката и графичката адаптација на македонскиот јазик не укажува на странски збор. Соодветен термин за објаснување на оваа појава е заемка, која понатаму може да подлежи на дополнителни класификации во зависност од типот и степенот на адаптација.

Адаптацијата на заемката се случува на три нивоа: фонетска, морфолошка и семантичка. Кога станува збор за **фонетската адаптација** (Filipović, 1965) на заемките, првиот процес што се случува е говорителот да се обиде да ја пренесе заемката во најблиската фонетска форма, користејќи се со гласовите од мајчиниот јазик. Во зависност од фонетската специфика на јазикот од кој се зајмува, оваа адаптација може да биде целосна или делумна. Целосната фонетска адаптација се остварува кога во јазикот кој зајмува постојат соодветни гласови за секој глас содржан во моделот од кој се зајмува (*андерграунд, аперкат, абзац, анишлус, антре, апаш*). При делумната адаптација фонемите на заемката кои не може да се заменат со фонемите на јазикот кој зајмува се заменуваат со приближно соодветни форми, се изостават непознатите фонemi или оние што се тешки за изговор и се менува местото на акцентот (*акр, бифтек, буржуј, виришла, гол, кригла, крофна*).

Морфолошката адаптација (Filipović, 1965) претставува процес на препознавање на коренските морфеми од модел-јазикот кои најчесто се зачувуваат, а нивното адаптирање се остварува преку додадената или афиксна морфема (*блазиран, галантен, грундира, глајхшалтува, багателизира*), која ја има идентичната семантичка вредност како и во модел-јазикот. Од ова може да се заклучи дека заемката во јазикот-реплика е во хармонија со поимот од модел-јазикот според правилата за супституција на морфолошко ниво. Во зависност од степенот на морфолошката адаптација, како и кај фонетската, се разликуваат два типа: целосна и делумна. Целосната морфолошка адаптација настанува кога коренската морфема од модел-јазикот целосно се менува во јазикот-реплика, односно се адаптира на морфолошките правила на јазикот кој зајмува. Целосната морфолошка адаптација не е особено застапена при заемањето во македонскиот јазик, за разлика од делумната адаптација која подразбира зачувување на коренската морфема од модел-јазикот, а морфолошката адаптација се состои преку додадената морфема, за која веќе беше споменато дека има идентична семантичка вредност како во модел-јазикот.

Кога значењето на моделот се пренесува на значењето на заемката, тогаш се зборува за примарна **семантичка адаптација**. (Filipović, 1965). Најчесто моделите кои се зајмуваат имаат повеќе од едно значење, па затоа нивното

значење се ограничува само на оние појави, процеси или, пак, случувања кои се препознатливи во општествените, културните, научните итн. текови на општеството кое го зајмува зборот од јазикот Б. Па така, додека заемката **дизајн** во македонскиот јазик означува цртеж наменет за изработување на некакви производи, опрема на книги и други предмети, во англискиот јазик има повеќе значења и тоа: 1) план за иднината на друго лице или група; 2) таен проект или измама; 3) прелиминарна скица што ги покажува главните обележја на нешто што треба да се изврши; 4) уметнички цртеж за изведување естетски или функционални дизајни. Пример од германскиот јазик е заемката **фах** со значење струка, специјалност, поле на дејност во македонскиот јазик, додека, пак, во германскиот јазик нејзиното значење е поопширно: 1) преграда, полица; 2) дрвена конструкција, пред да се полни со малтер; 3) дупките во плетивото; 4) установа за стручна наобразба, односно одредени физички и ментални предиспозиции за усовршување во одредена професија. Заемката **кариера** од францускиот во македонскиот јазик означува (1) избрана професија, служба, занимање и (2) напредување, успех во професијата, нагло напредување, издигнување во службата, додека, пак, во францускиот јазик, покрај овие две значења, има и уште едно: ограничен, правоаголен простор каде што коњушарите работат со коњи, односно ги тренираат.

Од друга страна, проширување на значењето на една заемка се случува кога јазикот има потреба од нов збор за одредена појава, процес или ситуација, односно проширувањето на значењето е директно условено од социолингвистичките фактори. Па така, оваа појава би се нарекла секундарна семантичка адаптација која подразбира трансфер на дополнително значење од моделот во репликата која веќе постои во јазикот Б. (Filipović, 1965). На заемката **фах** од германскиот јазик, во македонскиот ѝ е придадено значењето: 1) сандаче за пошта (значење кое не постои во германскиот јазик). Од францускиот јазик како пример ќе ја наведеме заемката **алиментација** која во македонскиот јазик го добива значењето: 1) судски определен износ за издржување на некое лице (значење кое не постои во францускиот јазик).

Адаптација на англиските заемки во македонскиот јазик

Со оглед на тоа што една графема во англиското писмо може да се артикулира со повеќе фонemi, како појдовна точка при адаптацијата на заемките е изговорот на зборовите. Па така, во овој случај се зборува за фонетска адаптација на заемките од англиско потекло. Поконкретно, станува збор за делумна фонетска адаптација, бидејќи гласовниот систем на англискиот јазик се разликува од македонскиот во бројот на самогласки. Во согласност со ова, оние што ги нема во македонскиот јазик се адаптираат кон македонските фонemi што им се најблиски за изговор. Семантичката адаптација, од друга страна, е доминантен показател на престижот на англискиот јазик во светски рамки, а и македонскиот јазик не го прескокнува

овој тренд. Кога се зборува за семантичка адаптација, треба да се напомене дека македонскиот јазик забележува збогатување на сопствениот речник, заради примарната семантичка адаптација, што значи дека заемките од англискиот јазик во македонскиот повеќе не означуваат само една појава, туку заради потребата од изразни средства за обележување на различни појави, процеси и ситуации, основните значења на земката се развиваат и се прошируваат во нови.

Како што веќе беше напоменато, на почетокот од 20 век англискиот јазик поттикнува јазични иновации поради општествените, научните, културните и техничките достигнувања. Затоа, во последните неколку децении во македонскиот јазик најзабележителен е бројот на заемки од англиско потекло.

Адаптација на германските заемки во македонскиот јазик

И во овој случај, поради разликите во фонетскиот систем меѓу германскиот и македонскиот јазик, адаптацијата на германските заемки најпрво се случува на фонетско ниво. Поради тоа, оние фонеме за кои нема истоветни гласови во македонскиот јазик се заменуваат со нивната најсоодветна и најблиска фонема во македонскиот јазик. Како најрепрезентативни примери за фонетската адаптација ќе се споменат:

германски умлаути	ä	адаптација со мак. фонеме	е
	ö		е
	ü		и
германски дифтонг	ai	адаптација во македонски јазик	ај
	ei		
	au		
	eu		
германски дифтонг	eu	адаптација во македонски јазик	ој
германски диграф	ie	адаптација во македонски јазик	и
германски биграф	st	адаптација во македонски јазик	шт
германски биграф	sp	адаптација во македонски јазик	шп
германски триграф	sch	адаптација во македонски јазик	ш
германски тетраграф	tsch	адаптација во македонски јазик	Ч

Во најголем дел при процесот на адаптација на германските заемки во македонскиот јазик постои делумна фонетска адаптација, односно за репликите се изнајдени соодветни фонетски изразувања, што говори за фактот дека лесно се препознаваат нивните првобитни форми од јазикот-модел. Сепак, постојат и примери каде фонетската адаптација ги преминала границите на препознавање на заемката, како резултат на разликите во вокалниот и консонантскиот систем на германскиот и на македонскиот јазик. На пример, *der Gugelhupf* (мак. куглоф), *der Sparherd* (мак. шпорет). (Гацов, 1981, стр. 27-32).

Адаптација на француските заемки во македонскиот јазик

Што се однесува до фонетската адаптација на заемките од францускиот во македонскиот јазик, може да се констатира дека поголемиот дел од согласките се исти за двата јазични система, додека, пак, кога станува збор за самогласките, треба да се напомене разликата, земајќи го предвид поголемиот број самогласки во францускиот јазичен систем. Со оглед на тоа, фонетската адаптација на француските заемки, како и во преостанатите засегнати јазици, е предадена во согласност со самогласките во македонскиот јазик. Подолу следи приказ на најкарактеристичните фонетски промени на гласовите од францускиот јазик, предадени со македонски пандани:

француска фонема	a â	адаптација со мак. фонема	А
француска фонема	é	адаптација со мак. фонема	Е
	è		
	ê		
	ë		
француска фонема	i î	адаптација со мак. фонема	И
француска фонема	o ô	адаптација со мак. фонема	О
француска фонема	y	адаптација со мак. фонема	Ј
француска фонема	h	адаптација со мак. фонема	/

До средината на 20 век престижот на францускиот јазик бил евидентен. Тој се сметал за јазик на писменоста, интелигенцијата и аристократијата, а и поради неговите корени од латинскиот јазик, заемките од францускиот уживале статус на најдоминантни.

Заклучок

Во согласност со теориската и аналитичката анализа на заемањето како процес, може да се изведе дефиниција: заемањето е процес остварлив преку преглед и препознавање на составните елементи на фонетско, морфолошко и семантичко ниво на зборот кој се зајмува во јазикот Б од јазикот А. За целосното разбирање на оваа дефиниција се понудија примери од заемките од германскиот, францускиот и англискиот јазик во македонскиот.

За заемките како производ, резултат или дериват од заемањето може да се заклучи дека тие претставуваат лексеми што се зајмуваат од друг јазик и може да бидат примени во нивната изворна форма или да претрпат извесни фонетски и/или морфолошки адаптации (Николовска, 2012, стр. 24), на што може да се додаде и семантички адаптации, земајќи предвид дека постои можност на заемката влезена во македонскиот јазик да ѝ се придаде ново значење, односно значење што е некарактеристично или непостоечко во јазикот од каде таа се зајмува. Причините за присуството на заемките се

побарани во секој релевантен сегмент кој би можел да влијае врз процесот на заемање, па така може да се заклучи дека присуството на заемките се објаснува како последица од термилолошките празнини за одредени појави, процеси, ситуации итн., а и географската блискост на јазиците игра важна улога во процесот на заемање. Сепак, престижот и културната, економската и политичката преминација на одреден јазик, во овој поглед, се значително порелевантни, а понатаму и билингвалноста е значаен и неопходен фактор за да се случи воопшто заемањето, зашто доколку не би постоела, потенцијалниот зајмувач нема да го препознае соодветниот термин со којшто би ја надополнил празнината во првиот, матичен јазик.

Користена литература

Единици на кирилица

1. Алексоска-Чкатроска, М. (2005). *Романизмите во македонскиот јазик*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
2. Бојковска, С., Минова-Ѓуркова, Л., Пандев, Д., Цветковски, Ж. (2008). *Општа граматика на македонскиот јазик*. Скопје: Просветно дело.
3. Гацов, Д. (1981). Германските заемки во македонскиот јазик (Гастрономија). *Годишен Зборник на Филолошкиот факултет, Скопје*.
4. Конески, К. (1995). *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*. Скопје: Бона.
5. Конески, К. (1990). *Правописен речник на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Просветно дело.
6. Минова-Ѓуркова, Л. (2003). *Стилистика на современиот македонски јазик*. Скопје: Магор.
7. Микуновиќ, Љ. (1995). *Современ лексикон на странски зборови и изрази*. Скопје: Наша книга.
8. Николовска, В. (2012). *Македонски јазик со култура на изразувањето*. Штип: Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“.
9. Симоска, С. (2002). *Сложени именки во германскиот и во македонскиот јазик: контрастивна анализа*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
10. Симоска, С. (2005). *Преведувањето наспрема толкувањето. Теоретски пристапи и дидактички последици*. *Годишен Зборник на Филолошкиот факултет, Скопје*.

Единици на латиница

1. Skatroska, M. (1998). *Lorsque l'adaptation des emprunts signifie néologie lexicale*. MALA 98: Language and Society at the Turn of the XXI Century.
2. Filipović, R. (1986). *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
3. Haugen, E. (1950). *The Analysis of Linguistic Borrowing. Language, Vol. 26*.
4. Lewandowski, Th. (1994). *Linguistisches Wörterbuch*. Hunsrück: Quelle & Meyer Verlag.
5. Paul, H. (1920). *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Halle: Verlag von Max Niemeyer.
6. Stedje, A. (1996). *Deutsche Sprache gestern und heute – Einführung in Sprachgeschichte und Sprachkunde*. München: UTB.

Marija Karadakovska

Ss. Cyril and Methodius University, Skopje

Theories of Borrowing, Loanword Typology and Loanword Adaptation

Abstract: According to the theories of linguistic borrowing described below, one can conclude that linguistic borrowing is a process made feasible through the recognition of its own elements on a phonetic, morphological and semantic level of the word borrowed in language B. The following four key elements are considered as the reasons for linguistic borrowing: the language's prestige, the need for innovation in the borrowing language, the geographical contact, and bilingualism. In the context of the derivatives which form as a result of the linguistic borrowing, an overview is presented of the relevant loanword definitions suggested by the renowned linguists Lewandowski, Stedje, and Nikolovska in order to illustrate loanword adaptation with examples of loanwords from English, French and German which have entered the dictionary of the Macedonian Language, and which can be full, partial or zero, depending on phonetic, morphological and semantic parameters, following the example of the prominent linguist Haugen. By marking the phonetic changes of the loanwords which have entered the Macedonian language, their adaptation using Macedonian phonemes will be presented.

Keywords: *borrowing process, loanword, loanword adaptation, German, French, English.*

ЛИТЕРАТУРА

LITERATURE

PRESENTATION OF PANDEMICS IN LITERATURE

Dijana Tica

University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

dijana.tica@flf.unibl.org

Emir Muhić

University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

emir.muhic@flf.unibl.org

Željka Babić

University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

zeljka.babic@flf.unibl.org

Abstract: Covid-19, like other outbreaks of infectious diseases, has reawakened our interest in pandemic literature. While ordinary people, in their feeling of fear and uncertainty, tend to look back at such books, hoping they will discover what to expect, learn how to behave, and find some hope and solace in the fact that people do manage to overcome such experiences and that all pandemics eventually end, literary critics dig deep into these stories, looking for similarities and differences, studying the ways pandemics are depicted, and exploring specific narrative techniques, language, style and motifs. On the other hand, the interest also rises among authors, who, inspired by the newest pandemic, decide to write books with similar topics, mostly with the purpose of warning people that they have to change something in their behaviour and everyday practices in order to avoid the repetition of similar diseases.

The purpose of this paper is first to explore the role of literature during a pandemic. Second, the paper will give a review of various topics and genres connected with pandemic literature. Finally, the paper will attempt to examine the parallels between pandemic literature and real pandemics, especially Covid-19.

Keywords: *pandemic literature, plague, flu, virus, uncertainty, fear, conspiracy theories.*

1. Introduction: why do we read and write about pandemics?

Literature has always reflected significant events from the real world. This is particularly true in relation to pandemic diseases, which leave in their wake some of the most frightening and painful experiences of human life. At the same time, people seem to be drawn to such gruesome topics, which can be proven by the fact

that the sales of pandemic books rise with the appearance of every new disease.¹ One of the explanations for this strange preference could be that in such difficult times people are terrified, confused, frustrated and depressed. Consequently, they need information, comfort and distraction, and expect to find them in pandemic books. On the other hand, authors of such works have their own mission – by writing about lethal diseases they want to raise awareness, educate, warn, and provide comfort and entertainment.

A very good example of this is Daniel Defoe's *A Journal of the Plague Year* (1722). Considered "the single most illuminating work of literature ever written on contagion and human behavior" (Pamuk, 2020, para. 4), it gives a remarkable account of the Great Plague of London, which took place in 1665. The reason why Defoe wrote this novel fifty-seven years after the lethal pandemic is that at the time of its publication people feared that a new plague, which came to Marseilles from the Middle East, might cross into England. Therefore, he created this book as a warning to his readers, and his main intention was to give advice: "It is a kind of practical handbook of what to do and . . . what to avoid during a deadly outbreak" (Wolny, 2018, p. 150).

The importance of literature is also stressed in Mary Shelley's 1826 novel *The Last Man*, which is considered "the first major novel to imagine the extinction of the human race by way of a global pandemic" (Lepore, 2020, para. 9). The last surviving man, Lionel Verney, wanders the ruined streets of Rome and enters the home of an author. There he finds a manuscript of a study on the Italian language and, looking at its unfinished dedication to posterity, he decides to write a book called *The History of the Last Man*. Although there is no one left to read it, Verney still believes that it is important to write it in honour of the illustrious dead, who might arise in the form of shadows and read the history of their fall. Furthermore, he thinks that there is still a chance that this world will be re-populated one day, so his book might serve as a record of things (Shelley, 1996, p. 364).

Literature as a post-apocalyptic evidence of human existence is also one of the topics of Saramago's *Blindness* (1995). In this novel, the disease that affects people is blindness, and the only person who is left with sight, the doctor's wife, decides to read to the blind the story of humankind. Finally, Boccaccio's *The Decameron* (1353) reveals a more entertaining role of pandemic literature. It shows ten people who self-isolate in a villa outside Florence during the Black Death and fight the monotony of the quarantine by telling each other stories. At the same time, their storytelling can be interpreted both as a means of escape and an attempt to reinstate normalcy.

¹ In an article in *The Guardian*, Theroux (2020), referring to his recent experience at a Waterstones bookshop, reveals that he managed to purchase Boccaccio's *The Decameron* and Defoe's *A Journal of the Plague Year*, "[b]ut Camus's *The Plague* had gone the way of dried pasta and toilet roll; there was just a desolate gap on the shelves where the copies had once been" (para. 1).

2. Pandemic literature: types and genres

Although we tend to use the general term “pandemic literature” or even “plague literature”, the books that fall into this category differ in many ways. First, they focus on various diseases, the most common being plague, cholera and influenza. Second, some of these books are accounts of real pandemics and some are even written from authors’ personal experience. For example, Katherine Anne Porter and D. H. Lawrence almost died of the 1918 flu;² W. B. Yeats nursed his pregnant wife through this illness; Thomas Wolfe’s brother died from it; and T. S. Eliot thought that his brain was damaged by it (Outka, 2020, p. 1). Third, plenty of these books feature fictional characters through whose experience we get to know what it was like to cope with such diseases. Still, most of these authors use their knowledge of real epidemics to create their fictional ones.

While a few of these novels are set in the past, most modern pandemic books deal with future societies, man-made or bioengineered viruses, and fit the science fiction or dystopian genre. For instance, Jack London’s 1912 novel *The Scarlet Plague* takes place in 2073, sixty years after the outbreak of the Red Death, a pandemic which almost devastated the world in 2013. Furthermore, in Michael Crichton’s 1969 techno-thriller *The Andromeda Strain*, a group of scientists explores the appearance of a fatal extraterrestrial microorganism in Arizona. Similarly, Stephen King’s post-apocalyptic fantasy *The Stand* focuses on “a bioengineered superflu named ‘Project Blue’ [which] leaks out of an American military base” (Haith, 2020, Modern and Contemporary Literature section, para. 2), and Deon Meyer’s 2016 novel *Fever* takes place in South Africa, after a “weaponised, bioengineered virus” (para. 3) wipes out 95 percent of the world’s population.

Several of these books are allegories, whose authors use the metaphorical nature of this genre to explore the most problematic issues of contemporary society such as colonialism, consumerism, pollution, globalisation, overpopulation, etc. For example, Shelley’s *The Last Man* can be interpreted as her apocalyptic response to the most important social and historical issues of her age such as “the horrors of the French Revolution, the subsequent carnage of the Napoleonic wars, and the metaphysical and cultural uncertainties attendant upon Romantic-era attacks on religious and political authority” (Lokke, 2003, p. 116). In Edgar Allan Poe’s short story *The Masque of the Red Death* (1842), “through the personification of the plague, represented by a mysterious figure disguised as a Red Death victim, the author meditates on the inevitability of death” (Riva, Benedetti, & Cesana, 2014, p. 1753). Camus’s *The Plague*, which is set in Oran, Algeria, in the unspecified year of 194–, is often seen as “an allegory of the German occupation of France” (Thody, 1989, p. 50). Furthermore, “the novel also dramatises the victory of human spirit and solidarity over that which would threaten and dismember it: a plague, an enemy occupation, existence itself” (Gray, 2017, p. 165).

² The 1918 pandemic influenza, caused by an H1N1 virus with genes of avian origin, which is believed to have infected a third of world’s population and killed 50-100 million people, is the deadliest event in modern history (Morens & Taubenberger, 2018, pp. 1449–1450).

On the other hand, London uses his novel *The Scarlet Plague* to criticise capitalism since it “led to the rise in population and to overcrowding, and overcrowding led to plague. Consequently, capitalism is presented as the ultimate cause of the pandemic” (Riva et al., 2014, p. 1755). Similarly, Ling Ma’s *Severance* (2008), in which “the fictional ‘Shen Fever’ renders people repetitive automatons until their deaths”, can be interpreted as “a thinly veiled metaphor for the capitalist cog-in-the-machine” (Haith, 2020, Modern and Contemporary Literature section, para. 4). In addition, Saramago’s *Blindness* “indicts the twentieth-century authoritarian state: the institutionalization of the vulnerable [and] the ruthlessness of military rulers” (Lepore, 2020, para. 24), and the titular disease actually symbolises “the human condition” (para. 25). Finally, in Tony Kushner’s play *Angels in America* (1991), the plague is meant to represent AIDS, which is referred to as the “gay plague” (Reilly, 2015, p. 134).

3. Topics in pandemic literature

Pandemic literature covers a multitude of topics³ which can be divided into several categories. First, many of these novels talk about the way the authorities deal with a pandemic. In the beginning, they usually deny its existence and hesitate to act, which means that they are often late in their response: “Much of the literature of plague and infectious diseases presents the carelessness, incompetence and selfishness of those in power as the sole instigator of the fury of the masses” (Pamuk, 2020, para. 6). As an example Pamuk refers to Alessandro Manzoni’s 1827 novel *The Betrothed*, in which the governor of Milan disregards the threat of the plague and refuses to cancel a local prince’s birthday celebration (para. 5). In addition, the authorities often manipulate the information about the disease – they forbid the spreading of information through censorship or distort the facts and either lower or increase the number of casualties. For instance, in *A Journal of the Plague Year*, Defoe explains that in 1664, when the plague first appeared, local authorities in some parts of London deliberately reduced the number of plague deaths by attributing them to other invented diseases:

[I]n the months of July and August, when the plague was coming on to its highest pitch, it was very ordinary to have from a thousand to twelve hundred, nay, to almost fifteen hundred a week of other distempers. Not that the numbers of those distempers were really increased to such a degree, but the great number of families and houses where really the infection was, obtained the favour to have their dead be returned of other distempers, to prevent the shutting up their houses. (Defoe, 200, pp.154–155)

³ While most pandemic novels make the disease their main topic, some others use it only as a setting. Among these are Homer’s *Iliad*, Boccaccio’s *Decameron*, Shakespeare’s *Romeo and Juliet* (1597), and some of iconic modernist works such as W. B. Yeats’s “The Second Coming” (1919), T. S. Eliot’s *The Waste Land* (1922) and Virginia Woolf’s *Mrs Dalloway* (1925), in which the flu seems to have only a spectral presence (Outka, 2020, p. 99).

Furthermore, these novels frequently describe the measures that the government eventually introduces in order to protect the spreading of the disease. Defoe (2001) writes exhaustively about the “orders conceived and published by the Lord Mayor and Alderman of the city of London concerning the infection of the Plague” (p. 29). Some of them refer to the appointment of officials responsible for examining, observing, searching for and nursing the affected (pp. 29–30), while others prescribe what to do with “infected houses and persons sick of the plague” such as: the master of the infected house should inform the appointed examiner of the disease; the sick should be “sequestered”; “their bedding and apparel and hangings of chambers must be well aired” (p. 31); the infected or visited houses should be shut up, marked and watched; not a single person or thing should be “conveyed out of any infected house” (p. 33); and those who died of the plague ought to be buried “either before sun-rising or after sun-setting” and only be accompanied by church wardens or a constable (p. 32).

There are also the orders regulating “cleansing and keeping of the streets sweet” (p. 34), which include rules on how to handle unwholesome fish or flesh, musty corn, musty and unwholesome casks at the brewers and tippling-houses, and animals such as hogs, dogs, cats, tame pigeons or conies (p. 35). In addition, the city officials impose the orders “concerning loose persons and idle assemblies”, which stipulate that beggars should be removed from the streets, that all forms of entertainment such as “plays, bear-baitings, games, singing of ballads, buckler-play” should be “utterly prohibited”, that all public feasting should “be foreborne till further order and allowance” (p. 35), and that “disorderly tippling in taverns, ale-houses, coffee-houses, and cellars be severely looked into, as the common sin of this time and greatest occasion of dispersing the plague” (p. 36).⁴

Still, pandemic fiction is more focused on the behaviour of ordinary people, which is mainly caused by fear and uncertainty. Theroux (2020) believes that the primary lesson of plague literature is that human response to such crises is very predictable: “Over millennia, there has been a consistent pattern to behaviour during pandemics: the hoarding, the panicking, the fear, the blaming, the superstition, the selfishness, the surprising heroism, the fixation with the numbers of the reported dead, the boredom during quarantine” (para. 2). Almost all pandemic novels cover most of these topics. For example, in *A Journal of the Plague Year*, Londoners accumulate provisions and shut themselves up: “[M]any families, foreseeing the approach of the distemper, laid up stores of provisions sufficient for their whole families, and shut themselves up, and that so entirely that they were neither seen or heard of till the infection was quite ceased” (Defoe, 2001, p. 42). Furthermore, both Defoe and Manzoni write about people meeting in the streets and asking each other for news about the plague as well as creating rumours and spreading false information (Pamuk, 2020, para. 9). For instance, Defoe (2001) describes a situation in which people rumoured that meat at some shambles was contagious:

⁴ Some of these measures are very similar to those we have today such as: isolation or quarantine, distancing, closing institutions such as factories, theatres and schools, banning public gatherings and curfew.

It was in those shambles that two persons falling down dead, as they were buying meat, gave rise to a rumour that the meat was all infected; which, though it might affright the people, and spoiled the market for two or three days, yet it appeared plainly afterwards that there was nothing of truth in the suggestion. (pp. 181–182).

4. Pandemics: who is to blame?

During pandemics people live in the constant state of terror, panic, anxiety, doubt and uncertainty. They cannot obtain proper and honest answers to most of their questions and are afraid that they might get infected or infect somebody else. At the same time, since pandemics are caused by viruses or the so-called invisible enemy, people feel the need to find other, more plausible causes, and to blame the disease on more “visible” enemies. Unsurprisingly, this leads to superstition, conspiracy theories, scapegoating, witch-hunting, racism and xenophobia.

4.1. Supernatural causes and conspiracy theories

In the past times, people’s fear of pandemics was intensified by their belief in the supernatural origin of such diseases. Even in the Bible, the plague was seen as God’s punishment for sins, “so the frightening description of its spread was interpreted as a warning to the Israelites to behave morally” (Riva et al., 2014, p. 1753).⁵ Similarly, *A Journal of the Plague Year* reveals “an anger against fate, against a divine will that witnesses and perhaps even condones all this death and human suffering, and a rage against the institutions of organized religion that seem unsure how to deal with any of it” (Pamuk, 2020, para. 7). Besides God, people in Defoe’s novel desperately seek other culprits for the outbreak of the plague, so they blame it on the strange phenomena in the sky:

In the first place, a blazing star or comet⁶ appeared for several months before the plague, as there did the year after another, a little before the fire. The old women and the phlegmatic hypochondriac part of the other sex . . . remarked . . . that those two comets passed directly over the city, and that so very near the houses that it was plain they imported something peculiar to the city alone. (Defoe, 2001, p. 15).

In addition, the 1889–1890 flu, also known as the Russian flu, which is considered the first modern influenza pandemic, was attributed respectively to electric light, telegraph poles, and even to stardust, volcanic dust, and bird migrations (Knapp, 2020, para. 3, 12, 13).

However, a more dangerous product of pandemics are conspiracy theories. They are likewise triggered by anxiety and doubt connected with our fear of

⁵ This connection between plague and sin can be traced back to Greek literary texts, such as Homer’s *Iliad* and Sophocles’ *Oedipus the King*, but it can also be found in postmodern novels such as *Sexing the Cherry* (1989), in which the Great Plague of London is perceived as “God’s judgement on the murder of the King” (Winterson, 2001, p. 138).

⁶ According to Reilly (2015), the influence of stars, comets and planets is also connected with our belief in God’s judgement and destiny (p. 5).

strange things and foreign people, whom we usually blame for causing, bringing or spreading diseases. For example, during the 1918 flu, Americans invented different conspiracy theories, almost all of them pointing fingers at Germany: “Letters poured into government investigators, speculating that everything from cigarettes, food, Bayer aspirin tablets, and strangers with hypodermic needles might be spreading the disease for the enemy”; but the most common accusation was “that [the flu] originated with spies recently brought ashore by German submarines” (Givens, 2020, para. 8).⁷

Furthermore, it is often thought that modern viruses are produced in labs by order of governments, rich companies or pharmaceutical industry, which can be seen in the aforementioned novels such as King’s *The Stand* or Meyer’s *Fever*. In regard to Covid-19, it is rumoured that “political and scientific elites and institutional bodies – among them Bill Gates, Anthony Fauci, CDC director Robert Redfield, the FDA, and the WHO – created the virus in coordination with a Wuhan laboratory, hoping to infect the world and reap enormous profits from a mandatory vaccine” (Givens, 2020, para. 4). Moreover, Covid-19 is seen as “China’s economic retort to the United States and the rest of the world” (Pamuk, 2020, para. 11). Besides, it seems that pandemics are used by the rich as a weapon against the poor. First, “wealthy nations have signed advanced contracts that give them the right to purchase the first vaccines and medicines during an influenza epidemic” (Smallman, 2015, p. 16); and second, wealthy countries hoard and stockpile drugs, which, in most cases, are “underutilized . . . and returned” (p. 17). This prevents poor countries from obtaining vaccines on time.

4. 2. Blaming “the other” and ourselves

Still, pandemics are more often attributed to the groups of people, usually foreigners, whom we consider a potential threat or enemies, which reveals our xenophobia and racial and religious discrimination. One of the earliest examples of this practice can be found in the fact that Thucydides began his account of the plague that ravaged fifth-century Athens “by noting that the outbreak had started far away, in Ethiopia and Egypt” (Pamuk, 2020, para. 12).⁸ Similarly, the Black Death (1347–1351), which killed anywhere from one-tenth to one-half of Europe’s population, was conveniently believed to have eastern origins. Apparently, it arrived abroad Genoese galleys that sailed from the Black Sea in the summer of 1347 and docked at Messina in Sicily. Then it spread to the rest of the island, onward to Sardinia and Corsica, and then to mainland Italy (Snowden, 2019, p. 36). As a result of this belief, some of the authors of pandemic literature

⁷ Speaking of Covid-19, some people believe that it “was actually caused by the introduction of 5G broadband, and radiation from cell towers equipped with the technology” (Knapp, 2020, para. 1).

⁸ The fact that Egypt was considered the source of this and other plagues can be connected with a biblical story about God’s chosen people, the Israelites, who lived in bondage in Egypt. The story says that through Moses and Aaron, God ordered Pharaoh to free his people but Pharaoh refused. In response, God sent a series of terrible plagues upon the Egyptians, so “[p]lagues, in other words, were divine punishment for defying the will of God” (Snowden, 2019, p. 11).

also chose the East as the source of their pandemics, e.g., the plague in Shelley's *The Last Man* starts in Constantinople and spreads to Athens, the two cities which were actually hit by the plague.

Another example of our prejudice and hatred to other nations during pandemics can be traced back to the Roman Empire, when Marcus Aurelius launched persecutions against Christians, blaming them for the outbreak of Antonine smallpox plague: "Christians . . . refused to pay homage to the Roman gods which, the emperor believed, in turn angered the gods whose wrath made itself known in the form of a devastating epidemic" (Horgan, 2019, para. 8). Later on, Jews seem to have been regular victims of scapegoating and witch-hunting since "during subsequent plagues [they] were accused of poisoning the wells both in the Ottoman Empire and Christian Europe" (Pamuk, 2020, para. 14). Such incident⁹ occurred at Strasbourg in Alsace, on Valentine's Day 1349. The municipal authorities held the two thousand Jews living in the city responsible for spreading pestilence by poisoning the wells from which Christian citizens drew their water. Consequently, they were offered two choices – conversion or death. Half of them renounced their religion and the remaining thousand were taken to the Jewish cemetery and burned alive. After this, the Christian authorities banned Jews from entering the city (Snowden, 2019, p. 64).

Furthermore, pandemics are repeatedly given names according to the country of their supposed origin, which can also be understood as hatred towards other nations. The 1889–1890 flu was called Russian or Asiatic because it was first reported in the Central Asian city of Bukhara in the Russian Empire.¹⁰ Similarly, the 1918 flu was dubbed Spanish because it was believed at the time that it had come from Spain. The reason for this was the fact that "Spain, still a nonbelligerent, had no wartime censorship to keep its health problems secret from the world" (Crosby, 2003, p. 26). In addition, the 2009 flu began in southern Mexico so it became "the Mexican flu", "which Mexicans perceived to stigmatize their entire country . . . and fought hard to rename the virus" (Smallman, 2015, p. 4). Moreover, since it was implied, again incorrectly, that this flu was caused through the contact with pigs or pig products, it was also called the "Swine flu pandemic". This led to stigmatisation of the countries or nations who bred and ate pigs, e.g., in Egypt, "the Muslim majority argued that Coptic Christians were endangering the nation by breaking food taboos by eating pork, the consumption of which is forbidden within Islam" (Smallman, 2015, p. 4). When it comes to Covid-19, since it first appeared in Wuhan, China, it has been referred to by U. S. President Donald Trump as the "Chinese virus", the "Wuhan" virus or, even more offensive, the "kung flu". This practice is also reflected in the pandemic books of the American horror writer H. P. Lovecraft (1890–1937), who accuses

⁹ Literary accounts of similar events can be found in Manzoni's epic plague novel *The Betrothed* (1827) as well as in his historical work *The Column of Infamy* (1843) (Snowden, 2019, p. 64).

¹⁰ The cholera which strikes Venice in Mann's *Death in Venice* is also referred to as Asiatic (Reilly, 2015, p. 83).

immigrants and sexual deviants of contaminating pure Arian blood lines (Outka, 2020, p. 234).

Finally, typical reactions to a pandemic are also contagion guilt and survivor's guilt or envy. Contagion guilt, which implies that we are afraid of passing a deadly infection to other people, is present in William Maxwell's novel about the Spanish flu, *They Came Like Swallows* (1937), in which it "damages the family, breaking the sense that they can protect one another from harm and introducing the terrifying possibility that they caused the harm themselves" (Outka, 2020, p. 92). On the other hand, Outka finds both of these reactions in Porter's novella *Pale Horse, Pale Rider* (1939), where Miranda, who managed to survive, feels guilty because her boyfriend Adam, who probably had contracted the flu by caring for her, lost the battle against the malignant disease. She expresses her guilt by refusing consolation and reluctantly accepting her need to go on living (pp. 71–72).

5. Conclusion

Covid-19, like all other real and fictional pandemics, will eventually end. Humankind will survive one more time and, with a bit of luck, learn something from this dreadful experience, still hoping that they will never be thrown into a similar situation again. Of course, Covid-19, like all other real pandemics, will inspire new generations of authors to create their own stories of disease, suffering, fear and death on the one hand, and love, mercy, kindness and hope on the other. These new stories, hopefully, will only be a source of pleasure and entertainment. However, should a new epidemic emerge, they will once more teach people what to expect, what to do and how to behave during another modern-day plague. In the end, as this paper proves, writing and reading about various pandemics, real or fictional, is primarily meant to be a learning experience.

References

1. Crosby, A. W. (2003). *America's forgotten pandemic: The influenza of 1918* (2nd ed.). Cambridge, England: Cambridge University Press.
2. Defoe, D. (2001). *A journal of the plague year*. New York, NY: Dover Publications.
3. Givens, C. (2020, July 19). A history of American pandemic conspiracy theories. *The Mary Sue*. Retrieved August 17, 2020, from <https://www.themarysue.com/covid-conspiracies-in-historical-perspective/>.
4. Gray, M. E. (2007). Layers of meaning in *La peste*. In E. J. Hughes (Ed.), *The Cambridge Companion to Camus* (pp. 165–177). Cambridge, England: Cambridge University Press.
5. Haith, C. (2020, March 16). Pandemics from Homer to Stephen King: What we can learn from literary history. *The Conversation*. Retrieved July 22, 2020, from <https://theconversation.com/pandemics-from-homer-to-stephen-king-what-we-can-learn-from-literary-history-133572>.
6. Horgan, J. (2019, May 2). Antonine plague. *Ancient History Encyclopedia*. Retrieved February 12, 2021, from https://www.ancient.eu/Antonine_Plague/.

7. Knapp, A. (2020, May 15). The original plandemic: Unmasking the eerily familiar conspiracy theories behind the Russian flu of 1889. *Forbes*. Retrieved August 17, 2020, from <https://www.forbes.com/sites/alexknapp/2020/05/15/the-original-plandemic-unmasking-the-eerily-parallel-conspiracy-theories-behind-the-russian-flu-of-1889/#4713c40950d5>.
8. Lepore, J. (2020, March 23). What our contagion fables are really about. *The New Yorker*. Retrieved July 28, 2020, from <https://www.newyorker.com/magazine/2020/03/30/what-our-contagion-fables-are-really-about>.
9. Lokke, K. E. (2003). The last man. In E. Schor (Ed.), *The Cambridge companion to Mary Shelley* (pp. 116–134). Cambridge, England: Cambridge University Press.
10. Morens, D. M., & Taubenberger, J. K. (2018). The mother of all pandemics is 100 years old (and going strong)!. *AJPH*, 108(11), 1449–1454.
11. Outka, E. (2020). *Viral modernism: The influenza pandemic and interwar literature*. New York, NY: Columbia University Press.
12. Pamuk, O. (2020, April 23). What the great pandemic novels teach us (E. Oklap, Trans.). *The New York Times*. Retrieved July 28, 2020, from <https://www.nytimes.com/2020/04/23/opinion/sunday/coronavirus-orhan-pamuk.html>.
13. Reilly, P. (2015). *Bills of mortality: Disease and destiny in plague literature from early modern to postmodern times*. New York, NY: Peter Lang.
14. Riva, M. A., Benedetti, M., & Cesana, G. (2014). Pandemic fear and literature: Observations from Jack London's *The scarlet plague*. *Emerging Infectious Diseases*, 20(10), 1753–1757.
15. Shelley, M. (1996). *The last man*. Peterborough, ON: Broadview Literary Texts.
16. Smallman, S. (2015). Whom do you trust? Doubt and conspiracy theories in the 2009 influenza epidemic. *Journal of International and Global Studies*, 6(2), 1–24.
17. Snowden, F. M. (2019). *Epidemics and society: From the black death to the present*. New Haven, CT: Yale University Press.
18. Theroux, M. (2020, May 1). The end of coronavirus: What plague literature tells us about our future. *The Guardian*. Retrieved July 28, 2020, from <https://www.theguardian.com/books/2020/may/01/the-end-of-coronavirus-what-plague-literature-tells-us-about-our-future>.
19. Winterson, J. (2001). *Sexing the cherry*. London, England: Vintage.
20. Wolny, R. W. (2018). Disease, death and decay as exemplified by Daniel Defoe's *A journal of the plague year* (1722). In R. W. Wolny, & K. Molek-Kozakowska (Eds.), *Disease, death, decay in literatures and cultures* (pp. 149–156). Opole, Poland: Uniwersytet Opolski.

CELL-PHONE NOVELS: UN PUNTO DI VISTA LINGUISTICO-LETTERARIO (E SOCIO-CULTURALE) DIETRO IL FENOMENO DEI ROMANZI SU CELLULARE IN ITALIA

Mariantonia Tramite

Università di Innsbruck, Austria

mariantonia.tramite@student.uibk.ac.at

Abstract: Il seguente contributo esamina il fenomeno socio-letterario dei *cell-phone novels* scatenato in Giappone (originariamente conosciuti come *keitai shousetsu*) nei primi anni del Duemila ed approdato successivamente nelle lande occidentali, tra cui America ed Europa. Nel susseguirsi dei paragrafi, vengono illustrate la natura, la genesi e la struttura di queste opere stilate sul cellulare, elencando e presentando alcuni esempi di fortunati componimenti (provenienti sia dalla terra natia che dalle zone americane ed europee, in particolare quelle tedescofone) che sono stati in grado di scuotere il mercato editoriale, nonché viene descritto il fenomeno sotto un profilo linguistico e letterario, rinvenendo dei parallelismi con il linguaggio di *SMS* e *chat*. Uno degli obiettivi-chiave è chiarire le ragioni per cui i romanzi su cellulare non abbiano trovato terreno fertile in Italia: nonostante vengano avanzati alcuni motivi di tipo socio-culturale dietro il mancato successo nella nazione italiana, si rilevano comunque in essa alternativi generi letterari collimanti con le nuove tecnologie, quali i “romanzi ibridi” tipici della “letteratura digitale” o “elettronica”. I segnali della letteratura in mutamento sono presenti: la speranza futura è di continuare ad osservare l’evoluzione della scrittura e della lettura ed il loro ruolo nell’era digitale con il progresso tecnologico.

Parole chiave: *cell-phone novels*, Giappone, letteratura digitale, linguistica, Italia.

1. Introduzione

Un fenomeno sociale e letterario, discendente delle nuove tecnologie e divenuto in qualche lustro un genere a sé stante, in grado di attrarre l’attenzione del pubblico interesse, di farsi strada con un pizzico di tracotante orgoglio in quel vasto oceano denominato letteratura e di trovare una collocazione sullo scaffale del romanzo per eccellenza: il *cell-phone novel* ha visto le proprie fondamenta interrarsi nella landa nipponica ed è stato capace di superare i confini dell’arcipelago natio, il cui trionfo è sopraggiunto nel resto del mondo, nazioni europee incluse. Eppure, una serie di interrogativi perviene: quali caratteristiche permettono di discernere un *cell-phone novel* tipo? Cosa contrassegna in modo particolare siffatta opera narrativa in letteratura rispetto ad un ordinario romanzo?

2. *Keitai shousetsu*: una panoramica sull'origine dei *cell-phone novels*

Dal giapponese 携帯小説, romanizzato nei caratteri dell'alfabeto latino come *keitai shousetsu* (oppure *ketai shōsetsu*), altresì conosciuti in qualità di *mobile phone novels* o *cell-phone novels* (da questo punto in poi, abbreviato in CPN) nel mondo – laddove nei paesi tedescofoni vengono identificati secondo il nome di *Handyromane* (Mauermann & Bendel, 2012; Mauermann, 2011; Bendel, 2010) –, trattasi di opere narrative concepite e lette sul telefono cellulare e distribuite attraverso il *web* (in *primis*, tramite mail ed in seguito sulle piattaforme *social*), il cui fulcro si ramifica nei primi anni Duemila in Giappone, e largamente soffermatisi in ulteriori territori del globo in pochi anni. Sin dai suoi albori, tale fenomeno ha scosso il mondo editoriale, trasportando con sé un'imponente rivoluzione della scrittura e della lettura e permettendo, nel corso del tempo, il raggiungimento di un connubio tra arte, poesia, cultura giovanile, *social media* e digitalizzazione letteraria.

Non a caso si discorre del cellulare in qualità di principale veicolo di concezione e distribuzione dei *keitai shousetsu*, prendendo atto di come esso sia divenuto parte integrante ed oggetto indispensabile nella vita dei giovani nell'arcipelago nipponico. Sin dagli inizi del ventunesimo secolo, si è assistito allo sviluppo di una cosiddetta “cultura del cellulare” tra i giovani giapponesi dell'epoca (maturata sino ad oggi e in futuro) o, proferendo ciò secondo la lingua giapponese, del “*keitai*” (indi, *keitai shousetsu*, confermato oltretutto dagli ideogrammi 携帯 in *keitai*, viene tradotto come “(telefono) cellulare”, mentre con 小説 *shousetsu* si intende semplicemente “romanzo”), la quale riscontra nel cellulare non soltanto la sua praticità, bensì la sua essenzialità nonché versatilità, in quanto strumento capace di adattarsi ad ogni aspetto del quotidiano, specialmente della realtà giovanile – non di meno, la telefonia ha permesso la creazione di contatti istantanei in ogni parte del mondo, annullando altresì lo spazio fisico in un istante – (McLuhan & Powers, 1989, p.123): difatti, si scorge una buona fetta di adolescenti e giovani adulti in possesso di ed incollati a un cellulare in treno o altrove (Matsuda, 2010, p. 31).

Ed è stato l'approccio crescente verso queste nuove tecnologie (e l'esplorazione dei nuovi linguaggi digitali) a determinare la genesi, la popolarità e la diffusione dei *keitai shousetsu*. Invero, l'innovatività di tali opere stilate sul cellulare ha racchiuso in sé alcune delle loro più preminenti peculiarità: la divulgazione di un *keitai shousetsu* risiedeva, soprattutto, su piattaforme *online* – tra le più note vengono rimembrate *Mahō no I-Rando* (“isola magica”) e *No Ichigo* (“fragola selvatica”) –; i capitoli venivano caricati in modo gratuito dagli autori iscritti alla piattaforma, letti e commentati dai lettori – in ogni situazione, quale durante il tragitto verso scuola o lavoro, sotto le coperte o nei momenti di relax (Bendel, 2010, p. 32-33) – incuriositi dalle storie, in modo da influenzarne la trama e il progresso. Come accennato in precedenza, si è assistito ad una trasformazione dell'ambiente editoriale: il trionfo in rete di uno specifico componimento narrativo sul cellulare (giunto ad un'imponente mole di visualizzazioni) ne ha determinato

la successiva pubblicazione, in tal caso in formato cartaceo, cosicché si giungesse ad ulteriori visibilità, nonché a cifre da *best seller*. In definitiva, i *keitai shousetsu* si sono avvalorati come effettiva raffigurazione di vantaggi economici, in termini di vendite garantite, per le case editrici (La Marca, 2015, p. 115-116; Danese, 2012, p. 142), senza tralasciare la loro influenza riverberata ancor più per mezzo di trasposizioni aggiuntive, quali in formato *manga* (le storie a fumetti di stampo e di origine giapponese¹) e in film (Orsi, 2011).

Gli anni Duemila vengono descritti in guisa di periodo pionieristico del genere letterario in tema: sarà precisamente l'anno zero a discernere il momento iniziale e la notorietà del primo *keitai shousetsu* per eccellenza in terra nipponica, ovvero "*Deep Love: Ayu no Monogatari*" (lett. "Amore profondo: la storia di Ayu"), componimento di un giovane autore celato dietro il nome d'arte di *Yoshi*, il quale all'epoca gestiva un sito privato dove aveva cominciato a pubblicare i capitoli della sua opera. Il suo "romanzo digitale" – narrante la tragica storia della protagonista omonima Ayu, la quale, spoglia di valori nei confronti della vita dopo un periodo di abusi e violenze, vende il proprio corpo in cambio di denaro – ha avvinto in poco tempo una quantità ingente di ammiratori, la cui fama è stata ulteriormente riconosciuta grazie alla pubblicazione cartacea pervenuta a posteriori, e sul quale sono stati incentrati altresì film, *drama tv* e serie di volumi *manga* (Mauermann, 2011, p. 90-91). Alla medesima scia di temi e di stile narrativo appartengono altri *keitai shousetsu* oscillanti tra il 2000 e il 2008, fortunate opere che hanno riscosso altrettanta notorietà: in mezzo ad essi, si segnalano "*Akai Ito*" ("Il filo rosso") oppure ancora "*Moshimo kimi ga*" ("Se tu"). Eppure, sarà il titolo di "*Koizora*" (tradotto come "Cielo d'amore") del 2006 – dell'autrice conosciuta sotto lo pseudonimo di "Mika" – a distinguersi tra i *keitai shousetsu* più rinomati durante il periodo di massimo *boom* di siffatto genere narrativo (Mauermann & Bendel, 2012; Calvetti, 2011, p. 204; Mauermann, 2011).

Da tutto ciò emerge come un autore tipo di questi componimenti digitali sia contrassegnato da un nome di penna breve (quali Rin, Towa, Mei e la stessa Mika). Si tratta specialmente di narratori e lettori membri di una categoria demarcata tra l'età adolescenziale e la prima età adulta, per lo più (soprattutto in seguito al trionfo di Yoshi) di genere femminile, sui quali si hanno scarse informazioni biografiche sulle copertine delle opere pubblicate, eccetto che sulle proprie pagine personali (da qui in poi si discorrerà di autrici): ed è così che la storia raccontata tramite il telefonino diviene l'anello di congiunzione tra autrici e lettrici, creando fra loro un rapporto confidenziale esaltato dal linguaggio e dallo stile che traspaiono dietro la composizione di un *keitai shousetsu* (Bendel, 2010, p. 33).

Se da un lato tanto la genesi quanto la propaganda di queste opere sono state gradite per l'innovatività del genere narrativo stesso, siffatti romanzi sono stati finanche oggetto di critiche, a causa della piattezza di stile, delle lacune linguistiche (dovuta all'inesperienza della giovane età delle autrici) e dei temi

¹ Per un'analisi dettagliata, si consulti il lemma "*manga*" sull'Enciclopedia Treccani al seguente indirizzo: <https://www.treccani.it/enciclopedia/manga/>

stantii tipicamente densi di doloroso e tormentato romanticismo (Luprano, 2009, p. 218-219) e, di fatto, ci si è spesso interrogati riguardo la loro natura: ovvero, se sia legittimo considerare i *keitai shousetsu* “vera” letteratura, oppure se siano destinati a divenire un fenomeno fugace (La Marca, 2015, p. 118). Nonostante ciò, questo genere è stato fonte di ispirazione per alcuni romanzieri tradizionali, tra i quali si rievoca Setouchi Jakuchō: celata dietro il curioso nome d’arte di “Purple” – ispirato dall’autrice di “*Genji Monogatari*” (“La storia di Genji”), capolavoro della letteratura giapponese composto circa nell’anno Mille, conosciuta come Murasaki Shikibu (viene precisato che *murasaki* viene tradotto come “viola”) –, nel 2008 l’autrice, all’epoca ultra-ottantenne, pubblica sulla piattaforma *No Ichigo* il proprio *keitai shousetsu* intitolato “*Ashita no Niji*” (“L’arcobaleno di domani”). Setouchi Jakuchō, affascinata dalla novità di questo genere narrativo, è stata capace di approcciarsi al mondo dei *keitai shousetsu* componendone uno di proprio pugno, adottando uno stile di scrittura che si dimostrasse più fedele possibile a quello di un’adolescente (La Marca, p. 119-121; Calvetti, 2011, p. 205).

Sebbene venga esposta siffatta panoramica, non si auspica offrire un’analisi di tipo critico sui CPN: parte dello scopo dietro la stesura dell’articolo in questione consiste in un’osservazione, sotto un punto di vista linguistico-letterario, relativa a questo genere di narrativa; i paragrafi successivi dell’elaborato sono dedicati alla disamina riguardante la diffusione dei CPN in Europa e, in conclusione, si prenderà atto di alcune considerazioni concernenti la (quasi) incondizionata anonimità in Italia di questi ultimi, nonché alcune riflessioni sulla letteratura digitale.

3. *Keitai shousetsu* / *Cell-phone novels*: un profilo linguistico-letterario

Secondo una prospettiva fedelmente linguistica, si desidera schematizzare il fenomeno socio-letterario raffigurato dai CPN: nel paragrafo 2, è stata concisamente illustrata la derivazione originaria dalla lingua giapponese dei CPN, ovvero l’espressione 携帯小説, romanizzata in *keitai shousetsu* (si richiama come questi ultimi siano noti internazionalmente sotto l’etichetta di *cell-phone novels*).

In relazione ad un’ottica morfo-sintattica, occorre chiarire cosa si intende per CPN: si avanza un adattamento in italiano dell’espressione in tema, avvalendosi di una combinazione di parole. Basandosi sul titolo del contributo in questione, si propone una *polirematica nominale* – o *nome polirematico* oppure ancora *nome sintagmatico*² – come soluzione traduttiva, ossia “*romanzi su(l) / per (il) / da cellulare*”. Dal momento che la fedeltà di traduzione nella lingua d’arrivo avrebbe presunto che fosse data la preferenza ad una parola composta (ad esempio [NOME + NOME]), tale opzione si sarebbe rivelata irrealizzabile. Pertanto, la selezione di una polirematica si dimostra più che adeguata per una lingua romanza quale quella italiana: la polirematica in questione viene concretamente risaltata dalla

² Per approfondimenti supplementari sull’argomento delle polirematiche, si rimanda al sito dell’Enciclopedia Treccani, s.v. “polirematiche, parole”, relativo all’articolo stilato da Masini (2011) con annessa bibliografia, all’indirizzo seguente:

[https://www.treccani.it/enciclopedia/parole-polirematiche_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/parole-polirematiche_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/)

struttura (o altresì, in questo caso, combinazione) costituita da [NOME + PREP. (+ ART. DET.) + NOME] oppure, in alternativa, da [NOME + SP³] (Masini, 2009, p. 82-83).

Seguitando con il prospetto sintattico e lambendo la cornice semantico-pragmatica, lessicale e letteraria, un CPN tipo si distingue da un romanzo canonico in quanto avente una configurazione messa in risalto dalla brevità dei capitoli che lo compongono, andanti da una media minima di 50-70 (o anche 100) sino alla cifra di 200 vocaboli per capitolo. Scrupolosamente, si specifica che la struttura segnalata concerne quella di un CPN stilato secondo l'alfabeto latino: al contrario, per i *keitai shousetsu* viene sottolineato un uso conciso (quasi inesistente) dei *kanji* (o ideogrammi), poiché l'intemperante ricorso da parte delle giovani autrici a linguaggi più informali e colloquiali – altrettanto frequente è l'utilizzo dello *slang* giovanile (Orsi, 2011) – viene reputato in quanto uno dei moventi di critica riscontrato in queste mini-opere (Luprano, 2009, p. 218). La quasi totale assenza di paragrafi viene rinvigorita dai cosiddetti salti (o interruzioni) delle righe: vige la consuetudine che, tra una frase e l'altra, l'autrice prediliga appositamente le pause ed i capoversi (Orsi, 2011), avviando una nuova proposizione (altresì slegata dal corpo del capitolo), dal momento che l'intenzione ultima è impostare i capitoli di un CPN tenendo conto di una prosa costituita da frasi e dialoghi improntati sulla brevità (non più lunghi di qualche riga), il tutto racchiuso entro i margini di una pagina elettronica, *in primis* conforme allo schermo di un cellulare (Luprano, 2009, p. 219). Le tematiche osservate si attengono ad uno schema categorico: solitamente, si rimarca la presenza di una protagonista liceale, giustappunto minorenni, coinvolta in una storia d'amore condita da temi delicati ed amari, quali prostituzione, stupro, gravidanza, droga, malattia, suicidio e vero amore (La Marca, 2015, p. 128-130). Il tono che ne consegue sfiora il melodramma – motto cardinale è raccontare una storia sentimentale e struggente –, considerato che tali storie (con probabilità, realmente accadute) sono frammenti di vita quotidiana e frutto di vicende che la protagonista condivide, mettendosi a nudo, con il mondo: in sostanza, trattasi di una sorta di letteratura autoreferenziale scritta in forma di diario e dal linguaggio confidenziale (Orsi, 2011). Infine, le descrizioni di scene e di contesti peculiari vengono trascurate in favore di un predominio pertinente segni grafici e d'interpunzione (quali punti esclamativi ed interrogativi, o ancora punti di sospensione); questi ultimi si rivelano, in realtà, una forma peculiare di codice, uno stile di comunicazione tra autrici e lettrici di CPN: or dunque, le interpunzioni si trasformano in trascrizioni fonetiche, onomatopee ed *emoticons* – rimpiazzate man mano, con il perfezionamento tecnologico, dalle *emoji*, grazie alla loro interfaccia più omogenea ed interagente – (Luprano, 2009, p.220; La Marca, 2015, p. 124-125). Tendenze linguistiche che, all'interno di un CPN, richiamano i tratti tanto dello stile quanto del linguaggio degli *SMS* e delle *chat* (per quel che concerne i caratteri dell'alfabeto latino). Per una più vantaggiosa comprensione relativa alla funzione di tali espressioni, occorre esibire qualche

³ Ci si riferisce a SP con "sintagma preposizionale".

Dialoghi in forma di discorsi diretti, gergalismi grafici e abbreviazioni, nonché imperativo della concisione – si pensi al limite massimo di 160 caratteri dei primi messaggini a discapito dei costi elevati per il loro invio (Prada, 2016) – e sintassi conformata all’essenzialità della comunicazione (Prada, 2015, p. 45; Antonelli, 2009) sono solo alcuni esempi dei fattori che accomunano i romanzi proposti con la cornice linguistica di *SMS* e *chat*; una minima differenza si riscontra nella semi-sincronia della messaggistica istantanea (Prada, 2016) rispetto alla simultaneità dei dialoghi che si verificano in una *chat*, poiché caratterizzata dalla rapidità dei turni di parola e dalla presenza contemporanea degli utenti (Bonomi, 2010, p.28). Inoltre, viene rilevata un’ulteriore rassomiglianza rappresentata da un tipo di scrittura dal carattere oralizzante che affiora tramite gli elementi della conversazione: oltre alle già citate abbreviazioni ed *emoticons*, vengono inquadrati colloquialismi (*alright, sis*), allungamenti fonetici (*Heeeeeeeeeeeeeeeeeeeeeeiiiiiiiiiiiiiiiiiiikkkkkkkk kkkkkkkkkkkeeeeeeeeeeeeeeeeeeee!*, simulante toni di urla dai distinti tratti socio-emozionali), grafie espressive o brachilogie (un esempio dall’italiano prevede la lettera k in favore della c) e così via (Prada, 2015, p. 44; Bazzanella, 2010, p. 28-29; Bonomi, 2010, p. 28-29; Antonelli, 2009).

Tali sono i componenti del linguaggio e dello stile tecnologico la cui efficacia è stata resa tangibile all'interno di alcuni romanzi su cellulare pervenuti in Occidente. Eppure, alcune nazioni sembrano non aver subito gli effetti del fenomeno socio-letterario in questione, ad esempio quella italiana. In conseguenza di ciò, occorre proseguire al punto susseguente, dove ci si sofferma su alcune ipotizzabili motivazioni dietro la scarsa glorificazione in Italia attinente il genere narrativo dei CPN.

4. I CPN in Italia: uno “sconosciuto” fenomeno

Per quanto abbiano seminato disapprovazione nei puristi della letteratura, i CPN si dimostrano come voce di una generazione di giovani scrivani che ha bisogno di ritagliarsi un proprio spazio personale, un piccolo mondo dove raccontarsi senza veli (Luprano, 2009, p. 226-227), una generazione che vuole scoprire e conquistarsi un proprio ruolo (McLuhan, Fiore, Agel, 1971, p. 100). Siffatta “letteratura del (o per) cellulare” è discendente di un pubblico adolescente – criticato, si rimembra, soprattutto per lo stile inespressivo e grossolano delle opere da esso stilate, poiché assiduo frequentatore di generi letterari considerati poco tradizionali, quali i *manga* (Castelvecchi, 2008) – capace di concepire una sintonia tra il telefonino e la carta, grazie ad un linguaggio basato sulla colloquialità e sulla confidenza. In un mondo dove tutto accade nel medesimo momento, dove tutti si è connessi e si è coinvolti gli uni con gli altri in modo unitario e dove lo spazio ed il tempo cessano di esistere (McLuhan, Fiore, Agel, 1971, p. 63), non sorprende che le nuove tecnologie abbiano incoraggiato un cambiamento socio-culturale: ed ecco che lo schermo elettronico del cellulare si trasforma in pagine di diario digitali, in una sorta di confessionale dove vige la necessità (se non l’obbligo) per gli autori di CPN, eclissati dietro le lettere di uno pseudonimo,

di narrare una storia, i propri pensieri e ricordi, sorvolando quanto di veritiero o infondato sia presente dietro tali romanzi (Luprano, 2009, p. 222).

Malgrado ciò, nonostante il genere letterario dei CPN sia approdato alla fine dei primi anni Duemila in Europa, la cui eco si è propagata in area tedescona – trasportando con sé un alito di cambiamenti riguardo tematiche e stile narrativi, nonché età anagrafica e genere degli scriventi –, ci si chiede quali effetti abbiano essi installato, invece, nella nazione italiana: la risposta possiede i tratti della negatività. Non si captano autori specializzati in tale genere narrativo in Italia, data la scarsa bibliografia a riguardo (a sottolineare come il fenomeno rappresenti ancora un’incognita). Invero, si desidera sondare il terreno alla ricerca di talune cause supponibili: per realizzare ciò, bisogna menzionare nuovamente la *terra natia nipponica*.

I CPN sono, in realtà, frutto di una causalità. In Giappone, vigono regole ferree aventi a che vedere con un tipo di galateo specifico, in particolare con il comportamento da mantenere in luoghi pubblici, inclusi i mezzi di trasporto. Alcune di queste regole basilari prevedono il divieto (o almeno il forte invito) di non consumare cibi, né tantomeno di parlare a voce alta, soprattutto al cellulare, durante i viaggi in treno e/o in bus. Ogni giorno, soprattutto nelle grandi città giapponesi, molti pendolari, quali studenti di liceo, universitari e lavoratori, trascorrono numeroso tempo a bordo dei mezzi pubblici: ergo, non sorprende che, dati i lunghi tempi di attesa affinché si giunga a destinazione, le persone abbiano dedicato attenzione ai telefonini e ai loro relativi servizi, a pagamento o meno (Mauermann, 2011, p. 13-14). Il tutto viene ancor di più sottolineato dall’età degli utenti che, più di altre fasce, risulta occupare il proprio tempo al cellulare, ovvero gli adolescenti: l’inizio del Duemila non è rimasto impassibile dinanzi alla genesi dei *keitai shousetsu*, la quale si è rivelata una mera questione di tempo. Nei paesi occidentali, al contrario, le regole sopracitate non risultano operanti. Non a caso, sui mezzi di trasporto è agevole imbattersi in un pandemonio di voci sovrapposte le une sopra le altre: sono *de facto* i luoghi ideali dove una conversazione (anche con estranei) trova facili radici (seppur l’attenzione sia comunque rivolta, in parte, ai cellulari). Meri motivi socio-culturali che, richiamando la categoria dei giovani autori giapponesi dietro il fenomeno letterario in questione, rendono discordante un paragone tra questi ultimi ed adolescenti e giovani adulti in Italia.

Nondimeno, ciò non significa che la *landa italica* sia stata e sia tuttora (interamente) indifferente ai generi letterari dell’era contemporanea amalgamati ai nuovi *media*, intesi sia come tecnologie sia come forme di comunicazione (Cosenza, 2009) o che in qualche modo ricordino la struttura dei CPN. In un’epoca dominata dai *social media*, si discorre di “romanzi ibridi”, appartenenti alla famiglia della “letteratura digitale” o “elettronica”, o propriamente detta “*eLiterature*” – intesa in qualità di letteratura nata e dispensata tramite la fruizione del *medium* digitale e non come trasposizione digitale della carta stampata (De Vivo, 2011, p. 219-220) –: un genere di narrativa custodito in un limite di pochi caratteri (ricalcato su immediatezza, brevità e fluidità) e creato tramite una serie di

messaggi pubblicati (da chiunque tramite un profilo, sottolineando come ognuno sia libero tanto di scrivere quanto di leggere) su piattaforme di *microblogging* che, all'interno di una raccolta omogenea, sagomano romanzi completi a tutti gli effetti (Balatti, 2016). Nonostante le critiche si dimostrino dure a disertare – i luoghi conciliati alle nuove tecnologie, quali le piattaforme *social*, vengono considerati tanto inadatti quanto potenziale deterioramento della letteratura –, di converso, appare inconfutabile come il concetto della scrittura e della lettura tradizionale sia, giustappunto, cambiato, ovvero conformato al tempo coevo digitale ed interpretato secondo nuove modalità (De Vivo, 2011, p. 221), incontrando e divenendo cultura di massa.

Da tutto ciò si appura che, nonostante l'avvento e il futuro dei CPN in Europa appaiano tuttora indeterminati – in particolare, in Italia (Castelvecchi, 2008), nonostante il mercato editoriale abbia apprezzato l'esperimento degli *Handyromane* e della scrittura 2.0. in area tedescofona in passato (Mauermann & Bendel, 2012, p.65; Bendel, 2012, p.49; Bendel, 2010, p.36) –, non vi è dubbio che si scorgono possibili scenari per fenomeni letterari innovativi: si esplorano sentieri narrativi inediti, si sperimentano nuove forme con cui rappresentare la letteratura (Balatti, 2016; De Vivo, 2011, p. 226), conquistando svariate fette di pubblico generazionale abituato chi alla carta stampata, chi familiarizzato con la praticità dello strumento mediale rappresentato tanto da *smartphone* quanto da *tablet*.

5. Conclusioni

Lo scopo di siffatto articolo si basa sull'avanzamento di una disamina di tipo linguistico-letterario concernente il genere narrativo ritratto nei CPN. È stata introdotta una panoramica sul fenomeno (e oggetto d'esame), ove sono state accluse una spiegazione sulla sua genesi in Giappone, l'illustrazione di alcuni autori ed autrici nipponici (benché giovani dilettanti) di romanzi su cellulare, nonché la descrizione della sua struttura, ad esempio peculiarità narrative e stile relativi al genere. Successivamente, si è discusso dell'approdo dei CPN negli stati occidentali, quali in Europa, il cui acme è stato avvertito nelle zone tedescofone tramite l'autore Oliver Bendel (al cui *Handyroman*, insieme al CPN di Takatsu, pioniere americano del fenomeno interessato, è stata dedicata una concisa indagine nel paragrafo 3) e, in aggiunta, sono stati contemplati ulteriori attributi di queste opere digitali sotto vari punti di vista morfo-sintattici, semantico-pragmatici e lessicali, i quali hanno portato in evidenza una loro conformità con il linguaggio e lo stile degli *SMS* e delle *chat*. In conclusione, l'avanzamento di supponibili motivi socio-culturali dietro la scarsa consapevolezza attinente il fenomeno dei CPN in Italia ha consentito di ispezionare, almeno in parte, generi letterari simili captati in terra italica, quali la narrativa appartenente alla categoria della letteratura digitale o elettronica (confermando come la fruizione dei *media* digitali abbia influenzato il concetto di letteratura senza snaturarne il ruolo tradizionale).

La quantità concisa di contributi scientifici (come pure di opere pubblicate) sul tema ha impedito, in questa sede, di approfondire il fenomeno socio-letterario d'interesse per quel che concerne l'Italia. Si spera, in futuro, di investigare un nuovo avvento dei CPN nelle nazioni europee oppure, nel mancato evento, di vagliare questi ultimi sotto altra forma o, almeno, aventi caratteristiche (riguardo autori, tematiche, struttura, stile e linguaggio) analoghe agli originali *keitai shousetsu*.

Riferimenti bibliografici

Articoli e volumi scientifici

1. Bazzanella, C. (2010). Il dialogo telefonico digitato: contesto e interazione. In Maraschio, N. / De Martino, D. (a cura di), *Se telefonando... ti scrivo. L'italiano al telefono, dal parlato al digitato. I giovani e la lingua. Atti dei convegni* (Firenze, 11 maggio 2007-26 novembre 2007). Firenze: Accademia della Crusca, 21-35.
2. Bendel, O. (2008). *Lucy Luder und der Mord im studiVZ*. Wien / Vienna: Blackbetty Mobilmedia GmbH.
3. Bendel, O. (2010). Von „kêtai shôsetsu“ zu Handyromanen. *Bibliothek - Forschung und Praxis*, n° 34(1). Berlin: De Gruyter, 32-37.
4. Bendel, O. (2012). Aus der Werkstatt eines Handy-Romanciers: Wie Lucy Luder in der digitalen Welt laufen lernte. *Sprachspiegel - Zeitschrift des Schweizerischen Vereins für die deutsche Sprache*, n° 68(2). Zürich: ETH Zürich, 49-54.
5. Bonomi, I. (2010). Tendenze linguistiche dell'italiano in rete. *Informatica umanistica*, n° 3, 17-29.
6. Calvetti, P. (2015). Keitai shôsetsu: Mobile Phone Novels. Is it true that new technologies are changing the Japanese language? In Calvetti, P. / Mariotti, M. M. (a cura di), *Contemporary Japan: challenges for a world economic power in transition*. Venezia: Ca' Foscari Digital Publishing, 203-218.
7. Danese, R. (2012). Qualche riflessione prologica sulla lettura nell'era del digitale. *Studi urbinati*, LXXXII, 131-143.
8. De Vivo, F. (2011). eLiterature: la letteratura nell'era digitale. Definizione, concetto e statuto. In Masucci L., Di Rosario G. (a cura di), *OLE Officina di Letteratura Elettronica. Lavori del Convegno*. Napoli: Atelier Multimediale, 219-225.
9. La Marca, P. (2015), Da Murasaki a Purple: il Genji monogatari riletto in chiave moderna da Setouchi Jakuchô. *Illuminazioni - Rivista di Lingua, Letteratura e Comunicazione*, n° 34. Messina: Università di Messina, 115-138.
10. Luprano, M. G. (2009). Keitai shôsetsu (romanzi su cellulare): cyber-romanzi o shishôsetsu? In Maurizi, A. (a cura di), *Atti del XXXIII Convegno di Studi sul Giappone*. Milano: AISTUGIA / Università degli Studi di Milano-Bicocca, 213-228.
11. Matsuda, M. (2010). Japanese mobile youth in the 2000s. In Donald, S. / Anderson, T. / Spry, D. (a cura di), *Youth, society and mobile media in Asia*. Oxford: Routledge, 31-42.
12. Mauermann, J. (2011). *Handyromane: Ein Lesephänomen aus Japan*. Berlin: EB-Verlag.

13. Mauermann, J. / Bendel, O. (2012). Angriff von unten. Tiefgreifende Veränderungen durch elektronische Literatur. *Libreas: Library Ideas*, Vol. 8 (1). Berlin: HU Universität Berlin, 65-82.
14. McLuhan, M. / Fiore, Q. / Agel, J. (1971). *The medium is the massage. An inventory of effects* (reprinted edition). Harmondsworth: Penguin Books.
15. McLuhan, M. / Powers, B. (1989). *The global village: transformations in world life and media in the 21st century*. New York: Oxford University Press.
16. Prada, M. (2015). *L'italiano in rete. Usi e generi della comunicazione mediata tecnicamente*. Milano: FrancoAngeli.
17. Takatsu (2015). *Secondhand Memories*. United States: Sakura Publishing.

Sitografia e articoli online

1. Antonelli, G. (2009). *Il linguaggio degli SMS*. Consultato il 17 febbraio 2021, https://www.treccani.it/enciclopedia/il-linguaggio-degli-sms_%28XXI-Secolo%29/
2. Balatti, F. (2016). *#twitteratura ovvero romanzi cinguettati*. Consultato il 20 febbraio 2021, <https://www.cultweek.com/twitteratura/>
3. Castelvechi, A. (2008). *Keitai: il romanzo si scrive col telefonino*. Consultato il 20 febbraio 2021, <https://web.archive.org/web/20121107161055/http://cultura.panorama.it/libri/Keitai-il-romanzo-si-scrive-col-telefonino>
4. Cosenza, G. (2009). *Semiotica dei nuovi media*. Consultato il 18 febbraio 2021, https://www.treccani.it/enciclopedia/semiotica-dei-nuovi-media_%28XXI-Secolo%29/
5. Istituto dell'Enciclopedia Italiana (2012-2019) [1925]. *Enciclopedia Treccani - Enciclopedia / Vocabolario Online / Lessico del XXI secolo*. Consultato il 13 febbraio 2021, <http://www.treccani.it/>
6. Orsi, M. T. (2011). *La Letteratura in Giappone oggi*. In: "Griseldaonline - Rivista di letteratura", s.v. LETTERATURE DEL MONDO OGGI, Alma Mater Studiorum, Università di Bologna. Consultato il 13 febbraio 2021, <https://site.unibo.it/griseldaonline/it/letterature-del-mondo/maria-teresa-orsi-letteratura-giappone-oggi>
7. Prada, M. (2016). *La posta elettronica e gli SMS (1995-2005)*. Consultato il 17 febbraio 2021, https://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/speciali/e-taliano/Prada.html

Mariantonia Tramite
University of Innsbruck, Austria

Cell-phone novels: a linguistic and literary (and socio-cultural) point of view behind the phenomenon of mobile novels in Italy

Abstract: The following paper will be examining the socio-literary phenomenon of *cell-phone novels* born in Japan (originally known as *keitai shousetsu*) in the early years of the 2000s and subsequently spread to the Western countries, including America and Europe. In the subsequent paragraphs, there lies a description regarding the nature, the genesis and the structure of these works on mobile phones, including some examples of

these successful novels which will be listed and presented (from the native land and the American and the European areas as well, especially from the German-speaking ones) and have been able to shake the publishing market, as well as illustrating the phenomenon from a linguistic and literary point of view, which reveals similarities with the language of *SMS* and *chats*. One of the key-objectives is to clarify the reasons why cell-phone novels have not discovered fertile ground in Italy: although some socio-cultural reasons behind their lack of success in this country are suggested, there are still alternative literary genres collimating with new technologies to be found, such as “hybrid novels” from the “digital” or “electronic literature”. The signals of the changing literature are present: in the future, there lies the hope to continue observing the evolution of writing and reading, as well as their role in the digital age alongside the technological development.

Keywords: *cell-phone novels, Japan, digital literature, linguistics, Italy.*

МЕТАФОРАТА ВО РОМАНОТ „ЌЕРКАТА НА МАТЕМАТИЧАРОТ“ ОД ВЕНКО АНДОНОВСКИ

Бобан Перески

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
pereskiboban@gmail.com

Ранко Младеноски

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
ranko.mladenoski@ugd.edu.mk

Апстракт: Целта на овој труд е да се прикаже и анализира стилската фигура *метафора* во романот „Ќерката на Математичарот“ од македонскиот писател Венко Андоновски. Всушност, тука ќе биде прикажана анализа на одделни метафори присутни во романот, кои се значајни како од стилистички, така и од семантички аспект, односно ќе биде интерпретирано нивното значење во даден контекст.

Со оглед на фактот дека станува збор за две приказни (два романа) кои имаат еден ист заеднички крај, првично се прикажани и анализирани метафорите во Големата книга која ги содржи *Предговорот на уредникот со важно упатство за читање* и првиот дел со наслов *Книга невиност*, а потоа метафорите во Малата книга каде што се наоѓа вториот дел со наслов *Книга распение* и заедничкиот крај на Големата и Малата книга со наслов *Книга воскресение*.

Клучни зборови: роман, метафора, анализа, семантика, „Ќерката на Математичарот“.

1. Вовед

Делата на македонскиот писател Венко Андоновски изобилуваат со исклучителни квалитети коишто може да бидат предмет на анализа во книжевноста од многу аспекти. Сепак, во трудот конкретно ќе се задржиме на најпознатата стилска фигура, наречена уште „кralица“ на поезијата и „мајка“ на фигурите – метафората – која, покрај многуте дефиниции понудени од книжевните теоретичари, најчесто се дефинира како стилска фигура во која имаме пренесување на значењето од еден збор во друг. Иако метафората е најчеста во поезијата, во трудот ќе погледнеме дека таа може да биде мошне присутна и во еден роман. Имено, тоа е романот „Ќерката на Математичарот“,

роман-уникат во македонската книжевност, бидејќи претставува прв од ваков вид, како од содржински, така и од печатарски аспект. Секако, романот може да се анализира од многу аспекти, но тука ќе го погледнеме романот од еден стилски аспект, односно во трудот ќе бидат истакнати и анализирани метафорите што се присутни во романот. Притоа, ако сме ги погледнале трите романа на Андоновски („Азбука за непослушните“, 1994, „Папокот на светот“, 2000, и „Вештица“, 2006), тогаш веќе имаме претстава за стилот и јазичниот израз на овој автор, односно присутноста на стилските фигури во неговите текстови, а меѓу нив и метафората.

2. За уникатноста на романот „Ќерката на Математичарот“

Романот „Ќерката на Математичарот“ од македонскиот писател и книжевен теоретичар Венко Андоновски првично е издаден во 2013 година од издавачката куќа *Табернакул*.

Најпрвин, она што е извонредно во врска со ова дело на Андоновски е неговата физичка структура. Имено, станува збор за две посебни книги, односно книга во книга во буквална смисла на зборот, или како што авторот ги нарекува: Голема и Мала книга. Големата книга го носи насловот *Ќерката на Математичарот* и ѝ служи како кутија на Малата книга со наслов *33,33 (Акорд Светлина)*. Композициски, романот се состои од три дела и предговор на уредникот. Во Големата книга се содржани *Предговор на уредникот со важно упатство за читање* и првиот дел *1. Книга невиност*, додека пак во Малата книга се преостанатите два дела – *2. Книга распятие* и *3. Книга воскресение или: Заеднички крај на Големата и Малата книга*. Значи, имаме две различни приказни кои на крајот се вкрстуваат во една заедничка точка, односно имаат заеднички крај.

Меѓу другото, проблематизирањето на авторството е уште една мошне интересна постапка со која се служи Андоновски во ова дело. Всушност, уште во *Предговорот* кон романот, Андоновски се јавува во улога на уредник на текстот и објаснува дека авторите на ова дело се ликовите од неговите претходни романи, пред сè од „Вештица“, кои незадоволни од своите судбини се одметнале и решиле да напишат роман во кој ќе си ги сменат судбините. Според тоа, уредникот во *Предговорот* истакнува: *Значи, овој чуден роман го напишаа моите ликови Црвенкосата, Русокосата и Чарли Хит (од Вештица), кои најверојатно самоиницијативно се сретнале на тајно заседание, каде дискутирале колку праведно сум постапил кога сум им ги определувал судбините во претходниот роман. Незадоволни од рољите што сум им ги доделил таму, решиле самите да си определат судбини, определувајќи си нова тема, за која секој од нив ќе се изјасни. Црвенкосата и Русокосата од Вештица решиле дури и да си ги сменат имињата, така што Црвенкосата Јована сега се вика Ема Пил, понекогаш само Пи, а Русокосата – Меглена. Ним, не знам како и кога им се приклучил и еден тежок негативец, гнида од човек, што во Азбуката за непослушните се*

вика Отец Ефтимий, во *Папокот на светот* отец Стефан Писмордецот, а овде си го зел името Алваро Муертес. (Андоновски, 2019, стр. 7-8).

Исто така, кон овие ликови се придодава и ликот на Тео од Малата книга, кој во „Азбука за непослушните“ го знаеме како Исијан, во „Папокот на светот“ – Филозофот, додека, пак, во „Вештица“ ни е познат како Падре Бенџамин. Покрај гореспоменатите, во романот се среќаваат и други ликови кои „допатувале“ од неговите претходни книги, а во овој роман ги среќаваме како сестра Евлантија и Математичарот, односно таткото на Ема.

Малата книга со симболичен наслов (33,33 = толку години имал Христос кога бил распнат на крстот) започнува на еден невообичаен начин за роман, односно првата глава е испишана во форма на евангелие и говори за јунакот во Малата книга – Тео. Ваква форма се среќава уште на неколку места во книгата. Меѓу другото, она што е важно да се напомене за јунакот во Малата книга е фактот дека во ликот на Тео се крие личност од реалниот живот, а тоа е македонскиот пејач Тодор (Тоше) Проески, еден од најмаркантните музичари на балканските простори чиј живот прерано згасна. Секако, тоа не е направено на директен начин, ами имплицитно, преку индикатори кои укажуваат дека навистина станува збор за него, односно за неговиот животен пат.

3. Метафората во „Керката на Математичарот“

Покрај другите погоре наведени специфичности со кои се одликува делото, тука особено ќе се задржиме на стилскиот аспект на романот преку истакнувањето на метафорите што се присутни во Големата и Малата книга, кои несомнено се од особена важност за разбирањето на стилот на овој автор, но, исто така, ќе ги објасниме и метафорите од еден содржински аспект, односно семантичката улога на одделни метафори во рамките на текстот.

3.1. Метафората во Големата книга

Во Големата книга се наоѓаат *Предговор на уредникот со важно упатство за читање* и првиот дел од романот, првата книга која носи наслов *Книга невиност*. Со оглед на фактот дека метафората е присутна насекаде низ текстот, нејзиното истакнување и анализа ќе започне уште од Предговорот на уредникот. Најпрвин, присутноста на метафора е видлива во следната реченица: *Всушност, тие се како сонцето и месечината: кога едното доаѓа, другото си оди, но понекогаш и се среќаваат заедно на небото: понекогаш се нужни двата за да се сфати целината, смислата на космосот.* (Андоновски, 2019, стр. 7). Во реченицата имаме метафора која има улога да го претстави конкретниот роман, односно романите, и надополнувањето на двете книги што на крајот резултира со вкрстување во една точка. Целта на метафората е да се укаже на неразделната поврзаноста меѓу двете приказни во едно цело или, онаму каде што завршува едното, започнува другото, додека пак нивната средба е заедничкиот крај и целосно

разбирање на светот во кој дејствуваат ликовите од романите. Исто така, може да се забележи дека станува збор за предикативна метафора, според глаголите *доаѓа* и *си оди* што се присутни во реченицата.

Понатаму, реченицата *секој книжевен лик има право да биде ковач на својата судбина и среќа...* (Андоновски, 2019, стр. 9) е атрибутивна метафора којашто се однесува на ликовите од романот, односно дека не само луѓето, ами и ликовите од романот може да бидат творци на својата судбина и среќа. Аналогно на ковачот којшто твори и обликува предмети од метал, давајќи им некаква функција, така секој човек може да го насочува својот живот кон интересите што му носат задоволство. Интересен е и фактот што во овој дел од текстот може да се забележи еден постмодернистички елемент, каде што реалниот автор си поигрува со авторството на текстот, интенционално нагласувајќи го неговото дистанцирање од авторството на романот (романите) и свесно им го препушта тоа на своите ликови, во овој случај одметници.

Епитафот на безимениот гроб на гробиштата во Бутел кој гласи: *Сè што не чинеше од мене замина в земја, сè што беше добро, замина на небо. Зошто го барате живиот меѓу мртвите?* (Андоновски, 2019, стр. 23), е метафоричен приказ на задгробниот живот во кој е содржана христијанската димензија. Земајќи го предвид христијанското учење чиј основен принцип е негување на духовното над телесното со цел спас на душата, тогаш ќе заклучиме дека првиот дел од реченицата, односно она што не чинело, е телото кое по смртта завршува под земја, додека пак доброто е душата која заминува на небото, при што зборот небо е замена за рајот.

Голем дел од метафорите во романот се поставени во улога на истакнување на физичките и душевните особини на ликовите, откривање на нивните карактери, како и односот меѓу самите ликови во текстот, па според тоа, многу често се среќаваме со метафори за јунакот на ова дело – ликот на Ема Пил (Црвенокосата). Така, на пример, во шестата глава каде што како наратор се јавува Чарли, присутна е една метафора преку која тој открива дел од нејзиниот карактер: *Оти таа е како ветар. Те гали, а ти неа не можеш да ја погалиш. Јас горам, таа ме распламтува како ветар, прави пожар од мене, а самата не гори.* (Андоновски, 2019, стр. 35). Познато ни е дека метафората може да се дефинира и како скратена (редуцирана) компарација, па со оглед на тоа, дел од нејзиниот карактер е дека таа е недопирлива. Вториот дел од метафората се однесува на Чарли и последиците што се предизвикани кај него од страна на Црвенокосата и нејзината недопирливост. Неговото горење се однесува на пресилната љубов кон неа. Всушност, преку оваа метафора, покрај карактерот на Ема Пил, можеме да го увидиме нивниот меѓусебен однос кој градира и натаму во делото. Понатаму во текстот, на уште едно место се присутни метафори преку кои дополнително се разоткрива односот меѓу Чарли и Ема. Тоа е во следниот исказ: *...коските ми ги искриш со тие твои сатар-зборови и сржта ми ја локна.* (Андоновски, 2019, стр. 57). Ова е

една исповед на Чарли и како што може да забележиме имаме и атрибутивна (*сатар-зборови*) и предикативна метафора (*сржта ми ја локна*). Првата метафора се однесува на остријата на искажаните зборови, што до него допираат како сатарски нож и го раскостуваат, а во втората метафора е забележлив малку позасилен израз во однос на првиот, а тоа го толкуваме како одземање на суштината, основата од нештото, а во конкретниов случај тоа се однесува на Чарли. Лутината и бесот предизвикани од една непријатна игра што ја игра тој, доведува до раздор меѓу нив двајца. Вчудовидена од неговата игра, Ема е мошне бесна, а тој бес е манифестиран преку следната метафора: *Се зададе како фурија, како црна чума, како летна луња од улицата.* (Андоновски, 2019, стр. 138). Имено, фуријата се поврзува со бес, виор, лошотија и злоба, додека пак во староримската митологија – таа е една од божиците на одмаздата. Според ова, веќе имаме јасна претстава за налетот на Ема во разговор со Чарли. Понатаму, црната чума е метафора за нешто што уништува, коси сè пред себе, во фолклорот уште претставена како стара жена облечена во црно која сее смрт меѓу народот, а тука е и летната луња како метафора за нагла промена, брзо движење понекогаш проследено со звук или звукот на трескањето на чантата што го привлекува вниманието на сите присутни во конкретниов случај. Кон сето ова придодаваме уште една метафора каде што се согледуваат погоре наведените карактеристики на нејзиниот лик: *И потем, таа одненадеж, како секавица, го трејшти Математичарот со новото прашање.* (Андоновски, 2019, стр. 176). Всушност, ова е еден метафоричен приказ за нејзината настојчивост и упорност што во контекстот се однесува на тоа што побргу да дознае за смртта на нејзината мајка. Меѓу другото, присутност на метафора имаме и во претставувањето на нејзината насмевка: *...при што горната усна ти оди кон прчлестото носе и ти открива цела ниска бели бисерчиња.* (Андоновски, 2019, стр. 114). Аналогно на белината на бисерот, очигледно е дека тука имаме замена на зборот заби со бисерчиња, односно овој израз е стилски обоен.

Понатаму, во еден исказ на сестра Евлантија, другарката на Ема, се открива инаков дел од карактерот на Ема, спротивно од она што досега беше кажано за неа: *Прво, од искуство знам дека, ако те пушти некаде човек сама, бидејќи мислиш со срцето, во овој расипан свет што мисли со разумот, ќе те заколе првиот волк како младо јагне.* (Андоновски, 2019, стр. 147). Ако досега Ема беше претставена бесна како фурија и страшна како чума, во овој дел од тврдењето на сестра Евлантија ни е прикажан оној мек дел од карактерот на Ема, давањето предност на душевното над рационалното во еден свет каде што тоа воопшто не се цени. Со тоа го поврзуваме и наивниот пристап на Ема кон работите, односно тоа е значењето на *ќе те заколе првиот волк како младо јагне*, бидејќи, аналогно на тоа, во светот постојат луѓе грабливци чија жртва се токму кротките и наивни луѓе. Исто така, не треба да се запостави фактот дека во самиот исказ имаме присутност и на стилската фигура

метонимија, во изразот *овој расипан свет што мисли со разумот* (totum pro parte), но земајќи го предвид целото тврдење, метафората е доминантна. За несреќа, Ема паѓа во една таква стапица што кај Чарли, кој е лудо вљубен во неа, предизвикува разочарување од таквото нејзино однесување: *И сега сум скршен. На илјадници срчи сум здробен. Неверницата сепак му се подала. Мртов сум. Не јадам, не пијам, не пушам, не дишам.* (Андоновски, 2019 стр. 179). Преку неколкуте метафори присутни во реченицата, авторот успева да ни ја долови внатрешната состојба на овој лик по една мошне непријатна случка за него. Имено, аналогно на стаклените предмети кои откако ќе се скршат губат од својата вредност, суштина и намена, кај Чарли оваа ситуација претставува дисторзија и отклонување од нормалните услови на живеење. Неговата „скршеност“ му дава чувство на мртвило, на човек кој повеќе ништо не чувствува, односно нема никаква есенција и нема намена во светот.

Метафората во романот е присутна и при описот на ликот на сестра Евлантија, пријателката на Ема и Меглена. Во еден дел од романот за неа се вели: *...го избра Исуса за свој небесен свршеник.* (Андоновски, 2019, стр. 74). Всушност, тоа е метафора за нејзиното замонашување, пристапувањето кон црквата и нејзините канони, заветувајќи се дека ќе му служи на Бога. Понатаму во книгата присутна е уште една метафора која функционира како засилен израз за нејзината вера. Откако таа е истерана од манастирот, Ема утешително ѝ зборува: *Не можат да ти го земат манастирот. Ти си го носиш во себе.* (Андоновски, 2019, стр. 77). Во овој случај, манастирот е замена за монаштвото, за тоа дека, иако таа била избркана од манастирот, никој не може да ѝ го одземе Бога и верата што таа ја има во него. Сепак, нејзе не ѝ е сеедно во тој поглед, бидејќи и покрај зачувувањето на верата, убавината и чистотата на својата душа, таа се сомнева дека кај неа постои одредено зло. Доказ за ова тврдење се зборовите на сестра Евлантија која за себе вели: *Откако ме избркаа од манастирот, има мед, но се плашам дека има и осило во мојава душа!* (Андоновски, 2019, стр. 79). Осилото е составен дел од некои инсекти (оси, пчели), слично како игла која содржи отров и служи како механизам за одбрана кај инсектите. Всушност, самата сестра Евлантија е свесна за постоење, покрај медот во душата, и на одредена омраза, „отров“ во нејзината душа поради случувањата во манастирот и препирките со тие што ја избркале од манастирот. Според ова, видливо е дека дел од метафорите со кои се служи Андоновски се посветени на духовното и внатрешното, за опис на душевната состојба на ликовите, но и за присутноста на христијанскиот аспект во делото.

На неколку места во делото среќаваме една мошне интересна метафора за метаморфозата на пеперугата како биолошки процес, но во овој случај метаморфозата е со преносно значење. Станува збор за следнава метафора: *Крајот на животот на гасеницата е почеток на животот на пеперугата.* (стр. 87). Оваа метафора ја толкуваме како процес кој води кон голема

промена, односно премин од нешто површинско кон нешто подлабоко што нè наведува да мислиме инаку, со сосема друга перцепција за нештата, или поглед на светот со „други“ очи.

Во еден дел од Големата книга ни е прикажана и големината и силината на љубовта помеѓу Математичарот и мајката на Ема, која е предадена преку следната метафора: *Та нели вашата љубов била една, единствена, божествена и нели сите од генерацијата ви завидувале на верноста и огнот со којшто сте се љубеле?* (Андоновски, 2019, стр. 185). Во литературата, огнот е еден од најчесто користените симболи за објаснување на страста, желбата, уништувањето, повторното раѓање (како на пример кај фениксот), надежта преку метафората „вечен оган“ и слично. Сепак, во овој контекст *огнот* функционира како замена за страста со која тие се љубеле, за да произлезе потоа уште една метафора, плодот на нивната љубов – Ема Пил која е уште наречена *дете на огнот и страста* (Андоновски, 2019, стр. 80). А во прилог на ова оди и нејзиното име, Црвенокосата, како мотивирано име поради нејзината како жар црвена коса.

3.2. Метафората во Малата книга

Во Малата книга се наоѓа вториот дел од романот кој носи наслов *Книга распятие* и заедничкиот крај на Големата и Малата книга со наслов *Книга воскресение*. Всушност, Малата книга претставува животопис на македонскиот познат пејач Тодор (Тоше) Проески, секако, на имплицитен начин, определувајќи му судбина инаква од онаа што го снаоѓа во реалниот живот. Јунакот во Малата книга го носи мотивираното име Тео, скратено од Теодор што значи дар од Бога. Она што е уште интересно за романот е тоа дека одредени делови се пишувани во форма на евангелие, што секако имплицира присуство на христијанската симболика во делото.

Уште на почетокот од Малата книга, во првата глава, се среќаваме со таква пишана форма, но и со метафора која има за цел да ни открие дел од карактерот на Тео. Најпрвин, тоа е неговата вера во Бога која ни е предадена преку следната метафора: *А момчето го всади Бога во срцето свое како зрно пченично во најплодна нива и не престана на Бога да мисли, ни дење ни ноќе.* (Андоновски, 2019, стр. 241). Всушност, ако ја земеме предвид целата предикативна метафора, тогаш нејзината улога е да се прикаже цврстината и длабоко вкоренетата верба во Бога, нешто што се провлекува и понатаму во романот. Неговата добрина, непорочност и блага наклонетост кон другите луѓе се согледува преку следната реченица: *И го дари Господ со мед во душата, со саќе преполно...* (Андоновски, 2019, стр. 241). Во овој случај, медот е замена за претходно споменатите зборови, а покрај тоа, медот во преносно значење го среќаваме и во Библијата, како што е на пример изреката *мед под јазикот* за некој што користи само убави зборови. Понатаму, неговата душа е споредена со миро (...*оти душата почиста од миро му беше...*) (Андоновски, 2019, стр. 242) – осветено црковно масло

– и со тоа се објаснува чистотата на неговото срце и добрината со која се одликува неговиот карактер. Овој опис понатаму градира до тој степен што кај Тео имаме споредба со Синот Божји, односно со делата што ги вршел тој: *...од душата своја раздаваше, парче по парче, како од леб, тело Христово.* (Андоновски, 2019, стр. 242). Значењето на оваа метафора може да го бараме и во Библијата, во оној дел каде што Христос споменува дека тој е лебот што слегол од небо, па без него и нема живот, но тука станува збор и за секојдневниот леб што ни е насушен за да можеме да живееме. Оваа реченица ја среќаваме во оној дел од Малата книга што е напишан во форма на евангелие, а улогата на метафората е да се укаже на неговиот алтруизам и способноста неговата несебична добрина да ја споделува со другите луѓе. Во овој контекст, уште една метафора со христијанска симболика е забележлива во еден разговор меѓу Тео и Малечката, каде што тој ѝ кажува дека сака да изгради манастир, а таа му вели: *Зошто да градиш манастир, кога ти самиот си подвижен манастир?* (Андоновски, 2019, стр. 266). Една ваква метафора беше присутна и во Големата книга, во оној дел каде што се портретираше ликот на сестра Евлантија. Тука, Тео како лик е спореден со манастирот и неговото значење. Манастирот е монашка населба каде што живеат монаси кои, посветени на молитва, бараат спасение за своите души, но и за душите на оние за кои се молат. Според зборовите на Малечката, неговата личност е замена за манастирот, бидејќи токму тој е оној чија мисла е постојано со Бога заради спасение и утеха на другите луѓе.

При опишувањето на детските години на Тео, голема улога игра и неговиот однос со Малечката (= Ема Пил од Големата книга), девојче од Битола кое доаѓа на зимска екскурзија во неговиот град. Тогаш се случува нивната прва средба и дружба, а понатаму во текстот евидентен е нивниот меѓусебен однос. *Се стрча кон неа и веќе следниот миг стоеше пред тоа мало божество, од котелот под твоите планини.* (Андоновски, 2019, стр. 250). Во реченицата се присутни две метафори од кои првата се однесува на убавината на Малечката, што значи имаме опис на ликот преку метафора при што зборот *божество* е замена за нешто натприродно убаво, додека пак во втората метафора зборот котел е замена за зборот град. Имено, на неколку места низ текстот може да се сретне споредбата на градот на Тео опишан како небесен град и градот претставен како котел под планините. Тој котел е градот Битола, а за тоа ни сведочи реченицата *По една година, на 1 септември 1996 година, петнаесетгодишен, го зеде куферот в рака и замина долу, во котелот. Требааше да се учи. Котелот се викаше Битола.* (Андоновски, 2019, стр. 293).

Откако одненадеж Малечката ќе замине за Германија на лекување, кај Тео тоа предизвикува очај и болка: *Еден ноемврски ден, кога душата го болеше како од неа да кинат парчиња месо со врели клешти...* (Андоновски, 2019, стр. 301). Потоа, и во *Тој замолчи, и последниот конец на некаква надеж конечно се скина.* Овие метафори ни зборуваат за односот на Тео кон

Малечката, симпатиите што се присутни кај него од неколкуте заеднички поминати денови. Двете метафори ни се дадени во контекст кој ја опишува душевната тага и несреќата настаната од нејзиното „губење“. Првата метафора се однесува конкретно на болката што е присутна во неговото срце, односно тука зборот душа се јавува како замена за срце, па оттаму и болката од „кинењето“ на тоа месо, додека пак втората метафора се однесува на целосното губење надеж и прекин на онаа тенка линија што дотогаш носела состојба на очекување дека нешто ќе се случи.

Мошне интересен е и односот помеѓу Тео и Темниот, еден злобен и немилосрден лик кој е тотална спротивност од Тео, односно тој се јавува како негов антипод. Тоа може да се согледа преку следната реченица: *А ти го гледаше тој сид на суетата и не можеше да им веруваи на сопствените очи: таа болна амбиција поминуваше во лудило.* (Андоновски, 2019, стр. 304). Сидот на суетата е Темниот. Тој е лик кој има за цел да се истакне себеси на музичката сцена, себељубив и славољубив човек чија алчност преминува во болна амбиција која води кон лудило. Уште едно толкување на зборот суета е нешто што е празно, без поголема цена, што значи сидот на суетата функционира и како метафора за празен човек. Малку понатаму во книгата, откако Тео со еден удар го легнува на подот Темниот, присутен е еден метафорично-метонимиски однос: *Сфати дека меѓу волците со јагнешки јазик не се зборува...* (Андоновски, 2019, стр. 305). Метафоричен е целиот израз и ни говори за волчјата природа на човекот, дека аналогно на волците и луѓето може да бидат злобни и агресивни предатори, додека пак јагнето е жртва на волците и симболизира нешто кротко и невино. Ваквата метафора е присутна во Библијата. Меѓу другото, она што ни дава за право да тврдиме дека во реченицата има присутност на метонимија е фразата *јагнешки јазик*, зашто преку делот имаме претставување на целото (*pars pro toto*), но сепак, земена предвид целата реченица, метафората е во доминантен однос над метонимијата. Едно поедноставено толкување на горенаведеното е дека понекогаш и кроткиот човек мора да се спротивстави на грабливците сè со цел да не угине од раката на предаторот.

Во текстот, исто така, е присутна една метафора чија улога е да се објасни минливоста на човековиот живот, а Андоновски тоа го направил на еден експлицитен начин, објаснувајќи ја таа метафора: *Кога ја гледам свеќата како гори, секогаш чувствувам ужасен страв, затоа што свеќа е човекот. Свеќата, тоа сум јас; ене горам, како и вечерва што горев. Јас имам крвко тело од восок: пламенот, пак, е душата на свеќата. Заедно прават едно, светлина во мракот. Таа огнена душа го топи, го троши и го смалува моето восочно тело, го претвора во чад кој оди во облаците, но и во мали восочни солзи по телото... Па таа душа и ни се јавува како телесен знак само преку солзите – оние восочни капки на свеќата се исто што и солзите во човековото око.* (Андоновски, 2019, стр. 318). Аналогно на восочните капки кои личат на човековите солзи тврдиме дека станува збор за метафора,

но тука ни се јавува и уште една аналогичја, свеќата гори како што човекот живее, но таа свеќа догорува (гасне), исто како што и човековиот живот завршува, односно згаснува. И покрај своето топење, свеќата продолжува да гори и да создава светлина, а од тоа нејзино горење може да се запалат многу други свеќи, а нејзиниот живот да не се намали. Претходно во текстот се присутни неколку метафори коишто го објаснуваат токму таквиот однос: *Се претворам во голема свеќа. Тоа е тајната на мојот успех. И давам од мене да се запалат сите свеќи околу мене. И сите се палат, од мојот пламен, а мојот пламен останува ист: не се смалува, туку се умножува во други свеќи. Секој човек е свеќа Божја, ама не знае. Тоа е тајниот рецепт: да се раздадеш како оган жив, во секого да ја вселиш истата огнена душа.* (Андоновски, 2019, стр. 316). Свеќата ја симболизира светлината којашто во секојдневниот живот ја поврзуваме со убавите нешта, добрината, среќата, љубовта, топлината и слично. Според тоа, во овој контекст метафората добива една хуманистичка димензија за способноста и добродетелот на секоја индивидуа што е можно повеќе да дели и раздаде од тој пламен.

Во Малата книга, покрај другите метафори, присутни се и такви што се однесуваат на љубовниот аспект во делото. Првин, тука ја имаме метафората *Од вратата како влезе, од срцето не ми излезе – јас навреме не ги затворив сите порти на срцето мое, и ти влезе, а потем навреме не ги отворив – и ти не излезе.* (Андоновски, 2019, стр. 313). Полното значење на оваа метафора го добиваме откако ќе се прочита целото поглавје насловено „Сувиот чадор“. Всушност, станува збор за период од животот на Тео кога тој живее во Битола и се заљубува во една девојка, а таа го изневерува. Првиот дел од метафората *од вратата кога влезе, од срцето не ми излезе* се однесува на љубовта што се јавила кај Тео при првата средба со девојката, што значи љубов на прв поглед, па оттаму и отворените порти на неговото срце како замена за љубовта што се всадила кај него од таа средба. Таква е и улогата на оној втор дел од метафората. Последниот дел, пак, *а потем навреме не ги отворив – и ти не излезе* се однесува за трагата од неверството што засекогаш ќе остане врежана во неговото срце, односно нема да излезе. Потем, *Кога не си со неа, ти се лизга целиот космос од рацете* (Андоновски, 2019, стр. 374) е една од оние метафори кои сведочат за љубовната димензија што е присутна и на многу други места во текстот. Во овој контекст девојката е споредена со важноста на космосот (светот, вселената, универзумот) во кој човекот суштествува, што значи, ако таа не е физички присутна крај него – тој добива несигурност како светот да му се распаѓа.

Меѓу другото, во Малата книга забележливо е присуство на такви метафори коишто имаат улога стилски да го засилат изразот. Така, на пример, во еден разговор помеѓу Тео и Малечката, авторот ни предава еден стилски обоен израз за залезот на сонцето: *Седевме така загледани во жарот на сончевиот прстен што полека се уриваше и гаснеше зад планината.* (Андоновски, 2019, стр. 335). Аналогно на бојата на жарот, при залезот на

сонцето, небото се исполнува со исто таква огнено-црвенкаста боја, додека пак *уривањето* и *гаснењето* се однесува на сокривањето на сонцето зад хоризонтот, односно неговото заоѓање.

Андоновски го гледа човекот и како часовник. Имено, тоа е оној дел од романот каде што за време на војна, на човека му е сè бесмислено, па така, *без цел и надеж човекот се претвора само во мерач на време*. (Андоновски, 2019, стр. 329). Улогата на оваа метафора е да се прикаже апсурдот од војувањето, дека во такви вонредни услови, ретко кој од луѓето може да направи нешто во врска со тоа, па така луѓето често седат дома, монотонно броејќи ги часовите со страв од бизарната реалност што ги опкружува.

Во едно поглавје од Малата книга се запознаваме и со Петар, дете од домот за деца без родители, кое живее со надеж дека еден ден ќе ги запознае своите татко и мајка. Всушност, Тео е тој што организира преку неговиот агент во Германија да стасуваат разгледници до Петар, со потпис на неговиот татко, влевајќи лажна надеж кај детето. Еден ден кај Петар се јавува сомнеж дека писмата што стигнуваат до него не се навистина пишувани како што *срцето му мисли* на авторот на тие писма. Вчудовиден од ваквиот исказ на Петар, Тео во себе вели: *Ајде, кој од воспитувачите знае дека вистинскиот човек навистина мисли со срце, а не со ум?* (Андоновски, 2019, стр. 331). Ова го среќаваме на уште неколку места во целиот роман, а улогата во којашто се јавува оваа метафора е да се укаже на значењето на душевното, најчесто проследено како принцип на чистотата на духот, односно гледање низ призмата на срцето.

Мошне е интересен и крајот од романот, конкретно заедничкиот крај на Големата и Малата книга каде што на Тео како лик му е определена инаква судбина од онаа што ја снаоѓа личноста на Тоше Проески. Оваа метафора е присутна во последното поглавје, во еден разговор меѓу Чарли и Ема, каде што таа радосно му соопштува: *„Конечно ја победивме“, му рече. „Се разминавме со судбината.“* (Андоновски, 2019, стр. 397). Во овој дел имаме персонифицирана предикативна метафора. Судбината најчесто ја поврзуваме со нечиј животен пат кој според народното верување е претходно одреден. Во однос на метафората, пак, може да забележиме дека станува збор за предикативна метафора чие значење го толкуваме како промена, т.е. пренасочување на тој претходно определен животен пат за ликот на Тео.

4. Заклучок

Од приложените анализи присутни во романот „Ќерката на Математичарот“, може да се забележи дека метафората како стилско изразно средство во голема мера може да биде присутна не само во поезијата, ами и во еден роман. Пред сè, тоа се должи на умешноста на овој автор метафората да биде вметната токму во оној дел од нарацијата каде што, покрај стилската нијансираност на изразот, го согледуваме и значењето и улогата на конкретна метафора во даден контекст. Притоа, многузначноста на оваа семантичка

стилска фигура придонесува за тоа нејзината употреба да биде зачестена во книжевноста.

Голем број од метафорите присутни во текстот се однесуваат на портретирањето на ликовите, нивните карактери, а особено на јунаците во Големата и Малата книга, Црвеносата Ема Пил и Тео. Покрај тоа, преку метафорите е евидентен и односот од нивните први заеднички дружба и пројавување на први симпатии, па сè до оној момент кога тие се веќе возрасни, а таа му го спасува животот на Тео. Притоа, мошне видлив е и односот на Ема со Чарли, однос кој трпи голем број турбуленции, но сепак на крајот од делото преовладува среќата и љубовта.

Меѓу другото, забележливо е дека првично станува збор за опис на внатрешната состојба на ликовите, односно на нивните емоции и душевни состојби, а честа е и онаа метафора во која ги среќаваме зборовите *срце* и *душа*, а тоа ни сведочи дека Андоновски му дава првенство на внатрешното и нематеријалното како основни принципи што се есенцијални за човекот. Кон ова се надоврзува и христијанскиот аспект во делото, односно мноштвото метафори со значење кое упатува на православното становиште и гледање на нештата низ призмата на срцето.

Исто како и во претходните романи, Андоновски е маестрален и останува доследен на својот стил, преполн со метафори дистрибуирани буквално насекаде низ текстот со цел тие да се одгатнат и да се усвои пораката што авторот ја пренесува преку ова дело.

Библиографија

1. Андоновски Венко (2011). *Ќерката на Математичарот*. Скопје: Три.
 2. Минова-Ѓуркова Лилјана (2003). *Стилистика*. Скопје: Магор.
 3. Младеноски Ранко (2014). *Теорија на поезијата*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“.
- * * *
4. Solar Milivoj (2005). *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
 5. <https://www.reper.net.mk/2014/05/13/tatkoto-na-crvenokosata/>

Boban Pereski

Goce Delchev University, Stip

Ranko Mladenoski

Goce Delchev University, Stip

The Metaphor in the Novel “The Mathematician’s Daughter” by Venko Andonovski

Abstract: The purpose of this paper is to locate, analyse and present the metaphor as a figure of speech. Our subject of analysis in this paper is the novel “The Mathematician’s Daughter” (2013) by the Macedonian writer Venko Andonovski. In fact, we will first present and analyse specific examples of metaphor in the novel, which are very significant both stylistically and semantically, i.e. we will clarify their meaning in a given context.

Given the fact that our subject of analysis in this paper is a novel that has two different stories (two novels) that happen to share the same ending, we begin with an analysis of the metaphors in the Great book, which consists the *Editor’s Foreword with an important reading guide* and the first part entitled *The Book of Innocence*, and then, in addition to this, we proceed with our analysis to the metaphors in the Little Book, where the second part of the novel takes place, entitled *The Book of Crucifixion*. The final and common ending part of the two books is entitled *The Book of Resurrection*.

Keywords: *novel, metaphor, analysis, semantics, “The Mathematician’s Daughter”.*

МИТОЛОГИЗАЦИЈА НА АСТРОФЕНОМЕНИТЕ (АРХЕОАСТРОНОМСКИ И ЕТНОАСТРОНОМСКИ ДЕКОДИРАЊА НА СЛОВЕНСКИ МИТОВИ ВРЗ ГРАЃА ОД ЗАПИСИТЕ НА ЦЕПЕНКОВ)

Нина Анастасова-Шкрињариќ

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

ninashkrinjarikj@gmail.com

Апстракт: Целта на ова истражување е да го афирмира ставот дека недостатокот од автентични писмени и археолошки сведоштва за старословенската митологија може да се надомести со поинтензивно вклучување на народната традиција. Со оглед на тоа дека примената на фолклорно-етнографскиот метод може да пополни многу празнини во комплетната претстава за древната словенска вера, акцентот во ова истражување е ставен на етнографските материјали од зборникот на Цепенков (записите на народни верувања и суеверија). При митолошката реконструкција се земени предвид и други фолклорни материјали од записите на Цепенков кои содржат остатоци од некогашните митолошки верувања кои со текот на времето се исполнети со нова симболичка содржина и на тој начин се „ресемантизирани“. Со проверка на одредени митолошки верувања од старословенската митологија врз селектиран фолклорен материјал, се докажа континуитетот на одредени митски претстави. Оттука и заклучокот дека во народната традиција преживеале некои од старословенските митолошки верувања (потенцијално и од старословенските митови!), а реконструкцијата на старословенското митско наследство може да се интензивира токму со примена на фолклорно-етнографскиот метод.

Клучни зборови: *Фолклорно-етнографски метод, словенска митологија, етноастрономија, народни верувања и преданија, астрономско-метеоролошки кодови.*

Традиционалната религија и митот како облици на духовна култура се предмет на проучување на повеќе научни дисциплини: антропологија, археологија, етнографија, фолклористика, историја, историја на уметностите, историја на религиите и др. Оттука неопходен е заеднички ангажман на научниците (антрополози, археолози, историчари на уметноста, фолклористи, лингвисти, етнографи и етнологи) кој би овозможил интердисциплинарно проучување на една толку сложена проблематика каква

што е митологијата. Секоја од овие дисциплини, одделно и сама за себе, веќе пројави одреден интерес за расветлување на старословенската митологија, а од непроценлива важност е придонесот што досега го дадоа етнографијата и фолклористиката кои се занимаваат со непосредно набљудување на обичаите на еден народ. Во таа смисла, очигледна е потребата овие научни дисциплини да ги здружат силите, бидејќи еден ваков сложен феномен како што е древната претхристијанска вера може да се расветли само ако му се пријде интердисциплинарно.

Повеќемина проучувачи и реконструктори на старословенската митологија веќе имаат укажано дека токму во етнографските и фолклористичките извори се кријат најголемите надежи и очекувања за дополнителни реконструкции на старословенската митологија. Реконструкцијата на старословенската митологија врз основа на фолклорните и етнографските извори веќе е докажана како неизбежен реконструктивен метод во митолошките истражувања на Л. Леже, А. Веселовски, А. Афанасјев, Н. Нодило, Т. Ѓорѓевиќ, В. Чајкановиќ, С. Васиљев, Ј. Махал, и др. Своевремено францускиот славист и реконструктор на словенската митологија Луј Леже истакна дека пишувањето „раскошна историја за духовниот свет на Старите Словени“ наликува на градење велелепен споменик кој поради недостатокот на автентичен материјал во вид на пишани и археолошки извори сè уште не е изграден во целост. Оттука, најголемите надежи и очекувања на проучувачите на словенската митологија се поврзани со фолклористичко-етнографските извори кои сведочат за митолошките „артефакти“ во народната култура. (Анастасова-Шкрињариќ, 2004, стр. 44-50).

Своевиден сигнал за потребата од посериозно вклучување на фолклорот во овие реконструкции, претставуваше делото *Словенска митологија* (1986) на српскиот митолог С. Васиљев кој укажа на тоа дека токму проучувањето на словенскиот фолклор е неопходниот клуч при одгатнувањето на митската доба на Старите Словени. За разлика од францускиот лингвист и историчар Л. Леже, кој сметаше дека проучувањето на старословенската митологија треба да се заснова, пред сè, врз пишани и археолошки споменици кои може да бидат надополнети со народното предание, С. Васиљев ја промовираше фолклорно-етнографската граѓа како важен извор за проучувањето на митологијата.¹

Респектирајќи го ставот дека проучувањето на фолклорот е драгоцен извор за одгатнување на старословенската митологија, во трудот *Словенски пантеон* (2004) веќе го афирмиравме мислењето дека поинтензивното

¹ Поголемиот дел од студијата на Ј. Махал – *Словенска митологија* – се занимава со фолклорот и народната традиција, а етнографскиот/фолклористичкиот метод го применуваат и советските лингвисти В.В. Иванов и В.Н. Топоров кои при реконструкцијата на одредени елементи на старословенската митологија како основа ги земаат мотивите сочувани во словенскиот фолклор (тука спаѓаат и истражувањата на хрватскиот реконструктор Н. Нодило кои, исто така, се темелат врз фолклорните сведоштва).

вклучување на народната традиција може да пополни низа празнини во комплетната претстава за древната вера на Старите Словени и да расветли многу аспекти поврзани со словенската митологија. Во овој труд, како пример за примената на фолклористичко-етнографскиот метод ќе ги земеме предвид фолклорните и етнографските материјали коишто во 19 и 20 век ги фиксираа собирачите на народни умотворби. Кога станува збор за Цепенковата собирачка актива, се определивме за неговите записи на етнографски материјали (народни верувања и суеверија), а за предвидената митолошка реконструкција ќе се послужиме и со други записи (народни приказни/ преданија/ легенди).

Астрономско-метеоролошки митолошки кодови (врз пример на Цепенковите записи на народни верувања)

Независно од регионалните разлики помеѓу Западните, Јужните и Источните Словени, во основата на старословенските народни верувања постои едно заедничко јадро кое се согледува во обредите поврзани со аграрната култура (организацијата на животот на земјоделското општество според годишниот календар кој има аграрен карактер и сугерира одредена монолитност на старословенските верувања). Со оглед на тоа дека зависноста на заедницата од природната смена на годишните доби е апсолутна, во сите традиции, па и во старословенската, е засведочен симболички ангажман на колективот во доменот на обредно-обичајната практика, кој подразбира речиси идентични обреди поврзани со аграрната дејност.

Како и кај повеќето народи во светот, така и во календарот на нашите предци е присутен еден астрономски код кој може да се разгледува од повеќе аспекти – преку соларните, лунарните и метеоролошките кодови. Познато е дека старите Словени го одредувале годишното време според Сонцето, а најголемите народни празници биле сконцентрирани околу четири точки од соларната патека: *зимскиот и летниот солстициј* (краткодневицата и долгодневицата) и *пролетниот и есенскиот еквинокциј* (пролетната и есенската рамноденица). Овие четири клучни годишни точки кои се одредени од положбата на Сонцето во еклиптиката, коинцидираат со најголемите аграрни празнувања кои подоцна ќе бидат „преклопени“ со традиционалните годишни празници поврзани со христијанската религија.

Во традиционалните аграрни култури каква што е македонската, празничниот обреден комплекс кој е поврзан со солстициумските и еквинокциумските астрономски точки се препознава во денешните народни празници кои го следат движењето на Сонцето по соларната патека (т.н. сончево тркало кое го претставува „тркалото на годината“). Од овој празнично-обреден комплекс може да се види дека нашите предци годишното време го одредувале според движењето на Сонцето (при што соларната година ја нарекувале лето – во смисла на една астрономска година). Во врска со ваквата определба е и народното празнување означено како летник

(кој се празнува на 1 март и инклинира кон пролетната рамнодневица, а во минатото се прославувал како традиционален почеток на новата година). Ако земеме предвид дека нашите предци не ја славеле новата година во јануари туку ги славеле почетоките на полугодијата (летото и зимата), може да се заклучи дека поделбата на старословенската астрономска година ги следела примарно солстициските астрономски точки. Астрономската закономерност која ја забележале научниците-астрономи, а која се однесува на „законот за повторливоста на одредени астрономски циклуси“ по примерот на астрономскиот *Метонов циклус*, може да се препознае и во нашите народни верувања во кои на традиционално-искуствено ниво се маркирани вакви закономерности. *Метоновиот циклус* е пример за астрономски повторливи циклуси кои подразбираат некаква *пропорција* на повторливост. Во случајот на Метоновиот циклус таквата повторливост се одвива на секои деветнаесет години и опфаќа одреден број лунации и соларни денови кои во рамките на една иста соларна година доведуваат до повторување на одредени метеоролошки специфики.

Меѓу Цепенковите записи на народни верувања детектиравме неколку такви примери кои наполно се во склад со искуствата на астрономијата како наука и ги посведочуваат народните знаења за многу сериозни астрономски опсервации.

Ако треба да ја поткрепиме тезата за народното познавање на „законот“ за астрономската повторливост, ќе се повикаме на неколку сведоштва и записи на народни верувања од зборникот на Марко Цепенков:

1. *Во првио ден на месец август (Макавеиски ден) ако е јасно времето а тивко и многу горешто, во месец септемвриј ќе бидит времето и тогај тивко и топло.* (Цепенков, 1972, стр. 18);
2. *Во осмио ден на месец август ако е времето топло или горешто и со ветар, во априлиј времето ќе бидит убао и ќе подврнуат;*
3. *Како што ќе биди дено на Митроен топол, студен и ер као да биди, таквие ќе биле четириесетте дни по Митроен.* (Цепенков, 1972, стр. 40);
4. *На 15 јулија (чуреци) во тој ден гледаат старите на времето какво ќе биди: ако је многу горештина, зимата ќе била многу студена; ако је многу горештина, зимата ќе била многу студена; ако облачно, зимата ќе била мека; а пак ако је дождоито, зимата ќе била со лапајци.* (Цепенков, 1972, стр. 59).

Со ваквите аспекти на т.н. „небесна механика“ се занимавале и древните астрономии за што сведочат астрономските откритија од вавилонската, египетската, индиската или старокинеската астрономска традиција. Сите овие народи биле запознаени со дневното и годишното движење на небесните тела, воочувајќи ги закономерностите во повторливоста на одредени небесни појави. Кај древните Асиро-Вавилонци, Индијци и кај старите Египќани со

овие астрономски прашања се занимавале свештениците. Старите Грци ја издигнале астрономијата на ниво на егзактна наука, а во Кина астрономите биле државни чиновници кои по службена должност морале да ги следат небесните движења. На овој начин древните астрономи, следејќи го принципот на астрономска повторливост, ги регистрирале и предвидувале на степен на *мантика* (мантичко/предвидувачко искуство) дури и најретките појави, како што се соларните и лунарните затемнувања или појавата на опашести комети.

Зачудувачка упатеност на нашиот народ во слични астрономски опсервации кои се пренесуваат низ вековното народно искуство покажуваат одредени сведоштва од зборникот на Марко Цепенков. Меѓу Цепенковите записи на народни верувања постојат неколку негови искажувања кои се однесуваат на одредени поединци (негови современици) кои биле верзирани во астрономските знаења и умееле да ги предвидат повторливите метеоролошки циклуси, до степен на прецизност кој ги доближува до некогашните древни свештеници-астрономи. Ќе наведеме неколку примери кои се однесуваат на ваквите *народни астрономи* кои народот ги почитувал како „свездочатци“ – луѓе кои умееле без никакви инструменти да ги предвидат деновите и метеоприликите во народниот календар. На едно место, Цепенков го остава следниов податок: *Имат селани у нас бескнижни, ама поеќе знаат од попот што му попуат в село. Тие знаат на у во целата година главните празници, кој во кој ден ќе падни, многу работи можат да ги кажат како на книга. Таквие старци и старички многу имаат чес од другите, и секој му заблазуат на умот што го имаат.* (Цепенков, 1972, стр. 9).

На неколку места во коментарите кон одредени записи на народни верувања, Цепенков ја искажува истата почит кон народните знаења поврзани со одредени астрономски појави. Восхитувајќи им се на таквите поединци² кои со сигурноста на „народни астрономи“ му соопштувале најпрецизни сознанија за метеоролошките феномени, Цепенков го остава следниов податок:

...во секој старец и старичка, само да имаш време да се запознаваш и да му закажиш нешто прво ти за времето као ќе биди, по тој нишан што си го видел на месечината, али во свездите, али во пилците, али во дрвјата, јемииш и во ер какво да је друго нешто, туку на часо ќе ти го пресечат зборо и ќе ти кажа(т) нешто друго.... од тие вилосовии на нашите старци

² Во забелешката на Цепенков кон друг запис стои: „...тој овчар забележал оти секи ден какво е времето на овој месец, така бидуало и на осумнаесетте години во истио месец, таквоо ќе било. Сакал старецо да натера некое младо момче да го пишуа времето ката еден ден за цели осумнаесет години, и ќе сме си имале едно огледало (календар) за да знаеме секоја година каква ќе биди со студ и друго нешто. Тој стар овчар од Мориоо ет и мориоска глаа носит. Тој приказуал оти земјата се вртела, а не сонцето да одело, као што веруаат учениите. Од многуте години што живеал по планиње и гледајќим по небото и свездите, тој мислел оти земјата се вртела“. (Цепенков, 1972, стр. 8).

сум се уверил оти вистина излегуа као што велат старците. (Цепенков, 1972, стр. 7).

Има и по некои стари што да знаат целата година каква ќе бидит, дали плодородна дали скудна и дали зима ќе има лоша, дали не ќе има (...) Такви старци прикажуваат оти на осумнаесетте години идеља истата година што е годинава; истата година ќе било и другата година на осумнаесеттата година. Од некој сум се учил: на дваесет и осум години идеља истата година. Која година сакаш, таа поверуј, сеедно е. (Цепенков, 1972, стр. 8).

Во склад со постулатите на *етноастрономијата* како дисциплина која се занимава со народните верувања поврзани со традиционалните претстави за небесните тела (Сонцето, Месечината, ѕвездите и соѕвездијата), Цепенков покажува посебен интерес за народните верувања поврзани со атмосферско-метеоролошките феномени. Во својата собирачко-запишувачка практика, тој бележи и записи кои спаѓаат во доменот на *етнометеорологијата* регистрирајќи повеќе народни верувања кои се однесуваат на народниот начин на прогнозирање на времето. Ваквите записи може да се распределат во неколку категории: 1) прогнозирање на времето на поодделни денови од годината; 2) прогнозирање на времето според природните појави и небесните тела; 3) прогнозирање на времето според реакциите на животните и растенијата. Во таа насока, наведуваме одредени записи на народни верувања кои сведочат за метеоролошките кодови во народната митологија:

Во март ако загрми, многу арен берикет ќе има таа година. Така и во маија. Јас за многу работи сум сакал да се уверам дали е вистина она што се кажува во народот со кобење и друго време е практикувано од род во род и е предавано. (Цепенков, 1972, стр. 17).

Од првио ден на новата месечина какво ќе биди времето, али јасно, али облачно, али друга некоја турлија, такво ќе биди во целите петнаесет дни; али до 2-8 дни. Еднипати се менуело и на четирите дни. (Цепенков, 1972, стр. 69).

Атмосферско-метеоролошки кодови: реконструкција врз пример на митолошко предание

На претходниот пример покажавме дека реконструкцијата на древната словенска вера не може да се изведе без увид во народните верувања, а за исто толку незаобиколна фолклорна граѓа ги сметаме и митолошките преданија и легенди. Врз примерот на еден од Цепенковите записи ќе го екстрахираме атмосферско-метеоролошкиот код и ќе покажеме дека со примена на фолклорно-етнографските извори може да се дојде и до „високата митологија“ (до функциите и атрибутите на божествата од старословенскиот пантеон).

Во летно време кога да биет ровја, св. Илија трчал со кочијата по облаци за да ја втаса ламјата и штотуку да ја втасал, ќе врлел со еден

камен морски и одошто силно ќе удрел со камчето, огон силен излегуало и кај ќе удрело, ќе се расипело, ќе убиело. Ламјата од страв кај ќе и се вдаит, тамо ќе се скриет за да не ја убиет. Тешко му кај ќе се скриет. (Цепенков, 1972, стр. 16).

Наведеното предание нè носи кон митот за космогонискиот дуел на старословенските божества Перун и Велес, кој се темели на индоевропската митска матрица. Кај старите Словени, споменатиот космогониски мит се препознава во двете основни варијанти: 1) во првата верзија, причината за дуелот меѓу божествата е тоа што Велес (богот на подземниот свет) ги сопира/заклучува водите, предизвикувајќи катастрофална суша; 2) во втората верзија, богот Велес ја грабнува сопругата на богот Перун – владетелот на небесните зони од универзумот.

И во двете наведени митски верзии на основниот мит за дуелот на Перун и Велес, судирот помеѓу боговите е поврзан со одржувањето на водениот баланс: сопирајќи ги водите и грабнувајќи ја дарителката на небесните води/дождови (божицата Перперуна/Лада), Велес го нарушува космичкиот поредок и предизвикува суша од огромни размери, поради што громовникот Перун тргнува во космичка битка со цел да го врати во нормала нарушениот поредок во природата. Ваквата митска матрица, митолозите ја поврзуваат со категориите *космогониски* и *календарски* мит, а во основата на двете матрици се наоѓа универзалниот атмосферско-метеоролошки код.

За да дојдеме до атрибутите и функциите на главните протагонисти во оваа митска приказна, ќе се повикаме на аналогите со други божества од светската митологија кои спаѓаат во категоријата божества-громовници. Во старословенската митологија, громовникот Перун го афирмираме како бог поврзан со атмосферските и метеоролошките појави – тој е *господар на грмотевиците и на молњите*, оној кој го одредува количеството на дождовите и на тој начин ја гарантира плодноста на посевите. Истата функција во светската митологија ја имаат: Зевс (во грчката митологија), Јупитер (во римската митологија), богот Амон (во египетската митологија), Индра (во индиската митологија), а во нордиската и скандинавската митологија – боговите Один и Тор. Сите овие богови-громовници кои водат потекло од индоевропското небесно божество, имаат исти дендроморфни и фитоморфни атрибути (од растенијата – перуниката и дабот се поврзани со култот на овие божества), а од зооморфните атрибути, орелот се јавува како универзален атрибут на богот-громовник (со орелот на десното рамо богот Перун се вози во својата огнена кочија и фрла молњи по оние кои не го почитуваат).

Покрај примарната функција (одржување на космичкиот баланс преку регулирање на атмосферските води и исполнување на атмосферско-метеоролошката функција), богот Перун ја има и воената моќ како секундарна функција (секогаш е претставен како *непобедлив воин* кој поседува чудесно оружје).³ Како и повеќето богови-громовници,

³ Покрај атмосферската функција (дарител на дождови кои ја обезбедуваат плодноста на

Перун предизвикувал грмотевици, фрлајќи ги своите громовити стрели (експлицитна метеоролошка функција), што во случајот на богот Тор е засилено со удвојување на оружјето (громовита стрела + чекан), бидејќи Тор во својата атмосферско-метеоролошка функција се пројавува со својот чекан – *mjollnir* – кој произведувал громови и молњи.

Идентично на богот Перун, божествата громовници се претставени како крупни брадести мажи-воини кои поседуваат моќно оружје во вид на громовити стрели и камена секира со необична моќ (што ја сугерира нивната воена функција). На Перуновиот дрвен *идол* (статуа со сребрена глава и златна брада), тој е претставен како воин кој во раката држи камена стрела, а митолозите говорат и за Перуновата „чудесна секира“ која Словените ја носеле како амајлија околу вратот. Перуновата камена стрела нè носи кон метеоролошкиот феномен на т.н. „громовити стрели“ кој, освен во митот за громобијците, има своја засведоченост и во народната традиција. Од етнолошките сведоштва дознаваме за „камените стрели“ кои настануваат по ударот на громовите во земја, кои народот ги нарекувал *трештен камен*, *божја стрела*. Ова народно верување засведочено во македонската народна традиција и потврдено во универзален контекст, во оваа прилика би го протолкувале како метеоролошка „реалија“ поврзана со калцификацијата на ослободената енергија од електричното празнење (при ударот на громот во кварцна почва), што би можело да лежи во основата на митските слики за оружјето на боговите-громовници.

Во записот на Цепенков, Св. Илија ја супституира функцијата на небесното божество со метеоролошка функција (Перун), а атрибутите и функциите на хтонското божество Велес се трансферирали на демонолошко рамниште преку дуелот со ламјата. Во митолошките претстави на многу народи во светот (вклучително и во македонската митолошка традиција), ламјата спаѓа во категоријата демони на атмосферските/метеоролошките непогоди, при што со оваа своја функција ламјата се изедначува со *алата* која ги предводи облаците со дождови и предизвикува пороен дожд и град. Митскиот двобој на богот-громовник со митското чудовиште (универзалната митска космогониска матрица присутна во сите митологии во светот), во овој случај се варира преку дуелот на Св. Илија и ламјата. Истиот дуел освен на религиозно-легендарно рамниште каде носители на атмосферско-заштитничката функција се христијанските светци (Св. Илија, Св. Ѓорѓи), им се припишува и на епските јунаци кои ја бијат истата „космогониска битка“ со триглавото чудовиште (црна алетина). Во контекст на наведената митска матрица, дуелот на Св. Илија со ламјата наполно одговара на митската епизода од старословенските митолошки верувања за Перун и Велес кои треба да се дешифрираат преку атмосферско-метеоролошкиот код: богот Велес го нарушува космичкиот поредок и го предизвикува гневот посевите поради што бил почитуван од земјоделците), Перун го честувале и војните, сметајќи го за свој покровител.

на громовникот Перун што е повод за големата космичка битка во која победува богот Перун. Победата на громовникот никогаш не е конечна, туку секоја година во сезоната на летните грмежи се повторува преку истиот дуел, за којшто раскажува реконструираниот космогониски и календарски мит. (Анастасова-Шкрињариќ, 2017).

Изведената митолошка реконструкција потврдува дека одредени митски слики опстануваат и во поновите религиски претстави (инкорпорирани во религиозно-легендарните теми за христијанските светци), а како резултат на ваквата фузија на старите и новите претстави, се јавува своевиден феномен на синхроно постоење на една иста митска тема во повеќе дијахрониски формати.

Во заклучокот на ова истражување уште еднаш го афирмираме ставот дека примената на ретроградниот метод (методот кој оди наназад) може да пополни мноштво празнини во комплетната претстава за старословенската митологија. Со проверка на одредени митолошки верувања од старословенската митологија врз селектиран фолклорен материјал се докажа континуитетот на одредени митски претстави (од нивната идентификација во заедничкото индоевропско наследство, преку локалните словенски разгранувања, па сè до поновата „митотворечка продукција“ која е подложна на процес на трансформација и се одвива во поразлични форми и закономерности: критичните ситуации во екосистемот, социумот, космосот, раѓаат услови за митологизирање на некои појави). Иако во современи услови народните верувања поврзани со митолошките претстави во голем степен се редуцирани (задржувајќи се единствено во сеќавањата на повозрасните), во основа може да се заклучи дека во народната традиција преживеале некои од старословенските митолошки верувања (потенцијално и од старословенските митови!), а реконструкцијата на старословенското митско наследство може да се интензивира токму со примена на фолклорно-етнографскиот метод.

Користена литература

1. Анастасова-Шкрињариќ, Н. (2004). *Словенски Пантеон*. Скопје: Менора.
2. Анастасова-Шкрињариќ, Н. (2017). *Перуновата стрела*. Скопје: Табернакул.
3. Вражиновски, Т. (1998). *Народна митологија на Македонците*. Скопје/Прилеп: Матица македонска/Институт за старословенска култура.
4. Вражиновски, Т. (2000). *Речник на народната митологија на Македонците*. Скопје/Прилеп: Матица македонска/Институт за старословенска култура.
5. Пенушлиски, К. (1982). *Кон народните приказни на Марко К. Цепенков*. Во: *Марко Цепенков/Светот на приказните*. Скопје: Мисла.
6. Саздов, Т. (1997). *Историја на македонската книжевност, Усна народна книжевност*. Скопје: Детска радост.

7. Цепенков, М. (1972). Народни верувања и детски игри. Едиција: *Македонски народни умотворби*, I-X. Скопје: Македонска книга.
8. Цонев, Ѓ. (2004). *Небото над Македонија*. Скопје: МКЦ.
9. Чаусидис, Н. (1994). *Митските слики на Јужните Словени*. Скопје: Мисла.

Електронски извор

- Јанковић, Н. *Астрономија у предањима, обичајима и умотворинама Срба*. <https://www.semanticscholar.org/paper/%D0%90%D1%81> (пристапено на 15.01. 2021).

Nina Anastasova-Shkrinjarik

Ss. Cyril and Methodius University, Skopje

Mythologisation of Astrophomena (Archaeoastronomic and Ethno-astronomical Decoding of Slavic Myths in Cepenkov's Folklore Material)

Abstract: The purpose of this research is to affirm the view that the lack of authentic written and archaeological testimonies of Old Slavic mythology can be compensated by a more intensive inclusion of folk tradition. The application of the folklore-ethnographic method can fulfill many gaps in the complete representation of the ancient Slavic faith, the apostrophe in this research is placed on the ethnographic materials from Cepenkov's folk collection (notes of folk beliefs and superstitions). In this mythological reconstruction, other folklore materials from Cepenkov's records are taken into account, which contain remnants of the former mythological beliefs, which over time are filled with new symbolic content and thus are "resemanticized". By checking certain mythological beliefs from Old Slavic mythology on selected folklore material, the continuity of certain mythical representations was proved. Hence the conclusion that some of the Old Slavic mythological beliefs (potentially from the Old Slavic myths!) have survived in the folk tradition, and the reconstruction of the Old Slavic mythical heritage can be intensified by applying the folklore-ethnographic method.

Keywords: *Folklore-ethnographic method, Slavic mythology, ethno-astronomy, folk beliefs and legends, astronomical-meteorological codes.*

БАЛКАНСКИТЕ ВОЈНИ И ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА КАКО МОТИВИ ВО НАРОДНИТЕ ПЕСНИ ОД СТРУМИЦА И СТРУМИЧКО

Ана Витанова-Рингачева

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
ana.ringaceva@ugd.edu.mk

Апстракт: Иван Котев е најголемиот жив современ собирач на народното творештво кој во својата петдецениска потрага по фолклорното богатство на Струмица и регионот има собрано обемен фолклористичко-етнографски материјал. Книгата „Грозен бој се почна горе на Балкано“ (*Македонски народни песни од Струмица и Струмичко за Балканските и Првата светска војна*) е ретка книга во македонската фолклористика која содржи околу четириесет народни песни со мотиви од Балканските војни и Првата светска војна. Книжевно-јазичната анализа на фолклористичките единици приложени во книгата, даваат појасна слика за еден значаен период од македонската историја, за кој народот најмалку пеел.

Песните претставуваат оригинални записи и варијанти на познати мотиви од една значајна историска епоха и при нивната детална анализа се потенцираат јазичните белези (особено лексички) на народниот говор од овој крај и неговиот развој во период од речиси педесет години.

Клучни зборови: *Народна песна, Балкански војни, Прва светска војна.*

Историски контекст

Македонската народна песна е сведок на времето во кое усно кажаниот збор бил на рамниште на сите, подоцна запишани узуси. Песната е чувар на секавањето, таа ја конзервира историско-уметничката претстава за светот. Светот има безброј лица, видливи и невидливи, реални и замислени. Балканот, а со него и Македонија, е едно од лицата на светот. Стереотипните претстави за Балканот му ја предочуваат на светот сликата за едно место, синоним за конфликти, трагизам, варваризам, предрасуди, наратив обременет со негативни атрибути. Таквиот наратив прераснува во приказна која, секогаш кога ќе се спомне Балканот, се прилепува како нејзина етикета. Ако Балканот е хронотоп, тогаш Македонија, според нејзината ареална поставеност во однос на другите, е просторот во срцето на тој хронотоп. Современиот дискурс на Балканот се стреми кон тоа да се минимизира или целосно да се отстрани националистичкиот наратив. Митот за Балканот

како „буре барут“ сè уште има свои живи алузии, а Западот кога сака да говори за криза на идентитетот, своите тези ги аплицира земајќи го Балканот за пример. За балканските простори е карактеристична андрогината слика на Полуостровот како нешто помеѓу, нешто кое не е ни дом ни туѓина, ни војна ни мир, ни рај ни пекол. (Ќулавкова, 2018, стр. 36). И токму во едно такво „помеѓу“ еден народ жилаво им пркоси на сите историски неправди, народ кој и кога му го рушеле домот, тој создавал нов, а кога принудно морал да се сели, со себе ги понел ората, песните, приказните... Одел и пеел, оставал зад себе трошки, ако еден ден се врати, да знае од каде тргнал.

Кога се прелистуваат страниците на историјата на Македонија од почетокот на XX век, неминовно се забележува постојаната тенденција на соседите и големите сили за нејзино територијално и духовно распарчување. Големата идеја на Илинденското востание донела големи жртви, но и надеж дека Македонецот никогаш не треба да престане да ја сонува слободата. Соседните земји, Бугарија, Грција и Србија ја започнуваат Првата балканска војна под превезот на идејата за конечно ослободување од турското ропство.

Значајната геостратешка положба на Македонија, нејзините природни богатства и убавини биле силен мотив, соседите да посакаат да зграбат дел од неа. Балканските војни ја разоткриваат идејата на нејзините партиципенти, да посегнат по субјективна селекција на фактите, да ја интерпретираат историјата по сопствено убедување и да ја пласираат како своја вистина, прилагодена на нивните национални потреби. За жал, таквата нивна политика е доминантен наратив и денес кога македонскиот народ е соочен со негирања на своето потекло, јазик и идентитет, кога во цивилизираниот нов век имаме потреба да го докажуваме она што априори е непобитен факт. Тоа што останало врежано во меморијата, невозможно е да биде избришано, се раскажува и прераскажува како живо сведоштво за страдањата на недолжните и без вина осудени луѓе:

„Имало и горење на луѓе во фурна. Во текот на 1995 година запишав едно кажување од Кољо Стаменов од Струмица, кој како дете го напуштил родното село во близината на Кукуш и се сеќава на случај што длабоко ги потресол жителите на селото. Никој не можел да претпостави дека човек на човека може да му нанесе толку голема болка и да го прати во пеколна смрт. Еве го интегралниот текст на ова кажување:

Тај, фурн'и'а бил. Фурн'и'а бил, си н'в'лил фурната, ...леп ќе пече. Грци доваждат да се бй'ат, Бугаарто отст'нват, Грците сѐ напреднуват. Ниа, н'р'одо, бега ут сѐелто у градо. Душа мила! Бегат! Бегат! И н'р'одо му речѐл: - Е,еј колеѓа, остави таа фурна, бегај, тук шо ќе биде не се знаа! - А, шо ќе биде!? Едѝн-два дена ќе пумѝне сичко. Оно, т'ка а, ама за тиа два дена шо ќе биде - не знаа. Бркано време... Е, не слуша никуј. Чека да прегоре, леп ќе пече... И, флеват Грците, таа мртва сража, тиа са трујца. Нешто го питале, грчки знааи ле, не знааи ле, он „не знам!“ рекал. И, ка го фајкат - жиф у фурната. Земната горе и он горе. Аман-думан- нема! Жиф у фурната!“. (Котев, 2014, стр. 336).

Собирање и класификација на песните

Траумите од поделбата се чувствуваат и денес, а нив ги чува историјата, уметноста и воопшто, стојат како длабок белег во културната меморија на македонскиот народ. Македонскиот фолклор, музиката, танцот, везот, обредната практика, легендите, преданијата, се гласни сведоци за патиштата и беспаката на Македонецот, кој принуден да го напушти родното огниште, свил гнездо некаде далеку од дома. Марко Китевски потенцира дека фактот што Македонскиот (Солунскиот) фронт минувал низ Македонија би требало да резултира со мноштво песни, преданија и други народни умотворби. (Китевски, 2014, стр. 256). Меѓутоа, увидот во собраната архива од тој временски период укажува на фактот дека бројката е многу мала, речиси незначителна во однос на периодите претходно. Увидот во зборниците на Јосиф Чешмеџиев, Добри Христов, Панчо Михајлов, Ѓорѓи Киселинов, Војислав Радовановиќ, Владан Ѓорѓевиќ и други објавени во меѓувоениот период, не најде на песни од споменатите периоди.

Меѓутоа, современите собирачи и запишувачи,¹ веќе во својата актива бележат песни од Балканските војни и Првата светска војна. Еден од најактивните собирачи на фолклорот од Струмица и Струмичко, Иван Котев, фолклорист и истражувач на фолклорното богатство од овој регион, запишал над четириесетина народни песни со мотиви од Балканските војни и Првата светска војна. Во однос на преостанатите видови песни коишто Котев ги има собрано и запишано (импозантна бројка од над илјада), песните со вакви мотиви се малку на број, но не помалку вредни. Книгата „**Грозен бој се почна горе на Балкано**“ (*Македонски народни песни од Струмица и Струмичко за Балканските и Првата светска војна*) е неговата најнова објава на песни што ги запишувал во периодот од 1970 до 2018 година, а се со мотиви од Балканските и Првата светска војна. Најголемиот дел од песните се запишани во седумдесеттите години на XX век и во нив е конзервиран говорот на Македонците во струмичкиот регион, посебно во селата Иловица, Сушица, Секирник (села населени со бежанци, Македонци кои по Букурешкиот мировен договор се прогонети од Егејскиот дел на Македонија²), Ново Село,

¹ Димитар Митевски, *Вековни ноти, Македонски народни песни од Штип и Штипско*, книга втора, Штип 2001; Трпко Бицевски, *Македонски народни песни од Леринско*, Скопје 1995; Трпко Бицевски, *Македонски народни песни од Воденско*, Скопје 1989; Илија Алишевски, *Цвилит коњче во гора зелена (Збирка народна песни)*, Битола, 1997; Илија Алушевски, *Залуде лудо полуде, (Македонски народни песни)*, Битола 1982; Ристо Стамков, *Комитски песни од Јужно Повардарје*, Скопје 2012; Милан Ристески, *Зборник на револуционерно-борбени песни*, Скопје 1981 и други.

² Најголем дел од бежанците се населиле во напуштените куќи и имоти од Турците во струмичките села и во градот Струмица кој ја доживеал истата судбина како и Кукуш. Тој бил неколкукратно опожаруван во текот на месец август 1913 година од грчката војска. Војната, пожарите и миграциите придонеле демографската слика на градот битно да се промени. Струмица од град со средна големина, кој во 1910 година броел 25.000 жители, станал опожарено и опустошено гратче кое во 1921 година броело едвај 6500 жители. Од нив, според еден податок околу 2700, биле бежанци кои се населиле во Струмица по Втората балканска војна. Оној дел од градот каде што се населиле бил наречен Бежанско маало, а тоа постои и денес. Што се однесува до струмичката околина, бежанците се населиле во

Турново, Босилово, Дабилџа, Ново и Старо Коњарево и други. Регионот на Струмица и Струмичко за време и по завршувањето на Балканските војни ќе доживее длабоки потреси, пустошења, опожарувања и преселби. Присилните масовни миграции, како и притисоците на соседните пропаганди, ќе направат целосен пресврт во животот на некогашното мирно гратче кое по војната почнува да ја испишува својата нова историја. (Витанова-Рингачева, 2014, стр. 263-264).

Анализата на песните запишани во седумдесеттите години на 20 век ги покажува јазичните белези (особено лексички) на народниот говор од овој крај, кој доста се разликува од песните запишани речиси педесет години подоцна. Имајќи го предвид фактот дека информаторите кои ги снимал Котев се родени во првите години на XX век (најстариот од нив, слепиот старец Јован Василев е роден во село Костурино, 1903 год.), јасно говори за тоа дека, иако македонскиот народ се образувал на јазици кои му биле наметнувани, сепак длабоко во себе ја чувал жива вистината за тоа кој е, од каде потекнува и дека македонскиот јазик е неговиот мајчин јазик. Песните испеани на струмички дијалект, така запишани и така зачувани, всушност се најголемиот доказ дека идентитетот се чува единствено преку јазикот. Македонската говорна заедница и во минатото и денеска е опкружена со различни говорни заедници од словенско и несловенско потекло. Кон ова мора да се имаат предвид и историските, општествените и културните услови во минатото на балканските простори каде што во определени периоди се јавуваа определени доминации од различни ентитети. Сите тие фактори влијаеле врз македонскиот јазик, а имајќи ги предвид определените историски периоди, може да се смета дека македонскиот ентитет на овие простори успеал да опстои во екстремно тешки услови – особено во периодот од првите децении на XX век. (Веновска-Антевска, 2013, стр. 207-208). Македонскиот XIX век го најави македонскиот духовен отпор кон сите неприродно наметнати неистини од страна на пропагандите, ја издигна македонската национална свест до ниво од кое може јасно да се набљудува вистината за нашето различие. Резултатот од тој отпор е разбудената свест за посебноста на македонскиот јазик, фолклор, литература и култура, како и сознанието дека борбата за нивното зачувување е единствената идеја за која има смисла човек да се бори. Борбата против злото е легитимна и секогаш има смисла, бидејќи ако не е така, тогаш и животот би станал бесмислен. Додека Македонија била под османлиско владеење, народот ги чувал јазикот и верата преку богослужбата во црквите во кои словото се читало

селата Иловица, Секирник, Турново, Сушица, Штука, Добрашинци, Нова Маала, Сушево, Петралинци, Борисово, Мокриево, Габрово, Свидовица, Балдовци (старо и градско) Сарај и Гечерлија. Види во: Јанчева, Љ. И Мирчевска, М. (2013). „Струмица и струмичко. Нова дестинација на кукушките бегалци“. Во: *Зборник на трудови од научниот собир: Струмица и струмичко за време на Балканските војни и Букурешкиот мировен договор, Струмица 2012*, Струмица: Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Струмица, стр. 159. Цитирано според: Манол Пандевски, Горѓи Стоев Трнката, Струмица и Струмичко низ историјата, ОО на СЗБ од НОБ– Струмица, 1969.

на црковнословенскиот јазик. Создавањето на народното творештво не подразбирало никакви забрани и ограничувања, народот пеел и раскажувал секогаш и секаде, го негувал духот, го крепел и хранел со народниот збор. Јазикот и фолклорот се камата и револверот пред кои Македонецот се колнел и во чија сила верувал. Таа верба и го одржала.

Во однос на класификацијата на македонските народни борбени песни, Блаже Ристовски посочува дека првите класификаторските обиди на Миладиновци, Верковиќ, Шапкарев, Црнушанов, како и подоцнежните поопсежни обиди на Х. Поленаковиќ, К. Пенушлиски и Т. Саздов не се доволни за да се подредат овие песни. Токму затоа Ристовски предлага своја класификација на македонските народни песни против поробувачите: 1. Народни песни за подвизите на разните феудални јунаци; 2. Народни песни за ајдутите во Македонија и 3. Револуционерни народни песни. Посебно значајна за нас е третата група која Ристовски ја дели на пет подгрупи: 1. Предилинденски револуционерни македонски народни песни (од појавата на првите организирани револуционерни акции до 1893 г.); 2. Илинденски револуционерни песни (од 1893 до 1908 г.); 3. Поилинденски револуционерни песни (од 1908 до конечната поделба на Македонија); 4. Револуционерни македонски народни песни од времето меѓу двете светски војни (од 1918 до 1941г.) и 5. Македонски револуционерни песни од НОБ (од 1941 до 1944 г.) (Ристовски, 1969, стр.146-148).

Имајќи ја предвид ваквата класификација, песните од Балканските војни и Првата светска војна опфатени во книгата **„Грозен бој се почна горе на Балкано“** (*Македонски народни песни од Струмица и Струмичко за Балканските и Првата светска војна*) ги ставаме во третата подгрупа во која е опфатен поилинденскиот период. Имено, станува збор за периодот по 1908 година кога се случува поделбата на Македонија. Ристовски посочува дека свесно не izdelува посебна подгрупа за војничките песни, бидејќи сите тие балкански и светски војни македонскиот народ не ги почувствува како ослободувачки, па не ги ни опеа како такви, туку и во нив ја излеа својата несреќна положба, натеран да војува за туѓи интереси. (Ристовски, 1969, стр. 148).

Војната како мотив во народната песна

Книгата **„Грозен бој се почна горе на Балкано“** (*Македонски народни песни од Струмица и Струмичко за Балканските и Првата светска војна*) содржи 13 лирски песни со мотиви од Балканските војни и 24 лирски и 1 епска песна со мотиви од Првата светска војна, а на крајот, покрај списокот на информатори и топоними, Иван Котев приложува и речник на помалку познати зборови. Во песните се чувствува духот на времето во кое се создавани, посебно во делот на новата лексика: *топови, фронт, френски, рота, моторна лотка, капетан, бинтове, болница, санитаре, авион, лекари* и сл.

Книгата е насловена според истоимената песна **Грозен бој се почна горе на Балкано**, песна за девојката која останува сама по наводната смрт

на нејзиниот сакан кој заминал на бојното поле, за да се врати подоцна жив и здрав. Народниот пејач пее за судбините на својот народ, за судбините на мајките што ги изгубиле синовите, за сестрите останати без браќа, за девојките и жените останати без своите момчиња и мажи. Во овој виор од оган и смрт неизбежно е учеството на македонската жена како мајка, сестра, ќерка, девојка, медицинска сестра. Изложени на невидена сиромаштија, оставени сами на себе со многудетни семејства, незаштитени од многуте странски, па и домашни војници, жените го изнеле најтешкиот товар во оваа војна. (Котев, 2020, стр. 53). Она што е, исто така, воочливо е фактот дека пеејќи за судбините на паднатите војници и нивните семејства, народниот пејач создава колективен лик на страдалник кој носејќи го товарот на војната, всушност, го болува личниот, но и колективниот бол. Такви ликови се познати во македонската уметничка литература.

Самиот наслов и првите стихови на песната се слика за тоа како луѓето ја доживувале војната, нарекувајќи ја *грозен бој*. Всушност, народниот пејач ни ја предочува вистинската слика за тоа што значи војната, таа е: страшна, грозна, тешка, мачна, долга, пушта, братоубиствена и на крајот, секако, бесмислена. Војната сама по себе е синоним за уништувачка сила која го руши поредокот, предизвикува страдања и општочовечка несреќа. Македонецот борејќи се за туѓите интереси, никако поинаку и не можел да ја доживее војната, а уште помалку да пее за неа. Принуден да се бори на спротивната страна од таа на својот роден брат, крева рака за да пролее братска крв: *Две ми војски бој се бија / едната е била српска, / а другата б'лгарска. / У војската двујца брајќа, / со ножове се судриле; / и па не се пузнајале (Две ми војски бој се бијат)*. Можеби историјата сака да ги премолчи ваквите сцени од фронтот, но не и песната. Таа запишала сè што историјата премолчела. Народниот пејач дава страотна слика за тоа какви маки трпеле Македонците, низ што поминувале за време на војната: *Даски се бичат, спици се прават, / на Македонци под нокти стават; / даски се бичат, спици се прават, / на Македонци под нокти стават. / Фурни се паљат, железа се горат, / на Македонци ф уста се стават (Кажки бре, кажки, ѓафир каурин)*.

Таквите веристички слики предизвикуваат силен интензитет на емоција, а се во функција на предизвикување внимание од Европа, да се сврти и да ги види страдањата на луѓето од овој дел од светот. Песната е гласноговорник на угнетениот човек кој, и покрај сета неправда, пак застанува на нозе и пее. Во манир на химничното пеење пејачот го бодри нескршливиот дух на малиот човек: *Нека да разбере цела Европа, / какви маки теглат Македонците; / нека да разбере цела Европа, / какви маки теглат Македонците! / Македонец се вика, пак на нози рипа, / македонски песни весело пеје (Кажки бре, кажки, ѓафир каурин)*.

Песните изобилуваат со контрастни слики, црно-бела претстава за светот и ние, другиот и ние, Европа и Македонија. Балканските бинарни опозити: наше-туѓо, војна-мир, живот-смрт, правда-неправда, поробувач-поробен како да се вградиле во секоја пора на животот овде, а најмногу во народното творештво. Од имаголошки аспект, претставата за Европа од гледна точка на Македонецот е обременета со негативни атрибути: таа е *блудница, крвница*, виновна е за сите страдања на македонскиот народ, бидејќи

дозволила големите држави да ја кројат судбината, но и да ги раскројуваат границите. Сето тоа што народот го живеел и доживувал, го испеал во песна, раскажал легенда, избрусал поговорка, изустил клетва. Песната е сведок за историскиот ѓд на македонскиот народ, таа е скришното засолниште на душите на страдалните, кои, не можејќи да се одбранат од гладните усти на големите, пееле за да бидат чуени и да бидат спасени: *Македонија поробена/ главата ѝ наведена./ Од Русија – оставена!/ Од Европа – заборавена!/ Европејец е слободен,/ тој не мисли на поробен (Македонче, братче мило).*

Во современ контекст, Европа е симбол на заедништво, единство, солидарност, правда, слобода, демократија, но под плаштот на таквата симболика како да се крие нејзиниот нечесен однос кон малите и маргинализирани народи, кои се големи единствено во својата духовна оставнина што му ја подаруваат на светот. Во народната поезија многу честа е претставата во која татковината се персонифицира, најчесто во ликот на мајка или храбра жена. Во песната *Очајен глас се чује* Македонија добива лик на расплакана жена која падната во тешки страдални маки, колне и бара помош. *Проклета ти да бидеш,/ Европо независна;/ проклета ти да бидеш,/ Европо независна!/ Проклета ти да бидеш,/ блуднице вавилонска!/ Блуднице вавилонска,/ крвнице македонска;/ Французи, Англичани,/ сакат да не заработ./ Русијо, мила сестро,/ ела ни ти во помош! (Очајен глас се чује).* Клетвата и песната се најемотивните изблици на тага и очај, на безнадежност и безизлез. Во оваа песна клетвата е вградена во стихот, со што интензитетот на емоцијата се дуплира и добива на сила. Македонија персонифицирана во жена, фрла клетва врз Европа, нарекувајќи ја *блудница вавилонска, крвница македонска*, а помош бара од Русија нарекувајќи ја *мила сестро*. Ваквиот наратив се среќава и денес, бидејќи македонскиот народ кој природно ѝ припаѓа на Европа, постојано живее со чувство на недоверба кон поголемите од него со кои го дели континентот.

Во песните доминантно место им е отстапено на местата каде се случувале големите битки, каде паднале многу жртви, места кои и денес се синоним за војната. Во песната *Прва битка на Гулаш је била* народниот пејач низ една течна лирска вертикала го дава хронолошкиот ред на битките во кои најблиските ги губат своите сакани: Голаш, Битола, Криволак, Јарбица и Дојран. Имено, поради добрата стратешка положба, Криволак било местото на кое се вкрстувале патиштата за време на војните. Според историските податоци, за време на Втората балканска војна во 1913 година таму се водела жестока битка меѓу српската и бугарската војска. Битката на Кајмакчалан или Кајмакчаланската битка која се водела меѓу српските и бугарските трупи на Македонскиот фронт за време на Првата светска војна, исто така, останала во меморијата на македонскиот народ: *Таму има грозен бој меѓу Србе и Б'лгаре/ Меѓу Србе и Б'лгаре, Англо-Франци, Германци,/ Англо-франци, Германци, неспособни Талианци,/ Англо-франци, Германци, неспособни Талианци (Огрејала месечина горе на Кајмакчалан).*

Инвокацијата е најчестата почетна форма на обраќање во почетните стихови. Лирското јас нејчесто се обраќа кон татковината: *Македон'јо, земјо мила,/ земјо мила и огниште*; во форма на прашање се обраќа кон Македонецот: *Македонче, братче мило,/ што си глава наведело/ што си толку нажалено,/ очите ти солзи ронат;/ Кажи бре, кажи, ѓафир каурин,/ до дек' е земја Македонија*; кон македонската жена: *Бре невесто оилена,/ што си толку натажена,/ натажена, оплакана,/ а и в црно забрадена*; кон браќата Македонци: *Еј, слушајте, братја, за тие робе, братја,/ шо робуваха ваф таја пуста Грција, пуста Грција,/ од осамнајста година, до тријсе и осма година*.

Природните феномени и нивните состојби, народниот пејач ги доведува во релација со состојбата во која се наоѓа неговиот народ и земја, но и со неговата внатрешна, духовна состојба. Песната ***Сл'нцето изгрева од високи чуки*** започнува со сликата на изгрејсонцето, слика која носи нов ден, нова надеж за поробениот народ: *Сл'нцето веч изгрева,/ од високи чукари./ Млад јунак с којна излева/ од железните порти./ Збогом мајко, збогом братја,/ збогом братја и сестри!/ Јас јотиван на Балкана,/ рај да дадам, душмани!/ И небото се замрежило,/ од димови, топови;/ реките са предојдели/ од јуначки крвови (***Сл'нцето изгрева од високи чуки***).*

Убавината на изгрејсонцето се замрачува во последните стихови во кои народниот пејач дава слика на помрачено небо и надојдени реки во кои место вода, тече крв од раните на јунаците. Тагата и страдањето на јунаците станува состојба која се прелева и во природата и таа страда заедно со нив. Во песната ***Гора се вила, вила развила*** природата се обновува, само едно дрво, под кое лежи младиот ранет војник, не разлистува. На голите гранки грачи гавран кој се заканува дека ќе го исколва мртвото јуначко тело и ќе го однесе како храна на своите малечки: *Гора се вила, вила развила,/ сал едно дрво не се ј развило./ И на дрвото гавран гарачи,/ и под дрвото млад јунак лежи./ И под дрвото млад јунак лежи,/ млад јунак лежи саз девет рани:/ саз девет рани, рани кориумови,/ десетта рана с нош пребодена./ И на дрвото гавран гарачи:/ Умри ми, умри, млад ранен јунак!/ Умри ми, умри, млад ранен јунак,/ да ти ископам црните јочи,/ да си наранам мојте малечки*. Овие стихови разгрануваат силна симболика, дрвото како прастар симбол е граничниот хронотоп, местото-жртвеник, таму најчесто се случува смртта и таму е гробот на паднатиот јунак. Во песните најчесто се среќава гавранот како злокобна птица, симбол на смртта и предвесник на трагични настани. Гавранот најчесто влегува во дијалог со јунакот, но и со девојката која го чека враќањето на саканиот кој се бори на фронтот. Гавранот е птица со хтонски карактеристики и припаѓа на групата т.н „нечисти птици“ (Гура, 2005, стр. 395). Во словенската митологија гавранот се перципира како најинтелигентна птица, птица-носител на лоши вести, но и птица која доаѓа до некакво богатство. Во песната ***Над мене црн гарван лети*** гавранот во својот клун ја носи отсечената дланка на јунакот на која сè уште стои

блескавиот прстен што му го подарила неговата сакана: *Кажи ми гавран, черен, зловешт,/ од дек намери тас р'ка?* Одговорот на гавранот е, всушност, трагична слика од боиштето на Криволак: *Продума гарван черен, зловешт:/ - Од Криволак се враќам јас!/ Грозната битка, битка јас видох,/ на бој свиреп свидетел бех;/ грозната битка, битка јас видех,/ на бој свиреп свидетел бех!/ Тамо л'штеха сабљи, мечове,/ преплетеха се като плет;/ грнати в црна, в црната земја,/ ровеха мртвешки тела;/ гранати в црна, в црната земја,/ ровеха мртвешки тела (Над мене црн гарван лети).*

Епската песна како фолклористички артефакт

Лирските песни се испеани со баладичен тон. Во нив интензитетот на трагизам е многу висок, а причинители на трагизмот се поробувачите. Песните изобилуваат со поетски слики што се редат една по друга, а трагичното чувство градира од строфа во строфа. Сите песни во книгата се лирски, освен една, *Песна за робјето што биле задржани во Грција 20 години*, долга епска песна испеана од Асен Атанасов³ од с. Дабиља, Струмичко. Настанот што песната го засведочила е заробувањето на војници од Серско Поле во 1918 година. Долгите епски песни сами по себе се индивидуална творба на пејачот кој внесувајќи своја сугестија, свој глас, интерпретација, всушност прави импровизација на претходно слушнатата песна, создавајќи нејзина варијанта. Во овој случај, интересен е фактот дека оваа песна не ја знае никој во селото, освен пејачот кој му ја испеал на Иван Котев. Во нашиот увид во претходно споменатите зборници, не наидовме на ниту еден пример на епска песна со мотиви од Балканските и Првата светска војна. Оваа песна е единствена од ваков вид и претставува редок фолклористички артефакт. Песната се пеела исклучително во струмичкиот регион, а тоа ни дава за право да претпоставиме дека заробените војници можеби биле по потекло од овој крај, бидејќи од историска гледна точка, голем број мажи од Струмица и Струмичко биле регрутирани во борбените редови: *Еј, слушајте, братја, за тие робе, братја,/ шо робуваха ваф таја пуста Грција, пуста Грција,/ од осамнајста година, до тријсе и осма година./ Грците ги заробиха доле рамно Серско Поле,/ во Македонија. Грците ги отаму дигнаха,/ па ги одведоха доле, ф стара Грција,/ доле в' морето....*

Самиот факт што пејачот ја класифицира песната како „фамилијарна“ и посочува дека се пеела на собири, визити и прослави, говори за тоа дека епската песна бара слушатели, наспроти лирската која се пее и во осама. Преку почетната инвокација со извикот *Еј*, песната прави враќање во времето назад, односно воочлива е временската оддалеченост. Таквата дистанца директно се одразува и врз јазичните белези, бидејќи песната се пеела на

³ Песната е снимена на 16.03. 1977 год. во с. Дабиља, Струмичко. Пејач: Асен Атанасов, роден во с. Дабиља, 1917 год. Има завршено IV одд. Снимил и дешифрирал: Иван Котев, фолклорист од Струмица. Песната ја класифицира како „фамилијарна песна“, а се пеела по визити, на свадби и сл. Оваа песна не ја знаат други од селото.

јазикот (дијалектот) кој тогаш го говореле луѓето. Епската песна во својата средина за вертикала има познат историски настан кој народниот пејач го бојосува со чиста лирска емоција. Песната ја следи епската поетика. Како доминантни во епското пеење се јавуваат: јунаштвото, епскиот хронотоп (време, место), епската нарација, реминисценциите, раскажувањето од временска дистанца и слично. Епскиот дискурс црпи мотиви од колективното сеќавање, но вклучува во себе и нови епско-историски елементи на мислење, при што создава нов облик на естетизирани историски наративи. (Кулавкова, 2018, стр. 212). Настанот за кој се пее е историски наратив кој народниот пејач го облагородува со силна емоција, но и величење на јунакот Јордан кој ќе го предводи отпорот и акцијата за спасување: *Јордан се фрли ф морето,/ запали една лотка моторна, најнапред врви*. Ликот на Јордан се појавува како носител на епското јунаштво, како носител на идејата на Одисеј за враќањето дома. Тој е храбар, бестрашен, но и одлучен да побегне и да се спаси себеси, но и другарите. Интересно е што и преостанатите негови пријатели се дадени со име и презиме и местото од каде потекнуваат, со што самата епска нарација се насочува кон тоа да се засили ефектот на веродостојност во кажувањето. Пејачот пее со силен нагласок, со потреба да му се верува. Бегството е успешно и Јордан заедно со своите пријатели стигнува во Цариград пред конзулот кој го пречекува со зборовите: *Не се бојте, море јунаци,/ чим сте живи дојделе при мене,/ јас ќе ви дадам пасош,/ секој од вас да заминете,/ кој за Македонија, кој за Б'лгарија*.

Епските реминисценции се читаат во говорот на Јордан во Конзулатот кога, всушност, ја објаснува целата помината голгота и подолу во текстот кога на свадбата на синот ќе го открие својот вистински идентитет, а како доказ ќе ја извади сликата од семејството што ја носел цели дваесет години: *Дојдело време Јордан сам да се окаже./ Свалил раница од рамо,/ шо е носел на рамо двајсе години,/ а, а, а, таа пуста Грција./ Почна Јордан с'лзи да роне,/ извади Јордан слика од него,/ кога е бил Јордан пред двајсе години дома/ и жена му е сликана*. Враќањето на Јордан и неговата средба со синот е по матрица на препознавањето на Одисеј од неговиот син Телемах. Одисеј стигна во Итака со белегот по кој ќе биде препознаен, а Јордан со сликата од семејството што дваесет години ја носел во својата пазува. Стигнува на денот на свадбата на својот син кој во отсуство на таткото го поканува непознатиот гостин да му биде таткова замена и да седи на чело на свадбената трпеза. Вертикалата на песната станува сè поцврста преку кондензираниот дијалог на ликовите, што наметнува драматичност којашто оди по линија на градацијата. Епската нарација нè води до мигот кога градацијата го достигнува својот врв, кога Јордан го открива својот вистински идентитет: *– Дегиди бре сино Стојанчо,/ при твој роден башта,/ до денеска беше умрел,/ а сега го сретна!! Ела, море сину, рака да му бацеш/ и да го целуваш!! Стојан ојде, рака баци на башта му,/ еј, Јордан го прегрна!*

Песната е редок бисер во кој доаѓа до израз умешноста на македонскиот народен пејач да пее во епска низа и да разбуди силни чувства кај оние што го слушаат. Сугестивниот израз, силната експресивна интонација, химничниот тон на епското пеење како и желбата историската вистина да се слушне најдалеку, го прават народниот пејач ненадминат творец. Оваа песна е податлива за уште подетална книжевно-јазична анализа, но тоа би го оставиле како предизвик за некое наше следно истражување.

Заклучок

Со песните од книгата „Грозен бој се почна горе на Балкано“ (Македонски народни песни од Струмица и Струмичко за Балканските и Првата светска војна) Иван Котев разоткрива уште многу историски вистини покриени со превезот на заборавот. Овие песни, за жал, денес ретко се пеат, односно новите генерации речиси и не знаат за нивното постоење. Но, кога еден толку предан фолклорист и истражувач ќе најде сили да ги дешифрира и пренесе во книга, тогаш тоа е чин на вистински патриотизам и родољубие. Песната нема да го промени светот ниту, пак, ќе го расчисти плевелот во кој е заробена историската вистина на македонскиот народ. Но, таа засекогаш ќе остане светлата страна на нашето постоење.

Библиографија

1. Веновска-Антевска, С. (2013). Јазичните состојби во Струмичко по Балканските војни. Во: *Зборник на трудови од научниот собир: Струмица и Струмичко за време на Балканските војни и Букурешкиот мировен договор, Струмица 2012*. Струмица: Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Струмица.
2. Витанова-Рингачева, А. (2014). Тромеѓата во поезијата на Стојчо Балкански и Егејската Прародина на Љубен Ташковски – рецидив од стогодишната голгота на македонските откорнатици. Во: *Зборник на трудови од научниот собир: Струмица и Струмичко за време на Балканските војни и Букурешкиот мировен договор, Струмица 2012*. Струмица: Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Струмица.
3. Јанчева, Љ. и Мирчевска, М. (2013). Струмица и Струмичко. Нова дестинација на кукушките бегалци. Во: *Зборник на трудови од научниот собир: Струмица и Струмичко за време на Балканските војни и Букурешкиот мировен договор, Струмица 2012*. Струмица: Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Струмица.
4. Китевски, М. (2013). Македонските народни песни за Балканските војни. Во: *Зборник на трудови од научниот собир: Струмица и Струмичко за време на Балканските војни и Букурешкиот мировен договор, Струмица 2012*. Струмица: Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Струмица.
5. Котев, И. (2014). Одрозот на Балканските војни и Првата светска војна во народната песна од Струмичко. *Зборник на трудови во спомен на Емилија Петковска*. Струмица: Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Струмица.

6. Котев, И. (2020). *Жената во народната песна со тематика од Првата светска војна*. Скопје: АКТ.
7. Пандевски, М, Стоев-Трнката, С. (1969). *Струмица и Струмичко низ историјата*. Струмица: Општински одбор на Сојузот на здруженијата на борците од НОБ – Струмица.
8. Ристовски, Б. (1987). *Македонскиот фолклор и националната свест (том I)*. Скопје: Студентски збор.
9. Трајановски, А. (2017). Последиците од Балканските војни во источниот дел на Македонија (1912-1915). Во: *Букурешкиот мировен договор (1913) и неговите долгорочни последици за Македонија и Југоисточна Европа: материјали од Македонско-рускиот научен собир одржан во Скопје на 27 и 28 јуни 2013 година*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, Руска академија на науките и Институт за славистика.

Ana Vitanova-Ringaceva
Goce Delchev University, Stip

The Balkan Wars and The First World War as motifs in the folk songs from Strumica and Strumica region

Abstract: Ivan Kotev is the biggest living contemporary collector of folk art, who in his five-decade search for the folklore treasure of Strumica and the region has collected extensive folklore-ethnographic material. The book “A terrible battle started up in the Balkans” (Macedonian folk songs from Strumica and Strumica area about the Balkan Wars and the First World War) is a rare book in Macedonian folklore that contains about forty folk songs with motifs from the Balkan Wars and the First World War. The literary-linguistic analysis of the folklore units included in the book give a clearer image of an important period of Macedonian history, about which the people sang the least.

The poems are original records and variants of known motifs from an important historical epoch and during their detailed analysis, the linguistic features (especially lexical) of the vernacular from this area and its development over a period of almost fifty years are emphasized.

Keywords: *Folk song, Balkan Wars, World War I.*

РАСКАЖУВАЧКОТО ПЕРО НА МАРИЈА ЗРНЕВА

Славчо Ковилоски

Институт за македонска литература, Скопје
slavcho.koviloski@outlook.com

Апстракт: Во текстот се осврнуваме на Марија Зрнева од Воден и нејзината објава на страниците на весникот *Новини*. Ненасловениот текст е објавен во 1898 година и во него е опишан пожарот во градот Воден, по хронолошки ред, од неговото започнување, борбата со огнената стихија и успешното гаснење. Според начинот и стилот на објавеното дело, како и структурните елементи на книжевниот раскажувачки текст, сметаме дека него можеме да го окарактеризираме како првиот регистриран македонски расказ напишан од жена, а неа како прва регистрирана авторка на расказ во македонската литература.

Клучни зборови: *Марија Зрнева, Воден, расказ, XIX век, весник Новини, весник Вести, списание Македонска звезда.*

Вовед

Во минатото честопати знаеше да се каже дека во македонската литература од XIX век недостигаат авторки кои со својот книжевен ангажман оставиле сведоштво за своето постоење и сведоштво за присуството на македонските жени на ова поле. Денес со задоволство можеме да го потврдиме присуството барем на пет-шест македонски авторки кои објавиле најмалку барем еден текст на страниците на тогашната периодика. Се разбира, не станува збор за некој голем квантитет и квалитет, но сепак објавите на Славка Динкова, Евтимица Јанчева, Султана Чикмакова, Олга Мурцева, како и записите останати во ракопис на Митра Миладинова, Евгенија Јанчулева, Царевна Миладинова-Алексијева, и особено драмските, поетските и есеистичките обиди на Анастасија Милошова го побиваат тврдењето и мислењето за непристапноста на литературниот и новинарски простор за македонските авторки, односно за целосно отсуство во печатот. Намерно не ги споменуваме интерпретаторките на народни умотворби, меѓу кои се наоѓаат исклучително даровити пејачки кои создавале свои варијанти на одредени песни, односно нивниот авторски влог во нив е исклучително голем (Ковилоски, 2018).

Соочувајќи се со фактот дека единствените кои можеле да состават некаков писмен книжевен текст биле учителките, нашето внимание се концентрираше на поголемите образовни центри во Македонија во XIX век, како Солун, Битола и Прилеп, а потоа и Охрид, Струга и уште неколку места од кои би можеле да произлезат авторски текстови. Како своевиден исклучок се наметна градот Воден, релативно помал во однос на претходно наброените, од каде успеавме да пронајдеме дури две авторки: Евтимица Јанчева и предметот на нашиот интерес М. Хр. Зрнева, односно Марија Зрнева. Интересно е што и Јанчева и Зрнева со текстови објавени во весникот *Новини* се јавиле во 1898 година. Најпрво во бројот 73 објавен во јули, Јанчева се јавува со првиот регистриран полемички текст во македонската литература, во кој учество зела жена. Со силата на пишаниот збор, односно со изнесените аргументи таа ги покажала своите авторски капацитети, активно застапувајќи во одбрана на правата на жените. Веќе во септември, во бројот 92 на истиот весник, со текст се јавила и Зрнева, вклучувајќи во него елементи на репортажа и расказ.

Појавата на две авторки од ист град, на исто место и во иста година, во временско растојание само од два месеца, не е случајност. Во последната деценија на XIX век Воден доживувал значителен развој на просветен план. Истовремено бил и еден од центрите на македонската црковна борба за отфрлање на грчката Цариградска патријаршија. Во вакви услови, кога граѓанството покажувало знаци на силно раздвижен дух, се чувствувало наследството од учителите коишто предавале во градот: Димитар В. Македонски, Венјамин Мачуковски, Пантелеј Бацов и др., сето тоа под будните очи на претседателот на Воденската црковно-училишна општина Димитар Михајлов и на градскиот првенец Георги Гогов.

„Пожар во Воден“

Веќе кажавме дека текстот на Зрнева за којшто ќе зборуваме во продолжение е објавен на страниците на весникот *Новини*, а самата таа е потпишана како: М. Хр. Зрнева. Потпишувањето со иницијал на местото на нејзиното име во голема мера го оневозможи и го отежна дешифрирањето на нејзиниот вистински идентитет. Нејзината биографија ни кажува дека била воденка, а присуството на фамилијата Зрневи во Воден е регистрирано во неколку историски извори. Сепак, нејзиното име и презиме не е наведено во списоците на ученички или учителки во Солунската егзархиска женска гимназија, што ни дава за право да тврдиме дека таа воопшто не се школувала во некоја класна гимназија во нашите образовни центри, туку дека образованието го стекнала во некое основно училиште во родниот град. Дека незавршената гимназија не ѝ претставувало пречка за стекнување солидно образование и дека, всушност, самата таа била учителка ни укажува претплатата на списанието за деца и младинци *Македонска ѕвезда*, под редакторство на штипјанецот Петар Завоев. Имено, на страниците на ова

списание, во книшка VI, од јуни 1909 година, во рубриката „Наша пошта“, го пронајдовме следниот запис: „г-ца М. Хр. Зрнева во Воден. IV и V книшки ви ги испративме“ (Македонска ѕвезда, 1909, стр. 145). Понатаму, на крајот на страницата се повикуваат учителите: „Г-да учители, распространувајте го народното детско списание ‘Македонска ѕвезда’ меѓу вашите ученици. Нашето списание е најдобриот детски другар и главен помошник при воспитувањето и обучувањето на децата“. Ако земеме предвид дека списанието било наменето за учителите, а Зрнева била претплатена на него, логична е претпоставката дека таа извршувала учителска дејност во Воден. На ваквата претпоставка во прилог оди уште едно друго и засега последно наше евидентирање на нејзиното име во печатот. При прелистувањето на страниците на весникот *Вести*, овојпат малку порано, во 1907 година, во рубриката „Преписки“, го сретнуваме следниот запис упатен до Воденската црковно-училишна општина: „Понатаму, листот (весникот – б.м.) за г-ца Марија Зрнева ќе биде за претседателот на општината“. На овој начин ние веќе го дознаваме целосното име и презиме на авторката на првиот регистриран македонски текст од жена, од репортажно-раскажувачки карактер, Марија Зрнева. Нејзиното средно презиме, кратенката „Хр.“ се однесува на името на нејзиниот татко, најверојатно Христо, а оттаму и Христова.

Да се обидеме да го резимираме досега кажаното: присуството на Марија Зрнева на страниците на печатот го регистрираме во временска рамка од цели 11 години. Најпрво, со свој текст се јавува во весникот *Новини* од 1898 година, потоа нејзиното име се спомнува во весникот *Вести* од 1907 година и на крај во списанието *Македонска ѕвезда* од 1909 година. Како претплатничка на 3 печатени медиуми, можеме да го потврдиме нејзиниот интерес кон пишаниот збор, што го покажува и нејзиниот однос кон образованието, интересот за знаење и информации и сето тоа во согласност со нејзината учителска професија. Годишната на нејзиното раѓање можеме да ја изведеме од претпоставката дека за сrouchување солиден текст за објава во весник би требало да има завршено образование. Ако објавениот текст во *Новини* е датиран од 1898 година, тогаш датумот на нејзиното раѓање би можеле да го бараме околу 1880 година. Била член или одржувала блиски врски и контакти со „ученољубивото друштво ‘Младеж’ во гр. Воден (Македонија)“, кое се јавувало како издавач на списанието *Македонска ѕвезда*. Понатамошни заклучоци и препоставки не можеме да изведеме, бидејќи не располагаме со други записи во коишто се споменува Зрнева.

Новинарско-публицистичкиот текст на Марија Зрнева за којшто сега ќе стане збор е ненасловен и е објавен во рубриката „Дописки“ на весникот *Новини*. Во него таа известува за големиот пожар кој го зафатил Ново Маало во Воден, при што изгореле 8 куќи, а 10 семејства останале без покрив над главата. Текстот е пишуван на 17 септември 1898 година во Воден.

Текстот на дописката Зрнева го почнала со молба до редакторот таа да биде објавена: „Господине редакторе, Ве молам бидете добри да јавите

преку почитуваниот весник на сите ваши читатели за ужасната несреќа којашто сношти ги снајде неколку семејства тука и на која самата бев сведок“. Понатаму, со чувство својствено на книжевник, Зрнева го опишала предвечерјето на настанот. Еве што запишала таа: „Беше во ноќта, околу 5 часот (по турски). Улиците на градот веќе беа стивнале од дневниот шум, мир и тишина царуваа насекаде, кога наеднаш се слушнаа неколку истрели од пушки. Пред малку мртвите улици брзо оживеаја. Камбаните забија. Внатре, за неколку минути, улиците се преполнија со народ, кој се растрча кон местото од каде што идеа жалните викотници: ‘Оган! Оган!’“.

Во продолжение, авторката навела дека на самото место веднаш пристигнал кајмакот со група војници, откако претходно се обидела да ја долови и психичката состојба на присутните:

„Исплашени истрчавме надвор: се слушаа плачки, трескања на врата; старите жени се крстеа и викаа ‘нека милостивиот се смилостиви над нас и нека нè избави од блиската опасност!’. Веднаш пристигна кајмакот со полициски и голем број војници. Благодарение на неговото мудро управување и заповедување, сè се вршеше со ред. Кога се собраа гасителите со тулумбите (прскалки, еден вид цистерна – бел. моја), првата работа им беше да ги спасат луѓето кои живеаа во запалената кука. Се чу радосен глас: ‘Сите се спасени!’. Тогаш гасителите се зафатија да ја зачуваат соседната кука, која штотуку се беше запалила. Среди вревата и шумот, еден страшен женски вик го понижува собраниот народ; една жена излезе на еден прозорец на вториот кат и викаше за помош. Немаше гасителни скали за да се качат горе и да ја спасат жената.

Што да се прави? Вчас донесоа јаже, го заврзаа едниот крај на јажето и го зафрлија кон жената која растреперена го улови“.

Ваквиот начин на раскажување на ужасниот настан продолжува и понатаму. Всушност, се чини дека Зрнева како да ги искористила пламените јазици за да ги покаже своите творечки капацитети. Текстот е исполнет со наративни елементи, а јазикот на опишување на настанот е лесен, разговорлив, исполнет со повеќе реторски прашања: „Што да се прави?“, „Што да се прави сега?“, „Кој ќе се осмели да влезе во пламнатата кука да спаси едно бедно детенце?“, „Кој ќе биде толку великодушен да заборави на себе за сличните?“.

Авторката емотивно бележи дека и покрај големата опасност за неговиот живот, младото момче Туше Жашков (Прчев) успеало да влезе во запалената кука:

„покриен со водена волнена покривка и постојано наводенуван од една од тулумбите. Затупкаа срцата на сите, мајки со насолзени очи ја гледаа горката родителка како жално и срцепарателно викаше и ги протегааше рацете за да ја дофати својата мила рожба. За нејзина голема среќа, момчето се појави од куката со спасеното детенце и неповредено го предаде на очајната мајка“.

Репортажата на Зрнева не завршила веднаш по описот на спасувањето

на малото дете. Таа искажала пофалба кон храброто момче и кон гасителите (пожарникарите), „меѓу кои беа и некои добронамерни бегови и аги“. И по херојскиот чин на спасување, огнот не бил изгаснат, туку напротив, уште повеќе се ширел. Кога започнале да горат и соседните куќи, двајца мажи кои не успеале да излезат навреме биле принудени да скокаат од отворените прозорци. Болната сестра на Зрнева, која поради болната нога лежела седум месеци, исто така била евакуирана од својот дом. Додека траел пожарот, од блиските куќи биле вадени предмети од домаќинствата и биле ставани на безбедно во дворот на учителот Гешов. Зрнева разбрала дека ваков и уште посилен пожар во Ново Маало во Воден се случил и пред 18 години. За утеха на настраданите, таа ги искажала зборовите: „Господ дава, Господ зема, да биде името Господово благословено“.

Сега да ја погледнеме основната структура на текстот. Како ликови се појавуваат: Туше Жашков (Прчев), учителот Гешов, кајмакот, жена-родителка, детенце, сестрата на М. Зрнева, пожарникари, полиција, војници и народ од околните куќи. Дејствието е временски определено и се случува на 16 септември 1898 година („сношти“, како што вели Зрнева при запишувањето на датумот на пишувањето: 17 септември). Местото каде што се одигрува настанот е локализирано на градот Воден.

Она што веднаш паѓа во очи е начинот и стилот на кој е реализирана објавата. Ние, секако, мора да се потсетиме на раскажувачкиот обид на Рајко Жинзифов и неговиот репортажен текст „Прошетка“ („Прошедба“), кој во македонската литература се зема за прв македонски расказ. Иако многумина се согласуваат дека „Прошетка“ ги нема сите елементи на расказ, односно повеќе личи на репортажа (па дури и патопис, доживување, цртичка), ова дело на Жинзифов ја определува појавата на македонскиот расказ воопшто, слично како што описот на пожарот во Воден од Зрнева може да ја определи појавата на понатамошното женско раскажување, односно женско писмо.

Зошто го истакнуваме ова и зошто сметаме дека постапката на прифаќање на „Прошедба“ од Жинзифов за прв македонски расказ може да ја примениме и на ненасловениот текст на Марија Зрнева кој си земаме за право да го именуваме како „Пожар во Воден“? Најпрво, раскажувачката постапка на Зрнева многу наликува на онаа на Жинзифов. И таа како и тој се обраќаат кон читателите, двајцата опишуваат конкретен настан, при што фабулата е хронолошка, а дејствието е локализирано, опишуваат душевни состојби, ликовите се именувани и имаат определена функција во делото, постои наратор во форма на јас-раскажувач, делата избобилуваат со наративни и дескриптивни елементи, со соодветни теми и идеи. Во нашиот случај, авторката која го раскажува настанот се јавува како субјект на дискурсот и тоа како омнипрезентен наратор. Таа е сеприсутна, гледа сè и остварува наративна трансмисија, не плашејќи се од одговорноста за раскажувачкиот исказ, што ни зборува за намерата да му се обрати на имплицитниот читател. Иако настојувала да се држи до т.н. објективно раскажување и да

задржи непристрасен став кон случувањата, со коментирањето на настаните од сопствена гледна точка таа навлегла во субјективното раскажување, настапувајќи како фиктивен раскажувач.

Од единствениот досега познат прозен текст на Зрнева се забележува самоувереност во раскажувањето. Она што остава посебен впечаток е брзината со којашто е создадена изнесената случка со пожарот во Воден. Секако, неук и неталентиран автор тоа никако не би можел да го сочини за помалку од еден ден и да го испрати до редакцијата на весникот *Новини* за да се објави. Оттаму, ни се чини дека Зрнева веќе доживеала своевидна зрелост во изразот и исказот, штом се осмелила да кореспондира со главниот редактор на весникот кој своевремениот имал најголем импакт врз македонската културна средина во 90-тите години на XIX век. Не смееме да ги забораваме ни односите меѓу половите, кога жените со исклучок на учителките, биле релативно затскриени од јавниот живот. Во вакво опкружување, кога еден погрешен потег на жената би можел да значи нејзина целосна дискредитација, самоувереноста и храброста на Зрнева при пристапувањето на описот на пожарот со упатување на естетски вредности и форми при пишувањето, може да биде само за поздрав. Описот на пожарот во Воден, изнесувањето статистички показатели за неговата сила, како и истражувањето и споредбата со друг, постар пожар покажуваат примамливо четиво, раскажано со одбрани зборови.

Ако ги погледнеме елементите од кои е составен текстот на Зрнева, слично како и тој на Жинзифов, во неа ги наоѓаме најосновните структурни елементи на книжевниот раскажувачки текст: време и простор, опис и дејство, тематска рола и ликови, наратор и фокализација. Така, според Александар Спасов, текстот на Жинзифов е спој на патопис и вистински расказ кој опишува настан што вистински се случил (Спасов, 2006, стр. 53), при што авторот ја користел формата на патопис за да претстави определени слики (Зографов, 1981, стр. 474), а при што користи раскажувачка постапка и со случка и со коментар (Тоциновски, 2009, стр. 27). Изведените заклучоци за „Прошетка“ на Жинзифов целосно можеме да ги имплементираме и во објавата на Зрнева. Нашето тврдење можеме да го поткрепиме и со зборовите на Катица Кулакова дека: „Секој историски и социокултурен контекст си создава свој емпириски, терминологски, методолошки и поетички конструкт на расказот, сопствен хоризонт на очекување. Затоа е исклучително тешко, ако не и невозможно, да се зборува за една единствена онтолошка дистинктивна карактеристика во којашто ќе се препознаат сите одделни подвидови и секој конкретен расказан текст, од која и да е историска и социокултурна провиненција“. (Кулакова, 2001, стр. 74).

Заклучок

Досегашните истражувања на македонската литература од XIX век покажаа дека постојат неколку имиња на авторки од кои може да се очекува книжевен, односно белетристички текст. Таков е случајот со досега непознатата Анастасија Милошова, чија богата книжевна оставштина беше откриена неодамна и која содржи драмски и поетски обиди. Таков е случајот и со предметот на нашиот интерес, авторката Марија Зрнева од Воден, име кое за првпат во македонската наука беше приопштено во 2018 година, но само како назнака за понатамошни проучувања.

Значењето на оваа објава од Марија Зрнева може да ја согледаме преку акцентирање на неколку моменти: таа е првата регистрирана репортажа, односно расказ од македонска жена објавена во дневниот печат; со неа може да се апострофира појавата на женското раскажувачко писмо – Марија Зрнева ја означуваме како првата регистрирана македонска раскажувачка, односно авторка на расказ, засега единствен таков во македонската литература. Како за почеток, доволно е.

Библиографија

1. Зографов, Х. (1981). 'Прошедба' од Рајко Жинзифов (содржина и кратка анализа). Во: Рајко Жинзифов, *Одбрани творби*, прир. Гане Тодоровски. Скопје: Мисла.
2. Зрнева, М. Хр. (1898) Дописки. Во: *Новини*, брой 92. Цариградъ.
3. Ковилоски, С. (2018). *Македонското женско творештво во XIX век*. Скопје: Институт за македонска литература.
4. Младеноски, Р. (2012). *Наратологија*. Штип: Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“.
5. Наша поща. (1909). *Македонска ѕвезда*, мјесечно илюстрирано списание за дѣца, книжка VI.
6. Прѣписка. (1907). Во: *Вѣсти*, брой 10. Цариградъ.
7. Спасов, А. (2006). *Рајко Жинзифов, живот и книжевна дејност*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
8. Тоциновски, В. (2009). *Расказот во македонскиот 19 век*. Скопје: Институт за македонска литература.
9. Кулавакова, К. (2001). *Мала книжевна теорија*. Скопје: Три.
10. Кулавакова, К. (прир.). (2007). *Поимник на книжеvnата теорија*. Скопје: МАНУ.
11. Я-ва, Е. (1898). Дописки. Во: *Новини*, брой 73. Цариградъ.

* * *

- Ferguson, S. C. (1982). Defining the Short Story: Impressionism and Form. Bo: *Modern Fiction Studies*, Vol. 28, No. 1.
- Solar, M. (2005). *Teorija književnosti*. XX. izdanje. Zagreb: Školska knjiga.

Slavcho Koviloski

Institute of Macedonian Literature, Skopje

Marija Zrneva's Storytelling Pen

Abstract: This text refers to Marija Zrneva from Voden and her writing published in the newspaper *Novini*. The untitled text was published in 1898 and describes the fire in the town of Voden, in chronological order, since its beginning, the fight against the fire and the successful extinguishing. According to the manner and style of the published work, as well as the structural elements of the literary narrative text, we believe that we can characterize it as the first registered Macedonian short story written by a woman, and her as the first registered author of a short story in Macedonian literature.

Keywords: *Marija Zrneva, Voden, short story, 19th century, newspaper Novini, newspaper Vesti, newspaper Makedonska Džvezda.*

МИНИ-ЕСЕЈОТ КАКО ФОРМА ВО ЕСЕИСТИЧКИОТ ОПУС НА ГОРАН СТЕФАНОВСКИ

Иван Антоновски

Скопје

i.antonovski@gmail.com

Апстракт: Иако формата *мини-есеј* или *нацрт-есеј* сè уште не е цврсто нормирана во книжевната теорија, нејзиното присуство во книжевниот простор не може да се занемари, дотолку повеќе што таа се вбројува меѓу најчесто присутните форми на искажување на авторското есеистичко Јас во нашата современост. Оттука, оваа книжевна форма заслужува осврнување во критичко-теориското исчитување на современата книжевност, вклучително и на одделни творечки опуси, што може да доведе и до нови теориски согледби. Овој труд се осврнува на нејзиното присуство во есеистичкиот опус на Горан Стефановски, преку „конзервираните импресии“ од коишто повеќето за првпат се објавени во осмата и деветтата деценија на минатиот век. При нивното исчитување во контекстот на севкупното есеистичко творештво на Стефановски, мини или нацрт-есејот се потврдува како ексклузивитет на книжевниот есеизам. Согледувајќи го есеистичкото творештво на Стефановски како резултат на творечко-мисловен процес, овој труд упатува дека „импресиите“, како мини или нацрт-есеи, може да се сметаат за прва фаза на процесот во којшто есеизираниите перцепции и размислувања за идентитетските прашања и дилеми присутни во еден дел од нив, коишто се тематско-мотивска доминанта на неговите натамошни есеи, минуваат низ творечко-мисловна, а истовремено и низ искуствено-когнитивна опсервирачка иницијација, со што еволуира нивната експликација во есеистичкиот текст до фазата на хипер-есеј. Прочитот од трудот, едновременно упатува и на заклучокот дека есеизмот не треба и не може во целост да се смета за многу подоцнежна пројава во творештвото на Стефановски, како и дека тематско-мотивските доминанти на неговите подоцнежни есеи не треба да се поврзуваат исклучително со состојбата на *доброволен дводомен егзил* и постјугословенскиот контекст.

Клучни зборови: *мини-есеј, нацрт-есеј, Горан Стефановски, конзервирани импресии, форма, есеј.*

Уводни напомени

Со својот дискурс којшто е експлицитно „одбивање на педантизмот“ (Pouillouh, 1997, стр. 268), остварувајќи се и како *составка на литературноста* и како метажанр (Lukić, 2001; Ефтимоска, 2011), есејот дава отпор на секој

обид на книжевната теорија попрецизно да го дефинира или воопшти. Затоа, иако постојат голем број книжевно-теориски одредби за него, „ниту една докрај не ги задоволува барањата, од една страна, за јасност и прецизност, а од друга страна за почитувањето на нужните и достатни услови при дефинирањето“. (Џепароски, 2008, стр. 5). Оттука, имајќи предвид и дека есејот како „трајна *потрага* по слободата на промислувањето“ (Ќулавкова, 2002, стр. 191) и како „една од најфлексибилните и најадаптибилните од сите книжевни форми“ (Cuddon, 1992, стр. 307), досега е најмалку истражен жанр, и формата *мини-есеј* или *нацрт-есеј* сè уште не е цврсто нормирана во книжевната теорија ниту, пак, подетално истражена во досегашните типологии на есејот коишто, пред сè, се обид за типологизација. (Lopate, 1995; Ќулавкова, 2007; Божић, 2005). Но, тоа не значи дека таа не егзистира во книжевниот простор. Напротив – во нашава современост се вбројува меѓу најчесто присутните форми на искажување на авторското есеистичко *Јас*. Таквата присутност може каузално да се поврзе и со особеностите на поетиката на дигиталниот комуникациски простор, но тоа не значи дека ваквата книжевна форма за првпат се пројавува во т.н. дигитално време. Мошне е веројатно нејзината првична појава во книжевноста да е присутна и многу пред Монтењовата доба (како што и праесејот може да се бара во античката и во средновековната книжевност) и објавата на првите книжевно *валидизирани* есеи, исто онолку колку што е веројатно и дека во (дел од) натамошните периоди, во книжевниот простор била/е присутна исто колку книжевно-теориски *валидизираниот* есеј или и поприсутна од него, ама не и препознаена и канонизирана како одделна книжевна форма или барем како вид на есеистички текст.

Неспорно, за натамошно поаналитичко претставување на ваквата теза, потребно е микроанализирање коешто може да задре длабоко во книжевната историја, но, сепак, тоа не значи дека дотогаш, при исчитувањето на творештвото на некои автори, не би требало да го констатираме присуството на формата којашто е соодветно да се именува како *мини-есеј* или *нацрт-есеј*.

Впрочем, не е откровение дека сето она што книжевната теорија го препознава и дефинира, претходно, веќе постои како текст, односно особеност/елемент на текст, а дека е прашање на време кога како книжевна појава/пројава ќе ја доживее својата теориска канонизација. Или – кажано со други зборови и со инаков распоред – книжевната наука не познава нешто што најпрво било дефинирано од неа, а потоа за првпат се појавило во книжевниот текст. Оттука, се чини дека е сосема легитимно, при анализата на книжевното творештво да се зборува и коментира и за *мини* или *нацрт-есеј*, иако притоа не може да се реферира на обемна книжевно-теориска претходница на согледби за ваквата книжевна форма.

При критичкото исчитување на опусот на Горан Стефановски низ книжевно-теориската диоптрија, токму оваа форма може да се смета за прва

фаза на неговото остварување како есеист за кого есејот е повеќе од *копнеж по систем* (Лукаќ, 1973). Поконкретно, она што во опусот на Стефановски се препознава и може да се интерпретира и вреднува како *мини* или *нацрт-есеј* датира не малку пред нашата актуелна современост – во седумдесеттите години на минатиот век, односно безмалку три децении пред објавувањето на неговите текстови коишто засега се први коишто *формално* се категоризирани како есеи.

Ако без оптовареност со одредбата од нивниот наслов „импресии“ се читаат и анализираат кусите прозни текстови на Стефановски коишто во 1974, 1979 и потоа во 1980 година се објавувани во списанието „Разгледи“¹ и притоа се инсистира да се анализираат преку особеностите на канонизираниите куси книжевни форми, се доаѓа до заклучок дека тоа не е многу возможно, а за голем дел од текстовите и дека е неосварливо. Овие текстови на само навидум и при некритички прочит „*обични теми*“ коишто Стефановски успева „волшебно да ги *онеобични* и трансцендира“ (Гелевски, 2020), отстапуваат од првичните одлики на секоја од веќе попрецизно теориски дефинираните куси книжевни форми, што упатува на констатацијата дека *импресиите* на Стефановски се *нешто друго* – она коешто според овој прочит е *мини* или *нацрт-есеј* (и) во неговиот опус. И тоа во најголем дел лиризиран *мини* или *нацрт-есеј*, заради евидентната *лирска обоеност* на текстот.

Конзервираните импресии на Стефановски – мини или нацрт-есеи и прва фаза на неговото есеистичко творештво

Ваквиот прочит и ваквата книжевно-теориска перцепција на *конзервираните импресии* не се *осамени* во досегашната рецепција на творештвото на Стефановски. За нив, и претходно, веќе е говорено како за „кратки есеи, некој хибриден жанр меѓу есеи и размислувања и мали раскази“.² Хибридниот карактер на текстот-импресија во овој случај не ја намалува можноста за прочит и перцепција на *импресиите* како мини-есеистички текстови. Напротив. Не само затоа што токму хибридноста е една од конститутивните поетички одлики на есејот туку и затоа што таа во опусот на Стефановски се остварува дотолку што клучна поетичка одлика на неговиот есеистички текст е присуство на семантичките својства на другите жанрови, иако тоа не подразбира однапред поетички зададена синхронизираност на нивна истовремена присутност во рамките на текстот. Заради тоа, есејот на Стефановски претставува и творечко остварување коешто уште еднаш ја потврдува согледбата дека „жанровската поливалентност и интердисциплинарноста, не се само право туку и

¹ Потоа објавени и во книгата „Конзервирани импресии“ (2004 и реизданија во 2005, 2014 и 2020), заедно со уште неколку текстови коишто не биле објавени во списанието „Разгледи“.

² Според исказ на Весна Мојсова-Чепишевска, цитиран во текстот „Битолската библиотека го одбележа патрониот празник со чествување на делото на Горан Стефановски“, објавен на веб-порталот *Апла.мк* во 2019 година. Дел од исказот потоа е објавен и како есеистичко-критички текст. (Мојсова-Чепишевска, 2019).

обврска на есеистичкото творештво“. (Епштејн, 1997, стр. 20). Но, клучно во контекстот на ова осврнување кон опусот на Стефановски – токму во *конзервираните импресии*, во мини-форма се присутни некои од поетичките тенденции и особености, коишто се карактеристични и за севкупното негово есеистичко творештво.

Очекувано е исчитувањето и перцепцијата на *конзервираните импресии* на Стефановски како мини или нацрт-есеи на книжевно-теорискиот терен да се судри со дилемата дали *импресијата* може да е *мини* или *нацрт-есеј*, но притоа се доаѓа до потврден одговор, којшто претставува нејзина разрешница. Од една страна, на рамниште на книжевен текст, импресијата и надвор од контекстот на опусот на Стефановски е кус хибриден текст (или дел од текст) во којшто доминира стремежот преку творечкиот израз ослободен од стилско-формациски и жанровски рамки да се пренесе впечаток и перцепција, од лична/субјективна перспектива. Од друга страна, есејот е текстуално отелотворување на впечатоци и перцепции за одредени прашања, при што тие се пренесуваат од личната/субјективна перспектива на есеистот, којшто не е исклучено, како што настапува и Стефановски, да се стреми кон *објективна субјективност*. Како жанр/форма, есејот „се спротивставува на гетоизацијата на дискурсите, ја избегнува мимикријата на чистите жанрови, стилови и култури, ги отфрла анахронизмите на предрасудите и инерцијата во толкувањето на светот и на книжевноста“ и „не поднесува граници (рески ограничувања), забрани и опструкции“. (Кулавакова, 2002, стр. 192).

Евидентно е големото *совпаѓање* на посочените дефиниции коишто секако не се единствени ниту за книжевно оформената и пренесена импресија, ниту за есејот, но ги содржат нивните есенцијални особености. Тоа дефинициско совпаѓање на книжевно-теориската рецепција, надополнето со специфичната (не)обемност на книжевно изнесената импресија, води кон можноста за книжевно-теориско и критичко поимање на *мини* или *нацрт-есејот* како форма на есеистичкиот книжевен израз. Освен тоа, дури и ако импресијата се перципира сведена на интелектуален, *текстуален експеримент* на пренесување впечатоци, ставови и претстави, треба да се има предвид дека есејот е „израз на експериментирачкиот метод на размислување и пишување како една образложена или иницирана акција на духот, но и како израз на интелектуалната дејност на некои предмети (нешта – заб. наша) да им се позајмат контури и реалност и да им се овозможи да битисуваат“. (Benze, 1976, стр. 21). Оттука, *мини* или *нацрт-есејот*, онаков каков што се препознава во опусот на Стефановски, е мини-форма на остварување на таквиот израз.

Истовремено, нужноста од естетска димензионираност, односно од литерарност на *мини* или *нацрт-есејот*, којашто е неостварлива без творечка вештост потребна за да може пораката да пристигне од адресантот до адресатот, дополнително овозможува тој да се смета за ексклузивитет на книжевниот есеизам. Како конкретни, најилустративни и репрезентативни

примери од *конзервираните импресији* на Стефановски, што го потврдуваат ова, меѓу другите би ги издвоиле текстовите коишто во истоимената книга се под редните броеви 3, 9, 16 и 97. Но, истото ќе се констатира и при повторниот прочит на која и да е друга *импресија* на Стефановски, иако во перцепцијата на реципиентот, за некои од текстовите, мини-есеистичката заокруженост е забележлива дури кога ќе се препознае интерпретативното рамниште на заемно содејство меѓу неколку од *импресиите*.

Сепак, во контекстот на овој прочит на дел од опусот на Стефановски, од одделно значење е што токму во некои од овие *мини* или *нацрт-есеи* се препознава навестувањето на неговиот животен есеистички порив – идентитетските прашања и дилеми коишто се тематско-мотивска доминанта на сите негови есеи објавени во последните две децении од неговиот творечки живот, вклучително и во книгите „Приказни од Дивиот Исток“ (2005) и „Кавга со Кафка и други есеи“ (2010).

Импресијата со реден бр. 43 гласи: „Не ми е мака што не можеме да бидеме она што не сме, но зошто никако до крај да бидеме она што претпоставуваме дека сме“. (Стефановски, 2004, стр. 47). Токму оваа тегобна констатација-размисла е една од оние што се присутни во поттекстот на есеизмот на Стефановски пројавен кон крајот на минатиот и почетокот на овој век. Сепак, неминовна е и напомената за нејзината актуелност и во културолошките димензии на постојната современост, што ја потврдува констатацијата за безвремената или, инаку кажано, временски неограничената актуелност и присутност на есеизираниите перцепции и размислувања на Стефановски. Впрочем, таквата актуелност и присутност без временски меѓници се согледува и преку интертекстуалната, автоцитатна присутност на неговиот есеј „За нашата приказна“ (Стефановски, 2005, стр. 7-25), инаку пристапна беседа кон Македонската академија на науките и уметностите, во неговиот последен есеј „Искрата што се измолкнува“ (Стефановски, 2020), создаден четиринаесет години потоа. Но, и воопшто преку *повторувачките* – интертекстуални и автоцитатни елементи во неговите есеи коишто од текст во текст се јавуваат како појдовни точки или ретроспекции, од коишто треба да започне *продолжението на есеизираната приказна* во којашто тие се одделни сцени, епизоди или *внатрешни приказни*. Затоа, некогаш се присутни и како автоинтертекстуален мизанабим, за да биде *приказната* целосна и појасна.

Оправдано е и ако се постави прашањето колку временски неомеѓената актуелност и присутност на идентитетските прашања и дилеми есеизирани од Стефановски има онтолошки, а колку културолошки карактер. Но, независно од тоа, таа е евидентна во поетиката на Стефановски.

Ваквото контекстуално исчитување на опусот на Стефановски води и кон согледбата дека неговата есеизирана *идентитетска приказна* започнува да се раскажува и многу пред почетокот на овој век, кога тој доминантно започнува со објавување на неговите текстови коишто формално претставени

како есеи – започнува уште во осмата/деветтата деценија на минатиот век, со неговите *импреси*. Оттука, *идентитетска приказна* на есеистичкото творештво на Стефановски не треба да се чита само како постјугословенска и егзилна, туку како резултат на еден подлабок, не само творечки, туку и мислителско-когнитивен порив да се изнајде/даде можен одговор или посоодветно – на една критичкомисловна перспектива на низата прашања: *кои сме, што сме, зошто сме, што сакаме да бидеме, зошто не сме и како нè гледаат другите*. Порив што во опусот на Стефановски се забележува уште пред појавата на современите имаголошки студии. Но, постјугословенскиот и егзилен *контекстуален граничник* што се одразува и во интимната и во творечката биографија на овој „длаборезач на вистината“ (Гешоска, 2018), со *идентитетските трансформации* што ги предизвикува придонесува таквиот порив кај Стефановски да биде посилен и да резултира со пообемна творечко-мисловна посветеност преточена во есеистичко творештво и, секако, во одредена мера влијае врз перцепциите од есеизираниот светоглед во рамките на временската дихотомија *пред и потоа*.

Ваквото толкување не се темели само на изолиран случај од *импресиите*, од коишто голем дел за првпат се објавени во минатиот век. Како илустрација дека есеизираниите онтолошко-културолошки, а во извесна мера и когнитивни дилеми се есенцијално втемелени уште во раниот творечко-мислителски порив на есеистот Стефановски, одделно, како илустративни примери, би ги посочиле импресиите со редни броеви 3 и 97.

Во првата од нив тој вели: „Пред неколку дена, по којзнае колку време, повторно наминав до старата добра гимназија за да се видам со еден од прислужниците со кого верував дека ме врзуваат убави спомени. Се зачудив кога уште на влегување, без да ме поздрават, ми рече дека личам на шумски човек“. (Стефановски, 2004, стр. 7). По прочитот на оваа *импресија*, апстрахирајќи дека некритички, нејзината тема може да се перципира како *обична*, на повисоко интерпретативно рамниште се отвора прашањето дали ова е *мини-есеј* за идентитетските преобразби на индивидуата. Одговорот е потврден, а токму тие идентитетски преобразби се суштински елемент којшто ги детерминира идентитетските прашања и дилеми во есеизмот на Стефановски. Но, едновременно, на друго интерпретативно рамниште, ова е *мини-есеј* во којшто имплицитно се отвора и темата за судирот меѓу личниот идентитет – *мојата приказна* – и социокултурниот контекст, а токму перцепциите и промислувањата за тој судир се клучната поттекстуална точка во есеизмот на Стефановски. Или поконкретно: во нив доминира судирот со перцепциите и интерпретациите што тој контекст ги наметнува.

Во другата посочена импресија, пак, Стефановски уште подлабоко задира во прашања што по некоја деценија станаа доминанта на неговото есеистичко творештво: „Навечер, со куфери в раце, брзам кон железничката станица, нервозно избегнувајќи ве вас, минувачите, кои ми доаѓате во пресрет. Да не одев на пат, вие ќе бевте мои сограѓани, мои собраќа, заедно

уморно ќе одевме на спиење, како обично. Вака, веќе не ви припаѓам, овие улици не се мои улици, градов не е мој град. Иако сè уште не сум тргнал, веќе не сум со вас, не сум тука, веќе патувам“ (Стефановски, 2004, стр. 101). Прашањата за припадноста, иницијацијата, самоиницијативното бегство од себеси и од своето, кризата на идентитетот, потребата да се биде некој Друг и перцепцијата за Другиот – ова се само дел од тематско-мотивските аспекти што се препознаат уште при првиот прочит на овој *мини* или *нацрт-есеј*. Подоцна, токму тие се едни од тематско-мотивските стожери околу коишто се движи есеизмот на Стефановски – она што во некои од овие текстови-импресии тој го пренесе како литераризиран став, видување и слика претставена преку *мини* или *нацрт-есеј*, некоја деценија потоа го разложи во комплексни есеи.

Исчитувањето на оваа *импресија* во контекстот на севкупниот есеистички опус на Стефановски уште еднаш потврдува дека основата на неговата творечка идеја и преокупација како есеист датира од пред неговата биографска/лична дводомност. Тоа води кон заклучокот дека есеизмот на Стефановски од неговите последни две творечки децении не се пројавува исклучително како резултат на перцепции и ставови изградени во периодот којшто во неговата биографија го одбележуваат искушенијата за себерedefинирање и себепреиспитување од позиција на доброволен егзил – *commuting exile* (Klaić, 2009, стр. 508), туку дека тој се темели на претходно воспоставени, мисловно-творечки основи. Следствено, првичните контури на тие основи не се (исклучително) автобиографски, најмалку се миговно или дневноактуелни, туку, пред сè, се онтолошки или културолошки, а се *исцртани* пред културологијата да се пројави како научна дисциплина. Подоцна, во нив и врз нив се (пре)раскажува *идентитетската приказна* со размислувања на Стефановски напишани/пренесени во есеј, во којашто личното и миговното прераснуваат во заедничко и трајно, дотолку повеќе што со својата цитатна присутност, вклучително и во комуникацијата во дигиталниот простор, делови од неговото есеистичко творештво веќе се *опишти места* на нашата современа култура, на тој начин доживувајќи и *неформална* валоризација, во отсуство на претходни поопстојни критичко-теориски осврнувања на македонската книжевна наука.

Оттука, одговорот на прашањето дали почетоците на есеизмот на Стефановски се во *мини* или *нацрт-есејот* е потврден. Но, клучно, треба и може да се отиде и чекор понатаму и есеистичкиот опус на Стефановски да се согледува како резултат на творечко-мисловен процес. Притоа, *импресиите*, како *мини* или *нацрт-есеи*, може и треба да се сметаат за прва фаза на процесот во којшто есеизираниите перцепции и размислувања за идентитетските прашања и дилеми присутни во еден дел од нив минуваат низ творечко-мисловна и истовремено искуствено-когнитивна опсервирачка *иницијација*, со што еволуира нивната експликација во есеистичкиот текст, вклучително и преку неговиот обем, до последната фаза на *хипер-есеј* какви

што се есеите „Приказни од Дивиот Исток“ и „Искрата што се измолкнува“.

Она што во дел од *мини* или *нацрт-есеите* со коишто Стефановски ја прикажува најтешката книжевна вештина – одмереноста, всушност претставува видување, рефлексija и перцепција за некои прашања и дилеми, потоа во есеите објавени во текот на изминатите две децении се разложува, елаборира и надградува со напластените натамошни видувања на еден раскошен интелект со широк светоглед. Со тоа, во есејот на Стефановски објавен во изминатите две децении, *мини* или *нацрт-есејот* создаден претходно како *импресија* станува *текстуална семема*, при што оној мини-есеј којшто е дел од тематско-мотивската предлошка е и своевидна *семема-јадро* на текстот исчитан во рамките на севкупниот опус. На теориски терен, споредено со поетиката на драмското творештво, се доаѓа до заклучок дека функцијата што *мини* или *нацрт-есејот* ја има во подоцнежниот, пообеман и *валидизиран* есеј на Стефановски е еквивалентна на функцијата на *драмските јазли* во драмскиот текст.

Наместо заклучок

Ваквите книжевно-теориски исчитувања упатуваат кон заклучок дека есеизмот не треба и не може во целост да се смета за многу подоцнежна пројава во творештвото на Стефановски, иако експлицитно како есеист, тој се појави пред дваесетина години, откако веќе беше едно од најголемите авторски имиња на македонската драма. Неговите први *конзервирани импресии*, меѓу коишто се и најголемиот дел од оние на коишто овој пат се посочени како илустративни примери, објавени се во текот на истата година кога за првпат на сцена е изведена неговата култна драма „Јане Задрогаз“, во режија на Слободан Унковски, и кога се емитива тв-играта „Клинч“. Оттука, застапувајќи ја констатацијата/тезата дека *импресиите* се прва фаза на есеистичкиот опус на Стефановски, неговиот есеистички порив може да се смета за истовременик на неговото прво потврдување како драмски автор од голем формат, особено имајќи го предвид огромниот успех што го постигнува со „Јане Задрогаз“. Секако, значењето и вредноста на *импресиите*, како во рамки на опусот на Стефановски така и во македонската современа книжевност, не може да се поинтересуваат со оние на „Јане Задрогаз“. Но, сепак, неспорно е дека тие сведочат дека уште во својата рана творечка фаза, Стефановски го имал есеистичкиот порив којшто го чекал вистинскиот миг за да резултира со пообемни и комплексни есеистички текстови што сега претставуваат еден, иако не обемен, значаен дел од неговото творештво.

За *конзервираните импресии*, по повод нивната објава во одделна книга е речено дека со нив, Стефановски „...како да ги дестилира најдобрите особини на своите драми“ и дека со нив „отвори ново поглавје за јазично уживање, па и за толкување на неговиот целокупен ракопис“. (Гелевски, 2020). Сепак, по овој прочит, имајќи предвид од кога датираат првите *импресии* според нивната првообјава во списанието „Разглед“, може да се констатира дека

со нив тој ја најави есенцијата на тематско-мотивските димензии на своите драми, но и најави можност за ново поглавје во својот опус – есеистиката. Со нив Стефановски ја истакна својата интелектуално-творечка потреба за есеистичко искажување, при што со еден дел од *импресиите* и ја постави основата на којашто почиваат натамошните тематско-мотивски доминанти на неговото есеистичко творештво.

Вреднувањето и интерпретирањето на *конзервираните импресии* како *мини* или *нацрт-есеи* со коишто започнува есеизмот на Стефановски е само еден можен дел од поглавјето на (ново) критичко-теориско толкување и вреднување на неговиот севкупен опус, што се отвора со негово ново, критичко микроисчитување. Согледбите од ова осврнување може да бидат само дел од почетните точки на натамошните фази на микроисчитувањето, што на Стефановски му го должи македонската книжевна наука.

Библиографија

1. Адорно, Т. (1983). Есејот како форма. *Трета Програма*, 14-15: 207-225.
2. Битолската библиотека го одбележа патрониот празник со чествување на делото на Горан Стефановски. (2019). *Апла* [Интернет] 5 декември. Достапно на: <https://apla.mk/vilaet/item/3832-bitolskata-biblioteka-go-odbelezha-patroniot-praznik-so-chestvuvanje-na-deloto-na-goran-stefanovski> [Пристапено на: 13.4. 2020].
3. Божидар, Ј. (2005). Есеј – фикција унутар истине. *Гласник*, 1: 227-249.
4. Епштејн, М. (1997). *Есеј*. Београд: Народна књига, Алфа.
5. Лотман, М. Ј. (2003). Текст во текст. Во К. Ќулавкова (прир.) *Теорија на интертекстуалноста*. Скопје: Култура.
6. Младеноски, Р. (2005). За мудрата и автентична македонска приказна. *Современост*, 4, 127-131.
7. Мојсова Чепишевска, В. (2019). Конзервирани импресии – година без Горан Стефановски. [Интернет] *Репер*. 109. Достапно на: <http://www.reper.net.mk/2019/12/25/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8-%D0%B8%D0%BC%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B8%D0%B8-%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D0%B5%D0%B7-%D0%B3%D0%BE/> [Пристапено на: 14.4. 2020]
8. Смилевски, Г. (2019). Ставовите на Горан Стефановски за идентитетот и за идентитетските наративи. [Интернет] *Philological Studies*. 17, 2: 160-172. Достапно на: <https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies/article/view/323/253> [Пристапено на: 10.1. 2020].
9. Стефановски, Г. (2004). *Конзервирани импресии*. Скопје: Темплум.
10. Стефановски, Г. (2005). *Приказни од Дивиот Исток*. Скопје: Табернакул.
11. Стефановски, Г. (2010). *Кавга со Кафка и други есеи*. Скопје: Табернакул.
12. Стефановски, Г. (2020). Искрата што се измолкува: наративи помеѓу чеканот и наковалната. *Зенит*, 4-5: 10-32.
13. Ќулавкова, К. (2002). Мала теорија: егзотичен од по рабовите на книжевноста: поетика на есејот и прилог во македонскиот есеј. Во: В. Стојчевска-Антиќ

(уред.) *Македонски јазик, литература и култура: зборник реферати од Четвртата македонско-северноамериканска славистичка конференција за македонистика*, 191-207. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

14. Кулавакова, К. (прир.) (2007). *Поимник на книжевната теорија*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
15. Цепароски, И. (2008). *Филозофијата и поетиката на есејот*. Во: И. Цепароски (уред.) *Македонскиот есеј*, 5-19. Битола: Микена.

* * *

16. Cuddon, J.A. (1992). *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. London: Penguin Books.
17. Epstein, J. (ed.) (1997). *The Norton Book of Personal Essays*. New York: W.W. Norton & Company.
18. Lopate, P. (ed.) (1995). *Art of Personal Essay: an Anthology from the Classical Era to the Present*. New York: Anchor Books.
19. Lukač, G. (1973). *Duša i oblici*. Beograd: Nolit.
20. Lukić, J. (2001). *Metaproza: Čitanje žanra*. Beograd: Stubovi kulture.
21. Pouillouh, J. Y. (1997). *Dictionnaire des Genres et Notions littéraires*. Paris: Albin Michel.

Ivan Antonovski
Skopje

Mini-essay as a Form in Goran Stefanovski's Essayistic Works

Abstract: While the form of *mini-essay* or *draft-essay* is not yet firmly standardized in literary theory, its presence in literary space cannot be neglected, especially since it is one of the most common forms of expression of the author's essayistic I at present. Hence, this literary form deserves reference in the critical and theoretical reading of contemporary literature, which can lead to new theoretical insights. This paper addresses its presence in Goran Stefanovski's essayistic works through "conserved impressions" most of which were first published in the eighth and ninth decades of the last century. Reading them in the context of Stefanovski's entire essayistic works, the mini or draft essay is confirmed as the exclusivity of literary essayism. Considering Stefanovski's essayistic works as a result of a creative thought process, this paper suggests that "impressions", such as mini or draft essays, can be regarded as the first phase of the process in which essay perceptions and reflections on identity issues and dilemmas present in some of them, which dominate his further essays in terms of topic and motive, go through a process of creative thinking as well as experiential and cognitive observational initiation, which evolves their explication in the essay text to the level of hyper-essay. The paper also points to the conclusion that essayism should not and cannot be fully considered as a much later manifestation in Stefanovski's work, and that the topic and motive dominating his later essays should not be attributable exclusively to the state of *voluntary two-home exile* and the post-Yugoslav context.

Keywords: *mini-essay, draft-essay, Goran Stefanovski, conserved impressions, form, essay.*

КУЛТУРА

CULTURE

ПЕРЕВОД С ЯЗЫКА ЛИТЕРАТУРЫ НА ЯЗЫК ФИЛЬМА НА ПРИМЕРЕ «СТАЛКЕРА» АНДРЕЯ ТАРКОВСКОГО

Жарко Миленич

Национальный исследовательский университет
«Высшая школа экономики», Москва, Российская Федерация
zmilenic@hse.ru

Аннотация: В статье будет рассматриваться как на основе научно-фантастической повести «Пикник на обочине» (1972) Аркадия и Бориса Стругацких режиссёр Андрей Тарковский снял авторский фильм «Сталкер» (1979). Сценарий для фильма написали братья Стругацкие по замыслу режиссёра Андрея Тарковского, который сделал киноадаптацию литературного произведения, т. е. перевёл повесть с языка литературы на язык фильма и также перенёс её из научно-фантастического жанра в нежанровый авторский фильм.

Здесь также идёт речь о фильмографии Андрея Тарковского и его сценаристах, о работе над написанием сценария для фильма «Сталкер» и проблемах, связанных с созданием сценария.

По замыслу режиссёра фильма «Сталкер» Андрея Тарковского была сделана радикальная адаптация повести «Пикник на обочине» А. и Б. Стругацких, в которой мало общего с литературным произведением.

Новизна этой статьи заключается во взгляде на киноадаптацию литературного произведения, как на перевод с одного языка на другой, т. е. с языка литературы на язык фильма.

А. и Б. Стругацкие на основе своей повести «Пикник на обочине» сделали перевод литературного произведения на сценарий, форму, в которой действуют другие правила, и это в сотрудничестве с режиссёром А. Тарковским оказалось трудным процессом.

Ключевые слова: *Андрей Тарковский, А. и Б. Стругацкие, научная фантастика, литература и фильм, киноадаптация, авторский фильм.*

Введение

На момент зарождения киноискусства, в конце 19 века, литература и фильм были тесно связаны. Но уже в 1902 году Жорж Мельеес (Georges Méliès) снял первую киноадаптацию литературного произведения – фильм «Путешествие на Луну» (Le Voyage dans la Lune), пародирующий сюжеты научно-фантастических романов Жюль Верна (Jules Verne) и

Герберта Джорджа Уэллса (Herbert George Wells). После этого снято много киноадаптаций литературных произведений.

О проблемах киноадаптации, то есть переносе произведений из литературного искусства в киноискусство писали многие авторы. С этим процессом переноса текста в визуальные медиа связано множество трудностей, так как литература и киноискусство подчиняются разным законам.

Есть разные виды классификации киноадаптаций. Одна из наиболее простых и известных - классификация Джеффри Вагнера (Geoffrey Wagner) предлагает три возможные категории адаптации: 1. транспозиция (transposition) - которая является максимально возможным уровнем верности к тексту, 2. комментарий (commentary) – «где оригинал берется и либо намеренно, либо непреднамеренно изменен в некотором отношении... когда было другое намерение со стороны кинорежиссера, а не неверность или откровенное нарушение» и 3. аналогия (analogy) – которая должна представлять довольно значительный отход ради создания другого произведения искусства «. (Wagner, 1975, стр. 222).

В случае фильма «Сталкер» Андрея Тарковского получилась третья категория – *аналогия*.

Фильмы Андрея Тарковского

Андрей Арсениевич Тарковский, сын поэта Арсения Александровича Тарковского, режиссёр кино и театра, которого многие считают его самым лучшим и известным в мире советским и русским кинорежиссёром. Его фильмы, особенно, «Андрей Рублёв», «Зеркало» и «Сталкер» периодически включаются в списки лучших кинопроизведений всех времён.

«Иваново детство» – первый полнометражный фильм Андрея Тарковского, снятый в 1962 году по мотивам военной повести Владимира Богомолова «Иван». Авторы сценария – Владимир Богомолов и Михаил Папава.

Другой полнометражный фильм – «Андрей Рублёв» снят в 1966 году. Автор сценария – Андрей Кончаловский Следующий фильм «Солярис» снят по мотивам романа польского писателя Станислава Лема. Сценаристом был Фридрих Горенштейн.

Потом «Зеркало» 1974 года. Сценарий написал Александр Мишарин.

Последний полнометражный фильм Тарковского снят в Советском Союзе – «Сталкер», снят в 1979 году по мотивам повести «Пикник на обочине» Аркадия и Бориса Натановича Стругацкого. Сценарий написали Братья Стругацкие.

В этих фильмах Тарковский считается сценаристом. Он участвовал в процессе написания сценария, хотя сам не писал текст.

Работа над написанием сценария для фильма «Сталкер»

Процесс работы братьев Стругацких над сценарием для фильма по повести «Пикник на обочине» возможно, проследить в их переписке, их воспоминаниях и в «Мартирологе», дневниках Андрея Тарковского. Стругацкие в «Мартирологе» упоминаются с января 1973 года по июнь 1981 года. Тарковский приступил к первому «Сталкеру» в 1977 году, ко второму – в 1978 году, фильм вышел на экраны в 1979 году.

26 января 1973 года Тарковский написал, что прочитал повесть Стругацких «Пикник на обочине». «Тоже можно было бы сделать лихой сценарий для кого-нибудь.» (Тарковский, 2008, стр. 81)

О начале сотрудничества сохранились воспоминания Аркадия Стругацкого об Андрее Тарковском. Они встретились несколько раз, пока Аркадию Натановичу не удалось выяснить, что Тарковского «интересуют только четвертая часть повести, а именно - поход героев к Золотому Шару, Машине Желаний.» (Стругацкий А., 1982)

В заключении на первой версии сценария под названием «Машина желаний», написано, что будущий фильм будет в жанре приключенческой фантастики с четкой социально-политической направленностью. «Разоблачение агрессивных устремлений военно-промышленного комплекса одного из современных империалистических государств и его порождения – гангстеризма, роль науки в прогрессе человечества, фантастическая предпосылка событий – посещение Земли пришельцами из внегалактической цивилизации.» (Стругацкие, 2012, стр. 442)

Вторую половину января Стругацкие проводят в Комарове, поселке вблизи Ленинграда, где пишут первую версию сценария. В «Рабочем дневнике» они писали о трудностях сотрудничества с Тарковским, который видел реальный мир иначе, чем они, а свое, сугубо индивидуальное видение не мог передать, потому что такие вещи «не поддаются вербальной обработке». Им была понятна разница между литературой, которая «высоко символизированная действительность, совсем особая система ассоциаций, воздействие на совсем иные органы чувств», а кино – это живопись, это музыка, это беспощадно реальный мир, «элементарной единицей которого является не слово, а звучащий образ...» На практике «работа превращалась в бесконечные, изматывающие, приводящие иногда в бессильное отчаяние дискуссии, во время коих режиссер, мучаясь, пытался объяснить, что же ему нужно от писателей, а писатели в муках пытались разобраться в этой мешанине жестов, слов, идей, образов и сформулировать для себя. Так был возможен только метод проб и ошибок. Дискуссия... разработка примерного плана сценария... текст... обсуждение текста... новая дискуссия... новый план... новый вариант - и опять не то... и опять непонятно, что же надо...» (Стругацкие, 2012, стр. 466)

Режиссёр со сценаристами был «жёсток, бескомпромиссен и дьявольски неуступчив. Все наши робкие попытки творческого бунта подавлялись без всякой пощады и неукоснительно. « (Стругацкие, 2012, стр. 467)

С Аркадием Натановичем согласен Георгий Рерберг, первый оператор фильма, который сказал, что участие Тарковского в сценарии - бесспорно. Но сводилось оно «к мешанине жестов, слов, идей, образов.» (Рерберг & Чугунова & Цымбал, 2006)

Рерберг считал, что Тарковского не устраивал сценарий и что взял литературное произведение, которое его не устроит.

Похожего мнения была и ассистент режиссёра Марина Чугунова. Тарковский запустился с этим сценарием, «на тот момент чужим для него» и без подготовки. Тогда и был очень занят репетициями для спектакля «Гамлет» в «Ленкоме¹». Так не было времени сосредоточиться на сценарии. «Он всегда очень подробно и внимательно занимался со сценариями, а со 'Сталкером' этого не успел.» (Рерберг & Чугунова & Цымбал, 2006)

В журнале «Искусство кино» был напечатан интервью с Андреем Тарковским, где тот рассказывал о работе над фильмом «Сталкер». Так он объяснил, что фильм начинается, там, где повесть Стругацких заканчивается. Для него было очень важно, что сюжет сценария отвечает требованиям единства времени, места и действия, по принципу классицистов, и чтобы между монтажными склейками не было временного разрыва. Поэтому он выбрасывал из сценария все, что можно выбросить, считал, что «фильм должен быть простым, очень скромным по своей конструкции. (...) В «Сталкере» фантастической можно назвать лишь исходную ситуацию.» (Тарковский, 1977)

Рерберг вспоминает, что нужно было переделывать сценарий. Особенно диалоги. А так как Тарковский не писатель, это должны были сделать сценаристы.

Марина Чугунова помнит, что дали Стругацким фотографии всех трех героев, чтобы они, глядя на них, писали для них диалоги.

Аркадий Натанович вспоминал, как с Тарковским под Таллином, где снимался фильм «Сталкер», вычеркивали оказавшиеся ненужными эпизоды и диалоги и планировались необходимые. До начала работы с Борисом Аркадию было ясно, если Тарковский даже ошибается, то и ошибки его гениальны.

Сам Аркадий Натанович предложил из фильма выбросить фантастику. Тарковский сказал, что этого давно хотел. Так написан не фантастический сценарий, а сценарий-притча.

Неудачная проявка пленки первой версии фильма в лаборатории «Мосфильма» и новый сценарий двухсерийной ленты были формальной мотивацией Тарковского для выхода из тупика – финансового и творческого. Принять решение о переводе «Сталкера» в двухсерийность означало продлить

¹ Сокр. от. «Московский государственный театр имени Ленинского комсомола».

съемку минимум на год, получить дополнительное финансирование и пленку, решить кадровые проблемы - второй «Сталкер» снимали новые оператор, художник и др. И наконец, снять «свой» фильм, а не фильм Стругацких.

В конце августа 1977 года, перед самым возвращением Аркадия Натановича из Ленинграда, Тарковский записывает в дневнике: «Аркадий и Борис пытаются написать все заново из-за нового Сталкера, который должен быть не разновидностью торговца наркотиками или браконьера, а рабом, верующим, язычником Зоны.» (Тарковский, 2008, стр. 176–177)

Начальство вариант приняло, послало на утверждение в «Госкино²». О событиях, произошедших в Москве на Художественном совете и позднее, вспоминают его участники.

В сентябре 1977 года на «Мосфильме» шло заседание Художественного совета. Раньше «это был научно-фантастический сценарий», теперь «произошел перевод в нравственно-философскую притчу, где главное не в событиях, а в отношении людей к тем вопросам, которые их волнуют...» (Нехорошев, 1994, стр. 234) Раньше Сталкер был человек грубый, резкий, сильный, то здесь он, наоборот, «становится лицом страдательным - это мечтатель, который хотел сделать людей счастливыми и понял, что потерпел поражение» (Стругацкие, 2012, стр. 559).

Решено было продолжить съемки картины «Сталкер», но одновременно провести окончательную работу над сценарием: выделить из многих проблем основную тему, уточнить происхождение и характер Зоны, существенно сократить диалоги...

Проблемы создания сценария

Для фильма «Сталкер», снятого по их повести «Пикник на обочине» А. и Б. Стругацкие написали множество вариантов сценария. Некоторые говорили - 6, некоторые - 9, даже 12. Аркадий Натанович сказал: «Сценарист – раб режиссера. По нашему глубокому убеждению, фильм делает режиссер, а не сценарист. Режиссеру нужны сцены, режиссеру нужны узлы, режиссеру нужны реплики. Мы это и пишем. Он говорит: *Мне это не нравится*. Мы переделываем. (...) Однако в процессе работы (около трех лет) мы пришли к представлению о картине, ничего общего с повестью не имеющей. И в окончательном варианте нашего сценария остались от повести лишь слова термины *сталкер* и *Зона* да мистическое место, где исполняются желания. Фильм чрезвычайно сложен и многозначен. Главная заслуга в создании фильма *Сталкер* принадлежит А. Тарковскому, мы же были только его подмастерьями.» (Стругацкий А., 1987, стр. 7)

В этом смысле очень важным представляется высказывание самого Тарковского о замысле фильма: «Внутри же самой ткани происходящего никакой фантастики не будет, видимо-реальной будет даже Зона. Все должно происходить сейчас, как будто бы Зона уже существует где-то рядом с нами». (Тарковский, 1977)

² Сокр. от «Государственный комитет по кинематографии» в СССР.

Писатель медленно идет по тоннелю «мясорубки», одной из «ловушек» Зоны. Сталкер и Писатель, двигаясь по «сухому тоннелю», попадают в ловушку Зоны и в конце своего пути выходят к тому же месту, из которого вышли.

Евгений Цымбал, ассистент режиссёра, вспоминает, что повесть Стругацких, была очень популярна, а для Тарковского стала поводом «эмоционального рассказа о себе», хотя и с последующей «философско-этической расшифровкой вопросов, связанных со смыслом жизни». (Цымбал, 1976)

Когда Тарковский начинал снимать «Сталкер», всё было достаточно ясно. Но это было не его кино. Он его не чувствовал. Это было кино действия. Его кино, считает Цымбал, – это кино «нравственных проблем, высказанных с помощью визуальных средств». (Цымбал, 1976)

Другой ассистент Андрея Тарковского, Марина Чугунова, считает, что первоначально Тарковский снял не тот фильм, который хотел снимать, что объяснить не мог. Тарковскому нужно было переварить сценарий, и все затяжки этому способствовали.

Если в первом варианте фильма Сталкер был преступником, то в последнем варианте Сталкер в исполнении Александра Кайдановского превращается в блаженного юродивого, пророка новой веры.

В произведении Тарковского от Рыжего Рэдрика ничего не остаётся. Тарковский наполнил научно-фантастический сюжет христианским содержанием. От нравственной проблематики он шагнул к религиозной. «Сталкер» заговорил о «вечных вопросах, которые во все времена тревожат сердце и ум человека.» (Барицкий, 2013)

Дарко Сувин, важный исследователь творчества братьев Стругацких написал о фильме: «Эта история была сильно переработана (и - на мой взгляд - ухудшена) в процессе превращения в сценарий для христианско-экзистенциалистского фильма Тарковского *Сталкер*». (Сувин, 2009)

Александр Митта напоминает, что Тарковский начал снимать фильм, но прервал съемки, испытывая острую неудовлетворенность сценарием. Стругацкие написали новый вариант сценария. Тарковский новый вариант не принял. Написали еще раз. Опять неудача. В отчаянии писатели предложили свою историю в виде «мелодрамы, где эмоции и действия персонажей развивались по максимальной амплитуде движения персонажей от несчастья к счастью, как к цели, и снова к несчастью. (...) Они были прозаики и драматические проблемы были им в новинку.» (Митта, 1999, стр. 141–142)

Но Тарковский пришел в восторг именно от этого «грубого» варианта и снял по нему фильм-шедевр. Хотя адаптированная к массовому восприятию философия фильма не пострадала. «Глубина содержания не исказилась, Фильм получил то, в чем нуждался, - структуру драматических перипетий как форму.» (Митта, 1999, стр. 142)

С. И. Фрейлих напоминает, что Тарковскому не нравилось, что «Солярис» и «Сталкер» называли научно-фантастическими. Когда сравнивали эти фильмы с литературными источниками, критика делала чрезмерный акцент на текстовом различии, особенно в «Сталкере». Тарковский осуществлял научную фантастику, перефразируя Эйзенштейна, не на ее научном, а на ее художественном уровне, в процессе экранизации научный материал он «изнашивал и сдавал в архив», чтобы развивать идеи не по линии научной, а по линии художественной и образной. (Фрейлих, 2007, стр. 107) Именно в этом было дело, а не в игнорировании научной подоплеки фантастики. «Иваново детство» и «Жертвоприношение» столь же фантастичны, как «Солярис» и «Сталкер», те и другие его фильмы сделаны в ключе поэтического кино.

Вывод

Андрей Тарковский перевёл повесть Стругацких с литературного языка на язык фильма так как он хотел. Как известно, литература и фильм – два очень различных вида искусства. В переводе с языка литературы на язык фильма или экранизации всегда нужно удалиться от текста произведения. Иногда меньше, иногда больше. Тарковский сделал радикальный перенос. Он сотворил киношедевр, в котором адаптация литературного произведения братьев Стругацких представляет собой яркий пример *аналогии*, находится на значительном удалении от повести и является в большой мере оригинальным кинопроизведением.

Литература

1. Барицкий, Дмитрий (2013). *Сталкер - путь священника, опыт богословского прочтения кинофильма Андрея Тарковского „Сталкер“*. Доступно 16 октября 2013 г. <http://www.bogoslov.ru/text/3557975.html>
2. Митта, Александр (1999). Кино между адом и раем, М.: Подкова.
3. Нехорошев Л. (1994). Тесные врата – свидетельство о Сталкере // Андрей Тарковский: начало... и пути. М.: ВГИК.
4. Рерберг Г. & Чугунова М. & Цымбал Е. (2006) *Фокус на бесконечность. Разговор о 'Сталкере'*. Доступно 14 апреля 2006 г. <https://old.kinoart.ru/archive/2006/04/n4-article20>
5. Стругацкий А. Н. (1982). *В подвале у Романа*. Доступно 17 марта 2008 г.
6. <http://www.tarkovskiy.su/texty/hr-stalker/Vpodvale.html>
7. Стругацкий А. Н. (1987). *Каким я его знал*. Доступно 17 июля 1999 г.
8. <http://www.rusf.ru/abs/books/publ28.htm>
9. Стругацкие А. и Б. *Письма. Рабочие дневники, 1972–1977*, Волгоград: Прин Терра-дизайн, 2012.
10. Сувин, Дарко (2009). *О научно-фантастическом творчестве братьев Стругацких*, Пер. с англ. А. Кузнецова. Доступно 17 февраля 2009 г.
11. http://fan.lib.ru/a/ashkinazi_1_a/text_2190.shtml
12. Тарковский А. *Мартиролог. Дневники 1970–1986*, Флоренция: Международный Институт имени Андрея Тарковского, 2008.

13. Тарковский, Андрей. *Перед новыми задачами*. Доступно 11 марта 2008 г.
14. <http://tarkovskiy.su/texty/hr-stalker/zadachi.html>
15. Фрейлих С. И. *Теория кино: От Эйзенштейна до Тарковского*, М.: Академический Проект – Мир, 2007.
16. Цымбал, Евгений (1976). *Рождение «Сталкера»*. Доступно 17 марта 2008 г.
17. <http://tarkovskiy.su/texty/hr-stalker/Tsymbal.html>

* * *

- Geoffrey, Wagner (1975) *The Novel and the Cinema*, Rutherford: Fairleigh Dickinson University Press.

Zarko Milenic

National Research University – Higher School of Economics,
Moscow, Russian Federation

Translation from the Language of the Literature to the Language of the Film on the Example of “Stalker” by Andrey Tarkovsky

Abstract. The article will consider how, based on the sci-fi novel “Roadside Picnic” (1972) by Arkady and Boris Strugatsky, director Andrei Tarkovsky shot the author’s film “Stalker” (1979). film adaptation of a literary work, that is, he translated the novel from the language of literature into the language of the film and transferred it from the sci-fi genre to the non-genre art film.

It also deals with the filmography of Andrei Tarkovsky and his screenwriters, about the work on writing the script for the film “Stalker” and the problems associated with creating of the script.

According to the idea of Andrei Tarkovsky, the director of the film “Stalker”, a radical adaptation of the novel “Roadside Picnic” by A. and B. Strugatsky was made, which has little in common with original literary piece.

Keywords: *Andrey Tarkovsky, Strugatsky brothers, science fiction, literature and film, film adaptation, art film.*

“THE ACCIDENTAL TOURIST” IN THE CONTEXT OF ZOOMED-IN IMAGES IN THE MULTIMODAL INTERPERSONAL VIDEO COMMUNICATION

Sunčana Tuksar

Juraj Dobrila University of Pula
stuksar@unipu.hr

Mauro Dujmović

Juraj Dobrila University of Pula
mdujmov@unipu.hr

Abstract: The aim of this paper is the analysis of interpersonal practice regarding the functions of a) semiotic and cultural connotations stemming from the prepandemic travel perceptions; b) global media interactions; c) cognition of (post)pandemic context of visual representations of social actors online. Our contemporary society is significantly marked by transcultural encounters, even more so on the notable hypothesis that the 20th century travel and tourism triggered global sociocultural exchange. Paradoxically, recently prescribed social distance and radical lockdowns have brought human interaction closer together due to unprecedented domination of close-ups or “Zoomed”-in video conferencing. Further challenges in technologically mediated world induced new types of literacy. Thus, the outlook of the 21st century regime of images emphasizes multimodal production of meaning potentials for social actors in the image. Prevalence of visual representations of universal human interactions reflects cultural and biological traits, which contribute to participatory communicative apparatus. We “travel” (the world) less but “visit” (platforms) more; Metaphorically, the tourist experience has dramatically commuted online. Here, the term “accidental tourist” describes the unexpected practice of the individual, who still manages social encounters online, yet requires offline competences. The expected outcome includes the image-related dialogue on a broader scale of the exposure in a sociosemiotic landscape, therefore a proposed concept provides for the applicable acquisition model for such practices.

Key words: *multimodality, transculturality, tourism, social distance, images, video conferencing, interpersonal visual competences.*

1. Introduction

The background argument of this paper is that the notions of the travel and tourism social and cultural encounters and interactions as-we-know-it have recently been impacted by lockdowns. The foregrounded thesis is that intercultural

perspectives of the offline and pre-pandemic times nonetheless play an important role in our interpersonal online communication, especially due to our close-ups and zoomed-in images in video conferencing. Deprived of temporal and special localities due to lockdowns, the effective transcultural communication intertwines with the interpersonal adaptive changes which take place in both preserving or revitalising social encounters online. Social semiotics provides for the adaptive interpretation in the light of multimodal interactive communication.

Travel and tourism has nowadays blended in with our interpersonal relationships established in video communications on various platforms. What used to be called the intercultural competence of prepandemic times should now be treated as multimodal interpersonal (post)pandemic literacy. Movements in travel and social interactions have by far marked the 20th century (Cohen, 1972, 2004). However, the first couple of decades of the 21st century our lives have been determined by multiplatform online participation (L'Pree Corsbie-Massay, 2021). Multimodal online environment enables the shift from transcultural experience of globe-trotting travelling to interpersonal skills required by the regime of images that surround us in digitally networked societies (Kress and van Leeuwen, 2006).

Metaphorically speaking, due to radical social distances our travel experience has almost entirely moved online: the individual has constantly become “Zoomed”-in, “Teamed”-up, “Google”-met, etc. Paradoxically, the *offline* social distance imposed by lockdowns has brought human interaction up close and personal *online*. Not only are we facing the challenges of intercultural but also highly interpersonal social interaction. Respectfully, the scope of social interaction requires a) the knowledge of interpersonal competences and b) the knowledge of the image. The functions of both induce the multimodal visual literacy, which includes the cultural and behavioural participation within the sociosemiotic framework (Machin, 2007). In the interdisciplinary terms, this paper a) encompasses the sociocultural communication studies in the scope of multimodal semiotics and b) connects the general aspects of transculturality and travel to the particular image-related social actors in the media representations. There are four aspects of this paper:

First, **Travel as Sociocultural Interaction of 20th century**, revises the importance of social interaction and transcultural communication in travels as a given notion of the past several decades. The 20th century tourism as social phenomenon may be defined as a form of contact between two societies. It may be said that the primary focus of tourism is the communication between tourists and the host destination. As a result, the sociocultural interaction of people who travel establishes the contact and brings about the encounter in everyday life (Wearing et. al., 2010). Second, **Transculturality and the Media Turn**, proposes the global communication as a matter-of-fact participatory practice. From what used to be called “the new media” to all-encompassing online communication, a new light has been shed on our *reality*. The shift from general offline competences to more specific online interpersonal and visual literacy is examined. Third, **Multimodality**

and Interpersonal Communication and of 21st century, brings into the limelight a social distance shaped by the COVID-19 rule of thumb. Proxemics (being far apart yet so close) underlines the continuous processes of social encounters in the multimedia environment. Fourth, **“The Accidental Tourist” of 21st Century: Images are Us**, metaphorically names the transgression of tourist habitus towards the virtual reality: his/her “visits” are online and due to the current situation are occurring by chance, unexpectedly and even unintentionally, so here the term bears the symbolic significance. The idea of a multiplatform “accidental tourist”¹ is brought into a connection with the image-based cognition in order to investigate the interaction of social actors.

New practices in the realm of our “new normal” are determined by the offline social interaction. Thus, the role of visual representations and online interaction is determined by verbal and non-verbal communication context. Regarding proximity and different distances, when said “images are us” what is meant is that we are unprecedentedly exposed to the close-up and rather personal social encounters (Kress and van Leeuwen, 2006). Respectfully, representations of social actors are dealt with in terms of universal cultural and biological traits of humans (Machin, 2007). In multimodal communication the appreciation of the rhetorics of images is a given. However, as it moves beyond images, social semiotics examines various cultural interpersonal impacts delivered by our visual representations. The critical view of cultural attributions in online participation carries certain properties, practices and possibilities, which may refer to different interpersonal representations as well as contribute to their production. In the regime of images, multimodality is thus seen as a performative action of meaning making. Our participation in media is a-matter-of-fact. Lastly, claims and examples are brought together into a unique scope with two aims. One is, to fully address the role of our visual representations for the pragmatic purposes of interpersonal skills and multimodal (visual and verbal) competences acquisition. The other is, to encourage visual literacy in theory and practice.

2. Travel as Sociocultural Interaction of 20th century

Travel and tourism are generally acknowledged as the temporary movement of people to places and destinations outside their everyday work and environments. The study of tourism is often defined as the study of people away from their home, along with establishments set up in response to the needs of the sociocultural impacts that they have. Globalization is a key factor in the overall 20th century shifts of locations, improvements in transportation, the proliferation and development of travel for pleasure (Hartley, 2002, p. 136–137). Also, globalization is induced by media as the mass communication becomes both „the practice and the product

¹ For the purpose of the argument in this paper, the term „the accidental tourist“ was metaphorically established according to preceded coined terms in tourism, such as “drifters” and “explorers” (Cohen, 1972). Further, the term is inspired by Lawrence Kasdan’s film „The Accidental Tourist“ (1988), adopted from the novel of the same name by Anne Taylor. The plot evolves around a writer of travel guides on how best to avoid unpleasantness and difficulty.

of providing leisure entertainment and information to an unknown audience by means of corporately financed, industrially produced, state-regulated, high tech, privately consumed commodities in the modern print, screen, audio and broadcast media” (p. 138).

In the realm of global travel forces of the 20th century, many authors reflected on the phenomenon of cultural exchange through social interaction and travel. Cohen (1972) is looking into the sociological aspects of the question ‘Who is a tourist?’ Also, a conceptual clarification follows the trail of social development (De Kadt, 1979) and inevitably puts into perspective a cross-cultural communication (Evans, 1976). The overall assumptions of those times are today’s norm: people’s choices of travel depend on various forces, such as their standard of living, work environment, income, education and culture.

More or less, we have all been tourists at some point in our lives as travel has become an accepted daily life norm. In addition, a world growth rate in international travel has become one of the fastest growing export industry and earner of foreign cultural and economic exchange in many countries all over the world. For a long period of time travel was associated with the production of symbolic or cultural capital rather than material goods, with tourism being of central importance to social and cultural changes, thus considered one of the most exciting and relevant phenomena of our times. So today’s discussions about social encounters and cultural transformations are stemming from such increased mobility.

As Franklin and Crang (2003) argue, in the context of a fast-changing world and forces of globalisation and international migration, tourism undoubtedly acquires new dimensions, properties and directions: “Tourism has broken away from its beginnings as a relatively minor and ephemeral ritual of modern national life to become a significant modality through which transnational modern life is organised” (p. 3). Looking back, writers such as Lash and Urry (1994) claim that a significant change has taken place, involving a shift from organised to disorganised capitalism, which is actually a shift from mass consumption to more individuated patterns of consumption. Essentially, these changes have also been characterised by Poon (1993) as involving the shift from old tourism, which involved packaging and standardisation, to new tourism, which is segmented, flexible and customized rather than highly regulated. However, 1990s marked yet another shift from towards the fragmented pattern of mobility. As Cohen explains (2004), we are much less rooted in time and space than were people in previous times. Tourism and more importantly travel should therefore be seen as a process that has become integral to social life. Moreover, globalized world seemed to be in increasing movement, while technological and media advances impacted the global travel industry. However, the conditions of globalization clearly started to involve the transient mobility of tourism, allowing a much greater degree of mixing and cultural interchange than in the past. In addition, virtual travels through the internet are introduced, huge numbers of people are caught up by flow

of people and different communications and images. Regardless of the complex intersections between different modes of travel, there was no evidence yet that *virtual travel* is replacing *corporeal travel* as it has expanded and intensified over the last decades.

Cohen (2004) points to countless mobilities, physical, imaginative and virtual, voluntary and coerced, while everyday sites of activity are redesigned in tourist mode. Reisinger (2009) defines social interaction as the everyday interaction between people, with its main purpose in specific contexts and by engaging in conversation, exchanging views and experiences, learning about each other, developing relationships, and so forth. Successful social interaction may contribute to the removal of social and national prejudices and the promotion of better understanding and positive social change. Moreover, as flows of people have been mediating almost all societies across the globe, the mobility and globalization are held responsible for the ways in which people experience the contemporary world and appreciate other cultures and societies across the world. As Lury indicates, “both objects and people are increasingly mobile and such mobilities are culturally encoded” (2000, p. 79). Furthermore, Pratt (1992) argues that mobility takes the traveller into a contact zone or a social space where disparate cultures meet (p. 4). What this means is that travel, tourism and culture now plainly overlap and there is no clear frontier between the two and they cannot be kept apart. This is because culture has come to occupy a more central position in the organisation of the present-day societies: the role of culture in this process is multi-faceted as it is in the same time a resource, a product, an experience and an outcome.

The clash of cultures had soon become the central theming of a contemporary society leaving both sides changed, the “host” and the “stranger”; In order to capture this two-way process Pratt (1992) uses the term “transculturation”, rather than “hybridisation”, that is, the production of something that is both made up of the elements that meet, yet different from them too. As a result of different cultures coming into contact, understanding or misunderstanding is fostered in the sociocultural process on a larger scale. Within the context of globally connected world, intercultural encounters are often and intense and is staged within a wider context in the network of globalization. Consequently, encounters result in relationships developed according to different attitudes and behaviour toward each other: “Under such condition, the relationship is transitory in nature, it suffers from temporal and spatial constraints, it lacks spontaneity and it is unequal and unbalanced” (UNESCO, 1976, p. 82). In everyday life, however, establishment of contacts with people from different countries and cultures presents the contrast to the anonymity and alienation. As said by De Kadt (1979), tourist-host encounters occur in different intercultural social contexts regardless of being strictly induced by travel and/or tourism.

Generally, intercultural competences include tolerance, enthusiasm, interests, generosity, welcoming attitudes and mutual respect (Hamelink, 2015; Hartley,

2002). For Berno (1999) in this process cultural values play a prominent role and considerably influence social interaction because they determine motivations for interactions, participants' interests, the importance of personal goals, activities, willingness to cooperate or compete, personal attractiveness and communication style. In other words, our cultural competences highly depend on understanding and appreciation of different cultural backgrounds: interactions in which individuals are culturally very similar to one another are least intercultural, whereas the interactions in which the individuals are culturally very different from one another are most intercultural. Intercultural face-to-face encounters may result in positive and negative outcomes. It also contributes to cultural enrichment and learning about others (UNESCO, 1976). The overall idea of the competences acquisition is to refer to the context in which the encounters may occur and essentially try to avoid or understand a deep interaction which may result in negative outcomes. Otherwise, instead of destroying misconceptions between the different countries, the ignorance perpetuates or creates prejudices, and stereotypes.

In addition, verbal and non-verbal communication is a vehicle which may attribute to cultural understanding and promote positiveness of the interacting groups. Morris (2002) depicts non-verbal meta-signals as capabilities of both encountered parties and the degree of dispersal of the understanding and willingness to demonstrate interpersonal competences that include not only language skills but exist for the matters of body language and nonverbal transactions. Machin (2007) shows how visual representation of the group or the individual may carry certain biological and cultural reflection of a power relationship that will depend on the level of race, gender, income, education, etc.

Last but not least, the internet and the media are great promoters of globally *and* virtually connected world. The beginning of the 21st century was marked by global communication definitely gone online, which constantly challenges us in a way of exponent global cultural interaction. Generally speaking, the trend toward digitalization means that technologies for processing and transmission of information began to use the same language – the computer language of the binary code. For the study of global communication, twenty years ago Hartley (2002) raised a question “whether the new possibilities of the Internet, such as weblogging, Facebook, Twitter, LinkedIn, YouTube, Pinterest, ebay, Yahoo, Flickr etc., expand human communication capacity to communicate trans-locally” (p. 216.). However, what was then called the “new media” (Castells, 2000) today is a norm, and what used to be called “the challenge of the social quality of online networks in the global public sphere” (Harley, 2002, p. 227.) it is not only our reality but also a necessity.

3. Transculturality and the Media Turn

Cultural interchange is as an understandable response to globally networked and travel-oriented world. Harly (2002) says, that the 20th century model of mass society² used to be shaped by industrial/capitalist societies and characterised as

² “Mass society theory was an understandable response to the economics and politics of the 1930s,

atomised and isolated workforce individuals “who were alienated from their labour by its repetitive, unskilled tendencies and by their subjection to the vagaries of the wage relationship (the cash nexus) and the fluctuations of the market” (p. 139).

In the cross-cultural context, social interactions fall into a category of either/or intercultural communication (social behaviour) and interpersonal communication (verbal and non-verbal). Difficulties in verbal communication are often ascribed to language barrier, whereas those in non-verbal communication belong to our visual representation, which combines non-verbal skills such as body language, facial expressions, eye gaze, spatial behaviour, posture, gesture, etc. (Morris, 2002, p. 1–22). Moreover, Morris explains how difficulties may occur on the account of the differences in rules and patterns of social behavior because each culture has its specific rules (p. 71–88). All in all, cultural differences in verbal and non-verbal communication influence tourists’ and hosts’ perceptions of each other even more so due to a globally connected world, where individuals may be confronted with culture differences and many unfamiliar situations in various contexts. Therefore, the terms *tourist* and *host* are used here in a broader sense to illustrate the general tendency of cultural differences as important factors that determine the interaction and mutual understanding. In our multicultural world both encountered parties are exposed to new people and new behaviours.

Indeed, travel is a promotor of various transcultural adoptions and transformations. In the words of Chen and Starosta (2008), as we become aware of the global interdependence of people and cultures we confront ever shifting realities that shrink the world of the twenty-first century, thus; “we must learn how to see things through the eyes of others and add their knowledge to our personal repertoires” (p. 215). These guidelines specify that communication competences require appropriateness as the fundamental criteria in order not to violate the interaction and the content of the encounter regarding different cultural norms. Such orientation emphasizes the communicative competence as a context-specific behavior. Our social encounters have recently been moved almost entirely *online* so our identities further expanded into the vast field of numerous participatory practices. In other words, our contemporary society faces new types of *literacy*. The term is often associated with *language*, however, *visual* literacy assumes production and understanding of multimodal (multimedia) audiovisual text which further generates cultural interpretation (Tuksar, 2021). When referring to our relationship with the media, Charisse L’Pree Corsbie-Massay (2021) calls it “a strange love” as the author’s approach engages “with the impact of more than a century of changing media on the ways we think, remember the past, interact with others, and construct our identities” (p. 5).

and was neatly summed up in Charlie Chaplin’s film *Modern Times* (1936). But it has hung on in a commonsense version which is associated largely with cultural and literary critics for whom industrialisation and modern society in general remain a regrettable aberration from values and habits which these writers fondly imagine used to prevail before the invention of machines, democracy and the like” (Hartley, 2002, p. 139).

Our technoculture in the COVID-19 pandemic era faces the *real time* that has become interactive to the point of no return: what previously might have been considered as the interactivity merely for entertainment has now become the ultimate communicative model. Metaphorically speaking, virtual reality has become the only reality we might presently have. To begin with, a standard definition of virtual reality by Hartley (2002) says that it is “interactive graphic simulations” (p. 232), i.e. viruality is “the cultural perception that material objects are interpenetrated by information patterns” (p. 69). In both cases interactivity signifies the development of the relationship between person and computer, and with others via the computer (Castells, 2000). However, due to lockdowns we have actually become more attached to our technological devices as the frequent and reliable means of social interaction. So what Marshall McLuhan in 1964 feared to be an extension of the mechanical principles of fragmentation and separation has rather invasively and instantly become the consumers’ (only) technologically embraced *social activity* for “fusing” the instantaneous character of interaction, information and learning (Castells, 2000).

Further, Corsbie-Massay (2021) says that all media communicates, but not all communication is mediated. In turn, the author indirectly talks about visual literacy when actually defining media literacy as “the skills that help users analyze, evaluate, and create messages in a wide variety of media modes, genres, and formats. For us to understand the context within which a message was produced (e.g., time period, technological capabilities, and gender relations) and its deeper meaning, we must be able to read patterns in media technology that constitute the current media environment” (p. 6). Come what may, media are the tools that aid in or mediate communication, including but not limited to technologies and content. Therefore, we should still bear in mind that we are “end users” or “surfers”. In this sense communication further reflects any conveyance of verbal and non-verbal messages within an individual (i.e., intrapersonal communication), between individuals (i.e., interpersonal communication), and to many individuals (i.e., mass communication). Drawing from such contextual background, it is precisely the context and the ability to understand the production and visualisation of our multimodal digital world that leads the way back towards our interpersonal relationship as a reflection of our relationship with media.

By comparison, in our recent times it has been acknowledged that the user’s fundamental psychosocial and interpersonal needs and encounters are just as influential as have been the opportunities earlier afforded by a) offline travel and tourism and b) the technology itself. All things considered, the current approach may equally confirm and redefine the common saying that the media environment is like nothing we have ever seen before.

4. Multimodality and Interpersonal Communication of the 21st Century

Digitally mediated communication has been widely embraced as the functioning way of a “new normal”. What used to be an online practice of leisure

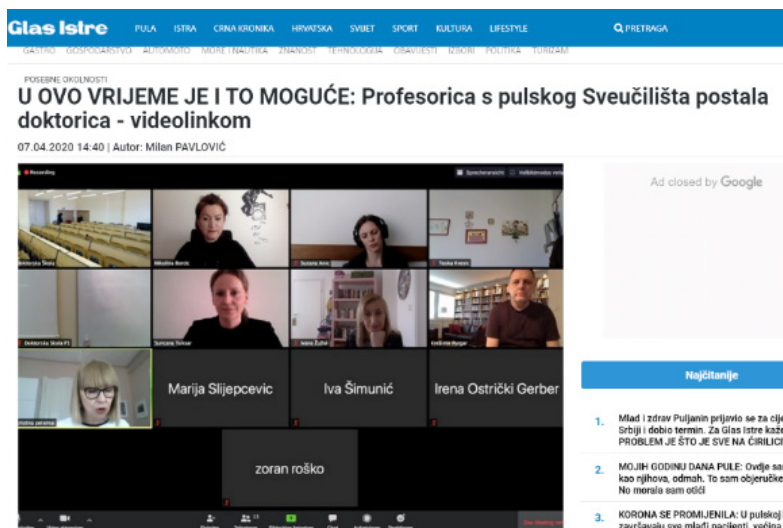
and entertainment has become the necessary routine in the pandemic era. The term “mass communication” is truly “a common ground category of an early twentieth-century mass society” (Hartley, 2002, p. 138). Instead, *interpersonal participation* is put forward as our communication more shifts toward contemporary multimodal centrality.

Diachronically, conditions for image-centrality were initially set through the advances of the 20th century but captured through the 19th century when the shift towards image has taken place (Stöckl et. al., 2020, p. 2–3). In the semiotic landscape the image has anchored in the long and descriptive argument directly engaging with designed, graphic, illustrated or visual image elements, which may produce rhetorically complex multimodal, pictorial argumentation. From history of art and paintings to photography and snapshots, technoculture has become more image-related. Synchronically, we are emerged in a visually-dominated digital era, where the individual takes centre stage, e.g. in video conferencing. When *virtuality* is not merely a cyborg phenomenon or the interaction with technology but also our *reality* as an extension to our identity representation, in the realm of image-centric practices our own visual representation offers fertile ground for further exploration of this new communication and visuality. Hartley rightly (2002) points out that media studies have long been aware of the the key concepts in relation to the image as the objectification of self-knowledge for communicative purposes, as “one’s ‘image’ is made up of the cues by means of which others make sense of the performance of the self. These include visual attributes (one’s looks and clothes) and intentionally communicative acts (speech, interaction with others), but also behavioural characteristics that project an image beyond the control of the self (a ‘tearaway’, ‘self-confident’ image, etc.). At a cultural level, image is the alienation of personal attributes for semiotic purposes” (p. 107).

The paradigmatic textbook of visual design *Reading Images* (2006) by Gunther Kress and Theo van Leeuwen primarily focus on multimodality and the image in the aspect of cultural interpretation: the agenda is to investigate various aspects of multimedia communication through multiple modes, with modes being regarded as ways of representing information, a set of socially and culturally shaped resources in a meaning-making process, whereas media refers to the available technologies for the dissemination of text (e.g. mobile technologies, etc.). What this means for the platform-based discourses is defined by having different context interpreted in different ways, depending on the choice of platforms and modes as well as on the viewer’s perception.

The production as the choice of medium is important not only because it enables a certain aesthetics, but also enforces and enables the reshaping and redesigning of the media text. In this way, the new environments, tools and cultures are created within the communicative framework. Finally, the distribution of the text via technology makes such transformation in the sense of design possible for users and audience to participate and communicate. The following picture shows the first PhD defence on the “Zoom” platform in Croatia during the lockdown (1

April, 2020). It reads: “Nowadays, it is possible: a professor from University of Pula defended her PhD thesis over the Internet”.

Picture 1. A PhD defense on “Zoom” 2020

Van Leeuwen and Jewitt (2001) image analysis associate with investigations of the way social issues are represented in the mass media, and it has the distinct advantage of being understood and accepted by most people (p. 2). From the semiotic point of view, images are produced to serve as documented evidence of reality, people, places, things and their relations, and the method of visual analysis may provide a wide range of defined features which connect them to specific meanings and particular communicative functions or effects regarding cultural interaction. But how do individuals interact across multiple platforms with image-centred identities? Spitzberg and Cupach (1984) propose interpersonal competence, as a part of both fundamental competence (involves the general ability to adapt effectively to a new environment in order to achieve goals) and social competence (involves specific, rather than general, abilities).

Interpersonal competence is especially related to how individuals perform certain skills in order to achieve goals in particular communication situations. Firstly, the aspects of media, technology and travel are being closely related. Secondly, the influx of tourists induced interactions between people and cultures: in some cases, the interaction will be face-to-face, and in other it will be virtual through electronic devices. Regardless, it will require well-developed intercultural communication skills. Such communication is self-reflective as humans have the ability to think about themselves, their messages, and potential results of those messages at the same time (Samovar et al., 2010, p. 4–19). In this sense the interactive dimension of our images is subjected to not only intercultural interpretative need but also interpersonal; “the ‘writing’ of what is usually called

‘non-verbal communication’, a ‘language’ shared by producers and viewers alike” (Kress and van Leeuwen, 2010, p. 116). Multimodal visual literacy offers the concept, which explains how our behaviour is shaped by multitude of sources with the interplay of modes in the picture producing the meanings beyond description itself.

As our visual representation is mediated through various platforms one should be aware that we also carry the uniqueness as we are more than our culture. Finally, the ability of self-reflectiveness knows the concepts in which behaviour develops and recognizes different patterns of behaviour (Morris, 2002). This is even more so as we have been recently engaged if not determined by online interaction which illuminates the idea of interpersonal competences: we are “Zoom”-ed in during our video conferencing: we are constantly brought to a close-up, which articulates our platform-related activity as a communicative resource for understanding and interacting.

5. The Accidental Tourist: Images are Us

The focus of this paper hereby shifts from multimodal arrangement of modes in general to the image and interpersonal communication in particular. The aim is to elaborate the proposed thesis how descriptive practice (of the culturally shaped image) and the close-up communication online (which perceives us in the image-centred process) are brought together in the interpersonal interpretative practice.

Firstly, the travel experience of the 20th century emphasized the importance of the individual on a general level of tourism industry. Social distance temporarily subjects us to always travelling virtually. Such tourists’ visits have nothing to do with the online travel technology of prepandemic times but metaphorically describe the practice of the individual in the accidental and unexpected situation. For this (post)pandemic “accidental tourist” social encounters online are just as real in a digital close-up as were offline, on a certain level even more so. Precisely, lockdowns have brought people closer together as we frequently “meet” for video conferencing. Consequently, interpersonal competences are required. Secondly, on the basis of variable of visual representation, the close-ups subject us to what Kress and van Leeuwen called “language” of the image (2006). It can be verbal and non-verbal and is equally communicated by the giver and the receiver. Therefore, when saying “images are us”, what is meant is that the analytical route moves beyond generalisation of image-making or editing process and embraces the cultural varieties which help to understand and evaluate rich rhetorical texts that we ourselves produce. Thirdly, Machin (2007) links the interpersonal relationships with investigating actions of social actors in the image. When talking about the kinds of participants in images, this includes relevant transferring category. For example, verbal and non-verbal communication as one aspect of interpersonal competence acquisition has been put forward as it carries important connotations in the culturally shaped interplay of modes.

Due to lockdowns we *travel* less yet *visit* more. Indeed, the excitement of highly mobile times generated new social relations, new ways of living, new ties to space, new places, new forms of consumption and leisure and new aesthetic sensibilities (Cohen, 2004). In consequence, the context of enhanced mobility tourism studies have been moved to the center stage of many people's more mobile lives (Wearing, etl al. 2010). However, push and pull factors in tourism have recently been determined by coronavirus and lockdowns and a virtual reality became a new space for "travel". Hereby the term "visit" reflects a digital context when we "check" the site or "view a page" in the sense of "hits", "visits", "unique visit", "visit by Cookie", etc. Individuals are thus referred to as "visitors" or "users". In addition, what we recognize as *realistic* style of representation actually reflects a culturally shaped code. Over time certain methods of production within a medium become naturalized or accepted as a reflection of reality. Thereby, "the accidental tourist" is a metaphor for involuntary and rahter sudden online praticice we have accepted as a reflection of our "visits" and "encounters". It recalls the critical reference to interpersonal relationships that stem from video and web conferencing platfroms, such as "Zoom", "Teams", "Big Blue Button", "Google Meets" or any other "places" that require some kind of our "movement".

Given that, an interesting light has been shed regarding social distance and social actors, according to discussion of proxemics (the psychology of people's use of space) by van Leeuwen and Jewitt (2001). The authors state how our interaction, social relations determine the distance, literally and figuratively: "At close personal distancewe take in the head and the shoulders. Atfar personal distancewe see the other person from the waist up. At close social distance we see the whole figure. At far social distance we see the whole figure. At far social distance we see the whole figure'with space around it'. And at public distance we can see the torso of at least four or five people" (p. 29-30). The system of size in frames derives from the proxemics of everyday face-to-face interaction and is devided into six values: (a) Intimate. (b) Close personal. (c) Far personal. (d) Close social. (e) Far social. (f) Public. These are defined in terms of how much of the (human) participant's body is represented in the frame of the respective image (p. 29-30).

Further, Machin (2007) responds to the image classification regarding interpresonal and/or intercultural competences in order to investigate actions and deal with representatin of social actors in the image (p. 118-128). In the view of social semiotics, Machin's proximity inventory is metaphorical as it looks into the visual grammar of actions for analysing what people do or may not do in both images and reality. The concept draws from the paradigmatic study *Rhetoric of Image* by Roland Barthes (1964), thus relying on the two main hypotheses: one is, there is no neutral documentation, and the other is, that denotation is only the first level of meaning (of a photograph, for example) and that we need to first know something about what we are looking in order to be able to understand the image. Similar to Kress and van Leeuwen, Machin looks into three aspects:

gaze, or to what extent we are encouraged to engage with the participants; angle of interaction, which can create power relationship and also involvement; and distance, which may or may not create intimacy (p. 110-111). Further, according to cultural and personal (identity) transmission aspects, social actors are *categorized*: visual representation of people is either cultural, biological or both. The cultural categorisation is realised through the standard attributes of dress, hairstyle, body adornment, etc., biological categorisation is achieved through stereotyped physical characteristics, whereas both categories may be used to invoke both positive and negative connotations (p. 118-119).

What is more, nonverbal communication is brought into perspective as it is “universal human interaction which reflects personal traits and countless of times in a day sends messages and signals (Samovar et. al., 2010, p. 223). It is omnipresent in intercultural communication and is an essential ingredient in human participatory interaction: “Nonverbal communication is important because people use this message system to express attitudes, feelings, and emotions. Consciously and unconsciously, intentionally and unintentionally, people make important judgments and decisions concerning the internal states of others — states they often express without words” (p. 244). We are aware of the importance of non-verbal communication because it creates impressions. For example, we prepare for a (video) meeting, which shows awareness that other people will draw a mental picture of us based on our appearance and *vice versa*: “Your personal experiences will also show you how often you make judgments about other people based on such things as the color of their skin, age, gender, facial expression, manner of dress, accent, and even the type of handshake they manage to administer (Samovar etl. al 2010, p. 245). The interaction is managed in this way as our nonverbal actions, whether intentional or unintentional, offer some clues.

On the note about cultural and biological behaviour of social actors in the image, Morris (2002) defines the meta-signal - a signal about signals. For example: “If two men are fighting we can tell at a glance whether they are serious or playful. We do this by reading two meta-signals. First we check if they are smiling or laughing. If they are, we can be sure that the fight is really a mock-tussle” (p. 411). Culturally, an entirely different kind of meta-signal is gaze direction: “Meta-signal of gaze direction says: All my actions from now on are for you and for you only; others can ignore these signals” (p. 412). Biologically, human feature is a general posture or “bearing”, which is according to Morris one of the most widespread and common of all human meta-signals: “The way a man holds himself while going through a long sequence of interactions with companion will provide a basic reading for the whole set of other signals that he transmits” (p. 413).

Indeed, images are us wherefore our meta-signals make us persuasive and “reading-friendly”. Our repeated exposure to media/video supported communication would eventually expect of us an increased visual fluency in order to qualify interaction due to the process of elaborated semantics of meaning,

which is carried by virtual-yet-real social interaction and followed by patterns of response. Anyone who has ever attempted to communicate with people in online close-up participation will be familiar with the limitations of simply not being aware of visual influence tactics and modality of representations. Respectfully, Hamelink's evolutionary perspective on global online communication, which had ones raised questions about our cognitive functioning in the digital galaxy (2015, p. 228–229), has now moved into the online media shaped reality that not only no longer questions the necessity of convergence technology but is virtually in a permanent codependant relationship with it.

6. Conclusion

Online encounters are the result of a multimodal media reality, which enforces the need for media appreciation, visual understanding and the overall improvement of different social interactions between individuals. We metaphorically become accidental tourists as we travel from platform to platform in our daily communication. Thereupon we face a potential communication minefield, which may occur in the interpersonal interaction. In respect to our visual representatins online, multimodality as a relevant theory combines the social actors and visual modality as interdependable variables. They are defined according the participant's body representation in the image: we are "up close and personal" although "far apart socially". Ironically enough, at we are at the same time "private" (in our homes) but also "public" (as many participants can see us and we can see them).

First of all, the speed and proportion of tourism development and changes emanating from intercultural contact are not exclusive to contemporary times as almost all communities had been exposed to outside contact before the recent upsurge in tourism. Second of all, the increases in technologically interconnected world contributed to the breakdown of cultural barriers. The major factors determining social interaction are temporal and spatial; The nature of the tourist-host contact is itself a paradigm for the general social character of the situation in which the contact occurs, whereas cultural and biological values, attitudes, perceptions and differences and similarities contribute to overall communication effectiveness. Nevertheless, the current conditions reframed the concept of social interaction in reference to personal associations taking place in the online context.

In conclusion, several aspects are connected:

- a) Intercultural and travel theories of the 20th century (what is given) have shaped our social interaction so that we can examine the prospects of the accidental tourist (what is new) in the "new normal" of the 21st century;
- b) Social encounters have moved online almost entirely as a reflection of a current social distance situation;
- c) The individual visit platforms in order to obtain social encounters online, which makes him/her the accidental tourist;

- d) Transmission through video conferencing is a necessity which sets us apart and brings us together as visual representations and/or images.
- e) Interpersonal relations occur on the level of images due to the mode affordance, i.e., interpretative possibilities rather than passive transmission carriers.

At long last, we remain verbal and non-verbal communicators, however, visual representations offer a rich ground for further exploration of image-centric multimodal practices of the times we live in.

References

1. Berno, T. (1999). When a guest is a guest. *Annals of Tourism Research*, 26 (3), 656–675.
2. Barthes, R. (1964). *The Rhetoric of the Image*. <https://skyecloud.files.wordpress.com/2010/12/2med443-the-rhetoric-of-the-image-cla.pdf>
3. Castells, M. (2000). *Uspon umreženog društva*. Zagreb: Golden marketing.
4. Chen, G-M., & Starosta, J. W. (2008). Intercultural Communication Competence: A Synthesis. *The Global Intercultural Communication Reader*, Asante et. al. (eds). New York: Routledge, 215–237.
5. Cohen, E. (1972). Who is a tourist? A conceptual clarification. *Sociological Review*, 2, 527–253.
6. Cohen, E. (2004). *Contemporary Tourism: Diversity and Change*. Oxford: Elsevier.
7. De Kadt, E. (1979). *Tourism –Passport to Development?* New York: Oxford University Press.
8. Evans, N. (1976). Tourism and cross-cultural communication. *Annals of Tourism Research*, 3, 189–199.
9. Hamelink, C. J. (2015). *Global Communication*. London: Sage Publications.
10. Hartley, J. (2002). *Communication, Cultural and Media Studies; The Key Concepts*. Third Edition. London and New York: Routledge.
11. Kress, G.; & van Leeuwen, T. (2006). *Reading Images*. London and New York: Routledge.
12. Kress, G. & van Leeuwen, T. (n.d.). *On Multimodality*. <https://newlearningonline.com/literacies/chapter-8/kress-and-van-leeuwen-on-multimodality>
13. L'Pree Corsbie-Massay, C. (2021). *20th Century Media and the American Psyche; A Strange Love*. New York and London: Routledge.
14. Lash, S., & Urry, J. (1994). *Economies of Signs and Space*. London: Sage.
15. Machin, D. (2007). *Introduction to Multimodal Analysis*. New York: Oxford University Press.
16. McLuhan, M. (1964). *Understanding media*. New York: McGraw-Hill.
17. Morris, D. (2002). *People Watching*. London: Vintage Books.
18. Poon, A. 1993. *Tourism, Technology and Competitive Strategies*. Wallingford: CAB International.
19. Pratt, M.L. (1992). *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*. London: Routledge.

20. Reisinger, Y. (2009). *International Tourism, Cultures and Behaviours*. Oxford: Elsevier.
21. Samovar L. A., Porter, R. E., & McDaniel, E. R. (2010) *Communication Between Cultures*. Seventh Edition. Boston: Wadsworth, Cengage Learning.
22. Scott, L., & Batra, R. (2003). *Persuasive Imagery; A Consumer Response Perspective*. New Jersey and London: Lawrence Erlbaum Associates.
23. Spitzberg, B. H., & Cupach, W. R. (1984). *Interpersonal Communication Competence*. Beverly Hills, CA: Sage.
24. Stöckl, H., Caple, H., & Pflaeging, J. (2020). *Shifts towards Image-centricity in Contemporary Multimodal Practices*. New York: Routledge.
25. Tuksar, S. (2021). *Prekoračenja; Transmedijska kultura i film*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
26. UNESCO 1976. The effects of tourism on socio-cultural values. *Annals of Tourism Research*, 4, 74–105.
27. Van Leeuwen, T., & Jewitt, C. (2001). *Handbook of Visual Analysis*. New Delhi and Singapore: Sage.
28. Wearing, S., Stevenson, D., & Young, T. (2010). *Tourist Cultures: Identity, Place and the Traveller*. London: Sage.

КУЛТУРНА ОДРЖЛИВОСТ И АРХИТЕКТОНСКО НАСЛЕДСТВО

Екатерина Намичева
АУЕ-ФОН Универзитет, Скопје
ekaterina.namiceva@gmail.com

Петар Намичев
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
petar.namicev@ugd.edu.mk

Апстракт: Конзервацијата и повторната употреба на запоставени историски објекти може да играат голема улога во процесот на регенерација при што се задоволува потребата за нови објекти. Придобивките од зголемувањето на бројот на ревитализирани историски градби во старите јадра се широко познати и помагаат во постигнување на целите за одржливост. За остварување на овие цели ќе помогнат разбирањето и прифаќањето на потенцијалните социоекономски и културни можности што ги нудат историските објекти. Голем број објекти кои ја имаат изгубено својата првична функција сè повеќе се конвертираат во корисни простори со нова функција, па така, преку оваа реупотреба, се ревитализираат голем дел од старите населби преобразувајќи се во одржлив социјален и економски простор. Се презентираат препораки за зголемување на приватниот капитал во објектите од културното наследство, обезбедувајќи презервација на културното наследство како и достигнување на целите за одржлив развој. Преку овој труд се истражуваат можностите за промоција на реупотребата и реновирањето на објектите што вклучува нивно зајакнување и прилагодување кон одржливост кај објектите во Скопје од почетокот на 20 век.

Клучни зборови: *централно јадро, конзервација, културно наследство, културна одржливост.*

Вовед

Конзервацијата и повторната употреба на запоставените историски објекти може да играат голема улога во процесот на регенерација со што се задоволува и потребата за нови објекти. Исто така, може да се утврди дека ваквиот тип на повторна употреба е одржлива опција со која се промовира урбано зајакнување и дава поттик за ревитализација. Придобивките од

зголемувањето на бројот на ревитализирани историски градби во старите јадра се широко познати, а помагаат во постигнување на урбаните цели за одржливост. (Rudlin & Falk, 1999). За остварување на овие цели ќе помогнат разбирањето и прифаќањето на потенцијалните социоекономски и културни можности што ги нудат историските објекти. Голем број на објекти кои ја имаат изгубено својата првична функција сè повеќе се пренаменуваат во корисни простори со нова функција. Така, преку оваа реупотреба се ревитализираат голем дел од старите населби преобразивајќи се во одржлив социјален и економски простор.

Во одредени држави како Америка, Англија и Шведска има развиена свест во врска со уривањето на историски објекти па, наместо изградба на нови објекти, овие држави ги адаптираат и ги рехабилитираат постоечките запоставени историски објекти. (Ijla & Broström, 2015). Важноста во продолжувањето на корисноста на еден објект е во поддршката на концептот за одржливост преку намалување на транспортот при користење на нов материјал за изградба, како и енергијата и загадувањето. (Gregory, 2004). Придобивките од реупотребата на историски објекти не се однесуваат само на инвеститорите туку и на заедницата и на локалната власт.

Оваа студија ги истражува начините преку кои се поттикнува одржливиот развој концентрирајќи се на објектите од архитектонското наследство. Реупотребата на постоечките објекти е неизбежна за достигнување на развојните цели за одржливост. (Sigmund, 2015). Постарите згради се соодветни за прилагодување кон новите норми за енергетска ефикасност; затоа, предизвикот е да се постигне саканиот ефект без оштетување на архитектонската и историската вредност на зградите и со зголемување на потенцијалот за инвестирање. (Ding, 2013).

Авторите Маерс и Вајат (Myers and Wyatt, 2004) тврдат дека дебатите во врска со одржливиот развој ја подигаат важноста на градежните објекти како економски, социјален и културен капитал кој не треба да се троши. Иако постои широк спектар на бенефиции кои се добиваат со повторната употреба на историските објекти, сепак постојат пречки при спроведувањето на стратегиите за повторна употреба при што економските ограничувања влијаат врз квалитетот на градбата и производството.

Оваа студија ги истражува можностите за поттикнување на целосно реновирање на историските објекти преку примери спроведени во Европа, САД, Канада и др. Се презентираат препораки за зголемување на приватниот капитал во објектите од културното наследство, обезбедувајќи конзервација на културното наследство како и достигнување на целите за одржлив развој (Sigmund, 2015). Преку овој труд се истражуваат можностите за промоција на повторната употреба и реновирање на објектите која вклучува нивно зајакнување и прилагодување кон одржливост кај објектите во Скопје од почетокот на 20 век.

Трите столба на одржлив развој

На крајот од последниот милениум одржливиот развој и одржливоста станаа теоретска основа и важна норма во општеството за општиот човечки развој. (Keiner, 2006). По воведувањето на терминот *одржлив развој* во 80-тите години на 20 век тој стана популарен термин. Во 70-тите години на 20 век овој термин асоцирал на класичниот концепт на развој кој се фокусира само на економски раст водејќи до тотално распаѓање на природните системи. Феномените како глобалното затоплување и озонските дупки обезбедија научни докази за глобалното влијание на луѓето врз природната средина. Потребата за нова парадигма за развој потекнува од свесноста за промена на околината на глобално ниво, како и социоекономските прашања поврзани со сиромаштијата и здравиот начин на живот. (Wironen, 2007). Потребата да се решат овие прашања дојде во директен конфликт со неолибералната доминација на економскиот дискурс во 80-тите години на 20 век. Од неолиберален аспект, економското производство беше главен приоритет. Економскиот раст беше сфатен како клучен фактор за доброто на човештвото и се сметало дека преку економскиот раст ќе се намали сиромаштијата. (Norwood, 2005). Ова гледање е доста критикувано поради согледувањата дека со економскиот раст не се подобрува автоматски животот на луѓето, во рамките на една нација или интернационално. Спротивно на развојниот модел кој се базира исклучително на економскиот раст и на еколошките прашања на глобално ниво, се сметаше дека е потребен нов модел кој ќе го земе предвид економскиот раст и користењето на природните ресурси. Како спротивставување на стариот модел се појави нова парадигма фокусирана на концептот на одржлив развој. Одржливиот развој се појави како алтернатива нудејќи пат за еколозите кои се плашат од глобалната еколошка криза и за оние кои бараат алтернатива на неолибералната парадигма во развојот. (Wironen, 2007).

Во современата ера, појавата на терминот одржливост е поконкретно вкоренета во поими за биолошка и еколошка конзервација. Луѓето ја дефинираат одржливоста на начини кои одговараат на нивната конкретна примена. (Grossman, 2015). Теоретската рамка за одржлив развој еволуираше помеѓу 1972 и 1992 година преку серија меѓународни конференции и иницијативи (Drexhage & Murphy, 2010). Иако фразата „одржлив развој“ не потекнува од светската Комисија за животна средина и развој од 1987 година, оваа фраза била популаризирана во извештајот од истата Комисија. Дефиницијата за „одржлив развој“ е широко цитирана во литературата: „Развој што ги задоволува потребите на сегашните генерации без да се загрози можноста на идните генерации да ги задоволат своите потреби“. (WCED, 1987). Како концепт тој овозможува да биде отворен, динамичен и да се развива и примени во различни ситуации низ просторот и времето. Отвореноста на концептот на одржлив развој овозможува реинтерпретирање на различни ситуации. (Kates, Parris, & Leiserowitz, 2005).

Одржливиот развој значи обезбедување на достоинствени услови за живеење во однос на човековите права преку креирање и одржување на најширока можна опција за слободно дефинирање на животните планови. Принципот на правичност помеѓу сегашните и идните генерации треба да се земе предвид при користењето на еколошки, економски и социјални ресурси. (MONET Project, 2001). Меѓу мноштвото дефиниции за одржлив развој, вклучувајќи го и проектот MONET, постојано внимание се дава на интерконекцијата помеѓу животната средина, економијата и општеството. Овие се нарекуваат трите столба на одржливиот развој.

Всушност, одржливиот развој е прикажан како гранка со три дела, составен од економијата, животната средина и општеството. Основниот концепт на овој модел е баланс помеѓу овие три дела преку кој ќе се поддржи одржливиот развој (Grossman, 2015).

Добро е познато дека со зачувување на историските градби има бенефиции за животната средина и нејзина одржливост. Со конзервација на историските градби се намалува потрошувачката на енергија поврзана со уривањето, отстранувањето на отпадот и нова изградба, притоа промовирајќи одржлив развој со зачувување на постоечката енергија во објектите. Оптимизирањето на постоечките традиционални градежни перформанси на историските објекти може да биде од корист при постигнување на енергетска ефикасност и пошироки цели на одржливоста. Објектите од деветнаесеттиот век имаат различни функционални карактеристики за разлика од повеќето објекти од дваесеттиот век со современите бариери за изолација, обработка на сидовите и др. Со одржување и повторна употреба на историските објекти се продолжува значењето кое местото го содржи придонесувајќи за подобрување на енергетската ефикасност и одржливост. (Rowe, 2009).

Ако се смета дека одржливиот развој има за цел да обезбеди подобар квалитет на живот за секого, во денешницата и за идните генерации, при што како еден од трите столба на одржлив развој се вклучува и „заштита и зајакнување на животната средина“ (Pickard, 2010), тогаш од исто значење е и зачувувањето на објектите од архитектонското наследство преку промовирање на заштитни мерки против природни и вештачки опасности. Ако реновирањето на еден објект го сметаме за активност која се случува кога голем број на градежни зафати треба да се преземат заедно, често поради лошата состојба во која се наоѓаат историските објекти (Ashworth, 1996), одржливоста може да се постигне кога сите принципи на одржлив енергетски дизајн на градби се спроведуваат соодветно. (Sodagar, 2013). Во повеќето случаи, објектите не може да ја обезбедат истата функција или тип на удобност како современите објекти. Во тие случаи, овие објекти треба да се прилагодат на потребите на своите корисници и да ја одржат социјалната корисност. Ова може да значи промена на првичната функција на просторот. (Yung and Chan, 2012).

Реупотреба и одржливост

Адаптивната реупотреба се опишува како развој на дополнителна употреба на функционално застарените објекти. Реупотребата можеме да ја сметаме како рециклирање на објектите. Овој процес е најчесто поврзан со процесот на презервација. Рехабилитација на еден објект претставува процес со кој преку измени и дополнувања се овозможува користење на објектот, при што се зачувуваат неговите историски, културни и архитектонски вредности. За да биде успешна адаптивната реупотреба не мора да вклучува значаен историски објект. (Ijla & Brostrom, 2015).

Постојат потенцијални економски и социјални предности при адаптивната реупотреба, како во случаите кога објектот е во добра структурална состојба и лесно се адаптира на новата програма. Предностите се во пониските трошоци за изградба, ниската откупна цена на земјиштето и помал временски период на изградба. Адаптивната реупотреба може да биде и стратегија за зачувување на енергија која претставува економски предизвик во однос на искористување на ресурсите. Во однос на социјалните предности при реупотреба на објектот, се обезбедува врска со минатото со што се дава придонес за целата населба. Ревитализацијата влијае позитивно врз целата населба и опкружувањето околу објектот, поттикнувајќи обновување на околните објекти. На градовите им се потребни старите објекти кои не треба да бидат само стари објекти во одлична состојба или реставрирани како музејските објекти, туку ваквите јадра да содржат и резиденцијални објекти со ниски вредности. (Jacobs, 1996).

Рехабилитација на објектот претставува рециклирање на објектот, преку реставрација и конструкција. (Gregory, 2004). Преку реставрирање на еден објект тој се враќа во истата првична состојба како на почетокот на изградбата, додека преку реновирање објектот се модифицира за да ги задоволи современите стандарди, при што не се менува неговата употреба. (Ijla and Brostrom, 2015). Можеме да заклучиме дека адаптацијата е метод преку кој се продолжува животот на еден објект и неговата одржливост преку подобрување на самиот објект. (Lowe, 2004).

Преку адаптивната реупотреба на непродуктивни објекти може да се обезбедат значајни ресурси за општеството, а со тоа и да се намали побарувачката на земјиште и нова изградба и да се ревитализираат цели населби. Се покажало дека реупотребата на постоечките објекти има големо влијание врз одржливоста на изградената средина. (Bromley, 2005).

Практики при справување со архитектонско наследство

Во повеќето земји постојат стимулации за енергетска ефикасност кои обично се ориентирани кон контрола на потрошувачката на енергија. Еден ваков пример е Калифорнија која од 70-тите години на 20 век вложува напори да се намали потрошувачката на енергија со што приватните и јавните објекти се должни да инвестираат во енергетско ефикасни решенија

за што инвеститорите може да добијат разни грантови. (Thomas, 2016). Секој постоечки објект треба да се земе како проект во неколку фази, а прво ќе се обезбеди стабилност и безбедност на објектот како прва фаза по која следи структурално зајакнување. По ова може да следи фаза за одржливост и реупотреба. (Sigmund, 2015).

Програмата на Лос Анџелес за адаптивна реупотреба, *Los Angeles (LA) Adaptive Reuse Program*, се случува во текот на неколку години како дел од стратегијата за регенерирање на големите делови на градот. Како помош во имплементирањето на оваа програма е донесена и уредба со која се рационализира процесот на аплицирање преку флексибилност при исполнувањето на критериумите. Објектите, сепак, треба да ги задоволат критериумите за изградба со некои исклучоци со кои советот на Лос Анџелес смета дека ќе поттикне конверзија на неискористените објекти создавајќи услови за попродуктивни цели. (Sigmund, 2015).

Генерално постојат различни финансиски иницијативи преку кои државите прават напори да ја подобрат ефикасноста на иницијативите за одржлив развој како што е, на пример, намалување на данокот. Грантовите и субвенциите се најчеста форма на владино финансирање. Поголемиот дел од земјите обезбедуваат грантови за реставраторски работи на архитектонското наследство кои се движат од 20 % до 90 % од вкупните трошоци. Ниските каматни кредити сè повеќе се достапни во повеќе земји преку кои сопственикот може да комбинира некој грант, покрај даночното ослободување, а остатокот да го покрие со кредит со ниски камати. (Sigmund, 2015).

Фискалните стимулации (Fiscal incentives) се ефективна мерка за поттикнување на приватни инвестиции во реупотребата на објектите од архитектонското наследство од страна на сопствениците и инвеститорите. Обезбедувањето на специфичен данок за зачувување на архитектонското наследство е одличен начин да се обезбеди квалитетна грижа за изграденото наследство. Сопствениците со ниски приходи се принудени да го продадат својот имот, најчесто со пониска цена поради лошата состојба на објектите, или да живеат во полоши услови. Несаканите ефекти може да се решат со овозможување на субјектите да бидат ослободени од данокот и сопствениците со пониски примања да добијат повисоки грантови како помош, како што е примерот во Холандија. (Sigmund, 2015).

Регулациони мерки

Независно од локацијата на која се наоѓа архитектонското наследство, тоа е од важен интерес за земјата и општеството кое го претставува. Пред да се преземат какви било мерки на еден објект треба да се изучат архитектонската и историската вредност на тој објект и да се направи план за интервенција. Сопствениците на објектите често може да добијат финансиска помош како субвенции кои делумно или целосно ја покриваат цената за одржување на објектот. Земјите како Хрватска со ниско ниво на субвенции наменети за

зачувување на наследството мора да се потпрат на директна регулатива за зачувување на наследството. Оваа регулатива не е ефикасна поради товарот за одржување кој паѓа на сопствениците со мала или никаква компензација од државата. (Sigmund, 2015).

Уште во 1987 година, под покровителство на УНЕСКО, била формулирана порака кон архитектите, земајќи ги предвид трите столба на одржливост, дека тие ќе придонесуваат за целосно избалансиран модел на живот. Овие критериуми се состојат од нагласување на активностите во трите области: економски пораст, природни ресурси и заштита на животната околина и социјален развој.

УНЕСКО го стави својот фокус на урбанизацијата, особено на позитивните улоги кои културата и наследството може да ги имаат во развојниот процес. Неколку години пред 2011 година УНЕСКО се вклучи во процесот на креирање политики за да се ажурираат меѓународни упатства за урбана конзервација, како дел од стратегиите за урбана регенерација и развој. Овој процес бил успешно завршен на 10 ноември 2011 година со усвојување на препораката за историски урбани предели (HUL).

Во 2003 година Комитетот за светско наследство презема акција во врска со зголемениот број на проекти од областа на урбанизмот кои се реализираат во историски јадра и се дел од списокот на УНЕСКО (UNESCO's World Heritage List). Во повеќето држави, развиени и во развој, локалните власти се бореле да се придржуваат до принципите на урбана конзервација според меѓународните конвенции (Charters and Conventions), со цел да се обезбедат потребните финансиски средства за урбана регенерација и понатамошен развој. Препознавајќи дека оваа дилема ги вклучува сите историски градови, не само оние под заштита, Комитетот го поставил ова прашање пред УНЕСКО за да се обезбеди најширока меѓународна поддршка за наоѓање на решение погодно за сите градови со културно наследство, а со тоа потврдувајќи ја својата водечка улога како организација за утврдување на стандарди (UNESCO, 2005).

Сè од крајот на 20 век низ целиот свет прогресивно беа спроведувани мерки за децентрализација и приватизација кои доведоа до нова динамика во урбаниот развој и архитектурата. (Bandarin, 2012). Сè повеќе расте тензијата помеѓу глобализацијата и локалниот развој со нов развој во историски услови, неодржлив туризам и целокупната деградација на животната средина, со кој се предизвикаа нови предизвици за зачувување на урбаното наследство и управувањето со него. Преку пораката на УНЕСКО со препораки за Historic Urban Landscape (The HUL approach), се дефинира историскиот урбан предел како урбана област како резултат на историско поставување на културните и природните вредности, протегајќи се надвор од поимот „историски центар“ или област (UNESCO, 2011).

Пристапот на УНЕСКО за управување со историските урбани предели е со цел интегрирање на целите за заштита на урбаното наследство и на

социјалниот и економскиот развој. Овој метод го гледа урбаното наследство како општествено, културно и економско средство за развој на градовите. Пристапот HUL се движи подалеку од зачувувањето на физичката средина и се фокусира на целата човечка средина со сите свои материјални и нематеријални квалитети (UNESCO, 2011).

Националните и локалните власти сè повеќе применуваат одржлив процес на урбан развој и целат кон интеграција на еколошки, социјални и културни проблеми во планирањето, дизајнот и фазите на имплементација. Постојат примери на историски градови кои нудат увид во тоа како овој процес е успешен и како да успева и понатаму. Планот за историски урбан предел, или HUL approach, е обид за рефокусирање на урбаниот развој во еден поинклузивен процес, водејќи сметка за нематеријалното наследство, културната разновидност и вредностите на локалната заедница. (Perera, 2012).

Со усвојување на новите препораки од генералната конференција на УНЕСКО се покажува дека нивните принципи се застапени на глобално ниво. За да се користи оваа алатка од страна на локалните власти со цел да ги водат урбаните интервенции, тие треба да бидат интегрирани во легислативата и институциите кои носат одлуки во локалниот контекст. Сепак, за да им биде од корист оваа алатка на локалните власти во обезбедувањето на насоки за интервенции во урбаните средини, треба да се интегрира во законодавната и институционалната средина. Поради ова било побарано од земјите-членки да ги идентификуваат во рамките на нивните специфични контексти критичните чекори за спроведување на HUL. Овој пристап ги содржи следниве точки:

- да преземе сеопфатни истражувања и мапирање на природните, културните и човечките ресурси на градот;
- да се постигне консензус преку планирање и консултации со засегнатите страни во однос на заштитата на вредностите;
- да ги интегрираат вредностите на урбаното наследство и нивниот статус на ранливост во поширока рамка за развој на градот;
- да се даде приоритет на активностите за зачувување и развој;
- да се воспостават соодветни партнерства и рамки за локално управување за секоја од идентификуваните проекти за конзервација и развој (UNESCO, 2011).

Акциониот план составен од неколку точки се смета за најнизок заеднички именител, применуван помеѓу мнозинството од историски градови во различните геокултурни региони од светот. (Perera, 2012).

Препораки за понатамошен развој

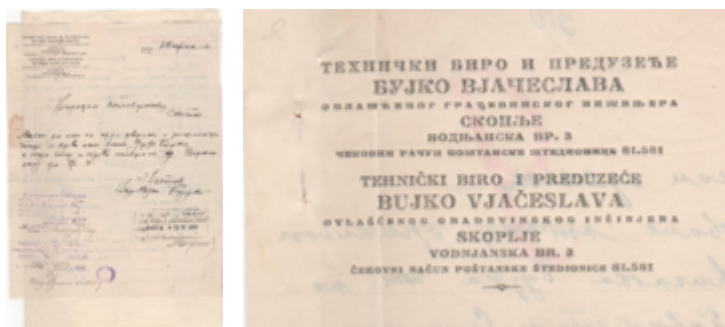
Адаптивната реупотреба на историски објекти има економски придобивки како и трошоци во неколку фази кои влијаат врз сопственикот и врз заедницата. Докажано е дека адаптивната реупотреба на историските објекти може да има позитивно влијание врз економската состојба на старото

јадро од градот преку која на бројни начини историските градби може да придонесат за одржлив економски развој и просперитет. (Pereira, 2012).

Во зависност од политичката состојба и желбата за инвестиција во заштитата на културното наследство и одржливост, различни држави имаат избрано различни пристапи. Во Америка проблемот се јавува најчесто во старите јадра на градовите каде бројот на популацијата се намалува. За да го направи старото јадро на градот поприлично, Владата користи метод на даночни олеснувања. (Cunningham, 2008). Државниот имот се продава по симболична цена со што инвеститорот се обврзува да вложи во реновирање на објектот. Овој тип на инвестиции со даночни инвестиции најчесто се привлечни за големите акционери, а не се толку атрактивни за жителите со помали примања. (Sigmund, 2015).

Во Данска се финансираат приватните сопственици за константно одржување на градбите со што се спречува нивно распаѓање и се намалуваат трошоците за обновување. Со оваа полиса се овозможува константно одржување на историските објекти во приватна сопственост, независно од примањата на сопственикот. Со примена на ваква полиса власта треба да биде спремна за константно инвестирање во културното наследство. Според истражувањата, националната иницијатива за финансирање во културното наследство со јасни административни процедури и барања служи како поттик за финансирање во приватниот сектор и заштита на културното наследство. (Pickerall, 2009). Постојат и други начини како власта може да ги поттикне приватните инвеститори, а тоа е преку креирање на здрава средина за инвестиции преку јасни цели за културно наследство и развојна политика. Доколку се очекуваат ваков вид на инвестиции потребно е да се обезбедат симплификации при процесот на планирање и да се обезбеди минимална инфраструктура во историската околина. Строгите регулаторни мерки како во Хрватска и генерално во Европа не привлекуваат инвестиции во приватниот сектор за конзервација на архитектонското наследство. (Sigmund, 2015).

Пример за објект кој е во приватна сопственост и е значаен дел од архитектонското наследство за град Скопје е објектот од архитектот Вјачеслав Бујко. Од архивските податоци дознаваме дека техничкото биро на овој архитект се наоѓало до денешното школо „Кочо Рацин“, на улица „Ацо Караманов“ бр. 1, на патот за Горно Водно, во тој период на улица „Водњанска“ бр. 3. Денес овој објект е во деградирана состојба, а орнаментацијата на фасадата е во лоша состојба. Локалните власти немаат стратегија за справување со ваков тип на архитектонско наследство во приватна сопственост.

Сл. 1

Објект на улица „Ацо Караманов“ бр. 1 (поранешна ул. „Водњанска“ бр. 3) на архитектот Вјачеслав Бујко; објектот бил изграден за неговото техничко биро, денес во приватна сопственост

Во Македонија во последната деценија е драстично променет односот кон недвижното културно наследство, особено поради употребата на наследството како средство за остварување на политичките интереси на централната власт која се одразува на нестручни промени на законските регулативи, пренасочување на финансиската политика за заштита, напливот на реконструкции и др. Несоодветната државна конзерваторска политика резултира со загуба на низа вредни културни добра, пред сè на полето на традиционалната рурална и градска архитектура (Национална стратегија за развој на културата во Република Македонија во периодот 2018-2022 година, 2018).

Потребна е политичка посветеност на национално ниво за заштита на изграденото наследство преку законски прописи комбинирани со механизми за финансиска поддршка и на локално ниво преку интеграција на активностите за зачувување од страна на општините со приватниот сектор преку партнерства. Затоа пред да се постават финансиски стимулации, треба да се креира здрава средина за инвестиции. (Sigmund, 2015).

Тешко е да се издвојат најдобрите стимулации. Тие зависат од одлуките на власта и од целите за развој. Во зависност од сопствеништвото, желбата да се инвестира и важноста на објектот во кој се инвестира постојат неколку опции:

- доколку објектите се во сопственост на власта, а постои интерес за нивна адаптивна реупотреба, но не од страна на власта, постојат неколку опции; објектот ќе остане во сопственост на власта, додека профитот од објектот ќе биде на приватниот инвеститор;
- доколку има интерес за инвестиција во објект кој има социјална вредност, има можности за финансирање преку донации и спонзорства. (Sigmund, 2015).

Потребно е да се издвои фактот дека целосна финансиска и законодавна гранка што ќе обезбеди архитектонска презервација и адаптација не постои или многу ретко може да се сретне. Потребно е да се прикаже и ризикот при користење на старите објекти, освен доколку мерките за заштита не се спроведени претходно и се адаптирани со современите услови за употреба.

Библиографија

1. Ashworth, A. (1996). "Estimating the life expectancies of building components in life-cycle costing calculations ". Structural Survey, 14.
2. Bromley RDF, Tallon AR, Thomas CJ (2005). "City center regeneration through residential development: contributing to sustainability", Urban Studies, Vol. 42 No. 13, pp. 2407-29.
3. Bandarin (2012): Bandarin, F. and van Oers, R. (2012), The Historic Urban Landscape – Managing Heritage in an Urban Century, Wiley-Blackwell, Oxford.
4. Cunningham (2008): Cunningham, S. Rewealth!: Stake Your Claim in the \$2 Trillion Redevelopment Trend that's Renewing the World. McGraw-Hill, New York.
5. Ding, G. (2013). "Demolish or refurbish – Environmental benefits of housing conservation ". Construction Economics and Building, 13, p. 17.
6. Gregory J. (2004). "Rehabilitation-new ways for older housing", New South Wales Department of Housing, достапно на: www.housing.nsw.gov.au/rehab.htm.
7. Grossman, L. (2015). "The Three Pillars of Sustainable Development: Critical Issues and Perspectives".
8. Hopwood, B., Mellor, M., O'Brien, G. (2005). "Sustainable development: Mapping different approaches ". Sustainable Development, 13, 38-52. Doi:10.1002/sd. 244.
9. Ijla A. Broström T. (2015). "The Sustainable Viability of Adaptive Reuse of Historic Buildings: the experiences of Two World Heritage Old Cities; Bethlehem in Palestine and Visby in Sweden".
10. Jacobs J (1961). "The Death and Life of Great American Cities", Random House, Inc., New York, New York. International Invention Journal of Arts and Social Sciences (ISSN: 2408-7238) Vol. 2(4) pp. 52-66, August, 2015 достапно на: <http://internationalinventionjournals.org/journals/IJASS>
11. Kates, R.W., Parris, T.M., & Leiserowitz, A. (2005). "What is sustainable development? Goals, indicators, values, and practice ". Environment: Science and

- Policy for Sustainable Development, 47(3), 8-21. достапно на: http://www.hks.harvard.edu/sustsci/ists/docs/whatisSD_env_kates_0504.pdf
12. Keiner, M. (2006). "Rethinking sustainability-editor's introduction ". In M. Keiner (Ed.), The future of sustainability (pp.1-18). Dordrecht, The Netherlands: Springer.
 13. Lowe RJ (2004). "Lessons from climate change: a response to the commentaries", Building Research & Information, Vol. 32 No. 1.
 14. MONET Project. (2001). "From the definition to the postulates of sustainable development. " Neuchâtel: Swiss Federal Statistic Office. достапно на: <http://e-collection.library.ethz.ch/eserv/eth:24990/eth-24990-01.pdf>
 15. Perera (2012): Ana Pereira Rodgers. Historic cities as model of sustainability. Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development 2(1):4-14. 2012.
 16. Pickerall (2009). Pickerall, T. The Management of Built Heritage: A comparative review of policies and practice in Western Europe, North America and Australia. In: Pacific Rim Real Estate Society - 15th Annual Conference. University of Technology Sydney (UTS), New South Wales, Australia. 2009.
 17. Pickard, R. (2010). "European heritage laws and planning regulations: integration, regeneration and sustainable development. "In: Guštin, M., & Nypan, T. (eds.). Cultural Heritage and Legal Aspects in Europe. Institute for Mediterranean Heritage and Institute for Corporation and Public Law Science and Research Centre Koper, University of Primorska, Slovenija.
 18. Rowe, D. (2009). "Heritage Buildings and Sustainability ". Technical Advisory Committee of the Heritage Council of Victoria 2008. достапно на: [file:///E:/Kulturna%20politika%20i%20odrzlivost/Sustainability_Heritage_tech_-leaflet%20\(1\).pdf](file:///E:/Kulturna%20politika%20i%20odrzlivost/Sustainability_Heritage_tech_-leaflet%20(1).pdf)
 19. Rudlin D., Falk N. (1999). "Building the 21st Century Home: The Sustainable Urban Neighborhood", Architectural Press, Oxford.
 20. Sigmund Z. (2015). "Sustainability in architectural heritage: review of policies and practices." Organization, Technology and Management in Construction 2016; 8: 1411-1421. достапно на: file:///E:/Kulturna%20politika%20i%20odrzlivost/otmcj_2016_0007.pdf
 21. Thomas, S. (2016). Energy Efficiency Policies for Buildings. Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy, COST, European Cooperation in Science and Technology. достапно на: www.cost.eu/download/54802
 22. UNESCO (2005): Secretariat's Report WHC-05/29.COM/5, World Heritage Centre, Paris.
 23. UNESCO (2011): Proposals Concerning the Desirability of a Standard-Setting Instrument on Historic Urban Landscapes, UNESCO, Paris.
 24. Wironen, M. (2007). "Sustainable development and modernity: Resolving tensions through communicative sustainability ". Master's thesis, Lund University.
 25. WCED (World Commission on Environment and Development). (1987). Our common future. достапно на: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>
 26. Yung, E. H. K., & Chan, E. H. W. (2012). "Implementation challenges to the adaptive reuse of heritage buildings: Towards the goals of sustainable, low carbon cities ". Habitat International, 36, pp. 352-361.

* * *

- Национална стратегија за развој на културата во Република Македонија во периодот 2018-2022 година (2018): Службен весник на РМ, бр. 81 од 8.5.2018

година. СОБРАНИЕ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА. достапно на: file:///E:/Kulturna%20politika%20i%20odrzlivost/Nacionalna%20strategija%20%202018_2022.pdf

Ekaterina Namicheva

FON University, Skopje

Petar Namichev

Goce Delchev University, Stip

Cultural Sustainability and Architectural Heritage

Abstract: Conservation and reuse of neglected historic buildings can play a major role in the regeneration process while satisfying the need for new buildings. The benefits of increasing the number of revitalized historic buildings in the old cores are widely known to help achieve sustainability goals. Understanding and accepting the potential socio-economic and cultural opportunities that historic buildings offer will help achieve these goals. Many buildings that have lost their original function are being converted into useful spaces with a new function, so through this reuse a large part of the old settlements are revitalized, encouraging them to a sustainable social and economic space. Recommendations are presented for increasing the private capital in the cultural heritage objects, ensuring the preservation of the cultural heritage as well as the achievement of the goals for sustainable development. This paper explores the possibilities for promoting the re-use and renovation of buildings, which includes their strengthening and adaptation to sustainability of buildings in Skopje since the beginning of the 20th century.

Keywords: *central core, conservation, cultural heritage, cultural sustainability.*

KUZEY MAKEDONYA CUMHURİYETİ'NDE TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARININ GERÇEKLEŞTİRİLDİĞİ KURUMLAR

Mariya Leontik

Goce Delçev Üniversitesi, Ştip
marija.leontik@ugd.edu.mk

Özet: Makedonya'da Türkolojinin üç devlet üniversite merkezi vardır: Skopje Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi Blaje Koneski Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ştip Goce Delçev Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Tetovo Devlet Üniversitesi Şarkiyat Bölümü.

Türkoloji çalışmaları Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi Aziz Kliment Ohridski Pedagoji Fakültesi Türk Dili Eğitimi ve Öğretmenliği ve özel Uluslararası Balkan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili Eğitimi ve Öğretmenliği Bölümünde de mevcuttur.

Türk folkloru ve Türk tarihi üzerinde farklı Türkoloji araştırmaları şu kurumlarda da yapılır: Marko Çepenkov Folklor Enstitüsü, Millî Tarih Enstitüsü, Makedonya Cumhuriyeti Bilimler ve Sanatlar Akademisi ve Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivinde.

Anahtar Kelimeler: *Türkoloji, Türk dili, Türk edebiyatı, Türk folkloru, Türk tarihi.*

1. Giriş

Bir toplumda bilimin gelişmesi üniversitelerin kuruluşlarına bağlıdır. Üniversitelerin kuruluşları ise bir toplumun bağımsız idaresine bağlıdır. Makedonya bunu İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, 29 Ekim 1943 yılında Makedonya'yı içeren Demokratik Federal Yugoslavya'nın kuruluşuyla yaşadı. O yandan bu yana siyasi kararlardan dolayı ülkenin adında bir takım değişiklik yaşandı (1945'te Makedonya Halk Cumhuriyeti, 1963'te Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti, 1991'de bağımsızlığını ilan ederek Makedonya Cumhuriyeti, 2019'da Kuzey Makedonya Cumhuriyeti) fakat Makedonya'daki eğitim de bilim de devamlılığını koruyabildi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Makedonya'da ilköğretimde ve lisede Türkçe eğitim olduğundan Türk dili ve edebiyatı hocaları yetiştirmek gerekiyordu. Makedonya'da Yüksek Pedagoji Okulunda ilk Türkçe grubu 1952'de, ilk Türkoloji Bölümü ise 1976 yılında kuruldu.

Türk Dili Kurumunun *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 2402) Türkoloji (Fr. Turcologie) Türklük bilimi kavramı ile karşılanır, Türklük bilimi “Türk dili, tarihi, edebiyatı ve halk bilimi araştırmalarını konu edinen bilim dalı, Türklük bilgisi, Türkiyat, Türkoloji”, Türkolog ise Türklük bilimi uzmanı olarak tanımlanır. Milli Eğitim Bakanlığının *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*'te (1996, C. 4, s. 2951-2952) Türkiyat “Konu olarak Türk kültürünü (dil, edebiyat, tarih ve etnografyasını) ele alıp inceleyen bilim”, Türkolog ise Türkolojiyle uğraşan bilim adamı olarak tanımlanır. Öztürk Emiroğlu'na göre (*Avrupa'da Türkoloji*, 2020, s. XV): “Geniş boyutta/bağıntıda Türkoloji; Türklüğün dilini, edebiyatını, tarihini, biliminin, kültürünün ve sanatının farklı dallarını akademik ve akademik olmayan tarzda araştıran/inceleleyen disiplinlerarası bir bilim dalıdır.”

Bugün, Kuzey Makedonya'da Türkoloji çalışmaları şu üç devlet üniversitesinde gerçekleştirilmektedir: Skopje Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde, Ştip Gotse Delçev Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde ve Tetovo Devlet Üniversitesi Şarkiyat Bölümünde.

Bunun dışında Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi Aziz Kliment Ohridski Pedagoji Fakültesi ve Uluslararası Balkan Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Türkoloji çalışmaları yürütülmektedir. Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesinin bünyesindeki Marko Çepenkov Folklor Enstitüsü ve Millî Tarih Enstitüsünde de Türkoloji çalışmaları mevcuttur. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Bilimler ve Sanatlar Akademisi ve Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivinde de Türkoloji çalışmaları gerçekleşir.

2. Kuzey Makedonya'da Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri

1.1. Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi Blaje Koneski Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Makedonya'da ilk üniversite Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi (www.ukim.edu.mk), 1949 yılında kuruldu. 1976-1977 öğretim yılında bu üniversitenin Filoloji Fakültesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü açıldı. Bu tarihten sonra Makedonya'da Türkoloji planlı ve sistemli gelişmeye başladı. Bu bölümde iki ana bilim dalı olarak ‘öğretmenlik grubu’ ve ‘filolog grubu’ bulunmaktadır.

Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi Blaje Koneski Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde kadrolu olarak Prof. Dr. Olivera Yaşar-Nasteva, Prof. Dr. Arif Ago, Prof. Dr. Hamdi Hasan, Prof. Dr. Mücahit Asimov, Prof. Dr. Sevin Alil-Arslan ve Prof. Dr. Fadıl Hoca görev yapmışlardır. Nizam Reşit, Hülya Davut ve Mariya Leontik asistan olarak çalıştılar. Bu hocalar dışında yenilenen yıllık sözleşmelerle Prof. Dr. Vanço Boşkov, Prof. Dr. Aktan Ago ve Osman Emin ders vermişlerdir. Prof. Dr. Vanço Boşkov 1984'te, Prof. Dr. Olivera Yaşar- Nasteva 2000'de, Prof. Dr. Mücahit Asimov 2009'da vefat etti.

Bugün bu Bölüm'ün öğretim üyeleri: Prof. Dr. Oktay Ahmed, Prof. Dr. Nazım İbrahim, Doç. Dr. Osman Emin, Dr. Fatima Hocin ve Mr. Sena Arif-Şeşum'dur. Bu hocalar dışında yenilenen yıllık sözleşmeyle Prof. Dr. Aktan Ago da ders verdi.

Kiril ve Metodiy Üniversitesi Blaje Koneski Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün kitaplığında Türkoloji ile ilgili 7500 kitap vardır. Bölümün kütüphanecisi Mr. Maida Rahte'dir.

Blaje Koneski Filoloji Fakültesinin yıllık 1974 yılından itibaren yılda bir defa yayımlanır. Bu yıllık Türkçe makaleler de kabul etmiş ve Türkoloji ile ilgili birçok konu yayınlanmıştır. Bu fakültenin *Современа филологија* (sovremena_filologija@ff.ukim.edu.mk) adlı elektronik uluslararası hakemli dergisi ise 2018 yılından itibaren yılda iki defa yayımlanmaktadır. *Sovremena Filologiya* dergisi Makedonca, Arnavutça, Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Rusça olarak sekiz dilde lengüistik, edebiyat ve kültür araştırmaları ile ilgili yazı kabul etmektedir.

1.2. Gotse Delçev Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Gotse Delçev Üniversitesi (www.ugd.edu.mk), 27 Mart 2007 yılında Makedonya Cumhuriyeti Meclisi tarafından kuruldu.¹ 2008-2009 öğretim yılında Gotse Delçev Üniversitesi Filoloji Fakültesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü açıldı. Bu bölümde iki ana bilim dalı olarak: 'öğretmenlik grubu' ve 'çevirmenlik grubu' bulunmaktadır. Bu Bölümün ilk kadrolu öğretim üyeleri: Prof. Dr. Mariya Leontik ve Prof. Dr. Mahmut Çelik'tir. 2019/2020 eğitim yılında Mr. İvana Koteva da öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. Bu hocalar dışında yenilenen yıllık sözleşmelerle Prof. Dr. Gragi Görgiev, Prof. Dr. Oktay Ahmed, Prof. Dr. Sevin Alil, Prof. Dr. Aktan Ago, Prof. Dr. Numan Aruç, Doç. Dr. Refide Şaini, Mr. Ümit Süleymani, Mr. Sezen Seyfullah ders verdiler.

2017 yılında Ankara Yunus Emre Enstitüsü ve Ştip Gotse Delçev Üniversitesi iş birliğiyle Filoloji Fakültesi bünyesinde Türk Köşesi ve Türkçe Dersliği açıldı ve Mr. Rabia Ruşid bu bölgedeki halka, üniversitedeki çalışanlara ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerine farklı seviyelerde Türkçe dersleri vermeye başladı.

Gotse Delçev Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün üniversite kütüphanesi dâhilinde Türkoloji kitaplığında 5500 kitap bulunmaktadır.

Filoloji Fakültesinin uluslararası hakemli yıllık 2010'dan beri yılda iki defa yayımlanır. Bu yıllıktaki makaleler Makedonca olarak yazılır. Yıllıkta Türk dili ve edebiyatı ile ilgili birçok makale bulunmaktadır. Filoloji fakültesinin *Palimpsest* (palimpsest@ugd.edu.mk) adlı elektronik uluslararası hakemli dergisi 2016'dan itibaren yılda iki defa yayımlanmaktadır. *Palimpsest* dergisi Makedonca, Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Rusça olmak üzere yedi dilde yılda iki defa lengüistik, edebiyat, çeviri, kültür araştırmaları ile ilgili yazı kabul

¹ Üniversitenin kuruluş fikri otuz yıl öncesine dayanmaktadır. Bakınız: "Извештај за самоевалуација на Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип (за период 2010-2012)", s. 7. Gotse Delçev Üniversitenin kuruluşu için bütün girişimlere katılan ilk rektör Prof. Dr. Saşa Mitrev'e göre ilk ciddi girişimler 2000-2002 yıllarında yapılır, bu dönemde hükümete resmi başvurulur fakat hükümet kararname çıkarmaz. Üniversite 27 Mart 2007'de Makedonya Cumhuriyeti Meclisi tarafından devlet üniversitesi olarak resmî kurulup faaliyete geçer.

etmektedir. Filoloji Fakültesinin yıllığında ve *Palimpsest* dergisinde Türkoloji ile ilgili birçok makale vardır.

1.3. Tetovo Devlet Üniversitesi Şarkiyat Bölümü

Tetovo Devlet Üniversitesi (www.unite.edu.mk), 2004 yılında Makedonya Cumhuriyeti Meclisi tarafından kuruldu.² 2009-2010 öğretim yılında Tetovo Devlet Üniversitesi Felsefe Fakültesi Şarkiyat Bölümü açıldı. Bu bölümde Türk Dili ve Edebiyatı ile Arap Dili ve Edebiyatı olmak üzere iki ana bilim dalı mevcuttur. Şarkiyat Bölümünün ilk kadrolu öğretim üyeleri: Prof. Dr. İsmail Ahmedî (Arabist), Prof. Dr. Adnan İsmailî (Arabist), Prof. Dr. Mehdi Polisi (Türkolog), Prof. Dr. Abdula Hamiti (Türkolog), Prof. Dr. Muhamed Aruçi (Osmanlıca uzmanı) bu bölümün ilk kadrolu öğretim üyeleridir. Muhamed Aruçi 2013'te, Mehdi Polisi 2014'te vefat etmiştir. 2017/2018 eğitim yılında ise Doç. Dr. Süleyman Baki (Türkolog) öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. Bu bölümde yenilenen yıllık sözleşmelerle Makedonyalı Prof. Dr. Sevin Alil, Prof. Dr. Nazım İbrahim, Prof. Dr. Aktan Ago, Doç. Dr. Osman Emin, Doç. Dr. Seyhan Murtezan İbraimi, Mr. Elyesa İsmailovski, Mr. Semra Halili Skenderi ve Kosovalı Prof. Dr. Abdullah Hamiti ders verdiler.

Tetovo Devlet Üniversitesi Felsefe Fakültesinin dâhilinde toplam 2000 Şarkiyat yayını içinde Türkoloji ile ilgili 1200 Türkçe kitap mevcuttur.

Felsefe Fakültesinin *Philosophica* (rms@unite.edu.mk) adlı uluslararası hakemli dergisi 2014'ten beri yılda iki defa yayımlanmaktadır. Makaleler İngilizce olarak yazılır. Bu dergide şarkiyatla ilgili makaleler bulunmaktadır.

3. Kuzey Makedonya'da Türk Dili Eğitimi ve Öğretmenliği Bölümleri

3.1. Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi Aziz Kliment Ohridski Pedagoji Fakültesi Türk Dili Eğitimi ve Öğretmenliği

1947 yılında Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi bünyesinde Aziz Kliment Ohridski Yüksek Pedagoji Okulu açılır. 1952 yılında ilk Türkçe ve Arnavutça grubu açıldı ve böylece ilköğretim öncesi ve ilköğretim Türk dili hocaları yetiştirmeye başladı. 1961 yılında eğitim alanındaki yeni reformlara göre Yüksek Pedagoji Okulu, Pedagoji Akademisi olur, 1995 yılında ise Pedagoji Akademisi dört yıllık Pedagoji Fakültesi (www.pfsko.ukim.edu.mk) olur. Bu fakültede Prof. Dr. Arif Ago ve Prof. Dr. Yusuf Hamzaoğlu eğitim üyeleri olarak Türk diliyle ilgili dersler vermişlerdir. Bugün bu fakültede Prof. Dr. Hülya Davut-Skuka kadrolu Türkolog olarak çalışmaktadır. Yenilenen yıllık sözleşmelerle Prof. Dr. Sevin Alil Arslan, Prof. Dr. Oktay Ahmed ve Prof. Dr. Mahmut Çelik de ders verdiler.

Pedagoji Fakültesinin *Педагошка ревија* (revija@gmail.com) adlı uluslararası hakemli dergisi 2010'dan beri yılda iki defa yayımlanmaktadır. Makaleler Makedonca olarak yazılır. Bu dergide Türkoloji ile ilgili birçok makale vardır.

² Üniversitenin kuruluş fikri 1994 yılına dayanmaktadır. Hükümetten izin almadan üniversite 17 Aralık 1994 yılında kurulur ve evlerde ders verilmeye başlanır. Üniversite, Ocak 2004'te Makedonya Cumhuriyeti Meclisi tarafından devlet üniversitesi olarak resmî kurulur. Bakınız: www.unite.edu.mk

3.2. Uluslararası Balkan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili Eğitimi ve Öğretmenliği

Özel Uluslararası Balkan Üniversitesi (www.ibu.edu.mk), 2006 yılında Skopye’de kuruldu. Eğitim Fakültesi Türk Dili Eğitimi ve Öğretmenliği Bölümü 2016/2017 öğretim yılında çalışmaya başladı. Bu bölümde Türkiyeli ve Makedonyalı hocalar görev yapmaktadırlar. Makedonyalı Doç. Dr. Refide Şaini ve Doç. Dr. Seyhan İbraimi kadrolu Türkolog olarak çalışmaktadırlar. Bu Bölüm’e yıllık sözleşmeyle Prof. Dr. Aktan Ago, Prof. Dr. Hülya Davut Skuka, Doç. Dr. Osman Emin, Canan Murteza ve Leyla Şerif Emin katkıda bulundular.

Eğitim Fakültesinin *International Journal of Education and Philology* adlı uluslararası hakemli dergisi 2020’den beri yılda iki defa yayımlanmaktadır. Makaleler İngilizce ve Türkçe olarak hazırlanır. Bu dergide Türkoloji ile ilgili birçok makale yer almaktadır.

4. Marko Çepenkov Folklor Enstitüsü

Marko Çepenkov Folklor Enstitüsü (www.ifmc.ukim.mk), Nisan 1950 yılında kurulmuştur. Başlangıçta özellikle anonim halk edebiyatı ürünleri toplanmış ve yayınlanmıştır. Sonra bu halk edebiyatı ürünleri üzerine bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Enstitünün Makedonya Cumhuriyeti’nde Yaşayan Diğer Halkların Folklor ve Etnolojisini Araştırma Bölümünün Türk Halkının Folklor ve Etnolojisini Araştırma dalı vardır. Bu kurumda, Türk folkloru alanında Prof. Dr. Sevim Piličkova çalıştı. O emekliğe ayrıldıktan sonra Türk folkloru alanındaki çalışmaları ve projeleri Prof. Dr. Aktan Ago yürütmeye devam etti.

Marko Çepenkov Enstitüsünün uluslararası *Македонски фолклор* başlıklı dergisi 1968 yılından itibaren yılda iki defa yayımlanır. Bu dergide makaleler Makedonca, İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusça olarak yayımlanır. Bu dergide Türk folkloru ile ilgili birçok makale bulunmaktadır.

5. Millî Tarih Enstitüsü

Millî Tarih Enstitüsü (İNİ, www.ini.ukim.mk), 22 Temmuz 1948 yılında kurulur. Bu kurumun, Osmanlı Döneminde Makedonya Tarihi Bölümü (XIX. yüzyılın başına kadar) de vardır. Başlangıçta Osmanlı belgeleri toplanmış, Makedoncaya çevrilmiş ve yayımlanmıştır. Sonra bu belgeler üzerine bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Millî Tarih Enstitüsünde Osmanlı dönemi tarihi ve Osmanlı kültürü ve medeniyeti ile ilgili birçok çalışma ve proje vardır.

Bu Bölüm’de kadrolu olarak Prof. Dr. Aleksandar Matkovski, Prof. Dr. Aleksandar Stoyanovski, Prof. Dr. Milka Zdraveva, Prof. Dr. Yovan Yanev ve Kemal Aruçi çalışıp emekliğe ayrılmışlardır. Bu bilim adamları, Panta Cambazovski, Arif Starova, Fetah İshak, Metodiya Sokolovski, Vanço Boşkov gibi uzmanlarla iş birliği yapıp önemli çalışmalara imza atmışlardır. Bugün bu bölümde kadrolu olarak Prof. Dr. Dragi Görgiev, Prof. Dr. Ahmet Şerif, Prof. Dr. Muzafer Bislimi, Prof. Dr. Vladimir Yanev ve Prof. Dr. Petar Todorov, Mr. Borçe Nikolov, Mr. Nenad Mehmedovik, Mr. Nikola Kirik çalışmaktadır.

Milli Tarih Enstitüsünün *Гласник* başlıklı uluslararası hakemli dergisi 1957 yılından itibaren yılda iki defa yayımlanır. Makaleler Makedonca, İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusça olarak yazılır. Bu dergide Osmanlı dönemiyle ilgili çok sayıda makale vardır.

6. Makedonya Cumhuriyeti Bilimler ve Sanatlar Akademisi

Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi (MANU, www.manu.edu.mk), 23 Şubat 1967 yılında kurulmuştur. 1979'da Prof. Dr. Olivera Yaşar-Nasteva Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisinin (MANU) üyesi olduktan sonra akademide birkaç Balkanoloji ve Türkoloji projesi başlatmıştır. Bugün akademinin üyesi olan Prof. Dr. Dragi Görgiev Osmanlı dönemi ile ilgili çalışmaları yürütmektedir.

Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisinin *Prilozi-Contributions* adlı uluslararası hakemli dergisi 1976 yılından itibaren yılda iki defa yayımlanır. Makaleler dünya dillerinde ve Slav dillerinde yazılır. Bu dergide Türkolojiyle ilgili makaleler de bulunmaktadır.

7. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivinde Türkoloji Çalışmaları

Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi (DARSM, www.arhiv.mk) 1951 yılında kurulmuştur. Arşivde Osmanlı Dönemi Belgelerin Tasnif ve Tahlil Bölümü vardır. Bu Bölümde Doç. Dr. Adnan Şerif, Mr. Lili Savatik, Nebahat Ruşit ve Mustafa Alioski çalışır.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivinde Osmanlı dönemi ile ilgili önemli kaynaklar vardır. Manastır Kadılığı (1607-1912) ile ilgili 190 sicil defteri ve 40 000 Osmanlı belgesi bulunmaktadır. Bunun dışında farklı kaymakamlıklar, özellikle Prilep (1869-1912), Tetova (1869-1912), Ştip (1869-1912), Veles (Köprülü), Koçani, (Kırçova), Kratovo, Kriva Palanka, Kumanovo ve Radoviş ile ilgili Osmanlı belgeleri mevcuttur. Bu malzemeler de son dönemde bilimsel çalışmalar için kaynak oluşturmaktadır. Bu belgelerin bir kısmı Makedoncaya da çevrilmiştir. Çeviri kitapları ve onların kataloğunu da burada bulmak mümkündür. Bu kaynaklar Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivinin kütüphanesinde kullanılmaktadır.

Makedonya Devlet Arşivinin *Македонски архивист* (makedonski. arhivist@arhiv.gov.mk) adlı uluslararası hakemli dergisi 1972 yılından itibaren yılda iki defa yayımlanır. Bu dergideki makaleler Makedonca, İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusça olarak yazılır.

8. Sonuç

Bugün, Kuzey Makedonya'da Türkoloji çalışmaları şu üç devlet üniversitesinde gerçekleştirilmektedir: Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gotse Delçev Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Tetovo Devlet Üniversitesi Şarkiyat Bölümü. Geçmişten bu yana Türkiye

Cumhuriyeti Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi, Gotse Delçev Üniversitesi ve Tetovo Devlet Üniversitesi'nde bulunan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerini okutman göndererek destekledi. Bu destek öğrencileri de hocaları da olumlu etkiledi ve Türkiye'yi, Türkiye'deki Türkolojiyi Makedonya'ya daha yakın kıldı. Bu üç merkezde yoğun Türkoloji çalışmaları mevcuttur.

Bu bölümlerde çalışan hocalar hem eğitim hem de bilimle uğraşmaktadırlar. Üç devlet üniversitesinde, akreditasyonlar, ders programları ve ders içerikleri Bologna sistemine göre bu bölümlerde çalışan hocalar tarafından hazırlanmaktadır. Bu bölümlerde çalışan Türkologlar makale yazar, bildiri sunar, ilköğretim, lise ve üniversite öğrencileri için kitap ve sözlük hazırlar, edebiyat çevirisi yapar, çalıştıkları kurumların dergilerindeki makaleler için editör veya hakem olur ve farklı etkinlikler düzenler. Bunun dışında yüksek lisans ve doktora tezlerine danışmanlık yaparak bu bölümleri yaşatacak yeni nesil de yetiştirmektedirler. Bölümlerin kütüphanelerini oluşturup zenginleştirmek için birçok kurumla iletişime geçer. Hocalar farklı kurumlarla iş birliği yapıp bölümlere yeni imkânlar sunar ve gelişmesini sağlamaktadırlar. Bu bölümlerde çalışan hocaların geçmişten bu yana iş yükü fazla olduğundan istedikleri kadar üretken olamamışlardır. Çoğu, en önemli eserlerini emekliğe ayrıldıktan sonra tamamlayıp yayımlayabildiler.

Bunun dışında Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi Aziz Kliment Ohridski Pedagoji Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünde ve Uluslararası Balkan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünde Türkoloji çalışmaları yürütülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, Balkan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünü de okutman göndererek desteklemektedir.

Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesinin bünyesindeki Marko Çepenkov Folklor Enstitüsü ve Millî Tarih Enstitüsünde de zengin Türkoloji çalışmaları mevcuttur. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Bilimler ve Sanatlar Akademisi ve Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivinde de Türkoloji çalışmaları vardır.

Makedonya Türkologları tarafından Türkoloji alanında yapılan çalışmalar genellikle Türk dilini, Makedonya Türk ağızlarını, Makedonya anonim halk edebiyatını, Türkiye Türk edebiyatını, Makedonya Türk edebiyatını, Makedonya Türk ağızlarını, Makedonya'daki Türkçe eğitimini, Makedonya'daki Türk kültürünü, Makedonya Osmanlı dönemini, Osmanlı döneminden kalan belge ve eserleri işler. Bununla birlikte başlangıçtan bu yana Makedoncadaki ve Arnavutçadaki Türkçe unsurlar devamlı araştırılan bir konudur. Yeni nesil araştırmacılar mukayeseli dil bilgisine, mukayeseli edebiyata ve çeviriye de yer vermektedir.

Bibliyografya

1. (1995). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük 1-4*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
2. (1999). Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni (20-24 Nisan 1998). Bildiriler. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
3. (2012). *Balkan Türkoloji Tarihçesi ve Balkan Türkologları*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

4. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dili Kurumu.
5. Ago, Aktan. (2016). Makedonya'da Türkçe Bilim ve Yüksek Eğitim Kurumların Kuruluş ve Çalışmaları. "*Şemseddin Sami Hatırasına*" 4. Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı. *Bildiri Kitabı*, Tırana, 448-455.
6. Alil, Sevin. (2012). Makedonya'da Türkoloji Çalışmaları. *Türk Edebiyatıyla İlgili Makaleler*, Üsküp.
7. Çelik, Mahmut; Gürel, Zeki. (2016). *Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Monografisi*. İştıp: Gotse Delçev Üniversitesi.
8. Hayber, Abdülkadir. (1999). Makedonya'da Türkçe Öğretimi (üniversite düzeyinde). *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni - Bildiriler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 301-307.
9. İbrahim, Nazim. (2013). Makedonya - Üsküp Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Tarihçesi. *Hikmet*, 21, 26-34.
10. Leontik, Mariya. (2011). İştıp Gotse Delçev Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün Tarihçesi. *Sessiz Gemi*, 2, 98-101.
11. Leontik, Mariya. (2020). Kuzey Makedonya'da Türkoloji. *Avrupa'da Türkoloji*. Ankara: Akçağ Yayınları, 375-392.

* * *

12. (1989). *40 години Институт за национална историја 1948-1988*. Скопје: Институт за национална историја.
13. (1996). *Монографија - 50 години Филолошки факултет 1946-1996*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
14. (2006). *60 години - Монографија 1946-2006*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
15. (2014). *Извештај за самовалуација на Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип (за период 2010-2012)*, Штип 2014.
16. (2016). *Државен Архив на Република Македонија (1951-2016) - The State Archives of the Republic of Macedonia (1951-2016)*, Скопје.
17. (2020). *70 години Институт за фолклор „Марко Цепенков“ (1950-2020)*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.
18. Димитријевски, Марјан. (2013). *Историја на институтот за национална историја - 65 години (1948-2013)*. Скопје: Јавна научна установа Институт за национална историја.

Marija Leontik

Goce Delcev University, Stip

Turkological research in the institutions of the Republic of North Macedonia

Abstract: In the Republic of North Macedonia there are three state university centers for Turkological research: the Department of Turkish Language and Literature at Blaze Koneski Faculty of Philology at St. Cyril and Methodius University in Skopje, the Department of Turkish Language and Literature at the Faculty of Philology at Goce Delcev University in Stip and the Department for Oriental Studies at the Faculty of Philosophy at the State University in Tetovo.

Turkological research is also conducted at the Institute for Elementary Education in Turkish at St. Kliment Ohridski Faculty of Pedagogy at St. Cyril and Methodius University in Skopje and at the Department of Turkish Language Teaching at the Faculty of Education at the private International Balkan University in Skopje.

Various Turkological studies on Turkish folklore and history are available in the following institutions: Marko Cepenkov Institute in Skopje, the Institute of National History in Skopje, Macedonian Academy of Sciences and Arts in Skopje and the State Archives of the Republic of Northern Macedonia.

Keywords: *Turkology, Turkish language, Turkish literature, Turkish folklore, Turkish history.*

DOĞU MAKEDONYA'DA BULUNAN DELİKLİ TAŞ ETRAFINDAKİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR

Rabia Ruşid

Yunus Emre Enstitüsü, Ştip
rabia-rusid@hotmail.com

Özet: Çok geniş bir yelpazeye uzanan halk inanışları birçok ritüeli kapsamaktadır. Bu çalışmada Makedonya'nın sınırları içinde, özelde Doğu'da yaşayan Yörük inanışlarından Delikli Taş ve orada yapılan uygulamalardan bahsedilmiştir. Araştırmalarımız esnasında Doğu Makedonya Yörük kültürünün inanış ve uygulamalarına dair günyüzüne çıkmayı bekleyen birçok ritüel olduğu fark edilmiştir.

Bu çalışmada da İştıp bölgesi Kurfalı köyüne iki saat, Gaber köyüne ise bir saat yürüyüş mesafesinde olan bir dereyi ve bu dereye yapılan bazı inanışları ele alındı. İnsanoğlu yaratılışı gereği üstün bir kudrete inanma, dayanma ve ona ibadet etme ihtiyacını hissetmektedir. Bu inanış kapsamında kulun kimi zaman kendisini Allah'a manen yaklaştırmak için kimi zaman da bir adağı gerçekleştirmek veya duasına nail olmak için kurbanlar sunduğunu görmekteyiz. İnsanoğlu aciz bir varlıktır, atalarının yolunda yürümek için de gördüklerini ve duyduklarını, doğru olduğuna inandıklarını yaptığı uygulamalarla kanıtlamaktadır. Bu bağlamda kurban ritüeli de farklı milletlerde farklı çeşitliliklerle karşımıza çıkmaktadır.

Adak adayanların adaklarının gerçekleştiği durumunda Deliktaş'a gelip kurban sunan insanların burada gerçekleştirdikleri adet ve uygulamalardan bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Yörükler, halk inanışları, Deliklitaş, Doğu Makedonya, ritüel.*

1. Giriş

Tüm milletleri birbirine bağlayan, milli hislerin gelişmesini ve farklı toplulukların bir arada tutunmalarını sağlayan belli dini ve kültürel inanışlar, özel günler ve birtakım değerler bulunmaktadır. Türk toplumunu da bir arada tutan belli değerler, halk inanışları ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan birtakım uygulamalar söz konusudur. Tarihin hemen her devrinde Türk yaşam alanları birçok inanışa sahne olmuş ve bu inanışlar beraberinde pek çok uygulamayı getirmiştir. Bu kültürel değerler, Türk mirasının temelini oluşturan en önemli hazine sayılmış ve halen de sayılmaktadır. Halk inanışları herhangi bir milletin kimliğini belirlerken başvuru olan önemli bir unsurdur. Çeşitli dinlere mensup olarak yaşayan milyonlarca Türkü, bu halk inanışları birbirine bağlar (Erol, 2012, s. 163).

Halk inanışları halk ve inanış kelimelerinden meydana gelir. Kapsamı çok geniş olan halk inanışları batıl inanış, boş inanış şeklinde tanımlanan inanışlardan din kaynaklı inanışlar ve uygulamalara kadar geniş bir alanı kapsar (Arık ve Eroğlu, 2017, s. 21).

Geçmişten günümüze insan topluluklarını ifade etmek için çeşitli kavramlar kullanılmıştır. Tarihte insan topluluklarının farklı kesimleri arasında avam-havas, seçkinler ve diğerleri gibi ayrımlar yapılmıştır. Bu ayrımlarda halk kavramı genellikle toplumun alt kesimlerini ifade etmiş, medeniyetle ilgisi zayıf veya hiç olmayan toplulukları karşılamıştır. Ancak günümüzde halk kavramı; ortak bir coğrafyayı paylaşan ortak bir öge, belirli adet ve geleneklerle birbirine bağlı insan topluluğunu ifade etmektedir. İnanış ise en geniş anlamıyla bir şeye gönülden bağlanma, güvenme, itimat etme, doğruluğunu kabul etme demektir (Arık ve Eroğlu, 2017, s. 21).

Halk inanış ve uygulamaları din, bilim ve insan açısından çok farklı nitelikte olabilir. Türkiye’de halk arasında beliren 200’e yakın inanışı temel alarak yazdığı “Dini Folklor veya Dini Manevi Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma” başlıklı makalede Hikmet Tanyu, halk inanışlarını sekiz kategoriye ayırmıştır. Bunlar:

- a) Hiçbir zararı olmayan inanışlar. (Az sonra ele alacağımız Yörük inanışı bu yöndedir.)
- b) Manevi telkinle ümit ve teselli vererek faydalı olabilecek, hayatı anlamlandıran, çeşitlendiren, güzelleştiren inanışlar.
- c) Ne zararı ne de faydası olmayan inanışlar.
- ç) İslamî temelle çatışmayan, ona aykırı olmayan inanışlar.
- d) İslamî temelle uzlaşan, kaynaşan inanışlar.
- e) İslamî esaslara aykırı düşen inanışlar.
- f) İlimle, ilmi verenlerle çatışmayan inanışlar.
- g) İlmi temellere aykırı olan inanışlar (Tanyu, 1976, s. 123-142).

2. Halk İnanışlarında Kutsiyet Atfedilen Yerler

2.1. Kutsal Mekân

Kutsal varlık, kendisini insanlara mekân boyutları içinde açıklar. İnsan ise onu duyu organlarıyla hisseder. İnsanlar, dinî olayların meydana geldiği yere, çevreye, mekâna bağlanır ve dini tecrübe etmeye çalışır. Bu bağlamda, kutsal mekân kutsalla karşılaşma yeridir. Bu mekânlar bir ibadet yeri, bir mezar, mezarlık ya da istisnai bir doğa olayının yaşandığı yer, ağaç, taş, kaya, su, dağ, mağara, tepe gibi bazı nesne ve mekânlar olabilir (Arık ve Eroğlu, 2017, s. 70). Örneğin Makedonya Yörükleri Hıdrellez gününde Sivritepe denilen yerdeki yüksekçe bir kayayı ziyaret edip, dibinden taş toplarlar. Bu kaya bir nevi dilek taşıdır ve özel günlerde mutlaka ziyaret edilir. Aynı şekilde Karasınan köyündeki Babu Taşı da aynı işlevi görmektedir. Mayadağ arazisi içinde kutsal kabul edilen diğer bir büyük kaya ise Hacatlar Taşı’dır. Bu taş, bir tepe üzerinde olup, buraya da “Hacatlar Tepesi” denir. Bu tepe de zaman zaman ziyaret edilmekte, mumlar dikilip, dilekler dilenmektedir (Erol Çalışkan, 2015, s. 388).

2.2. Taş ve Kaya

Taş, tabiatla sarsılmazlığın ve gücün bir ifadesi biçiminde düşünülmektedir. İnsanlar taşa sadece görünümünden dolayı değil onda kutsal bir gücün bulunmasından dolayı saygı göstermektedir (Sarıkcıoğlu, 2002, s. 15). Taşın kutsallık kazanması onda kutsalın keşfiyle, kutsalın ifşasıyla ve tezahürüyle mümkün olabilmektedir. Taş, dinî bir fenomen olarak insanlara güç veren, bereket sembolü, tedavi amaçlı kullanılan nesne, Tanrı'nın öfkesi, insanları cezalandırma biçimi şeklinde temsil edilir.

Tarihin en erken dönemlerinden itibaren insanlar taş parçasına, bazı durumlarda da kaya parçasına doğal yapısından farklı olarak dinsel bir saygı göstermiş ve onun bir şeyi temsil ettiğine inanmıştır. Taşın ya da kaya parçasının kutsal oluşu kendi varlığından değil apayrı bir şeye ya da bir olaya bağlanmıştır. Bu çerçevede insanlar taş ve kaya gibi nesneleri ruhsal eylemlerin araçları, ölülerini ve kendilerini kurtarmaya yönelik enerji merkezleri olarak kullanmışlardır (Eliade, 1976, s. 216). Nihayetinde taşa saygı, tabiattaki somut haline değil, ondan canlanan ruha ve onu kutsayan simgeye yöneliktir. Esasında taş ya da kaya temsil ettikleri ruhsal güç sayesinde kutsal sayılmışlardır (Eliade, 1976, s. 220).

Taşlar ve kayalar, kutsalın açığa çıkmasıyla dinsel ayinlerin merkezini oluşturmaktadır. Bu ayinler insanlar aracılığıyla bazı özel ritüellerin yapılmasıyla icra edilmektedir. Hastalıkların şifası, çocuk sahibi olabilme ve ürünlerine bereket getirme gibi maddi istekler bu ritüeller arasındadır. Burada bütün bu ayinlerden maksat bazı taşların içerisinde bulunduklarına inanılan ata ruhları sayesinde dileklerinin yerine geleceği beklentisidir (Yıldırım, 2016, s. 130).

Dağ kutsallığına inananlar tarafından duanın objesi olmakta, ondan dileklerin karşılığı beklenmekte ve ona kurban adanmaktadır. Burada bir fenomen olarak dağ ruhlarına inanılmakta, dağın kendisi canlı ve her şeyi duyan bir varlık şeklinde tapınç merkezi olabilmektedir (Tanyu, 1973, s. 41).

Türklerdeki çeşitli efsanelerde dağlar, insanlar gibi konuşan, duyan hatta evlenip çocuk sahibi olan ruhi varlıklar şeklinde tasavvur edilmektedir (Günay ve Güngör, 2007, s. 73). Diğer taraftan eski Türklerdeki dağ inancı, Tanrı anlayışının merkezinde bulunan Gök Tanrı kültüyle de ilgilidir.

3. Doğu Makedonya'da Bulunan Delikli Taş / Deliktaş Etrafındaki İnanış ve Uygulamalar

Delikli taş Kuzey Makedonya'nın doğusunda İştip şehrine bağlı olmakla İştip'ten 23 km uzağında Doğusunda yer almaktadır. Kufallı köyüne 6 km. uzaklıktadır. Gaber köyüne olan uzaklığı ise 4 km'dir. Delikli taş deresinden akan suyun ayrı bir ismi yok, Delikli taş deresi denmektedir. Derenin başından su kaynağı vardır. Bu kaynak dereye toplanıp aşağıya doğru aktıkça suyun miktarı diğer kaynakların da ortaya çıkmasıyla artmakta ve Kuru Dere'ye karışmaktadır. Ancak yaz ve güz mevsimlerinde Kuru Dere'de çok çay olduğu için sular kurumakta yani çay suyu içmektedir. Sadece kışın sonu ile ilkbahar mevsiminde sular, yağışların da yardımıyla Bransa Nehri'ne karışmaktadır.

Kuzey Makedonya'nın doğusunda, 3 Mayıs sabahı gün doğmadan erken uyanılır, ev işleri yapılır ve yemek yenir. Mümkünse etli bir şeyler yenir. Bunun sebebi Deliklitaş'ta kurban kesmeyecek olan ailenin, Deliklitaş'ta kesilen kurbanların pişirilen yemeğine özenilmemesi içindir. Deliklitaş deresine mayıs ayında yemyeşil doğa içinde yürüyerek giden Yörükler, kimi zaman binek hayvanlarını da yanlarına alır. Daha uzak şehirlerin (Radoviş, Usturumca, Pirlepe) köylerinden gelenler de yolun dere ağzına kadar araçlarıyla gelirler.

Bölgeye kimileri Deliktaş, kimileri de Delikli Taş der. İştîp köylerinden yürüyerek iki saat yol gidilir. Fakat bir iki köy bu yere daha yakın bulunduğu için onlar bir saatte ulaşabilmektedirler. Deliktaş'ın bulunduğu dereye araba yolu yoktur.

Burada evde hastası olan hastasının iyileşmesi için; çocuğu olmayanlar çocuklarının olması için, bekârlar kısmetlerinin açılması ve evlenmeleri için adaklar adar. "Eğer adağım gerçekleşirse bu yıl Delikli Taş'ta kurban keseceğim" diye söz verirler. Adak gerçekleşirse orada kurban kesilir. Adağı gerçekleştiren kişi orada kurbanını keser ve yakınlarına dağıtır, kurbanın bir kısmını da orada pişirip yer. Kimileri evinde kestiği kurbanını yiyecek kapları içinde oraya götürür ve orada ateş yakıp pişirir. Kurban olarak genelde koyun, keçi veya dana kesilir.

Adak ile ilgili inanç sistemi, İslam'ın benimsediği adak seremonisinden farklı bir şekilde gelişmiştir. Adakların yalnızca Allah'a adanması gerekirken, Anadolu'da türbe, yatır ve başka ziyaret yerlerine yapılan adaklar daha yaygındır. Anadolu kültüründe adak; kişinin bireysel yapabileceği gibi, toplu olarak da yapılabilen, Tanrı'ya, kutsal kabul edilmiş kişiye, yere (ağaç, su, taş, kuyu gibi nesnelere) peşinen yerine getirilebilen ritüeller (mum yakma, çaput bağlama, su dökme, tuz serpme, süt veya yiyecek bırakma) olduğu gibi, sonraya ertelenen, yerine getirilmesi muradın gerçekleşmesine bağlanan şartlı bir söz verme, vaatte bulunma şeklinde de gerçekleştirilmektedir (Erol Çalışkan, 2019, s. 53). Yukarıda bahsedilen adak türü de bu grubun içine girmektedir.

Delikli Taş'tan dere akar. Bereketli, yağışlı geçen senelerde dereye su artar ve coşkun akar. Bu yerin yolları çok kötüdür. Patika olan bu yolların etrafı gürgen, meşe ağaçlarıyla koruluk bir yerdir. Son beş altı yıl önceden de Deliklitaş'a giden yolun yanında maden işçiliği başlamıştır. Çıkarılan taşlar yurt genelinde satışa sunulmaktadır.

Burada dere kenarında taştan oyuk mağarayı anımsatacak şekilde bir yer vardır. Oraya erken giden bir dede mağaranın ortasına bir direk yerleştirir. O direğin etrafında her yaş grubundan insanın çoğu döner. Sağdan sola doğru üç defa bükülerek dönerler. Bükülerek dönme sebebi ise tavanının alçak olmasıdır. Dönerken "Ağrım, acım bu dere aşağı gitsin, su götürsün" denir. Geçmişten günümüze Türkler sulara kutsallık atfetmiştir. Irmakların, göllerin ve su kaynaklarının bir "iye/izi"si olduğuna inanılmıştır. Bazı su kaynaklarının çeşitli hastalıklar için şifalı olduğu kabul edilmiş, bazı sular da -zemzem gibî- dinî etkisinden dolayı önemli görülmüştür. Türbe ziyaretlerinde yatır ve taşla birleşmek suretiyle kutsiyet ve şifa fonksiyonuna bürünebilir. Ziyaret fenomeni

ile ilgili kutsal sular şifa dağıtıcı fonksiyonlara sahiptir. (Arık ve Eroğlu, 2017, s. 81).

Taşın altında direğin etrafında dönen kişiler dileğini sessizce içinden tekrarlar. Direğin dibine bozuk para bırakılır. Direğin etrafında dönerken taş kaya parçası koparılır, eğer taş tavandan koparsa isteğin ya da adağın yerine geleceği inancı vardır. Kişi de o yıl o taşı yanından ayırmaz veya evinde saklar. Kadınların bazıları da o taşı başörtüsünün ucunda taşır. Adak adayan kişinin eğer adağı yerine gelirse seneye oraya bir kuzu getirip keser.

Kurbanlık olarak her ne kadar en yaygın olarak kuzu kesilse de oğlak, koç, koyun ve bazen sığır da kurban edenler olur. Orada kesilen kurban tepside sacayağı üstünde pişirilir, kurbanı kesenin yakın akrabalarıyla orada yenir.

Güneydoğu yönünde kalan Delikli Taş dağ yamaçlarında bulunmaktadır. Her 3 Mayıs'ta İştıp, Radoviş, Ustrumca, Köprülü vb. şehirlerin civar köylerinden gelen halkın, bir vesileyle genç kız ve erkeklerin tanışma, buluşma yeri olduğunu da söyleyebiliriz. Bir nevi ziyafet, sosyalleşme ve eğlencedir.

Burada çalgı çalınır, davul zurna eşliğinde güreş müsabakaları da yapılır. Halaylar çekilir, adeta düğün gibi şenlikler yapılır. İnsanlar 3 Mayıs tarihini coşkuyla karşılar ve sevinirler. 2000'li yıllara kadar bu geleneğe kalabalık katılım hep devam etmiştir. Daha sonradan gelenek zamanla zayıflamıştır. Günümüzde Deliktaş'a giden insanların sayısı epey azalmıştır. Oraya artık sadece adağı olanlar ve kurban kesenler gitmektedir.

Türkiye'de Deliktaş, İç Anadolu Bölgesi'nde Sivas'ın Ulaş ve Kangal ilçeleri arasında bulunan Kangal ilçesine bağlı bir köyün adıdır. Deliktaş Denizli'de bir mahalle adıdır. Ayrıca İzmir'in Dikili ilçesine bağlı bir mahalle adıdır.

3.1. Delikli Taş'a Sunulan Kurban

Delikli Taş'ta kesilen kurban bir dileğin gerçekleşmesi için sunulan kurbandır. Buna ise adak denir.

Kurban geleneğinde kurban karşılığında kullanılan terim “grb” kökünden türetilen “kurban” kelimesidir (Al-i İmran 3, s. 183, Maide, 5, s. 27). Bu kavram ister hayvanı boğazlama yoluyla isterse başka bir şekilde sunulmuş olsun, “Allah'a yaklaştıran şey” anlamında genel bir terim olarak kullanılmıştır. Habil ve Kabil'in kurbanını anlatan Kuran ayetleri dikkate alındığında “takdim etme” ifadesinin seçilmiş olması, kurban karşılığında bazen “takdime” kelimesinin kullanılabileceğini göstermektedir (Güngör, 2017, s. 388). Kutsal metinlerin verdiği bilgiler ışığında Habil ve Kabil'in kurbanından sonra kanlı kurban geleneği Hz. Nuh ile başlamış (Tekvin 8, s. 20) ve tarih boyunca da devam etmiştir.

Diğer taraftan insanların pek yaygın olmasa da kendilerini ve hemcinslerini de kurban olarak takdim ettikleri görülmüştür. Bu noktada Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etme olayı daha da önem kazanmaktadır. Hz. İbrahim'in sadakat ve teslimiyetinin denenmesi ve o dönemde var olan insan kurban etme olayının önlenmesi ve ortadan kaldırılması açısından bu olay hayati önem taşımaktadır (Harman, 2001, s. 98). Hz. İbrahim'in insan kurbanı uygulamasını denediği

ancak Allah'ın buna müsaade etmediği, oğlunun yerine Cebrail vasıtasıyla ona bir koç gönderdiği ve Hz. İbrahim'in bu hayvanı kurban kestigi ilahî kitaplarda bildirilmektedir (Saffat, 37, s. 101-111; Tekvin 22, s. 1-9).

3.2. Kurban Çeşitleri

Dinlerde kurban anlayışı ve uygulamaları dikkate alınarak yapılan tasnife göre, genel olarak kurban çeşitlerinin kanlı ve kansız kurban olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir.

3.2.1. Kanlı Kurbanlar

Kanlı kurban, kendisine kurban sunulan varlık için kan akıtmak suretiyle uygulanan kurban olarak tanımlanır. (Arık ve Eroğlu, 2017, s. 391).

3.2.2. Kansız Kurbanlar

Kansız kurban uygulamaları, bitki, yiyecek, tahıl ürünleri, para, değerli eşya, giyecek ve benzerlerini üstün bir varlığa veya varlıklara sunmakla gerçekleştirilmiştir. Ürün veya gıda kurbanı, çiftçi toplumlarda görülen bir uygulamadır ve buğday, darı, pirinç, çiçek vb.maddelerin ilahlara kurban olarak sunulması şeklinde gerçekleştirilmiştir. (Arık ve Eroğlu, 2017, s. 391-393).

3.3. Yörüklerde Kurban Bayramı

Kurban Bayramı öncesi Arefe günü kız çocuklarının, kızların elleri kınalanır. İsteyenler saçlarına da kına yakar. Özellikle yaşlı kadınlar tarafından saçlar muhakkak kınalanırdı. Makedonya'da yaşayan Müslüman Türklerin Kurban Bayramı kutlamaları Türkiye Müslümanlarıyla büyük ölçüde paralellik gösterir. Makedonya'da bayram geldiğinde ilk önce ölenleri hatırlamak gerektiğine inanılır. Bu sebeple bayram namazından sonra mezarlıklara gidilir, dua edilir. Mezarların üzerine çiçek ekilir, sulanır, temizlenir. Mezardan eve dönülünce sofraya hazırdır. Büyüktan küçüğe doğru önce bayramlaşılır, sonra yemeğe oturulur. Bayram yemeği genelde Büryan (etli pilav) ve çorbadır. Ana yemekten sonra -samsa-pidesi yenir. Samsa pidesinin Türkiyedeki karşılığı mantıdır. En son olarak da baklava yenilir. Büyüktan küçüğe doğru önce bayramlaşılır, sonra yemeğe oturulur. Küçüklere para verilir. Daha sonra büyükleri ziyaret etmeler başlar (Erol, 2012, s. 296).

4. Sonuç

Halk inanışları; tarihsel süreç, çeşitli din ve kültürlerdeki yansımaları, konuyla ilgili ayet ve hadislerdeki inanış ve uygulamalar, gelenek ve görenek çerçevesinde devam etmektedir. Halk bu inanışları bir ritüel halinde devam ettirme çabasını sürdürmektedir.

Şehir merkezlerine göre bu gibi inanış ve uygulamaların köylerde daha çok bulunmasına rağmen artık köylerde de bu inanışın büyük hızla azaldığını hatta yok olmaya başladığını görmekteyiz. Bunun en bariz nedeni ise eskiden

özellikle köylerin daha kalabalık oluşu, vakit geçirme ve eğlenme maksadıyla bir topluluk içinde bulunma, akrabalarla görüşme, genç aşıkların en az yılda bir bu gibi ortamlarda birbirlerini görebilme gibi birçok amaç ve uygulama nedeni vardı. Artık günümüzde Deliktaş'ta toplanan insan sayısı onu geçmemektedir. 1990'lı yıllarda bu dereye katılan insan sayısının beş yüze yakın olduğunu bilmekteyiz. Maalesef teknolojinin, sosyal medyanın gelişmesiyle insanların ilgisi farklı yönlerde kaymakta ve insanlar arası ulaşımın daha kolay olduğu görülmekte ve bu gibi etkinliklerin neredeyse silinip gideceği gerçeğiyle karşı karşıyayız.

Doğu Makedonya Yörüklerinin Deliklitaş ziyaretlerinin azalması, geleneksel kültürün yok olduğu anlamına gelir mi? Geleneksel kültür tamamen yok olmasa da günümüz yaşam şartlarının etkisiyle zayıflamış ve bu da Deliklitaş etrafındaki inanış ve uygulamalara da yansımıştır. Hayır, elbette ki buna inanma devam etmekte fakat hayatın getirdiği hız, yaşam şartları, fabrika işleri bu inanışları köreltmeye başlamıştır.

Eski adetlerin, inanışların, uygulamaların unutulmaması, yok olup gitmemesi için genelde Balkanlarda, özelde ise Makedonya ve Doğu Makedonya'da yaşayan Türkler ve Yörükler hakkında ciddi akademik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Dileğimiz odur ki bu çalışma, bu tarz akademik çalışmalara ilham olabilsin.

Kaynakça

A. Yazılı Kaynaklar

1. Arık, Durmuş; Eroğlu, Ahmet Hikmet (2017). *Halk İnanışları El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
2. Eliade, Mircea (1976). *Patterns in Comparative Religion*. London.
3. Eliade, Mircea (1991). *Kutsal ve Dindışı* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara.
4. Erol Çalışkan, Şerife Seher (2015). Türklerde Hıdrellez İnancı: Makedonya Örneği. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 3, 380-392.
5. Erol Çalışkan, Şerife Seher (2019). Manisa-Selendi İlçesinde Sağaltma Ocakları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(25), 50-70.
6. Erol, Şerife Seher (2012). Makedonya Türklerinde Gökyüzü ile İlgili İnançlar. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 162-171.
7. Erol, Şerife Seher (2012). Prof. Dr. Fikret Türkmen Kitabı. *Makedonya Türklerinde Hıdrellez İnancı, Özel Günler ve Çeşitli Kutlamalar*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
8. Güngör, Harun (2016). Abdurrahman Küçük'e Armağan. *Geleneksel Türk Din ve İnanışlarında Kutsal Mekân/Ziyaret Yerlerinin Oluşumu*. Ankara: Berikan Yayınları.
9. Satıkcıoğlu, Ekrem (2002). *Din Fenomenolojisi*. Isparta: SDÜ Yayınları.
10. Tanyu, Hikmet (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara: A.Ü.İ.F Yayınları.
11. Tanyu, Hikmet (1976). *Dini Folklor veya Dini-Manevi Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma*. *AÜİF Dergisi*, 20, 123-142.

B. Sözlü Kaynaklar

- K.Ş.-1: Şaban Ruşid, 67, Kurfalı/İştıp, Hayvancılık, Okula Gitmemiş.
 K.Ş.-2: Nazife Ruşid, 64, Gaber/İştıp, Ev Hanımı, Okula Gitmemiş.
 K.Ş.-3: Ayşe Ruşid Osmanova, 36, Kurfalı/İştıp, Ev Hanımı, İlkokul.

Rabia Ruşid
Yunus Emre Institute, Stip

Beliefs and rituals in the Kamnik Canyon in Eastern Macedonia

Abstract: The wide range of folk beliefs encompass many rituals. This study talks about Delikli Tash (Kamnik Canyon), i.e. one of the beliefs of the Yuruks living in Eastern Macedonia and the rituals that are performed there. During our research, we noticed that there are many rituals that need to be discovered and that are related to the beliefs in the Eastern Macedonian nomadic culture. This study discusses a stream that is a two-hour walk from the village of Kurfalija in Stip and an hour-long walk from the village of Gaber, as well as some of the rituals performed at this stream. Humans, by nature, feel the need to believe and pay obeisance to the supernatural. Within this belief, we see that man sometimes makes sacrifices to draw closer to God spiritually, and sometimes makes a vow to make his prayer come true. Man is a helpless creature before the supernatural forces, so what he has seen and heard and believed to be true he incorporates into the rituals he performs in order to follow the path of his ancestors. In this context, the rite of sacrifice appears in different forms in different nations.

The paper mentions the customs and rituals of the people who came to Delikli Tash and offered sacrifices in case vows (promises) were made.

Keywords: *Nomads, folk beliefs, Delikli Tash, Eastern Macedonia, rite.*

МЕТОДИКА НА НАСТАВАТА

TEACHING METHODOLOGY

ORGANIZATION OF ONLINE LANGUAGE AND TRANSLATION TEACHING AND EXAMINATION IN TIMES OF COVID-19

Milena Sazdovska-Pigulovska

“Ss. Cyril and Methodius” University, Skopje
milena.sazdovska@ff.ukim.edu.mk

Abstract: The global Covid-19 pandemic marked the beginning of a new era in the field of education. On the one hand, it shed light on the flaws of the existing educational systems in many countries across the world. On the other hand, the new reality created space for educational improvements, which resulted in tremendous methodological and organizational changes and novelties. Furthermore, technological advancement contributed to the advent of technology in education, hence technology is nowadays a constituent part of both teaching and learning. The shift from traditional to online education opened the doors for use of e-learning platforms in the academic environment, for creation of virtual classrooms as well as for digital collaboration, whereas the latter is particularly important in language and translation teaching. This paper deals with different aspects related to the organization of online teaching and examination after the start of the global Covid-19 pandemic. The author provides an overview of the most commonly used platforms for educational and assessment purposes, which are particularly applicable in language and translation teaching and examination as well as crucial for future organization of education in the digital era. The main goal of this paper is to define and discuss the concept of language management systems (LMS), to emphasize the advantages and drawbacks of currently applied practices and to suggest ways to improve future online teaching and examination in the field of language and translation at all philological faculties in North Macedonia.

Keywords: *distance learning, online exams, language and translation, educational ecosystem, learning management system.*

1. Introduction

The global Covid-19 pandemic, which started in early 2020, marked the beginning of a new era in the field of education. On the one hand, it shed light on the flaws of the existing educational systems in many countries across the world. On the other hand, the new reality created space for educational improvements, which resulted in significant methodological and organizational changes and novelties. Furthermore, technological advancement contributed to the advent of technology in all spheres of education. Hence, technology has become an inevitable part of teaching and learning nowadays.

In particular, the shift from traditional to online education opened the doors for use of e-learning platforms in the academic environment and for creation of virtual classrooms and digital collaboration between teacher and learners. The use of technology requires digital skills, which are defined as a range of abilities to use digital devices, communication applications, networks to access and manage information, to create and share digital content as well as to collaborate digitally.¹

In North Macedonia, many faculties had been facing a strong need for introducing changes and novelties in terms of teaching and conducting exams before turning to full online education. Hence, some of the changes that were forced upon educational institutions when the global Covid-19 pandemic started in 2020 were quite welcome and anticipated. For instance, they were enthusiastically accepted by many members of the academic staff at the author's institution, which is the Faculty of Philology in Skopje. This is owed to two main reasons, firstly, the desire to modernize and to improve the quality of teaching and, secondly, the necessity to keep up with more advanced European universities offering similar studies in foreign languages and translation.

2. Subject of Research and Purpose of the Paper

This paper discusses different aspects of the organization of online teaching and examination after the start of the global Covid-19 pandemic, with special focus on applied practices and challenges in the field of language and translation teaching. The author provides an overview of the most commonly used platforms for educational and assessment purposes, which are particularly applicable in language and translation teaching and examination.

The main goal of this paper is to define and discuss the concept of language management systems, to emphasize the advantages and drawbacks of currently applied practices and to suggest ways to improve future online teaching and examination in the field of language and translation at philological faculties in North Macedonia. Namely, e-learning platforms and other communication platforms have been widely used at many universities across the world even before the Covid-19 pandemic and play a crucial role in organizing education in the digital era. Platforms enable the creation of hybrid learning environments where face-to-face interaction and classroom-based teaching methods are complemented with online interaction and digital exchange of information and knowledge.

One of the main conclusions presented by the author is that many of the introduced changes and novelties were more than needed and long anticipated by academic staff and that education is constantly evolving and transforming, whereas educational institutions must keep pace with the digital age and use technology to enhance the quality of both teaching and learning.

3. Organization of Online Language and Translation Teaching

Many European universities offering studies in foreign languages and

¹ <https://en.unesco.org/news/digital-skills-critical-jobs-and-social-inclusion>.

translation have been using e-learning platforms to complement face-to-face teaching and to facilitate content sharing and learning for more than ten or twenty years now. The rest of the European universities followed this trend when Covid-19 started and education transitioned online. E-learning platforms are used to create hybrid or online learning environments and they are suitable for online courses in different fields ranging from mathematics to foreign languages. In this way, educational ecosystems are created with their own unique plethora of features relevant for a particular academic field.

Online language and translation teaching at the author's institution is organized through use of different e-learning platforms, video and other communication platforms and online examination platforms. They offer various features and have different advantages and disadvantages. Namely, e-learning platforms enable overall online teaching management, such as teaching online courses through audio-video communication, digital content creation and course publishing as well as digital collaboration between teacher and students. They also support text and video content creation and digital exchange of information and materials between teacher-students, teacher-teacher as well as between students themselves. In this way, digital ecosystems are created, whereas basic knowledge of technology is required as many platforms are fairly intuitive.

The author provides an overview of different platforms and their advantages and disadvantages for online language and translation teaching.

3.1. E-Learning Platforms

According to Alvite and Barrionuevo (2010), e-learning platforms are dynamic learning environments aimed at facilitating both the teaching and the learning process. Different e-learning platforms are used by universities worldwide, whereas noticeable examples include Microsoft Teams, Moodle (Modular Object Oriented Dynamic Learning Environment), Udemy, Sakai, etc. They have similar or differing features, and each platform has its advantages and disadvantages compared to other platforms. For example, Moodle² is a popular learning management software, which is widely used for language and translation education across universities in Europe. In North Macedonia, Moodle is used by different faculties, for example it has only recently been used at the Faculty of Philology for teaching foreign languages and translation, but enjoys longer use at the Faculty of Electrical Engineering and Information Technology.

E-learning is also closely related to learning management systems (LMS). The most widely quoted definition of LMS is the definition provided by Ellis (2009): "A learning management system is a software application for the administration, documentation, tracking, reporting and delivery of education courses, training programs or learning and development programs". There are two types of LMS: cloud-based and those that require an open source license. Learning management systems were first introduced in the late 1990s in the

² <https://moodle.org/>.

higher education sector, however today many of them are widely used in the corporate sector as well (Davis et al., 2009). A typical example of this dual use is the Microsoft Teams platform which enjoys extensive use in both academic and corporate environments. However, a defining feature of LMS, which differentiates it from e-learning platforms is the ability to track learner progress, which is crucial in order to create an educational ecosystem.

The national e-learning platform in North Macedonia is Microsoft Teams, which is used in all levels of education, from elementary, to secondary and higher education. At the Faculty of Philology, the most widely used learning management system is Microsoft Teams.³ It enables the creation of a virtual environment through creating personal and shared workspaces, sharing learning content and creating digital libraries, organization of virtual classes and collaborative work during online classes, use of breakout rooms for small group discussions, after-class discussion forums, recording of online lectures, video creation, student progress tracking through insight on student participation and assignment credits as well as final grades, sharing homework and assignments, providing teacher feedback on assignments, creation of classroom notes, organization of online quizzes or exams, etc. It is applicable for all types of academic courses, including online language and translation education.

Some of the advantages of Microsoft Teams compared to other platforms include digital collaboration of students working on the same grammar assignment or on the same text translation during online class, which is especially important for language and translation education since this feature results in abandoning the old-fashioned lecture-and-note approach in language teaching as well as the outdated read-and-translate approach in translation teaching. The breakout rooms feature is of key importance for online small group discussions of language students who are involved in speaking exercises, especially for students working on translation projects and related research. Language and translation students are particularly impressed with digital libraries which systematically organize and archive course content, quizzes and assignment exchange, whereas this feature is also convenient when preparing for exams.

3.2. Digital Communication Platforms

Digital communication platforms are of two types and are either used for audio-video conferencing, especially in case of geographic barriers and social distance, or for document sharing and archiving. The key aspect of digital communication platforms is that they are not the same as e-learning platforms since document sharing and video conferencing features are already integrated in e-learning platforms and language management systems. Hence, digital communication platforms are typically used for professional purposes and real-time conferencing, thus enjoying wide use for organization of webinars, online conferences, panel discussions, project management, etc. Although they cannot

³ <https://www.microsoft.com/en-ww/microsoft-teams/group-chat-software>.

be used to create educational ecosystems, digital communication platforms are mainly used by educational institutions for organization of online conferences, meetings and webinars as well as panel discussions during the Covid-19 pandemic, but they are also often combined with other platforms in order to conduct online examination.

Video conferencing software enables online communication for audio and video meetings and seminars with built-in features, such as screen sharing, recording and chat.⁴ The most widely used video conferencing software nowadays includes Zoom, Skype, Cisco Webex, Google Hangouts Meet, Team Viewer, Adobe Connect, etc. On the other hand, typical content and document sharing and archiving platforms include Slack (document sharing and archiving platform with real-time messaging), Edmodo (platform combining LMS, collaboration and Zoom video conferencing tools), Asana (project management platform), Skype for business (video communication and messaging platform), Dropbox (cloud sharing application), Google Drive (web-based sharing platform), etc. Although digital communication platforms are not typically used for educational purposes, before the advent of learning management systems at educational institutions in North Macedonia, many faculties integrated different types of digital communication platforms for some aspect of the teaching or learning process. For example, even during traditional education with physical presence at lectures, archiving and exchange of assignments and real-time messaging between teachers and students often took place via Slack and Asana, whereas the exchange of course materials usually took place via content communication platforms, such as Google Drive and Dropbox. With the introduction of blended learning many teachers were prompted to use video conferencing platforms, such as Zoom for various types of assignments and webinars, Skype for online interpreting, Google Hangouts Meet for online teacher meetings, as well as Cisco Webex and Adobe Connect for international webinars.

Today, with the advent of learning management systems in educational institutions, the use of such digital communication platforms for educational purposes is limited to webinars, online conferences, panel discussions, online examination, etc. Namely, the main disadvantage of using video conferencing tools for online language and translation teaching is the inability to archive course materials and assignments and the inability to work collaboratively during online class. They also do not enable creation of classroom notes that students can learn from after class, but only enable a chat box for exchanging short information during online class. The advantage of content communication platforms is that users can personally create some of the features by creating channels and workspaces for a particular course, whereas teachers can archive course materials and assignments. However, the main drawback of content management platforms is that they do not enable collaboration during online class and do not offer audio-visual communication and need to be used in combination with the above video

⁴ <https://www.g2.com/categories/video-conferencing>.

conferencing tools. Hence, when used independently, communication platforms do not enable creation of educational ecosystems, but the combined use of audio-video communication tools and content communication platforms are an alternative to faculties where learning management systems are not available.

3.3. Content Management Platforms

LMS are different from Content Management Systems (CMS) as the latter are a type of software that enables creating a website and managing content. According to Alvite and Barrionuevo (2010), CMS are applications that help users edit and manage information through a web browser and offer an administrative system through which web content is provided and managed by a group. Typical examples of CMC include Joomla, Drupal, Word Press, etc., however they are not primarily used for educational purposes, but mainly for organizational purposes that facilitate some aspects of the education process, such as online library creation, etc.

4. Organization of Online Language and Translation Examination

With the start of the global Covid-19 pandemic many educational institutions were suddenly faced with the inability to conduct exams with physical presence of students and were therefore forced to conduct online exams. This entailed extensive teacher research on available online solutions which are both reliable and affordable. In the new reality, language and translation teachers are given the choice between use of digital exam platforms or combination of alternative platforms. The author provides an overview of both options with their advantages and disadvantages for online language and translation exams.

4.1. Digital Exam Platforms

Different types of exam platforms are available online, which are suitable for creating, automating, monitoring and grading online examinations at educational institutions. Typical examples include Exam.net (for secure digital exams creation and surveillance), Synap (for question-based learning and assessment), Test Invite (for self-made and ready-to-use professional assessment), Flexi Quiz (web-based exam, quiz and test software), Class in Pocket (online examination system with analytics for student performance), etc.

Exam.net is a widely used platform for remote examinations and it is frequently used at the author's institution as well. This exam platform supports the creation of online exams by uploading files, by exporting students' essays and answers to Google Drive, One Drive or directly to the computer in order to share grading and feedback with students, by supporting auto-marking of exams, use of audio files, speech synthesis, spell check, programming, formula sheets, etc.⁵ It offers high reliability of the overall online examination process, which is especially suitable for a large number of students taking the same exam instantaneously.

⁵ <https://exam.net/>.

One of the main advantages of Exam.net is the option to create different types of exam questions from multiple-choice to open-ended questions, etc. Hence, it is suitable for conducting online language exams, such as EFL exams where students either provide descriptive answers to theoretical exam questions, complete grammar exercises or writing assignments or fill out multiple-choice questions on listening and reading exercises. The use of this platform for online translation exams is also possible in such a way that the teacher uploads a text in pdf format, students use the writing area in the Student Workspace where certain options are disabled, such as translation help, spell check for different languages, synonyms and speech synthesis. Despite of the cheat protection mode at this remote exam platform, teachers should allow student access to external resources during online translation exams, however a problem arises when students leave the exam area, which requires them to provide an explanation and usually takes a long time to write.

Exam.net offers abundant features that indicate whether a student is attempting to manipulate during an online exam, such as switching between exam area and browsers, taking longer pauses, etc., so it is particularly suitable for online language exams where students are not expected to consult online resources but only to complete essay questions, give short answers or multiple-choice questions. Although it offers numerous advantages, especially for language exams, one of the main disadvantages of this remote exam platform is the inability for video surveillance of the students taking an online exam. Furthermore, another disadvantage is the pricing policy which depends on the number of students per individual exam. Bearing this mind, other alternatives are also available for online exams, whereas the author of this paper provides examples of several alternatives suitable for online language and translation exams.

4.2. Alternative Platforms for Online Exams

After transitioning online, one of the main issues for teachers is conducting online exams. When deciding between remote exam platforms and learning management systems for online examination, a teacher must choose an option that provides full insight into the screens of all students taking the online exam and that ensures limited possibility for student manipulation. An alternative option for organizing online language and translation exams are language management systems, whereas teachers often make a decision between Moodle or Microsoft Teams.

Namely, Moodle exams offer quiz functionality, survey tools, etc. and integrate options such as timing (with time limit, due date and submission grace period), grade category, layout of questions, different question types (multiple-choice, essay answers, random short answers) and marks, changing order of questions for second attempts, review options and teacher feedback on each exam question, extra restrictions, etc. For comparison, Microsoft Teams offers a key

feature for speaking exercises that are a constituent part of language exams, such as EFL, etc. In particular, the “breakout rooms” feature allows the teacher to make small independent groups of several students who engage together in a private speaking activity which is supervised by the teacher. Zoom is mainly used for conducting listening activities within an online EFL exam, however one of its main disadvantages remains the inability for the teacher to simultaneously share his/her computer sound and monitor shared students’ screens.

However, for conducting online exams in the field of translation, learning managements systems, such as Microsoft Teams, are often combined with audio-video conferencing platforms, such as Zoom. For example, Zoom allows both switching between screens and browsers as well as pauses, but one of its advantages is that it enables synchronous surveillance, high quality video and sound as well as recording of the online exam. In particular, Zoom offers multiple screen sharing of all students taking the online exam, whereas this feature is not supported by Microsoft Teams as only one student can share his/her screen at a time. By combining LMS with audio-video conferencing platforms, the teacher closely monitors how all students complete assignments during the online exam, or how they translate a text and search for terminology online. In that way, the teacher has fast and real-time insight into every word typed and every website opened by students, which is especially important for translation exams where students engage in information mining and consult various online resources. All students leave their cameras and microphones on during online exams and cannot see each other’s screens. The main disadvantage of Zoom is that students who join the exam later could have insight into somebody else’s screen, but by choosing the host and member option the teacher can prevent students from joining later. Furthermore, if not using a paid version, Zoom only allows limited 45-minute online sessions or shorter, which usually complicates online exam taking.

One of the key issues with online examination is how to make sure students are not cheating or sharing the exam questions with somebody else during and after the online exam. On the one hand, this problem is usually solved by providing limited time for students to complete given assignments or translations and by not accepting students who join the exam later than the rest of the group. On the other hand, each student translates a text sent via the One Note or Class Notebook option in Microsoft Teams, where the translated text is archived and reviewed by the teacher, but not shared with other students. Furthermore, the author makes a comparison of different features of relevance for online language and translation exams in Table 1 below, thereby highlighting the advantages and disadvantages of audio-video conferencing platforms and learning management systems.

Table 1

	Audio-video communication platforms	Learning management systems
Number of participants supported	High	High
Time sessions	Limited if not paid	Unlimited
High-quality and real-time audio-video communication	Yes	Yes
Multiple screen sharing of all participants	Yes	No
Full display of shared screens	Yes, what the student sees is what the teacher gets	No, participant chooses which browser/document to share on their screen
Collaboration on joint assignments	No	Yes, via class notebooks, notes and forms
Student portfolio and document archiving	No	Yes
Grading	No	Yes

5. Conclusion

The subject of research in this paper is the organization and planning of education in the digital era, with special focus on language and translation studies. The purpose of this paper is to discuss organizational and methodological aspects of online education, with special focus on the mostly used platforms applied in the virtual language and translation classroom, which are the main subject of research and discussion in this paper. With the shift from traditional to online education and the advent of e-learning platforms in the academic environment, the digital changes that were implemented in educational institutions when the global Covid-19 pandemic started were quite enthusiastically accepted by many members of the academic staff who were willing to modernize and to improve the quality of teaching as well as to keep up with other European universities offering similar studies in foreign languages and translation.

In addition to changes, possibilities for using technology to enhance education have been the topic of discussion and research of many scholars (Ramaiah 2020; Hillier et al., 2018). Thus far, numerous national discussions on improving future online language and translation teaching and examination have been held at educational institutions. For example, the Faculty of Philology has organized a series of online panel discussions on best practices for conducting various online language exams, including online translation exams, which have resulted in specific recommendations for improving applied practices in the future.⁶

Based on the author's overview of different platforms used since transitioning to online education, it can be initially concluded that learning management systems

⁶ https://coda.io/d/_d_E7zCctFNy/_suzcx#_luVxs.

play a key role in organizing future language and translation teaching and exams in the digital era that we live in. In particular, the comparison provided in Table 1 demonstrates that LMS are suitable for all types of academic courses, whereas Microsoft Teams enjoys very frequent use for online language and translation education. Some the advantages of Microsoft Teams compared to other platforms include digital collaboration of students working on the same assignment or translation during online class, which is especially important for language and translation education since this feature results in abandoning the old-fashioned lecture-and-note approach in language teaching as well as the outdated read-and-translate approach in translation teaching. The breakout rooms feature is of key importance for online small group discussions of language students who are involved in speaking and listening exercises, whereas students are also provided with digital libraries which systematically organize and archive course content.

The key aspect of digital communication platforms is that they are not the same as e-learning platforms since document sharing and video conferencing features are already integrated in e-learning platforms and language management systems. Although they cannot be used to create educational ecosystems, digital communication platforms are mainly used by educational institutions for organization of online conferences, meetings and webinars as well as panel discussions during the Covid-19 pandemic, but they are also often combined with other platforms in order to conduct online examination. The main disadvantage of using video conferencing tools for online language and translation teaching is the inability to archive course materials and assignments and the inability to work collaboratively during online class. Hence, when used independently, communication platforms do not enable creation of educational ecosystems, but the combined use of audio-video communication tools and content communication platforms are an alternative when learning management systems are not available and they are a good solution for online exams.

With the start of the global Covid-19 pandemic and transitioning online, one of the main issues for teachers is conducting online exams. In the new reality, language and translation teachers are given the choice between use of digital exam platforms or combination of alternative platforms. Based on the author's overview of their advantages and disadvantages for online language and translation exams it can be concluded that one of the main advantages of the most widely used remote exam platform Exam.net is the option to create different types of exam questions from multiple-choice to open-ended questions, so it is thus suitable for conducting online language exams, such as EFL exams where students either provide descriptive answers to theoretical exam questions, complete grammar exercises or writing assignments or fill out multiple-choice questions on listening and reading exercises. The use of this platform for online translation exams is also possible, however despite of the cheat protection mode, teachers should allow student access to external resources during online translation exams when students

leave the exam area they are required to provide an explanation which usually takes a long time to write. Although it offers numerous advantages, especially for language exams, one of the main disadvantages of this remote exam platform is the inability for video surveillance of the students taking an online exam as well as the pricing policy.

It can be concluded that for conducting online language and translation exams, the best solution is to combine learning managements systems with audio-video conferencing platforms. For example, Zoom allows synchronous surveillance by switching between screens and browsers as well as pauses, high quality video and sound as well as recording of the online exam. Multiple screen sharing of students taking the online exam is not supported by Microsoft Teams where only one student can share his/her screen at a time. Hence, by combining LMS with audio-video conferencing platforms, the teacher closely monitors how students complete their assignments during online exams or how they translate a text and search for terminology online. In that way, the teacher has fast and real-time insight into every word typed and every website opened by students, which is especially important for translation exams where students engage in information mining and consult various online resources. All students leave their cameras and microphones on during online exams and cannot see each other's screens. The main disadvantage of Zoom is that students who join the exam later could have insight into somebody else's screen, but by choosing the host and member option the teacher can prevent students from joining later.

One of the key issues with online examination is how to make sure students are not cheating or sharing the exam questions with somebody else during and after the online exam, which is usually solved by providing limited time for students to complete given assignments or translations, by not accepting students who join the exam later than the rest of the group and by using collaborative features of LMS, such as sending texts for translation to students via the One Note or Class Notebook option in Microsoft Teams, where the translated text is archived and reviewed by the teacher, but not shared with other students.

The main conclusion of this paper is that the above-described platforms for both teaching and exams are marking a digital revolution in the field of education. This means that technology can be used to enhance education by empowering teachers and students with the proper tools and skills in order to teach and learn more effectively in the digital age. Recommendations for future activities include organizing practical workshop on how to organize online teaching and examination, providing more opportunities for professional development of teachers, finding solutions for technical issues concerning the use of LMS as well as engaging in a constant search for knowledge by exploring micro learning via other platforms offering improved and diverse features.

Bibliography

Latin

1. Alvite, L., Barrionuevo, L. (2010). *Libraries for Users: Services in Academic Libraries*. First Ed. Chandos Publishing, Oxford.
2. Davis, B., Carmean, C., & Wagner, E. (2009). *The Evolution of the LMS: From Management to Learning*. The E-Learning Guide Research, Retrieved from: file:///C:/Users/user/Downloads/guild-lmsreport_new.pdf
3. Ellis, R. K. (2009). *A Field Guide to Learning Management Systems*. American Society for Training and Development, ASTD Inc., Retrieved from: https://web.csulb.edu/~arezaei/ETEC551/web/LMS_fieldguide_20091.pdf
4. Hillier, M., Grant, S., & Coleman M. (2018). Towards authentic e-Exams at scale: robust networked Moodle. Learning without borders. *Proceedings ASCILITE 2018 Geelong* (pp. 131-141). Retrieved from: https://www.academia.edu/37952369/Towards_authentic_e_Exams_at_scale_robust_networked_Moodle
5. Ramaiah, C. K. (2020). What is the best method of conducting examination during the Covid 19 period? Retrieved from: <https://www.researchgate.net/post/What-is-the-best-method-of-conducting-examination-during-the-Covid-19-period>

Websites

Panel Discussions Website of the Faculty of Philology in Skopje

https://coda.io/d/_d_E7zCctFNy/_suzcx#_luVxs

United Nations Organization

<https://en.unesco.org/news/digital-skills-critical-jobs-and-social-inclusion>

Digital Exam Platform <https://exam.net/>

Website on video-conferencing software <https://www.g2.com/categories/video-conferencing>

Microsoft Teams Platform

<https://www.microsoft.com/en-ww/microsoft-teams/group-chat-software>

Moodle Platform

<https://moodle.org/>

QUELLES APPROCHES DIDACTIQUES POUR LA COMPOSANTE SOCIOCULTURELLE DU FRANÇAIS LANGUE ÉTRANGÈRE ?

François Schmitt

Université Matej Bel, Slovaquie
francois.schmitt@umb.sk

Résumé: La fonction de la composante socioculturelle dans l'enseignement des langues étrangères est étroitement liée à la conception de la culture en didactique des langues. Celle-ci est envisagée de deux manières : d'une part, comme un phénomène observable et explicite ; d'autre part, comme un phénomène implicite et de l'ordre du vécu. C'est selon ces deux conceptions que les approches de la composante socioculturelle ont été proposées en didactique des langues depuis les premières méthodes communicatives. On retrouve ces mêmes approches dans les manuels de français langue étrangère actuels. Mais la question de l'approche du socioculturel interroge aussi sur les finalités mêmes de la culture en français langue étrangère et ses liens avec la composante langagière. Or, on semble s'orienter actuellement vers une véritable symbiose entre les deux composantes dans les manuels les plus récents.

Mots-clés: *culture, français langue étrangère, interculturel, méthodologie, manuel de français, socioculturel.*

Introduction

Dans l'enseignement des langues, la didacticité de la composante socioculturelle est loin d'être résolue, aussi bien du fait de son absence de lien immédiat avec la langue et la pratique de la langue que de sa position marginale par rapport aux sciences du langage. Cependant, personne ne conteste aujourd'hui les liens étroits unissant langue et culture en didactique des langues. Dans ce contexte, la question de l'intégration de la composante socioculturelle au processus pédagogique et celle du choix d'approches méthodologiques pertinentes prend tout son sens. C'est ce problème que nous nous proposons d'examiner en nous interrogeant sur les approches méthodologiques existantes et leur mise en application dans les manuels de français langue étrangère.

1. La notion de socioculturel en didactique des langues

Désignant les liens unissant culture et société, et donc aussi culture, langue et communication, le socioculturel a toute sa place en didactique des langues, en particulier grâce aux travaux de Byram, Zarate et Neuner (1997) pour le Conseil de l'Europe en préparation au *Cadre européen commun de référence pour les langues* (CECR, 2001). Dans leur ouvrage, les trois auteurs considèrent le domaine socioculturel comme une compétence à enseigner. Dans notre analyse (*infra*), nous ne considérerons cependant pas le socioculturel comme une compétence, mais comme une composante de l'enseignement / apprentissage des langues. En effet, à quelques exceptions près, ni dans le CECR, ni le *Cadre européen commun de référence pour les langues. Volume complémentaire avec de nouveaux descripteurs* (CECR-VC, 2018), les termes « socioculturel » et « compétence » ne sont directement associés. Nous supposons qu'une telle précaution a été prise pour éviter les risques de confusion entre compétence socioculturelle et compétence sociolinguistique, comme cela est expliqué dans l'Annexe B « Échelle de démonstration » (CECR, 2001, p. 156-157). Dans le CECR-VC (2018, p. 143), le socioculturel est cependant inclus dans la compétence sociolinguistique, mais sans être lui-même érigé compétence. Dans les deux ouvrages, « socioculturel » est donc, dans la plupart des cas, employé seul ou en association à d'autres termes. Dans le CECR, on emploie « socioculturel » avec deux types de termes. D'abord avec « aspect » et « paramètre ». Dans le premier cas, les « aspects socioculturels » sont considérés comme une des dimensions de la compétence à communiquer (CECR, 2001, p. 12). Cette acception du terme « socioculturel » est reprise par le CECR-VC (2018, p. 136) dans une des rares mentions de « compétence socioculturelle ». En effet, là aussi, cette notion est considérée comme une des composantes de la compétence communicative langagière à côté des compétences stratégique, linguistique et pragmatique. De même, plus bas dans l'ouvrage (*ibid.*, p. 144), la compétence socioculturelle est centrée sur « la connaissance des schèmes interactionnels et transactionnels », c'est-à-dire qu'elle sert de point d'appui au contexte de communication. Employé avec « paramètre », dans « paramètres socioculturels de l'utilisation de la langue », le socioculturel renvoie aux normes sociales de la communication (CECR, 2001, p. 18). Le sens de règles ou normes à respecter en situation de communication donné au terme « socioculturel » est repris par le CECR-VC dans les expressions « conventions socioculturelles » (2018, p. 129), « codes socioculturels » (2018, p. 144) et « normes socioculturelles » (2018, p. 162). Ensuite, et avec un nombre d'occurrences beaucoup plus élevé, « socioculturel » est employé avec « savoir » et « connaissance ». Le terme « socioculturel » renvoie alors à la connaissance de la société et de la culture où la langue cible est parlée (CECR, 2001, p. 82), aux modes de vie de la communauté cible (CECR, 2001, p. 122), aux connaissances des règles de savoir-vivre, à celles des conventions sociales et « des références relatives à l'identité nationale ou culturelle » (CECR, 2001, p. 123), toujours dans une perspective comparatiste culture cible / culture source. Cette approche

comparatiste est accentuée par le CECR-VC dans l'expression « différences socioculturelles » (2018, p. 128-129 ; p. 144) dont l'utilisateur/apprenant doit être conscient et tenir compte en situation de communication. Le CECR précise également que ce savoir socioculturel doit se différencier des stéréotypes (2001, p. 114). Aux sens donnés à « socioculturel » de comportement et de savoir, le CECR-VC ajoute, dans les descripteurs des niveaux avancés C1 et C2, celui d'implicite dans les expressions « implication socioculturelle » (2018, p. 59 ; p. 108 ; p. 130 ; p. 144) et « sous-entendus socioculturels » (2018, p. 114) : le socioculturel renvoie ici au non-dit, au substrat non explicite de la communication où la culture joue un rôle de premier plan. Dans le CECR (2001) et le CECR-VC (2018), la notion de socioculturel est donc liée au comportement du locuteur en situation de communication exolingue, aux connaissances sur la culture cible dans une perspective comparatiste avec la culture source et à la dimension implicite de la communication. Ces différentes significations données à la notion de socioculturel découlent elles-mêmes des différents sens attribués à la notion de culture en didactique des langues.

2. La notion de culture en didactique des langues

La composante culturelle de la didactique du français langue étrangère (FLE) s'est développée en s'appuyant sur différentes acceptions données à la notion de culture. La première est fondée sur l'opposition entre culture explicite et culture implicite. Galisson formule cette opposition en distinguant, d'une part, la culture savante ou cultivée, « connaissance d'auteurs (littérature), de créateurs (arts), de dates, de faits, de monuments (histoire) (...) » (1988, p. 326) de type scolaire et encyclopédique, et, d'autre part, la culture partagée des natifs « qui (...) gouverne la plupart de leurs attitudes, de leurs comportements, de leurs représentations, et des coutumes auxquelles ils obéissent » (1988, p. 328). Cette culture partagée n'est pas transmise scolairement, mais dans les relations sociales et familiales dès l'enfance. On retrouve ce schéma binaire chez Chaves, Favier et Pélissier (2012, p. 9-10) qui font la distinction entre la culture qu'ils appellent externe – les productions matérielles, artistiques, institutionnelles – et celle qu'ils qualifient d'interne, ensemble de connaissances subjectives résultat d'un apprentissage implicite au sein d'une même communauté.

Beacco (2018, p. 53) dépasse cette vision dualiste en fondant sa réflexion sur les finalités attribuées à la culture en didactique des langues. Il identifie ainsi trois « formes du construit culturel en didactique des langues » (2018, p. 52) : des connaissances sur la culture cible dans un objectif encyclopédique (la culture cultivée de Galisson) ; des connaissances nécessaires à la gestion des interactions à des fins fonctionnelles ; des idées et des formes esthétiques pour contribuer à la formation humaniste de l'apprenant. La même voie est suivie par Defays qui envisage la culture en didactique des langues à la fois dans sa fonction communicative, car « la langue est dans la culture, comme la culture est dans la langue, et toutes deux sont plongées dans la communication » (Defays, 2018, p.

27), et humaniste, une des finalités de la culture dans l'enseignement/apprentissage des langues étrangères étant la rencontre de l'autre pour une meilleure réflexion sur soi (Defays, 2018, p. 81).

Enseigner la compétence socioculturelle en FLE consiste donc à sensibiliser l'apprenant à ces différentes acceptions de la notion de culture. Une approche objective et explicite de cette notion semble, à première vue, relativement facile à mettre en place en classe de FLE : il s'agit de transmettre des connaissances objectives de type encyclopédique sur la France et les pays francophones en initiant les apprenants aux arts, à la littérature, à l'histoire, à la sociologie à travers des extraits littéraires, des récits historiques et des études sociologiques. C'est l'approche sociologique de Debyser de la composante culturelle du FLE (*infra*). Beacco (2018, p. 54-55) a montré que cette approche « objective » de la culture n'est pas sans soulever une série de questions. Se pose d'abord le risque de folklorisation des cultures lorsqu'une présentation explicite des spécificités de la culture cible prétend apporter des réponses aux questions des différences réelles ou supposées entre les cultures cible et source. Ensuite, cette approche ne résout pas la question de la finalité de l'enseignement de la culture en classe de langue. L'objectif est-il culturel (les connaissances acquises pour elles-mêmes) ou langagier (les activités culturelles comme prétexte à des activités langagières, enrichissement du vocabulaire) ? L'enseignement culturel est-il au service des connaissances ou des compétences (gestion des normes de la communication langagière) ? Qu'attend-on d'un tel enseignement ? Que les apprenants acquièrent des connaissances ou qu'ils réagissent à la découverte de l'autre culturel ?

Plus difficile à transmettre est ce qui relève de l'implicite, de la partie cachée de l'iceberg¹, car cette culture se situe au sein de la communauté des natifs et dans les interactions. Selon Galisson, c'est cette culture-là qui manque le plus aux apprenants, du fait de leur position à la marge de la communauté des natifs. L'approche anthropologique de Debyser (*infra*) permet cependant de former le regard de l'apprenant à l'implicite.

3. Quelles approches envisager pour enseigner la composante socioculturelle ?

Nous proposons ci-dessous une synthèse des principales approches de l'enseignement de la composante socioculturelle développées par les didacticiens du FLE depuis les premières méthodes communicatives.

3.1 L'approche comparative

L'approche comparative en didactique des cultures a été initiée dans les années 1970-1980 par la constitution de dossiers thématiques centrés sur la vie quotidienne des Français travaillés en classe pour susciter chez les apprenants

¹ Selon la célèbre métaphore de l'iceberg, élaborée par E. Hall dans *Beyond culture* (1976), qui représente la culture au sens anthropologique, l'essentiel de la culture d'une communauté ou d'une nation, la partie immergée de l'iceberg, échappe au regard étranger.

une réflexion comparative culture cible / culture source (Tagliante, 2006, p. 165-166). Cette approche était innovatrice par rapport aux méthodes audiovisuelles qui, à partir du niveau 2, abordaient les questions socioculturelles sans perspective comparative. Le cours de civilisation ne consistait alors qu'à donner des informations à l'apprenant sur le pays de la langue étudiée. Avec l'approche comparative, qui met en parallèle culture source et culture cible, l'apprenant n'est plus un simple réceptacle de connaissances, ni même un imitateur des pratiques sociales du locuteur natif. Il devient, selon l'expression de Byram (1997, p. 10), un « intermédiaire culturel ». Cependant, pour éviter le risque de chosification des cultures qu'implique cette approche, c'est-à-dire pour ne pas considérer la culture comme une entité en soi existant en dehors des individus qui en sont les porteurs, l'approche comparative a été enrichie d'une démarche consistant à prendre appui sur les représentations et stéréotypes de l'apprenant sur la culture cible et sur sa propre culture, à éduquer son regard sur la culture cible et à lui apprendre à les analyser (Abdallah-Preteceille, 1999, p. 98).

3.2. Les approches de Debyser

Les propositions faites par Debyser (1981, p. 10-17) sont toujours développées actuellement (*infra*). Celui-ci envisage trois perspectives complémentaires pour aborder la culture. La première, l'approche sociologique, s'appuie sur des données objectives descriptives (statistiques, économiques, etc.) à partir d'enquêtes ou d'articles de presse prenant en considération l'ensemble de la société ou l'ensemble d'un groupe social. La deuxième, l'approche anthropologique, focalisée sur la vie quotidienne, prend au contraire comme point de départ l'individu. On travaille cette fois-ci sur des documents immédiats (menus de restaurants, programmes de télévision, etc.) et non plus sur des enquêtes sociologiques. Pour Beacco (2018, p. 54), grâce à leur démarche réflexive, ces approches sociologique et anthropologique de la culture doivent éviter l'écueil de la folklorisation de certains aspects de la culture cible présentés comme « spécifiques ». Enfin, l'approche sémiologique est centrée sur les connotations, les représentations collectives et les mythes. Les supports sont tirés des médias, en particulier des publicités. Faisant référence à Debyser et reprenant Barthes, Beacco (*ibid.*) envisage, dans cette approche sémiologique, la culture non comme un ensemble d'objets et de productions, mais comme un langage. Debyser a ainsi élaboré une approche qui croise les deux conceptions de la culture évoquées plus haut : d'une part, la culture comme phénomène objectif, matérialisé et observable et, d'autre part, la culture comme phénomène implicite vécu par une communauté.

3.3. L'approche par le lexique de Galisson

Galisson a mis en place une approche permettant de faire de la culture partagée, culture non scolaire et non académique qui n'a pas été apprise explicitement par les natifs, un objet d'enseignement explicite à destination des étrangers. Il a élaboré, à cet effet, la notion de lexiculture (1988, p. 329-331) qui s'appuie sur le langage, à

la fois véhicule, produit et producteur des cultures, et plus particulièrement sur le lexique, composante du langage la plus porteuse de sens en distinguant le lexique fonctionnel, lié au sens du mot, du lexique culturel, lié à son usage (Germain, 2016, p.79). La démarche de Galisson concerne les mots qui possèdent une charge culturelle plus importante que les autres, c'est-à-dire les mots qui véhiculent une valeur culturelle partagée par une grande majorité des natifs, cette valeur culturelle s'ajoutant à leur signification ordinaire. Un des mérites de l'approche de Galisson est de ne pas dissocier étude de la culture et étude de la langue et de mettre ainsi directement la culture au service de la communication.

4. La composante socioculturelle dans les méthodes de FLE *Latitudes*, *Écho*, *Texto* et *Défi*

Nous proposons ci-dessous une analyse des approches de la composante socioculturelle du FLE développées dans les méthodes *Latitudes* (2008) et *Écho* (2012), correspondant à la première décennie du XXIe siècle, puis *Texto* (2016) et *Défi* (2018), pour la période la plus récente.

4.1. Analyse de *Latitudes* et *Écho*

Dans l'analyse de ces deux méthodes, nous nous sommes restreint aux pages « civilisation », car c'est principalement là que la compétence socioculturelle est développée et mise au service des objectifs essentiellement culturels de ces pages. La culture apparaît bien évidemment ailleurs dans les manuels, mais les objectifs visés ne sont alors pas spécifiquement socioculturels. Notre analyse nous a permis de constater que, pour les trois niveaux, les pages civilisation des méthodes *Latitudes* et *Écho* étaient construites sur la progression suivante : approche sociologique, approche anthropologique, approche comparative et, pour le niveau 1 uniquement, approche lexicale. L'approche sociologique s'appuie souvent sur des chiffres – statistiques sur la famille (*Latitudes 1*, p. 38-39), statistiques sur le lectorat de la presse française (*Écho A2*, p.41), mais aussi sur une perspective diachronique ou historique du thème abordé (*Écho A1*, p. 93) ou sur des sondages (*Latitudes 3*, p. 100). L'approche anthropologique est abordée dans les références aux pratiques sociales, par exemple le faire-part de mariage (*Latitudes 1*, p. 38-39), ou dans des témoignages individuels – témoignage d'un agriculteur français (*Écho B1*, p. 57). L'approche comparative est appliquée par l'apprenant dans des tâches centrées sur la comparaison France / pays de l'apprenant. En comparant le contenu des tâches comparatives proposées du niveau 1 au niveau 3, on constate un glissement des perspectives générales dans les premiers niveaux vers le vécu et l'opinion personnels de l'apprenant de plus en plus sollicités au niveau 3, par exemple dans la rubrique « échangez » de *Latitudes 3*. Ce n'est pas uniquement l'amélioration des compétences langagières de l'apprenant qui peut expliquer cette progression, mais aussi sa plus grande autonomie par rapport à sa culture source. La dernière étape, l'approche lexicale, fait le lien entre les contenus socioculturels et linguistiques. Elle est cependant assez éloignée de la lexiculture de Galisson, car elle ne consiste, dans

la plupart des cas, qu'a proposer aux apprenants des listes de vocabulaire spécifique au thème étudié. Les deux méthodes *Latitudes* et *Écho* privilégient donc deux types d'approche : celle proposée par Debyser et l'approche comparative. Ces approches semblent viser deux types d'objectifs. D'abord, informatifs et pragmatiques, en donnant les moyens matériels à l'apprenant de s'orienter dans le contexte de la langue-culture cible. Ce sont les objectifs visés par les approches sociologique et anthropologique. Mais on semble également préparer l'apprenant à découvrir de lui-même la culture cible en l'habituant à prendre du recul sur sa propre culture. C'est la fonction des tâches comparatives visant à habituer l'apprenant à objectiver sa propre culture de manière à mieux lui faire accepter les spécificités de la culture cible.

4.2. Analyse de *Texto* et *Défi*

Comme *Latitudes* et *Écho*, *Texto* se fonde sur une conception du rapport entre les contenus langagiers et socioculturels héritée de l'approche communicative. En effet, les thématiques générales des unités, appelées « dossiers », sont davantage orientées vers des finalités fonctionnelles et communicatives qu'interculturelles et la culture n'y apparaît pas comme une finalité en soi, mais sert plutôt de contexte au contenu langagier prédominant. Pour illustrer cela, nous prendrons l'exemple du dossier 3 « Sorties » de *Texto 1*. L'orientation de la méthode est résolument actionnelle, car chaque dossier ouvre sur une tâche finale faisant la synthèse des savoirs et savoir-faire acquis dans l'unité. L'objectif du dossier 3, apprendre à organiser une sortie, est ainsi mis en pratique dans la tâche finale « Action ! », « Nous organisons une sortie » (*Texto 1*, p. 52). Pour cela, l'apprenant devra remplir les objectifs fixés dans le contrat didactique de la première page du dossier. On peut remarquer que ces objectifs sont uniquement communicatifs, car aucune mention n'y est faite de la culture. Nous pouvons faire le même constat dans les contenus des leçons composant le dossier : communiquer au restaurant (leçon 9 « Et pour vous ? »), décrire une ville, un quartier (leçon 10 « À Paris »), dire l'heure et se situer dans le temps (leçon 11 « Métro Odéon »). Seule la dernière leçon (leçon 12 « Au restaurant » et « Bienvenue à Paris ») est consacrée explicitement à la culture. *Texto* propose donc une structure assez traditionnelle de la progression au sein de l'unité didactique où les questions culturelles sont abordées à la fin. La leçon 10, « À Paris », introduit cependant des contenus culturels (la découverte de Paris) au cœur de l'unité, mais la finalité de cette leçon reste communicative, car il s'agit avant tout d'apprendre à décrire une ville et à parler du temps qu'il fait. Nous retrouvons dans *Texto* les trois types d'approche du contenu socioculturel identifiés dans *Latitudes* et *Écho*. Le leçon 10 « À Paris » (*Texto 1*, p. 44-45), qui donne des informations objectives de type touristique sur Paris (les ponts, les quais, les bouquinistes) et s'appuie sur quelques chiffres dans l'encadré « Culture/savoir », est un exemple particulièrement éloquent de l'approche sociologique des questions socioculturelles. La culture n'est cependant pas l'objectif de la leçon, car ces informations ne servent que de point de départ à l'introduction des

contenus linguistiques (le singulier et le pluriel des noms, le pronom « on ») et communicatifs (décrire une ville) mis en pratique dans la tâche intermédiaire de la rubrique « Communication » (« Votre ville », « Votre quartier »). L'approche anthropologique est développée dans la première page « Faits et gestes » de la leçon 12 « Au restaurant » consacrée à la gestuelle, au paraverbal et aux rituels socioculturels. L'apprenant y découvre les gestes et attitudes à adopter dans un restaurant en France, le déroulement d'un repas, la question du pourboire dans une vidéo et en observant des photos, puis les expérimente dans des jeux de rôle. Sur la même page, la question de l'ethnologie du repas au restaurant est aussi abordée sur le plan comparatif, car les apprenants sont invités à réfléchir aux mêmes situations dans leur(s) pays (« Est-ce que dans votre pays on donne un poubire ? »). Enfin, la seconde page « Culture » de la leçon 12 « Bienvenue à Paris » propose une approche plus traditionnelle de la culture axée sur les savoirs. En mobilisant ses connaissances antérieures et à partir d'une vidéo de l'Office de tourisme de Paris, l'apprenant acquiert des connaissances patrimoniales sur Paris qu'il restitue dans un jeu de rôle consistant à proposer une visite de Paris à un ami. Par la variété des approches proposées, la conception de la composante socioculturelle de l'enseignement des langues de *Texto* semble donc très proche de celle des méthodes *Latitudes* et *Écho*. On y propose même une approche renouvelée de la « civilisation » de type patrimonial. Si le manuel entremêle dans ses leçons contenus socioculturels et langagiers, il n'y a cependant pas fusion entre les deux, car les premiers servent essentiellement de supports aux seconds en remplissant une fonction contextuelle. Les finalités de la méthode ne sont finalement pas interculturelles, mais restent essentiellement communicatives.

La démarche de *Défi 1* est plus innovante, car le manuel construit chaque leçon (appelée « dossier ») sur la rencontre interculturelle par interpénétration du langagier et du culturel. En effet, de la première à la dernière page de chaque dossier, les objectifs sont à la fois langagiers, culturels (centrés sur les connaissances de la culture cible) et interculturels (axés sur la découverte et la compréhension de l'autre). Nous prendrons l'exemple du dossier 1 de l'unité 2 consacré à la Belgique. Nous remarquons d'emblée que la culture ne vient plus à la fin de la leçon comme complément authentique et documentaire de la thématique développée dans les dialogues, mais constitue, au contraire, l'ossature du dossier. Elle ne sert plus uniquement de prétexte à un travail sur la langue, car langue et culture sont étroitement imbriquées : le dossier suit une progression à la fois langagière et socioculturelle. Ainsi, le contenu langagier du dossier (comprendre et poser des questions, parler d'un pays – d'où je viens, où je vais) donne les moyens à l'apprenant de découvrir son contenu socioculturel (la Belgique) et, en même temps, les documents (écrits et audio) sur la Belgique, proposés dès le début du dossier, remplissent à la fois une fonction socioculturelle et une fonction de déclencheurs en présentant les structures langagières développées dans le dossier. La symbiose entre les contenus langagiers et socioculturels est réalisée dans la tâche finale consistant à créer un quiz sur la Belgique. Nous retrouvons dans cet

extrait de *Défi 1* les approches anthropologique, sociologique et comparative du contenu socioculturel identifiées dans *Texto*. La première approche concerne l'ouverture du dossier par la découverte de Bruxelles à travers une fête populaire (la Zinneke Parade) et des témoignages de participants. On remarquera l'adaptation de l'exploitation du document au niveau débutant, car la tâche se limite à relever les identités des participants (prénoms, pays d'origine et lieux de résidence). L'approche sociologique s'appuie sur des données chiffrées et informatives sur la Belgique, mais de manière active car on demande à l'apprenant de remplir un QCM à partir d'un enregistrement. Cette activité sert également de modèle à la tâche finale. L'approche comparative n'est pas absente de cet extrait. On la trouve à la suite des activités de compréhension du document « Une Belgique multiculturelle dans une Europe multiculturelle » où elle invite l'apprenant à prendre conscience du phénomène multiculturel dans son pays : « Dans votre pays, d'où viennent les étrangers ? Où vont les personnes qui quittent votre pays ? » (*Défi 1*, p. 39). Ainsi, si les approches sont les mêmes que dans les manuels présentés précédemment, la démarche et, par conséquent, la finalité de l'apprentissage de la langue-culture sont différentes : en abordant simultanément la langue et la culture, on se fonde sur le principe selon lequel apprendre une langue, c'est aller à la découverte de l'altérité.

Conclusion: des approches de la composante socioculturelle à la conception de la culture en FLE

Notre analyse nous permet donc de constater que le choix des approches développées dans les manuels pour aborder les questions socioculturelles (sociologique, anthropologique et comparative) est relativement restreint par rapport à ce que propose la didactique des langues. Mais l'essentiel ne réside finalement pas dans les approches développées, mais plutôt dans les conceptions de la culture dans l'enseignement des langues que ces approches sous-tendent. Notre analyse nous amène ainsi à dégager deux orientations du traitement du contenu socioculturel dans les manuels. Dans la première, celle de *Latitudes*, *Écho* et *Texto*, les composantes socioculturelles et langagières, si elles sont abordées ensemble, restent relativement autonomes. Dans la seconde, celle de *Défi*, les deux composantes sont interdépendantes et les finalités visées sont communes. C'est le constat que fait également Virasolvit dans une analyse comparative du traitement de la culture dans des manuels de FLE où les deux types d'approche qu'elle identifie traduisent deux conceptions différentes de la culture dans l'enseignement des langues.

Le premier type d'approche est descriptif et informatif. Cette approche est héritée des débuts de la méthode communicative et consiste en une présentation ethnologique de la culture du quotidien avec comparaison systématique culture cible / culture source. L'objectif visé est la pratique de la langue à travers des documents culturels. C'est le cas du manuel *Discovering French*, (2004) (Virasolvit, 2013, p. 69), mais aussi de manuels plus récents comme *Alter Ego A1* (2012) et *Agenda 3* (2012) où les activités dites interculturelles sont souvent encore des prétextes à un

entraînement aux pratiques communicatives de la langue (*ibid.* p. 70). Comme nous l'avons montré, on retrouve cette fonction contextuelle de la culture dans *Latitudes* et *Écho* ainsi que dans *Texto*. Il est également intéressant de noter que l'auteure ne considère pas l'approche comparative comme un moyen d'amener l'apprenant à une réflexion sur sa propre culture, et donc à une prise de distance avec elle pour une meilleure compréhension de soi et de l'autre, mais au contraire comme une approche risquant d'accroître la vision stéréotypée de l'autre (*ibid.* p. 69). Derrière ce premier type d'approche se profile une conception de la culture comme ensemble de savoirs au service du communicatif.

Le deuxième type d'approche, que l'auteure observe dans le manuel *Version originale 2* (2011), propose un travail sur la culture permettant de contribuer à une meilleure compréhension de l'autre et de soi. Cette approche n'est plus orientée vers la recherche ou l'analyse de données sur la ou les sociétés de la langue cible, mais sur une véritable démarche réflexive tournée vers la compréhension d'autres cultures en y intégrant la langue non comme simple pratique, mais comme expression culturelle à travers ses règles d'emploi selon les contextes (Virasolvit, 2013, p. 71-72). Ce type d'approche, que nous avons observé dans *Défi*, envisage donc véritablement « la langue (...) dans la culture, comme la culture (...) dans la langue » (Defays, 2018, p. 27) au service d'une compréhension de l'autre.

Bibliographie :

1. Abdallah-Pertceille, M. (1999). L'Education interculturelle. Paris, France : PUF.
2. Beacco, J. Cl. (2018). L'altérité en classe de langue. Pour une méthodologie éducative. Paris, France : Didier.
3. Byram, M. & Zarate, G. & Neuner, G. (1997). La compétence socioculturelle dans l'apprentissage et l'enseignement des langues. Strasbourg, France : Conseil de l'Europe.
4. Cadre européen commun de référence pour les langues : apprendre, enseigner, évaluer. (2001). Strasbourg, France : Conseil de l'Europe.
5. Cadre européen commun de référence pour les langues : apprendre, enseigner, évaluer. Volume complémentaire avec de nouveaux descripteurs (2018). Strasbourg, France : Conseil de l'Europe.
6. Chaves, R.-M. & Favier, L. & Péliissier, S. (2012). L'interculturel en classe. Grenoble, France : PUG.
7. Debyser, F. (1981). Lecture de civilisation. Dans J. Cl. Beacco & S. Lieutau, *Moeurs et mythes*. Paris : Hachette/Larousse.
8. Defays, J.-M. (2018). Enseigner le français langue étrangère et seconde. Approche humaniste de la didactique des langues et des cultures. Bruxelles, Belgique : Mardaga.
9. Germain, C. (2016). Le vocabulaire s'apprend, le lexique s'acquiert. *Synergies Portugal*, n°4, 73-84.
10. Galisson, R. (1988). Cultures et lexiculture. Pour une approche dictionnaire de la culture partagée. *Cahiers d'Études Hispaniques Médiévales*, 2-3 (1988), 325-341.
11. Girardet, J. & Pécheur, J. (2012). Écho A1. Méthode de français. Paris, France : Clé International.

12. Girardet, J. & Pécheur, J. (2012). Écho A2. Méthode de français. Paris, France : Clé International.
13. Girardet, J. & Pécheur, J. (2012). Écho B1. Méthode de français. Paris, France : Clé International.
14. Gloanec, A. & al. (2018). Défi 1. Méthode de français. Paris, France : Maison des langues.
15. Loiseau, Y. & Cocton, M.-N. & Landier, M. & Dintilhac, A. (2010). Latitudes 3. Méthode de français. Paris, France : Didier.
16. Lopes, M.-J. & Le Bougnec, J.-T. (2016). Texto 1. Méthode de français. Paris, France : Hachette.
17. Mérieux, R. & Loiseau, Y. (2008). Latitudes 1. Méthode de français. Paris, France : Didier.
18. Mérieux, R., Lainé, E. & Loiseau, Y. (2009). Latitudes 2. Méthode de français. Paris, France : Didier.
19. Tagliante, C. (2006). La classe de langue. Paris, France : Clé International.
20. Virasolvit, J. (2013). Quel interculturel en classe de FLE ? Analyse et proposition de scénarios. *Synergies Chine*, n°8, 65-81.

François Schmitt

University Matej Bel, Slovakia

What Didactic Approaches for the Sociocultural Content to Teaching French as a Foreign Language?

Abstract: The function of sociocultural content in teaching French as a foreign language is closely related to the conception of culture in didactics of foreign languages. Didactics of foreign languages develops two kinds of conception of culture: as an explicit phenomenon, which can be observed; as an implicit phenomenon of the order of lived experience. Basing on those two conceptions of culture, didactics of foreign languages proposed different approaches of sociocultural content since the development of the communicative methodology. Recent French as foreign language textbooks still propose those approaches. However, the problematic of approach of sociocultural contents also relates to the ends of culture in French as a foreign language and to its relations with the language content. The recent evolution of French as a foreign language teaching seem to move towards a symbiosis between both contents as reflect the most recent textbooks.

Keywords: *culture, French as a foreign language, French language textbook, intercultural, methodology, sociocultural.*

ПРИКАЗИ

BOOK REVIEWS

ОСВРТ КОН КНИГАТА „ПРАГМАТИКА: ЈАЗИК И КОМУНИКАЦИЈА“

Билјана Ивановска

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
biljana.ivanovska@ugd.edu.mk

Апстракт: Оваа статија има за цел да ја претстави книгата „Прагматика: јазик и комуникација“ на авторките Марија Кусевска и Елени Бужаровска. Книгата е наменета за сите оние кои покажуваат интерес за истражување во областа на прагматиката, но и за сите кои се занимаваат со истражувања од областа на јазикот и комуникацијата воопшто. Содржината на книгата е претставена на 240 страници и е поделена во следниве поглавја: *Вовед, Комуникација, Контекст и пресупозиција, Референција и деиксис, Принципи на кооперативност и имплицитни значења, Принцип на учтивост, Говорни чинови, Директност и индиректност, Конверзациска анализа, Дискурсни маркери, Анализа на дискурсот, Меѓукултурна и интеркултурна прагматика и Користена литература.*

Значењето на оваа книга е огромно – во неа се преточени искуствата на авторките од нивната наставна работа, но и нивното животно искуство стекнато преку едукацијата за време на нивниот стручен престој во англиско и американско говорно подрачје.

Клучни зборови: *прагматика, јазик, комуникација, говорни чинови, перспективи.*

Вовед и осврт кон значењето на книгата

Книгата „Прагматика: јазик и комуникација“ од авторките д-р Марија Кусевска и д-р Елени Бужаровска издадена во декември 2020 година од издавачката кука „Арс Либрис“ од Скопје, претставува единствено дело со оригинален квалитет кое дава извонреден преглед на основните теории и пристапи од областа на прагматиката. Книгата се јавува во период значаен за нашата земја – период кога стоиме исправени пред предизвиците за потврдување на нашиот идентитет, јазик, култура и традиција, не само пред домашната туку и пред светската јавност. Објавувањето на оваа книга е значајно за македонската лингвистика и филологија од повеќе причини: книгата овозможува актуелност и популарност на една многу важна

лингвистичка дисциплина – прагматиката, но истовремено овозможува и актуелизација и популаризација на македонскиот јазик сам за себе, но и спореден со другите странски јазици. Преку обработените тематски содржини на оваа публикација се отвораат можности за интерјазични и за интрајазични анализи и споредувања. Сето тоа има за цел меѓусебна размена на идеи и мисли на говорители од различни културни средини преку општење и размена на научни, културни и општествени идеи и соработка меѓу соговорници со различна културолошка позадина.

На едноставен, пластичен и лесно разбирлив начин авторките успеваат во реализација на својата поставена цел – да создадат врвно дело од областа на лингвистиката кое ќе обработува интересна и возбудлива лингвистичка дисциплина – *прагматика* со сите свои особености и колорити, како теоретски така и емпириски, и прават книгата да се прочита во еден здив. Авторките во ова дело го преточуваат своето долгогодишно наставно искуство од работата со студентите од додипломските и од постдипломските студии, но и своето практично и животно искуство и го создаваат овој монументален труд, во кој умешно ја преточуваат својата долгогодишна едукација помината во Соединетите Американски Држави и во Обединетото Кралство, а сè со цел да остават пишана трага која ќе биде од корист и ќе остави траен печат на идните генерации во изучувањето на оваа лингвистичка дисциплина.

Кон структурата и содржината на книгата

Книгата е напишана на македонски јазик, а целта е да биде лесно достапна до поширока читателска публика. Наменета е не само за оние кои се занимаваат со прагматика туку и за сите кои покажуваат интерес за лингвистиката, за комуникацијата и за јазикот воопшто.

Книгата е напишана на 240 страници и е структурирана во следниве поглавја: *Вовед, Комуникација, Контекст и пресупозиција, Референција и деиксис, Принципи на кооперативност и имплицитни значења, Принцип на учтивост, Говорни чинови, Директност и индиректност, Конверзациска анализа, Дискурсни маркери, Анализа на дискурсот, Меѓукултурна и интеркултурна прагматика и Користена литература.*

Во *Воведот* се дава осврт кон развојот на прагматиката, се дефинира оваа лингвистичка дисциплина, се опишува нејзиниот развој, односот на прагматиката со другите лингвистички дисциплини и се дава опис на структурата на книгата. Во првото и второто поглавје авторките ја разгледуваат поврзаноста на јазикот со надворешниот свет и меѓусебните врски на јазичните елементи во дискурсот. Авторките се осврнуваат на формулирање на пораката и улогата на контекстот, организацијата на знаењето и користење на претходното знаење за разбирање на пораката. Во второто поглавје се претставува јазикот како средство за комуникација меѓу луѓето и негово поврзување со реалниот свет и со другите јазични средства употребени во одредениот дискурс. Во третото поглавје се разгледува

принципот на кооперативност и максимите на квалитет, квантитет, релевантност и начин. Принципот на учтивост како социокултурен феномен се објаснува во четвртото поглавје, како нераскинлив и составен дел со учесниците во комуникацијата, нивната моќ во општеството, како и степенот на наметнувањето на говорителите во комуникацискиот чин. Говорните чинови се обработени во петтото и шестото поглавје. Се објаснува нивната структура, условите за нивна реализација и нивната класификација. Директноста и разните видови на индиректност се разгледуваат подетално во шестото поглавје. Конверзациската анализа, нејзините карактеристики и организација се објаснети во седмото поглавје. Во осмото поглавје се опишани дискурските маркери кои имаат посебно големо значење во секојдневната комуникација, нивната мултифункционалност и интерперсоналност. Поимите *кохеренција* и *кохезија* како и функционалниот аспект на дискурсот се објаснети во деветтото поглавје. Десеттото поглавје е посветено на меѓукултурната и интеркултурната прагматика, но и на прагматичката компетенција, правилата за комуникација во мајчиниот, но и во странскиот/ вториот јазик на кој се комуницира.

Освен тоа, со книгата се прави обид да се стандардизира и да се изедначи терминологијата во рамките на науката за јазикот и таа да стане широко достапна и разбирлива за поголема читателска публика.

Заклучок

Значењето на оваа публикација за науката за јазикот е огромно – оваа книга нуди можност да дознаеме повеќе за нашиот јазик, за начинот на комуникација, за културата и го афирмира и популаризира македонскиот јазик на пошироко ниво, од гледна точка на неговите корисниците, но и од гледна точка на меѓукултурната комуникација на говорители од различни културни средини кои имаат различен мајчин јазик, но комуницираат на еден заеднички јазик.

Biljana Ivanovska

Goce Delchev University, Stip

Review of the Book “Pragmatics: Language and Communication”

Abstract: This paper focuses on the significance and the structure of the book “Pragmatics: Language and Communication” written by the authors Marija Kusevska and Eleni Buzarovska. The book is intended not only for those who show interest in the linguistic field of pragmatics, but also for those who show interest in the language and communication, too. The content of the book is presented in 240 pages, divided mainly into ten basic chapters: Introduction, Communication, Context and Presupposition, Reference and Deixis, Cooperative Principles and Implicit Meaning, Principles of Politeness, Speech Acts, Directness and Indirectness, Conversational Analysis, Discourse Markers, Discourse Analysis, Intercultural and Intracultural Pragmatics, and References.

The significance of this book is enormous - it presents the experiences of the authors not only from their teaching practice, but also their life experience gained through education and their professional stays in English and American speaking countries.

Keywords: *pragmatics, language, communication, speech acts, perspectives.*

ЛАВИРИНТ ОД КНИЖЕВНА ФИКЦИЈА И ЖИВОТНА СТВАРНОСТ

Ранко Младеноски

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
ranko.mladenoski@ugd.edu.mk

Бобан Перески

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
pereskiboban@gmail.com

Апстракт: „Секогаш со мене“ од книжевната дебитантка Николина Костовска е предмет на книжевно-теориска и книжевно-критичка анализа и интерпретација во овој краток осврт. Станува збор за современ македонски роман што е објавен оваа година (2021) и во чија структура авторката нè води низ еден лавиринт од три меѓусебно поврзани приказни што се предочени во трите наративни целини од романот: „Пролог“, „Прв дел“ и „Втор дел“. Ваквиот наративен лавиринт во романот е реализиран со постмодернистичка игра во која се релативизираат границите меѓу фикцијата и факцијата и тоа преку три раскажувачки целини во неговата содржина: фикција во фикција, фикција како книжевна стварност и фикција како животна стварност. Во овој осврт детално ќе се анализираат наведените специфики на романот со што ќе се покаже дека „Секогаш со мене“ од Костовска е успешно и значајно романескно остварување во современата македонската литература.

Клучни зборови: роман, Николина Костовска, фикција во фикција, постмодерна проза, современа македонска книжевност.

1. Вовед

Романот „Секогаш со мене“ од Николина Костовска е објавен во 2021 година во издавачката куќа „Академски печат“ од Скопје. Дебитантскиот роман на авторката Костовска, од аспект на формата, се состои од три одделни наративни целини: „Пролог“, „Прв дел“ и „Втор дел“. Во однос на содржината, пак, во ова романескно остварување се соочуваме со постмодернистичко оперирање со фикцијата и факцијата со чија помош е реализирана една тријадна наративна мрежа испреплетена со меѓусебниот однос на раскажувачките сегменти: книжевна фикција во книжевна фикција, книжевна фикција како книжевна стварност и книжевна фикција

како животна стварност. Од овој наративен лавиринт читателот успева да излезе дури на крајот од романот каде што се расплетуваат односите и меѓу ликовите и меѓу деловите од раскажувачката структура. За ова наше тврдење постојат и експлицитни формални показатели, но и индиции коишто подолу ќе бидат анализирани и подетално елаборирани.

Зошто пролог во роман? Генезата на прологот е драмска: „Прологот е почетната сцена на драмата со кој се дава посебен вовед во дејството, односно тоа е говор, најчесто во стихови, што еден или повеќе глумци ѝ го упатуваат на публиката пред почетокот на дејството... Се појавил прво во античката драма како воведен монолог со кој на публиката ѝ се предочуваат податоци за дејството што натаму ќе следи“. (Rečnik književnih termina, 1991, стр. 654). Прологот како сегмент од романот што е предмет на нашата расправа ја известува читателската публика за следново: реципиентите стојат пред наратија во која доминантна улога имаат драматични настани, односно тензични случки поврзани со смртта. Во прологот, имено, станува збор за една смрт што се случила во минатото и за една избегната смрт во сегашноста (во наративниот презент). Тоа, бездруго, е доволна провокација за да се почне со читањето на романот и подготовка на читателот за настаните што следат во наратијата.

2. Фикција во книжевната имагинација (прв дел)

Првиот дел од романот „Секогаш со мене“ го определуваме како фикција во фикција. Имено, јунаците (во романот, според нас, фигурираат двајца јунаци – Себастијан и Изабела) се поставени во едно фиктивно, посакувано, ама недоживеано време исполнето со настани кои воопшто не се дел ниту од книжевната стварност ниту од животната реалност, туку фигурираат само во фикцијата на омнисцентниот омнипрезентен наратор којашто се реализира низ менталната призма на Изабела како фокализатор. Токму затоа велиме дека првиот дел од романот е исполнет со настани кои се само нереализирана желба на јунакот Изабела. Во книжевната стварност и во животната реалност Себастијан трагично ќе го загуби животот во несреќа што се случила на велосипедска трка на Галичица на возраст од 19 години (посветата и вториот дел од романот ни ја откриваат таа книжевна и животна трагична приказна на Себастијан). Но, во првиот дел од романот го среќаваме Себастијан веќе како повозрасен и зрел маж на 35-годишна возраст, а исто така и Изабела како веќе зрела жена на истата возраст како Себастијан. Имаме за ова директно известување од омнисцентниот наратор во врска со возраста на Изабела некаде при крајот на имагинативно-фиктивниот прв дел од романот: „Во меѓувреме го прослави и нејзиниот триесет и шести роденден“. (Костовска, 2021, стр. 221). Обајцата (Себастијан и Изабела) зад себе имаат распаднати бракови – сопругата на Себастијан, Анастасија, е почината, а Изабела и Богдан (нејзиниот сопруг) се разделени. Двајцата, исто така, имаат по едно малолетно дете од браковите: Себастијан ја има ќерката Маја, а Изабела го

има синот Даниел. Изабела и Себастијан се најдобри пријатели и другари како средношколци, но животот ги разделил и не се гледале долго време. Меѓутоа, на повидок е нова средба меѓу нив по иницијатива на Себастијан и тука некаде започнува приказната од првиот дел од романот. Изабела и Себастијан се среќаваат повторно, се договараат да одат на Пониква преку викенд заедно со своите деца и тоа го реализираат. На Пониква се присетуваат на убавите средношколски денови (реминисценции), но по завршувањето на викендот на Пониква тие двајца повторно се разделуваат. Меѓутоа, по извесно време се случува нова средба меѓу нив на летен одмор во Хрватска каде што тие повторно се помируваат и се враќаат во Скопје. Во меѓувреме Изабела комуницира со Богдан (поранешниот сопруг) кој е во Австралија и се насетува помирувањето меѓу нив. Во последното, единаесетто поглавје од првиот дел на романот Изабела, Себастијан, Маја и Даниел се наоѓаат во домот на Изабела каде што се појавува и Богдан чие доаѓање е придружено со експлицитниот коментар на омнисцентниот наратор: „На крајот сите коцки си дојдоа на своето вистинско место. Мирисаше на среќа“. (Костовска, 2021, стр. 224).

Тоа е тој „измислен“ и недоживеан живот претставен во „фикцијата во фикција“ што го сочинува првиот дел од романот „Секогаш со мене“. Станува збор за мултиплицирана книжевно-уметничка експресија на човековата желба да го промени текот на настаните во животот кога несреќата ќе донесе смрт на близок, сакан и, пред сè, млад човек. Потврда за тоа е двојниот ескапизам којшто е наративен фундамент на првиот дел од романот: бегство од книжевната стварност и бегство од животната реалност. Освен трагичната смрт на младиот Себастијан, како причини за тоа бегство од реалноста се јавуваат и многубројни индивидуални и општествени аномалии, како што се некомпетентни наставници со недолично однесување (Костовска, 2021, стр. 12-13), длабоката деградирачка социјална раслоеност на општеството (Костовска, 2021, стр. 25-26), егоизмот и хипокризијата како доминантни атрибути на човекот во модерното општество и во јавната и во приватната сфера (Костовска, 2021, стр. 29) и така натаму. А дека во првиот дел од романот навистина станува збор за двоен ескапизам и за организираност на наративот како „фикција во фикција“ (или како „имагинација во фикција“ или „фикција во имагинација“) читателот дознава во вториот дел од „Секогаш со мене“.

3. Враќање во реалноста – и книжевна и животна (втор дел)

Првата слика од вториот дел на романот е погреб. Станува збор за погребот на младиот, 19-годишен Себастијан, блискиот другар и пријател на Изабела. Тоа значи дека наративот овде директно го враќа читателот во книжевната стварност, ама и во суровата животна реалност. Организираноста на раскажувањето во овој дел од романот е од паралелен тип: наизменично се раскажува за погребот на Себастијан (наративен презент) и за пријателството

и другарството меѓу Себастијан и Изабела во минатото (реминисценции во нарацијата – ментален сетинг). Паралелното надоврзување на овие наративни секвенци им придодава ним и едно симболично значење: наративниот презент станува симбол за смртта, а реминисценциите во нарацијата стануваат симбол за животот со сета негова исполнетост. Наративниот презент кој ја симболизира смртта е исполнет со вакви и слични сцени од вториот дел на романот:

„Празната дупка од два метри нетрпеливо го чекаше својот плен. Подготвена да го зароби во својата стапица и да го проголта заедно со младоста. Луѓе облечени во темнина доаѓаа од сите страни. Молкот во воздухот беше поприсутен и понеиздржлив и од плачот. Изабела стоеше од страна... Го гледаше големиот чадор под кој беа застанати луѓето. Познаници, другари, роднини и оние чие име се замени со непробол, неговите родители. Изабела забележа како татко му едвај се додржува, обидувајќи се да биде силен за жена му и за нивната помала ќерка, Себастијановата сестра. Но, таа мака, таа болка и агонија никако не можеа да се сокријат. Тој страдаше длабоко во себе, месото му се раскинуваше на илјадници парчиња. Неговиот син лежеше во ковчегот и тој ништо не можеше да направи освен да се обиде да прифати. И неговата мајка, нејзиниот лик. Тоа беше најтажното и најпоразителното нешто што Изабела го имаше видено во својот живот... Со затапениот поглед полн агонија го проколнуваше Бога за тоа што ѝ зема и истовремено се молеше сето тоа да е само гаден кошмар. Но, беше вистина. Неприфатлива реалност со која мораа да живеат“. (Костовска, 2021, стр. 236-237).

Во реминисценциите, пак, кои стануваат симбол за животот (наративна метафора која се умножува), среќаваме сосема поинакви (спротивни) наративни слики:

„Пежото полека се искачуваше по кривините на Водно. Беше нешто по девет часот навечер, а Себастијан и Изабела само што завршија со скромната и опуштена првوماјска прослава. Ниту еден од нив не сакаше да си оди дома и затоа едногласно решија да се упатат кон Водно и да ги искористат последните два часа додека Изабела сè уште смееше да вози како нов возач во сообраќајот. Автомобилот забавено се тркалаше нагоре додека тие едвај дишеа прејадени од скарата што ја подготвија во дворот на Павле. Не им се правеше некоја голема првوماјска фешта поради што таа опуштена, речиси домашна верзија на прослава им беше совршено решение што не бараше премногу подготовки и размислување“. (Костовска, 2021, стр. 241).

Освен сето ова, нарацијата реализирана преку наративен презент е придружена уште со еден раскажувачки сегмент којшто претставува дополнување на ескапизмот од првиот дел на романот – менталниот сетинг на ликот Изабела, односно нејзините соништа. Имено, силниот копнеж по загубениот млад близок пријател и другар ја носи Изабела уште во едно бегство од реалноста – во сонот. Во нејзините соништа Себастијан

е жив, ѝ доаѓа во посета во нејзиниот дом заедно со другите пријатели и другари и нивната дружба продолжува што, пак, е некаков вид на враќање во минатото, во времето на среќните денови со Себастијан. Во таа смисла, сонот на Изабела има функција и на лик-анафора со доминација на неговите мнемотехнички и супститутивни наративни функции. (Амон, 1996, стр. 242-243). Тоа, секако, значи дека сонот станува и една од доминантните психосеми со кои се интегрира семантичкото поле на ликот Изабела. Со помош на овие соништа во кои се јавува живиот Себастијан, всушност, Изабела ќе пронајде и малку утеха, но и ќе успее да ја намали болката и да го стивне копнежот по загубениот пријател и другар.

Тоа минимално ослободување од болката за загубата на младиот другар и пријател кај Изабела се случува на крајот од романот со нејзиното обраќање до мртвиот Себастијан во текот на возењето на велосипед по истите патеки по кои заедно поминувале на велосипеди со Себастијан. Ваквото обраќање на Изабела кон Себастијан претставува и некаков вид на ослободување на душата на покојниот и желба таа душа да го пронајде својот мир и своето спокојство. И воопшто не е случајно што обраќањето на Изабела кон Себастијан се случува на велосипед. Во овој роман велосипедот има улога на неантропоморфен лик, односно тој врши две актантни функции: тој е и актант-помошник што учествува во дружбата меѓу Изабела и Себастијан (двајцата често возат заедно велосипеди), но тој е и актант-противник затоа што Себастијан ќе го загуби животот возејќи велосипед, односно на велосипедската трка на Галичица.

Зошто велиме дека вториот дел од романот е враќање не само во книжевната стварност, ами и во суровата животна реалност? Романот „Секогаш со мене“ има посвета: „На Стефан Ефремовски, човекот чие постоење ми го промени животот и ми отвори еден сосема поинаков свет“. (Костовска, 2021, стр. 5). Некаде при крајот од романот нараторот не известува за „велосипедскиот настан на Галичица каде тој кобно го загуби својот живот“. (Костовска, 2021, стр. 279). Во обраќањето кон Себастијан на крајот од романот Изабела, меѓу другото, вели: „Сите ние не дочекавме да те видиме надвор од тинејдерските години. Почина на само деветнаесет години и не лиши од задоволството да видиме како созревааш и стануваш уште подобар“. (Костовска, 2021, стр. 281). Љубопитниот читател бездруго ќе најде вест за трагично загинување на 19-годишен велосипедист на Галичица. Токму затоа Себастијан од „Секогаш со мене“ можеме да го детерминираме како лик-референт (историски лик-референт) според типологијата на книжевниот лик на Филип Амон. И затоа тврдиме дека овој роман на Костовска претставува наративна мрежа од книжевна фикција во книжевна фикција, книжевна фикција како книжевна стварност и книжевна фикција како животна стварност. За естетската вредност на едно книжевно дело, секако, малку е релевантен фактот за неговата директна поврзаност со реалноста, но овој роман на Костовска не потсетува на вечната жива врска меѓу книжевноста како уметност на зборот и животната стварност.

4. Заклучок

Суштинските карактеристики на дебитантскиот роман на Николина Костовска со наслов „Секогаш со мене“ ги согледуваме во наративната тенденција за рекодирање на знаците од книжевната стварност и од животната реалност преку механизмот на креираната фикција во фикција. Ваквото „ново означено“ во овој романескно структуриран книжевен дискурс доаѓа најмногу до израз во забележливата деконструкција на семантичкиот код на животната стварност и неговото рекодирање во книжевна имагинација во фикција или фикција во книжевна имагинација. Така поставената наративна наративна фикција во романот го постигнува ефектот на релативизирање на границите меѓу уметничката фикција и животната фикција. Трите дела од овој современ постмодернистички роман („Пролог“, „Прв дел“, „Втор дел“) се поставени во една хомогена раскажувачка целина со што доследно е реализирана идејата за конструктивна интерференција на кодовите од книжевната фикција во фикција, од книжевната фикција како книжевна стварност и од книжевната фикција како животна реалност. Ескапизмот од книжевната стварност и од животната реалност е основната филозофска нишка што функционира како наративен механизам со чија помош е успешно реализирана романескната приказна во „Секогаш со мене“. Тоа, секако, значи дека романот на Николина Костовска е успешно и читливо книжевно четиво кое, бездруго, го заслужува вниманието на читателската публика.

Користена литература

1. Амон Филип (1996). *За еден семиологиски статус на ликот*. Во: *Теорија на прозата*. Избор на текстовите, превод и предговор Атанас Вангелов. Скопје: Детска радост.
 2. Костовска Николина (2021). *Секогаш со мене*. Скопје: Академски печат.
- * * *
3. *Rečnik književnih termina* (1991). Beograd: Institut za književnost i umetnost u Beogradu; Banja Luka: Romanov.

Ranko Mladenoski

Goce Delchev University, Stip

Boban Pereski

Goce Delchev University, Stip

A Labyrinth of Literary Fiction and Life Reality

Abstract: The subject of this short review is the literary-theoretical and literary-critical analysis and interpretation of “Always with Me” by the literary debutant Nikolina Kostovska. It is a contemporary Macedonian novel published this year (2021) and within its structure the author leads us through a labyrinth of three interconnected stories that are presented in three narrative units of the novel: “Prologue”, “First Part” and “Second part”. This narrative labyrinth in the novel is realized with a postmodernist game in which the boundaries between fiction and faction are relativized through three narrative units in its content: fiction in fiction, fiction as literary reality and fiction as life reality. In this review, the stated specifics of the novel will be analyzed in details, which will show that “Always with Me” by Kostovska is a successful and significant novelistic achievement in Macedonian contemporary literature.

Keywords: *novel, Nikolina Kostovska, fiction in fiction, post-modernistic prose, Macedonian contemporary literature.*

„КОМПЈУТЕРСКА ПОЕЗИЈА“ ВО ЕРАТА НА МАС-МЕДИУМИТЕ

Марина Мијаковска
НУБ „Св. Климент Охридски“, Скопје
mijakovskam@gmail.com

Апстракт: Овој труд е приказ на најновата стихозбирка на Славчо Ковилоски насловена како „Компјутерска поезија“. Книгата е објавена во 2020 година и е во издание на МИ-АН од Скопје. Во приказот ќе имаме за цел да се задржиме на седумте тематски нишки во поезијата на Ковилоски.

Клучни зборови: *поезија, мас-медиуми, поетски јазик, тематика.*

Вовед

Уште на почетокот кога ќе ја земеме во раце стихозбирката „Компјутерска поезија“ од Славчо Ковилоски веднаш ни се наметнува прашањето кое произлегува од насловот на книгата – зошто поетот има потреба да пишува за компјутерската поезија? Оваа книга на Ковилоски не случајно го разработува модерниот начин на пишување поезија преку компјутерот како уред од ерата на мас-медиумите, наспроти пишувањето во минатото во бележници и тетратки. Денес живееме под будното око на мас-медиумскиот паноптикум, а творечкиот чин како да е невозможен без да биде создаден и дистрибуиран преку компјутерот како уред. Ковилоски кога пишува се служи со субверзивноста како постапка и така тој го поткопува современиот начин на создавање на поезијата преку компјутерот и се навраќа кон традицијата и поезијата како усна историја. Веднаш уште во мотото на првата страница од книгата, а кое гласи *Ја лажам тревата / дека сум поет:/ јас сум косач*, поетот како косач се навраќа на традицијата, народните обичаи и верувања на нашиот народ, а косењето и жнеењето за Ковилоски се навраќање кон традицијата на нашиот народ.

Тематски целини

Стихозбирката „Компјутерска поезија“ е без распоред на песните по циклуси, тече како една креативна река од длабочините на поетскиот хабитус. Откриваме седум тематски нишки во оваа книга. Ковилоски создава поетски

јазик преку оживување на некои архаизми од лексиката на народниот дух и традиција. Во овој прв дел спаѓаат песните со обредна тематика. *Лазарка* (Ковилоски, 2020, стр. 18) е песна за лазарскиот обичај. Во *Пејте силно, браќа* (Ковилоски, 2020, стр. 26) е прикажан традиционалниот обичај против уроци, а *Погребување на мртвиот* (Ковилоски, 2020, стр. 28) лирскиот субјект погребниот обичај го користи како деконструктивистичка постапка преку која сака да ги негира состојбите во општествената стварност. Во песната *Прорекување* (Ковилоски, 2020, стр. 11) поетот прави симултанizam меѓу пророкувањето и поезијата. Одминувањето на времето, промената на животот е главна епифанија во оваа стихозбирка на авторот. Поетот одминувањето го бележи преку потсетувањето и навраќањето на народните обичаи, традиции и религиозни практики. Во ерата на мултипликација на информациите човекот го губи чувството за време и простор. Одминувањето се случува брзо, исто како што е брзо движењето со глумчето и тастатурата преку кои поетот влегува низ вратата на другата страна на парареалното време и парареалниот простор. Во сите поетски микросветови доминира есенското амбиентално светло. Затоа има Верленовски амбиент, а дождот ги измива тегобните состојби.

Втората тематска нишка се песните со патриотска и родољубива тематика. Иронијата кон изгубените вредности, македонскиот идентитет, умирањето на малите нации наспроти големите нации во глобалниот свет е игра на ножиците на моќта и немоќта. *Колку за бој – нè има* (Ковилоски, 2020, стр. 69) и *Две војски* (Ковилоски, 2020, стр. 66) се песни со родољубиво чувство. Тоа е втората тематска нишка на оваа поезија.

Во третиот тематски слој спаѓаат песните за секојдневието и технологијата денес. Во светот на глобализацијата, животот е бучен и заробен од протокот на информации преку компјутерските кабли, социјалните мрежи, телефоните и модерните уреди за комуникација. Таква е песната *Бакнежи* (Ковилоски, 2020, стр. 13) во која се прикажува новата ера на глобалната мобилност и поврзаност преку мас-медиумите, телефоните, социјалните мрежи, компјутерските преноси на информации и буката од каледоскопската стварност. Преку мас-медиумите индивидуата веќе не прави разлика меѓу приватниот и професионалниот живот, бидејќи секој човек е следен преку интернет патоказите и платформите. Затоа и денешните книжевни траги се оставаат во медиумските простори како бесконечни прозорци. Во ваквиот свет отсуствува блискиот допир и контакт, а на поетот Ковилоски му треба спокојство. Тој за миг би се оддалечил од псевдо-просторот и би се затворил во его-просторот за да може понекогаш да си ги слушне мислите и да ги преточи во поетски кули. Поетскиот микрокосмос или поетското его е самодоволно за поетот што треба да се собере во самиот себе, за да го опее својот внатрешен свет. Нему му е потребен спокој за да се затвори во кожурецот на сопствените его-простории. Златоврв, Баботино и Скопје се поетско легло или поетски топоси што го инспирира поетот да напише песни.

Такви се песните: *Престолот на пророкот*, *Златното јаболко на Златоврв*, *Роднородна историја*, *Марко и Баботино*, *Скопјани* итн. Преку мисловниот процес, читањето и пишувањето поезија лирскиот субјект може да биде свој, но и да создаде чисти поетски глобални сензации. Поетот е компариран со маче, ној, жирафа или кит. Песните *Ода за слободата* и *Тврдоглав* се егзалтиран израз како бунт против заробената индивидуа од пајаковите мрежи на технологијата. Во денешниот свет на изолација и осаменост поетот ги опева и пријателските релации кои се најчесто површни и ограничени. Таква е песната *Имав пријател*, а во *Работничка*, лирскиот субјект е човекот со неговата секојдневна рутина за работа и приватен простор.

Поетот во изолација опева некои длабоко филозофски теми како четврти мотивско-тематски спектар. Поетот-филозоф се обидува да си реши некои дилеми кои произведуваат толку многу прашања, а толку малку одговори. Такви се песните *Мојот Бог*, *Богот од трети*, *Мајка* итн. Лирскиот субјект го опева лирскиот предмет преку религиозното чувство и вербата во доброто, наспроти злото. Во песните од Бог и фаволот прави архетипски фигури. Лирскиот субјект во поезијата на Ковилоски ги менува своите тематски и мотивски расположенија како што се движи меѓу реалниот простор и компјутерскиот простор на хипертекстуалните интернет врски.

Петтата тематска нишка се песните инспирирани од љубовта и интимноста. Песните *Навистина (ти би сакала да ме нема)*, *Магда*, *Пелтечење*, *Специјален* итн. се љубовна интимна лирика во која поетот ги соголува сопствените облеку од љубовните чувства. Тоа е љубовен здив во песна со духовна порака, а не со физичка телесна љубов. Ја опева естетиката на грдото кога нема љубов и се губи идентитетот врзан за конкретниот простор како обележана историја на постоењето.

Шестата тематска нишка се арс-поетичните песни. *Читање песни*, *Бели коњчиња*, *Славен*, *Навистина (ти би сакала да ме нема)*, *Простор за поетот*, *Судбата на поетите*, *Епитаф* итн. се арс-поетички песни во кои лирскиот субјект е поет што го опишува процесот на читање и пишување песни. За Ковилоски нема совршена песна, туку треба да се ужива во нивната несовершеност и нефиксираност. Поетскиот занает секогаш бара усовршување и никогаш не е комплетен и завршен процес.

Во седмата тематска нишка, можеме да ги сместиме песните во кои провејува хумористичниот тон, а песната е еден вид брзозборка, умотворба или шега. Такви се песните *Не сум*, *Знаат сè*, *Славен* итн. Според *Фигуративниот говор и македонската поезија*, за фигуративниот говор во поезијата најважно е присуството на поетската, емотивната и фатичката функција. (Кулафкова, 1984). Според Младеноски, „иако постојат бројни дефиниции (детерминации, определби), но и многубројни несогласувања во врска со поимањето (сфаќањето, разбирањето) на стилските фигури, сепак може да се каже дека во структурата на стилските фигури се најкарактеристични и најдоминантни двете појави што погоре веќе ги елабориравме – создавањето

слика (сликовито изразување) и отстапката (отклонувањето) од јазичната норма, но и од колоквијалниот (вообичаениот, секојдневен) говор“. (Младеноски, 2018, стр. 167). Поетот Ковилоски умее да создаде стилски фигури како поетски слики и уметност на зборот. Во оваа книга тој се служи со фонолошките фигури (метаплазми): парономазија, анафора, епифора, симплоха. Помалку ги користи ономатопејата, римата и анадиплозата. Од синтаксичките стилски фигури (метатакси) во „Компјутерска поезија“ ги има: асиндетон (како што е песната *Асиндент*), полисиндетон, хијазам, повторување и зеугма. Од семантички стилски фигури (метасемеми) во ова книга ги забележуваме метафората, метонимијата, синегдохата, компарацијата, персонификацијата, оксиморонот, симболот, еуфемизмот, антономазијата, епитетите, емфазата и иронијата. „Компјутерска поезија“ е иронија на денешницата заради заробеноста во канците на виртуелноста. Зад иронијата стои реторското прашање на Ковилоски – дали во компјутерската ера ќе останат трајни културни вредности? Ваквата иронија е поткопувачка шега. Од логичките стилски фигури (металогизми) ги среќаваме: хиперболатата, литотата, градацијата, антитезата, парадоксот, алегоријата, апострофата, тавтологијата и плеоназмот. Можеме да констатираме дека поезијата од оваа стихозбирка на Ковилоски изобилува со стилска орнаментика во сите седум тематски бои.

Заклучок

„Компјутерска поезија“ на Славчо Ковилоски со тематската разноврсност, лирска и филозофска рефлексивност и стилска изразност е поезија што не може да го остави читателот рамнодушен. Времињата на создавање и дистрибуирање на поезијата во минатото и денес се сменети. Во сегашната просторност творештвото е создавано и пренесено преку телефоните и компјутерските уреди. А што ќе донесат следните децении останува да видиме!

Библиографија

1. Ковилоски, Славчо (2020). *Компјутерска поезија*. Скопје: МИ-АН.
2. Младеноски, Ранко (2018). *Теорија на книжевноста*. Штип: Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“.
3. Кулавакова, Катица (1984). *Фигуративниот говор и македонската поезија*. Скопје: Наша книга.

Marina Mijakovska
NUB „St. Climent of Ohrid”, Skopje

“Computer Poetry” in the Mass Media Era

Abstract: This paper is a presentation of Slavcho Koviloski’s latest collection of poems entitled “Computer Poetry”. The book was published in 2021 and is published by MI-AN from Skopje. In the presentation we will aim to dwell on the seven thematic threads in Koviloski’s poetry.

Keywords: *poetry, mass media, poetic language, topics.*

ДОДАТОК

APPENDIX

ПОВИК ЗА ДОСТАВУВАЊЕ ТРУДОВИ ВО „ПАЛИМПСЕСТ“

Трудовите за наредниот број на „Палимпсест“ да се испраќаат најдоцна до 25 септември 2021 година.

Почитувани,

Ве покануваме да земете учество со ваш труд во списанието „Палимпсест“. Во прилог ви доставуваме упатство за подготовка на трудовите.

УПАТСТВО ЗА ПОДГОТОВКА НА ТРУДОВИТЕ

Во меѓународното научно списание „Палимпсест“ се објавуваат трудови од областите лингвистика, наука за литературата, методика на наставата и културологија. Покрај тоа, резервирана е и рубрика за прикази, односно за рецензии за најновата продукција (книги, монографии и слично) од широката област на филологијата и од културологијата.

Во списанието „Палимпсест“ се објавуваат трудови на македонски, англиски, руски, германски, италијански, француски и турски јазик. Трудовите треба да бидат подготвени во MS Word, максимум 10 страници, во B5 формат со маргини лево, десно, горе долу 2,54 см, со фонт Times New Roman, проред single, со следните параметри:

1. **Наслов на трудот:** големи букви, болд, големина 12;
2. **Име и презиме на авторот/авторите:** големи букви, болд, големина 12;
3. **Институција (универзитет и слично) и држава во која се наоѓа институцијата на авторот/авторите:** мали букви, големина 11;
4. **Адреса од електронската пошта на авторот/авторите:** големина на букви 11 (сите податоци се наведуваат посебно за секој автор, ако се двајца или повеќе автори на трудот);
5. **Апстракт на соодветниот јазик:** максимум 250 зборови, големина 10;
6. **Клучни зборови на соодветниот јазик:** максимум 7 клучни зборови, големина 10;
7. Трудот треба да ги содржи следните **основни елементи (делови)**: вовед, главен дел на трудот, заклучок и библиографија.
8. Воведот, главниот дел на трудот и заклучокот да бидат со големина на букви 11, проред single;
9. Библиографијата со големина на букви 10.
10. **Апстракт на англиски јазик на крајот од трудот, по Библиографијата:** големина на букви 10, со следните задолжителни елементи: име и презиме на авторот, институција и држава во која работи авторот, наслов на трудот, апстракт, клучни зборови.

Авторите се обврзани да испраќаат трудови што веќе се лекторирани од овластен лектор за соодветниот јазик.

Трудовите да се испраќаат на една од следните адреси:

На македонски јазик: ranko.mladenoski@ugd.edu.mk

На руски јазик: tole.belcev@ugd.edu.mk

На англиски јазик: nina.daskalovska@ugd.edu.mk

На германски јазик: biljana.ivanovska@ugd.edu.mk

На француски јазик: svetlana.jakimovska@ugd.edu.mk

На турски јазик: marija.leontik@ugd.edu.mk

На италијански јазик: jovana.karanikik@ugd.edu.mk

При цитирањето во трудот и наведувањето на користената литература (библиографија/ референци) да се применува системот АПА (APA style):

а) Цитати во текстот

За директни цитати во текстот се наведува презимето на авторот, годината на издавање на трудот и страницата на која се наоѓа цитатот, според следниов пример:

Паноска (1980) истакнува дека „сврзувањето на теоријата со практиката е од особено значење за современото училиште“ (стр. 29).

Ако авторот не е спомнат на почетокот, истите податоци се ставаат во заграда по цитатот:

Таа истакнува дека „сврзувањето на теоријата со практиката е од особено значење за современото училиште“ (Паноска, 1980, стр. 29).

Кога наместо цитат се користи парафраза, се користи следниов формат:

Паноска (1980) истакнува дека во современото училиште е потребно теоријата да се поврзува со практиката.

Таа истакнува дека во современото училиште е потребно теоријата да се поврзува со практиката (Паноска, 1980, стр. 29).

б) Користена литература

Цитираната литература се наведува по азбучен ред според презимето на авторот. Ако има повеќе трудови од еден ист автор, тие се наведуваат по хронолошки редослед од најстариот кон најновиот.

- **За книга:**

Паноска, Р. (1980). *Методика на наставата по македонски јазик*. Скопје: Просветно дело.

- **За поглавје од книга:**

Cobb, T., & Horst, M. (2001). Reading academic English: Carrying learners across the lexical threshold. In J. Flowerdew & M. Peacock (Eds.), *Research perspectives in English for academic purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.

- **За списание:**

Craik, F.I.M., & Lockhart, R. S. (1972). Levels of processing: A framework for memory research. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*, 11(6), 671–684.

- **За веб-страница:**

Статистички завод на Република Македонија (2009). *Статистички годишници на Република Македонија*. Преземено на 4 март 2009 г. <http://www.stat.gov.mk>

За повеќе примери и за преостанатите опции можете да најдете информации на следниве веб-страници:

<https://apastyle.apa.org/>

https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/apa_style/apa_style_introduction.html

Трудовите (без име и презиме на авторот) се рецензираат од двајца рецензенти коишто ќе работат и ќе дадат мислење независно еден од друг. Авторите ќе бидат информирани за мислењето на рецензентите за нивните трудови пред објавувањето на секој број од списанието. Конечната одлука за објавување на трудовите ја носат членовите на Редакцискиот совет на списанието и главниот и одговорен уредник.

**CALL FOR PAPERS
FOR THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “PALIMPSEST”**

**The deadline for submitting papers for the next issue of Palimpsest
is 25 September 2021.**

Dear colleagues,

You are cordially invited to submit a paper to the journal “Palimpsest”. You can find the instructions for preparation of papers for “Palimpsest” below.

GUIDELINES FOR PREPARING THE PAPER

“Palimpsest” is an international journal aiming to publish papers in the area of linguistics, literary science, teaching methodology and culturology. In addition, there is a section reserved for reviews of books, monographs, and other publications in the sphere of philology and culturology.

“Palimpsest” publishes papers in the following languages: Macedonian, English, Russian, German, Italian, French and Turkish. The papers should be prepared in MS Word in B5 format and should not exceed 10 pages; all margins should be set to 2,54 cm. The text should be in Times New Roman, single spaced with the following parameters:

1. **Name and surname of the author/authors:** capital letters, bold, size 12
2. **Title of the paper:** capital letters, bold, size 12
3. Institution (University, etc.) and the country of the author’s institution: small letters, size 11;
4. Email address of author/ authors: size 11 (data of each author should be listed separately)
5. **Abstract:** 250 words maximum, size 10
6. **Keywords:** maximum 7 keywords, size 10
7. The paper should contain the following **basic elements (parts):** introduction, main body, conclusion and references.
8. The introduction, the main part and the conclusion should be written in size 11 with single spacing.
9. References: size 10
10. **Abstract in English after the reference section:** size 10, containing the following mandatory elements: author’s name and surname, author’s country and institution, title of the paper, abstract and keywords.

Prior to submission, the papers should be proofread by an authorized proofreader in one of the languages listed below.

Papers should be submitted to one of the following email addresses:

In Macedonian: ranko.mladenoski@ugd.edu.mk

In Russian: tole.belcev@ugd.edu.mk

In English: nina.daskalovska@ugd.edu.mk

In German: biljana.ivanovska@ugd.edu.mk

In French: svetlana.jakimovska@ugd.edu.mk

In Turkish: marija.leontik@ugd.edu.mk

In Italian: jovana.karanikik@ugd.edu.mk

Authors should use the APA citation style, as in the examples below:

a) In-text citations

For direct citation in the text you should state the author's surname, the year of publication and the page number:

Panoska (1980) specifies that “merging theory and practice is significant for contemporary schools” (p. 29).

If the author is not mentioned at the beginning, place the author's surname, the year of publication and the page number in parenthesis after the quotation:

She states that “merging theory and practice is significant for contemporary schools” (Panoska, 1980, p. 29)

If you use paraphrase instead of direct citation, you should use the following format:

Panoska (1980) states that contemporary schools need to merge theory with practice.

She states that contemporary schools need to merge theory with practice (Panoska, 1980).

b) References

Reference list entries should be alphabetized by the last name of the first author of each work. If there are more articles by the same author, they should be listed in chronological order from the oldest to the most recent one.

- **Books:**

Panoska, R. (1980). *Methodology of Teaching Macedonian Language*. Skopje: Prosvetno delo.

- **Book chapters:**

Cobb, T., & Horst, M. (2001). Reading academic English: Carrying learners across the lexical threshold. In J. Flowerdew & M. Peacock (Eds.), *Research perspectives in English for academic purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.

- **Journal:**

Craik, F.I.M., & Lockhart, R. S. (1972). Levels of processing: A framework for memory research. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*, 11(6), 671–684.

- **Websites:**

Office of Statistics of Republic of Macedonia (2009). *Statistical Yearbooks of Republic of Macedonia*. Accessed on 4th of March 2009. <http://www.stat.gov.mk>

For more information, please visit the following websites:

<https://apastyle.apa.org/>

https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/apa_style/apa_style_introduction.html

All articles will be double-blind peer-reviewed prior to being accepted for publication. The final decision for publication will be made by the Editorial Council and the Editor-in-Chief.

ГОД. VI
БР. 11

ПАЛІМПСЕСТ

PALIMPSEST

VOL. VI
NO 11